

עפר גרוזברד

פיצוח הצופן התרבותי

הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון

סדרת הצופן התרבותי

עפר גרוזברד

פיצוח הצופן התרבותי

סדרת הצופן התרבותי מגישה לקורא את רזי החשיבה הרב-תרבותית, השלכותיה ויישומיה הרבים. כיצד התייחסויות ההורה אל הילד מלידה קובעות את כושרו היצירתי, המדעי והדמוקרטי בעתיד באופן שיכשיר אותו להיות שותף בעל ערך בחברה מודרנית? ומהן הדרכים להכשיר את הילד מינקות לקשר עם הזולת ולראיית המשפחה כערך עליון כיאה לבן החברה המסורתית-הקולקטיבית? כיצד אפשר ללמוד להאזין למוזיקה של החשיבה המאפיינת תרבויות למיניהן? האם יכולות תרבויות שונות לחבור זו לזו באמצעות דיאלוג והשלמה הדדית ולהציע לאדם פתרונות שונים למצוקותיו? מה עלינו לדעת על אופן החשיבה השונה של תרבויות למיניהן כדי לעודד מפגשים בין-תרבותיים? מה יכול התנ"ך ללמד אותנו על יסודות החשיבה המסורתית-הקולקטיבית של כולנו? אילו פסוקים חינוכיים-טיפוליים יש בקוראן וכיצד אפשר להשתמש בהם לטובת כולנו? כיצד יכולים מנהיגים – המדברים עם העומד מולם כאילו הוא בן תרבותם – לקדם את השלום באמצעות הבנת חשיבתו של האחר? אלו מקצת הסוגיות שתדון בהם סדרת הצופן התרבותי.

פיצוח הצופן התרבותי עוסק בפענוח רזי החשיבה השונה של שתי התרבויות המרכזיות המאכלסות את עולמנו: המודרנית-האינדיבידואלית והמסורתית-הקולקטיבית. מהו הצופן התרבותי שלאורו מחנכים הורים בני התרבות המערבית – זו הממוקדת בעצמי וחושבת בשפת ה'אני' – את ילדיהם וכיצד הם גורמים להם לחשוב באופן עצמאי? וכיצד משתמשים בצופן המשלים בני התרבות הממוקדת באחר וחושבת בשפת ה'אנחנו' כשהמטלה ההתפתחותית העומדת לפניהם בעת גידול ילדיהם היא קשר ואינטגרציה אל תוך התא המשפחתי ולא עצמאות? מהם הכלים ההתפתחותיים המאפשרים לממש את הצופן של כל תרבות? הספר שם דגש מיוחד, בעזרת דוגמאות, תרגילים ופתרונות, בסוגיה כיצד אפשר לגדל מלידה ילד יוצר, בעל חשיבה מדעית, הבשל לחיים בחברה דמוקרטית.

עפר גרוזברד הוא פסיכולוג קליני ובעל תואר דוקטור באנליזה ויישוב קונפליקטים מהמכון לאנליזה ויישוב קונפליקטים באוניברסיטת ג'ורג' מייסון, ארצות-הברית. מרצה במכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל, חיפה, ועמית מחקר במרכז למחקר אסטרטגי ולמדיניות של המכללה לכיטחון לאומי. ספרו האחרון הוא **מנחם בגין – דיוקנו של מנהיג, ביוגרפיה**.

פיצוח הצופן התרבותי

עפר גרוזברד

סדרת הצופן התרבותי

פרסום ראשון

בשנת 1632 אישר גליליאו גליליי את תגליתו של קופרניקוס שכדור הארץ סובב סביב השמש ולא להפך כפי שסברה הכנסייה. תגלית זו שבעטייה פסק האדם להיות מרכז היקום העליבה את הכנסייה מאוד. היא הכריחה את גליליי להודות שטעה. גם עבודת מחקר זו עלולה להעליב אנשים שונים אולם לא זו הכוונה. עבודת מחקר זו, שנכתבה מתוך אהבה, מבקשת לעשות דבר הפוך – לשמש קרש קפיצה ללמידה ולהתפתחות למען עתיד טוב יותר לכולנו.

לתלמידותי ולתלמידיי היקרים
שלימדוני כה רבות

إلى طالباتي وطلابي الأعزّاء
الذين تعلّمت منهم كثيراً

פִּיצוּחַ הַצּוּפֵן הַתְּרַבּוּתִי

עֵפֶר גְּרוֹזְבֵּרֵד

הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

Ofer Grosbard

Cracking the Ethnic Code

حل رموز الحضارة

הפצה: מוסד ביאליק
ת"ד 92 ירושלים

מסת"ב x 965-342-937-3

©

כל הזכויות שמורות
להוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
באר-שבע תשס"ז

All Rights Reserved
Ben-Gurion University of the Negev
Beer Sheva 2007
Printed in Israel

תוכן העניינים

9	הקדמה
11	מבוא
	רקע היסטורי לעת החדשה – הלידה הפסיכולוגית של היצירתיות, המדע
14	והדמוקרטיה
24	מחברה לפרט – יסודות הפסיכולוגיה הבין-תרבותית
33	המחקר
281-44	דוגמאות, תרגילים ופתרונות
150-45	דוגמאות
45	הגיל הרך
72	גיל החביון
99	גיל ההתבגרות
124	בוגרים
166-151	תרגילים
151	הגיל הרך
156	גיל החביון
162	גיל ההתבגרות
167	בוגרים
281-167	פתרונות
167	הגיל הרך
201	גיל החביון
227	גיל ההתבגרות
252	בוגרים
282	סיכום

הקדמה

המכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל – חיפה היא מוסד להכשרת מורים וכל תלמידיה הם ערבים מכל מיני עדות: מוסלמים, נוצרים, דרוזים, בדווים, צ'רקסים ועוד. המורים במכללה גם הם באים משלל תרבויות ומקצתם יהודים. מראשית קיומה חרתה המכללה על דגלה ערכים של רב־קיום, פיתוח החברה הערבית בישראל ובמדינות שכנות וקידום מעמד האישה. בתקופות של סכסוכים פוליטיים קשים הצליחה המכללה לשמור על שקט ולהמשיך להתמסר לעבודת ההוראה והמחקר וזכתה באמונו של הקבוצות התרבותיות המייחדות את הרב־קיום במכללה.

פיצוח הצופן התרבותי, הספר הראשון בסדרת *הצופן התרבותי*, הוא עבודת מחקר יישומית שנערכה במסגרת *המרכז לייעוץ רב־תרבותי* במכללה בשנים 2004-2006 בשיתוף הסטודנטים. המחקר מבקש לגשר על הפער הקיים בהבנה ההדדית של מאפייני החשיבה המודרנית והמסורתית בקרב בני תרבויות אלו. בספר יש תרגילים ופתרונות לרוב שבאמצעותם יוכל הקורא בן התרבות המסורתית לרכוש את כלי החשיבה המודרנית והקורא בן התרבות המודרנית יוכל לרכוש את כלי החשיבה המסורתית. הקורא בן התרבות המסורתית ייחשף למטלה ההתפתחותית של בן התרבות המודרנית, השונה משלו, שהיא פיתוח חשיבה עצמאית של הפרט, ואילו הקורא בן התרבות המודרנית ייחשף למטלה ההתפתחותית של בן התרבות המסורתית, השונה משלו, שהיא הצבת הקשר במרכז. מטלות התפתחותיות אלו ממומשות באמצעות חמישה כלים שיוצגו לקורא ולאחר שירכוש אותם יוכל להכיר את אופן החשיבה של האחר, לאמץ אותו ולהשתמש בו אם יבחר בדרך זו. במיוחד יובהר כיצד הצבת החשיבה העצמאית כמטרה התפתחותית בחייו של הפרט גוררת אצלו את התפתחות שלושת היסודות של התרבות המודרנית: היכולת לחשיבה יצירתית, לחשיבה מדעית ולחשיבה דמוקרטית. ראויה לציון מיוחד הטכניקה המחקרית שהשתמש בה המחבר. הוא ביקש מסטודנטים ערבים ויהודים לכתוב מילה במילה שיחות שהתקיימו במשפחתם ובחברתם. לאחר מכן ביקש מבני התרבות האחרת "לתרגם" שיחות אלו לחברתם, כלומר לכתוב כיצד הייתה עשויה אותה שיחה מן החברה ההיא להתפתח בחברתם. התגלו שתי "שפות", שני אופני חשיבה, שפה מסורתית-ערבית ושפה מודרנית-מערבית, שונות ונבדלות זו מזו באופן המזמין ומחייב למידה הדדית לשם יצירת תקשורת ולשם רכישת האיכויות הקיימות בכל אחד משני אופני החשיבה. הדוגמאות והתרגילים המוצגים בספר הנם אפוא שיחות מחיי היומיום שהסטודנטים דיווחו עליהן במדויק.

ד"ר עפר גרוזברד הוא מרצה במכללה, מחנך, איש הגות ובעל מעורבות פעילה בחיי החברה בכלל ובחיי המכללה בפרט. ספר זה הוא ביטוי נוסף לתרומתו המשמעותית בתחום התקשורת הרב־תרבותית. הוא בעל תואר ראשון בהנדסת מחשבים מהטכניון, פסיכולוג קליני מומחה ובעל תואר דוקטור באנליזה ויישוב קונפליקטים מהמכון

לאנליזה ויישוב קונפליקטים באוניברסיטת ג'ורג' מייסון, ארצות-הברית. הרקע הרב-תחומי הרחב שממנו צמח מכשיר אותו לעסוק בתחום הרב-תרבותי הכולל פיתוח חשיבה יצירתית, מדעית ודמוקרטית כפי שמופיעים במחקר זה. ספריו הקודמים של ד"ר גרוזברד, העוסקים בהיבטים שונים של יישוב קונפליקטים ורב-תרבותיות, זכו לתהודה רבה וסיקור נרחב.

ספר זה, לצד ממשיכו הטבעי בסדרת *הצופן התרבותי*, דיאלוג – 123 סיפורים טיפוליים מהחברה המסורתית ופתרונם, גם הוא פרי עבודתו של ד"ר עפר גרוזברד בשיתוף הסטודנטים שלנו, הנם תחילתה של סדרת ספרים בנושא הרב-תרבותי בשיתוף המרכז לייעוץ רב-תרבותי במכללה, שיקדם נושא חשוב זה.

לסיום, רצוני להודות לכל הסטודנטים שלנו שהשתתפו במחקר זה מתוך שקידה וחריצות ובעיקר מתוך הבנה עמוקה שבכך הם תורמים את חלקם החשוב לרב-קיום בעולם רב-תרבותי.

פרופ' נגיב נבואני

מנהל המכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל

חיפה, מארס, 2007

מבוא

לעבודת המחקר *פיצוח הצופן התרבותי שתי מטרות*. האחת היא פיתוח הבנה עמוקה של החשיבה המסורתית והחשיבה המודרנית בקרב בני שתי התרבויות האלה באופן שיפתח את ערוצי התקשורת הבין-תרבותית החסומים היום במידה רבה. אם לא יבינו בני שתי התרבויות כל אחד את אופן החשיבה של בן התרבות האחרת לא תיתכן ביניהם תקשורת משמעותית ואמתית. מטרה זו היא סימטרית במהותה ולשם מימושה מוצגים בספר תרגילים המלמדים את בני התרבות המודרנית את יסודות החשיבה המסורתית ותרגילים המלמדים את בני התרבות המסורתית את יסודות החשיבה המודרנית. המטרה השנייה אינה סימטרית במהותה והיא משקפת את הרצון של בני העולם המסורתי המתפתח לרכוש את הכישורים הקיימים בקרב בני העולם המודרני המפותח. העולם המודרני התפתח מתוך העולם המסורתי בצפון אירופה ובצפון אמריקה בחמש-מאות השנים האחרונות ובבסיס התפתחותו עומדים מבנים פסיכולוגיים-רגשיים שניתנים ללימוד ורכישה. בזכות מבנים פסיכולוגיים אלו נולדו היצירתיות, המדע והדמוקרטיה במערב. בני החברות המסורתיות-הקולקטיביות, שאינם בני המערב, לא עברו ברובם תהליכים אלו. בחברתם, על פי רוב, הפרט לא נפרד מן הקבוצה ולא חווה עצמאות ומימוש עצמי כפי שקורה במערב. בתרבותם הקשרים עם הקבוצה הם שעומדים במרכז ולא ה"אני". אפשר להכליל ולומר שעם אלה נמנים בדרך כלל תושבי מזרח אסיה (סינים, יפנים, הודים ועוד), תושבי דרום אמריקה, אפריקה, העולם הערבי, מזרח אירופה ועוד, ואפשר למקמם במקומות שונים על הרצף מודרני-מסורתי. ואולם בימינו אנו, כיוון שקיימת תנועת הגירה של ממש בין המדינות, קשה להכליל למשל בישראל, שהיא מדינת הגירה, אפשר למצוא קבוצות של עולי אתיופיה וקווקז, קבוצות מזרחיות וחרדיות לסוגיהן בעלות מאפיינים מסורתיים ברורים לצד קבוצות בעלות מאפיינים מערביים מובהקים. ובחברה הערבית בישראל הדור הצעיר מודרני הרבה יותר מדור ההורים. לאמתו של דבר, גם אין צורך להכליל משום שכל פרט שרוצה לקדם את עצמו ואת בני משפחתו לחשיבה מודרנית, אינדיבידואלית ועצמאית יותר עשוי להפיק תועלת מספר זה, יהיה מוצאו אשר יהיה. השאיפה לאורח חיים מודרני יותר היא בחירה של האדם ואין בה משום אמירה שתרבות כלשהי טובה או צודקת יותר. קטונו מלחלק ציונים לתרבויות. אפשר להבין תרבות, אפשר לאמץ את ערכיה, אבל אין לשפוט תרבות, משום שהיא דרך חיים שלמה, מלאה, העומדת בזכות עצמה, ששירתה אנשים רבים במשך ההיסטוריה וכבודה במקומה מונח. חוץ מזה, אימוץ עמדות מערביות בתחומים מסוימים אינו סותר בהכרח שמירת ערכים של תרבות המקור. כך אפשר לגדל ילד שמצד אחד, שואף להישגים ולמימוש עצמי בסגנון מערבי, ומצד אחר, אחדות המשפחה, הכבוד לסמכות והחמלה על החלש הם ערכים מסורתיים היקרים ללבו.

כותב שורות אלו הוא בן החברה המערבית-המודרנית ואינו מתיימר להיות אובייקטיבי באשר ליתרונות ולחסרונות הקיימים בכל תרבות. דומה שלא יקשה על הקורא לזהות העדפה ברורה של הכותב לתרבותו. ואכן, הספר שם דגש מיוחד בפיתוח חשיבה יצירתית, מדעית ודמוקרטית ומציע דרך להקנות אופן חשיבה זה לבני התרבות המסורתית. עם זאת, הכותב ער לחוויית הקרבה, החום והקשר המאפיינים את בני החברה המסורתית, תחושה היקרה ללבם ועליה על פי רוב הם אינם מוכנים לוותר. אחריות הדדית ומשותפת זו מעריכים גם רבים מבני החברה המודרנית. יתרה מזו, תחלואיה הרבים של החברה המודרנית בעידן של פריצת גבולות ומתירנות הרסנית אינם נחלת החברה המסורתית בדרך כלל. גם בזאת לא יעסוק המחבר. מטרת הספר הזה, כפי שנאמר, היא כפולה: להשיג הבנה הדדית של אופן החשיבה של בן התרבות האחרת כדי לגשר על הפערים הבין-תרבותיים הקיימים, ולקדם את רכישת היכולת היצירתית, המדעית והדמוקרטית בקרב בני התרבות המסורתית.

חמישה כלים בדמות חמש עמדות רגשיות דו־קוטביות אוניברסליות יוצגו לפני הקורא. הן היוצרות את ההבדל ההתפתחותי בין החברה המודרנית לחברה המסורתית. אם יבחרו הפרט ובני משפחתו לאמץ את הקוטב המודרני בעמדות רגשיות אלו, יתקדמו לקראת מימוש המטלה ההתפתחותית של התרבות המערבית, כלומר עצמאות, ואם יאמצו את הקוטב המסורתי, יתקדמו לקראת מימוש המטלה ההתפתחותית של התרבות המסורתית-הקולקטיבית, כלומר הצבת הקשר עם המשפחה והסביבה במרכז. עמדות רגשיות אלו הן הכלים האוניברסליים שבעזרתם יוכל הקורא לבחור את כיוון התפתחותו והתפתחותם של ילדיו. כפי שמורות הדוגמאות הרבות המוצגות בהמשך, החינוך לאחדות המשפחה וכן לחשיבה יצירתית, מדעית ודמוקרטית מתחיל מלידה ואפשר לקדם ולפתח את המטרות הללו בעזרת שימוש מתאים בחמש העמדות הרגשיות שיוצגו להלן.

כיצד אפשר להשתמש בספר זה? הספר פותח בתאוריה, ממשיך במחקר ומסיים בפרקטיקה. שני הפרקים הראשונים מהווים את הגוף התאורטי. הפרק הראשון מתאר את ההתפתחות ההיסטורית של העת החדשה ואת הלידה הפסיכולוגית של היצירתיות, המדע והדמוקרטיה במערב. הפרק השני מסכם את ההבדלים בין התרבות המודרנית לתרבות המסורתית מנקודת המבט של הפסיכולוגיה הבין-תרבותית באמצעות שמונה צירים מרכזיים. הפרק השלישי מתאר את המחקר שנעשה על מדגם של סטודנטים ערבים ויהודים. במחקר נבחנו חמש העמדות הרגשיות הדו־קוטביות האוניברסליות המובילות את המסע ההתפתחותי מהחברה המסורתית לחברה המודרנית. בכך הפך המחקר על הדוגמאות הרבות שנאספו בו לכלי עבודה פרקטי המסוגל ללמד את בני התרבות המסורתית את עקרונות החשיבה המודרנית וללמד את בני התרבות המודרנית את עקרונות החשיבה המסורתית. ואכן, הפרקים הבאים מכילים תרגילים רבים. אלה חולקו לפי קבוצות גיל כדי להיענות לצורכיהם של הורים ומורים וכן לצורכיהם של פרטים בוגרים. בתרגילים אלו מתבקש הקורא "לתרגם" שיחות הנוגעות למצבים

מבוא

יומיומיים למיניהם מדרך חשיבה מסורתית לדרך חשיבה מודרנית ולהפך. בפרקי ההמשך ימצא הקורא את הפתרונות לתרגילים אלו.

לעת עתה מתוכננים עוד שלושה ספרים בסדרת *הצופן התרבותי* אשר ישמשו המשך לקונצפציה חדשה זו:

א. *המוזיקה של החשיבה* – יציג ניסיונות של בני התרבות המודרנית לתרגם שיחות משפתם לשפה המסורתית. השיחות ייבדקו ויתוקנו בידי בני התרבות המסורתית, והם ישמשו מורים לבני התרבות המודרנית בתהליך למידתם את השפה המסורתית. באופן דומה יוצגו ניסיונות של בני התרבות המסורתית לתרגם שיחות משפתם לשפה המודרנית. השיחות ייבדקו ויתוקנו בידי בני התרבות המודרנית, והם ישמשו מורים לבני התרבות המסורתית בתהליך למידתם את השפה המודרנית. תהליך למידה זה, ובכללו ניסיון התרגום, הבדיקה והתיקון, יוצג בספר באופן מלא. הספר מבקש לפתח את היכולת להקשיב ל"מוזיקה" השונה של שתי השפות, השפה הממוקדת באחר והשפה הממוקדת בעצמי, ברמת המשפט הבודד.

ב. *נשים ערביות מספרות את התנ"ך* – התנ"ך הוא הגשר הבינ־תרבותי, ספר שהכול לומדים ומכירים אך לעתים קרובות אינם ערים לכך שהוא מייצג את יסודות החשיבה המסורתית במיטבה. קבוצה של נשים ערביות יקראו את סיפורי התנ"ך וישתפו את הקורא בסיפורי חייהן, הדומים לסיפורי התנ"ך, וכך יהפוך הטקסט התנ"כי לחומר רלבנטי למציאות שאנו חיים בה. באופן זה נעמיק את התובנה הנוגעת לפיתוח קשרים בין בני התרבות המסורתית לבני התרבות המודרנית ולאופן שבו יש להתמודד עם קונפליקטים פוליטיים למיניהם.

ג. *מפגשים: תיאורי מסע בין־תרבותי* – יספר את סיפורם של כמה זוגות, כל זוג מורכב מסטודנטית ערבייה וסטודנטית יהודייה שנפגשו אחת לשבוע במשך כשנה. כל אחת מן הסטודנטיות כתבה יומן על התפתחות הקשר ביניהן ובו היא חושפת את רגשותיה ומחשבותיה ובמיוחד את אותה "חשיבה הפוכה" שעליה הייתה צריכה לגשר כדי ליצור קרבה אמתית.

כמו כן, בעתיד תראה אור התכנה שתקרא *הדרכת הורים רגישת תרבות ברשת* – תכנה זו, המבוססת על הספר הנוכחי, נמצאת עכשיו בשלבי פיתוח. הרגישות התרבותית נובעת מיכולתו של ההורה לבחור כיצד יתייחס אל ילדו על פי נטייתו התרבותית. כפי שנראה בהמשך לכל תרבות מטלות התפתחותיות שונות וכלים שונים למימושן. כך לא תכפה התרבות המערבית המודרנית את נטייתה על תרבויות מסורתיות, וההתייחסות אל ההורה תהיה הוגנת מבחינה תרבותית. בתוכנה זו יוכל ההורה גם לשלב בין הגישה המסורתית לגישה המודרנית – עמדה החשובה במיוחד לחברות הגירה ולחברות הנמצאות בשלבי מעבר מעולם מסורתי לעולם מודרני.

בהצלחה!

ד"ר עפר גרוזברד

קיץ 2007, חיפה

רקע היסטורי לעת החדשה הלידה הפסיכולוגית של היצירתיות, המדע והדמוקרטיה

המאות ה־15 וה־16 נקראות בתולדות התרבות המערבית תקופת הרנסנס. רנסנס פירושו לידה מחדש, ואכן, עם תום ימי־הביניים החלה פריחה באמנות ובתרבות שראשיתה באיטליה. ציירים, פסלים ואדריכלים הותירו אחריהם יצירות רבות המפארות עד היום מוזיאונים, כנסיות וארמונות באירופה. הספרות, השירה וההגות פרחו אף הן ונכתבו יצירות רבות, מהן שמן נודע גם בימינו. כמה גורמים חוללו את השינוי, ובהם המצאת הדפוס, שבזכותו יכלו להפיץ את היצירות בעותקים רבים, המעבר לכתיבה בשפה האיטלקית במקום הלטינית, שהודות לו יכול לקרוא את היצירות כל מי שידע קרוא וכתוב ולא רק מלומדים ואנשי כנסייה, וכמובן השפע הכלכלי, שאפשר לפנות ממון וזמן למטרות אלו. היוצרים התמקדו, שלא כמו בעבר, בתיאור עולמו האישי של האדם, רגשותיו וחוויותיו. ההומניסטים – מלומדי איטליה – העמידו במרכז התעניינותם את האדם, את יכולתו לבחור, לשקול ולהחליט באשר לגורלו. מעתה האדם המשכיל הוא שנחשב לאדם האידיאלי, בניגוד לימי־הביניים, שבהם הוכתרו בתואר הזה הנזיר או האביר.

בפסלים מתקופת הרנסנס אפשר להבחין בהבעות הפנים, בתנועה ובשרירי הגוף לעומת פסלים מימי־הביניים, שהם בעלי מראה קפוא. נושאי הפיסול העיקריים שוב לא היו הקדושים, כל נושא היה כשר לפיסול. "התכונה הבולטת ביותר [של הפסל] היא, שבהיותו מוצג לעינינו עליו להקרין את ההבעה המבוקשת כבר ממבט ראשון", גרסו פְּסְלֵי הרנסנס.¹ גם בציור חלו שינויים מרחיקי לכת. את הציורים הדתיים מחיי ישו והקדושים החליפו ציורים בשלל נושאים, כראות עיניהם של הציירים, ואף הוכנסה הפרספקטיבה. לאונרדו דה־וינצ'י אמר: "צייר טוב יש לו שני עיניים: לצייר את האדם ואת כוונת הנפש".

תפיסת העולם של בני תקופת הרנסנס השתנתה. הם העמידו את האדם במרכז העולם והתמקדו בו ובסביבתו, בצרכיו, רצונותיו, חוויותיו ורגשותיו. השפעת הדת נחלשה, והתחזק הרצון לשמוח וליהנות בחיי היומיום. הבגדים פרחו בצבעוניותם, עוצבו תסרוקות, ונכתבו ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות.

המשורר פרנצ'סקו פטררקה (1304-1374) היה בין הראשונים שביטאו את רוח הרנסנס. כמה משפטים מתיאור העפלתו אל ההר וֶנְטוֹ ימחישו את הסגנון האישי החדש שהחל להתפתח:

היום העפלתי על ההר הגבוה ביותר באזור זה [...] רק הרצון לראות את גובהו

1 ג' וזארי, *אמנות הרנסאנס באיטליה*, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 5, עמ' 38.

המרשים הניעני לכך. שנים רבות שאפתי לצאת למסע זה. [...] בתחילה עמדתי שם כמעט הלום רעם, אחוז תזזית, כפי שלא חשתי מעולם, נוכח המראה הפתוח והרחב כל כך.²

אם בימי הביניים נטה עולמו של האדם להצטמצם סביב תפקידו החברתי (משרת, איכר, אציל וכו') משום שכך התייחסה אליו הסביבה, פתאום היה מקום גם לאישיותו ולרגשותיו. מקומה של הדת הנוקשה פחת, ועם זה השתנו הבעות פניהם של האנשים (ראו ציורים ופסלים), ועולמם נפתח והתרחב. מעתה האדם הוא שקבע מי הוא. החברה המסורתית הקולקטיבית הפכה בהדרגה לחברה מודרנית-אינדיבידואלית. ג'ובני פיקו דלה מירנדולה, הומניסט איטלקי בן המאה ה-15, הסביר בנאום על כבוד האדם את מקומו בבריאה. לדבריו אמר האל לאדם:

אתה, שהנך חופשי ממגבלות, תוכל לקבוע בעצמך את טבעך, בהתאם לרצונך החופשי, שבידיו הפקדנו אותך. שמנוך במרכז העולם, כדי שתוכל להשקיף ממנו ביתר קלות על היקום כולו. בראנו אותך [...] כדי שתוכל לעצב את עצמך בכל צורה שבה תבחר, באופן חופשי ומכובד יותר כבורא וכיוצר של עצמך.³

אלמנט מרכזי אחד שמבטא את רוח הרנסנס הוא ההתפעלות. גם פטררקה וגם מירנדולה מתפעלים, איש-איש בדרכו, האחד מן החוויה האישית והאחר מטבע האדם. כשהאדם במרכז תחושת ההתפעלות ממנו אינה אלא פועל יוצא. בחשיבה המסורתית-הקולקטיבית בת ימינו, כפי שנראה, לעתים רחוקות האדם מתפעל ממשו. הורה אינו מתפעל מילדו, אדם אינו מתפעל מחברו, ובאופן דומה אין הפרט נוטה להתפעל מעצמו, משום שהתפעלות מוציאה את הפרט מן הקבוצה ומייחדת אותו, בסתירה לעקרונות הקולקטיבי. אותה נרקיסיסטיות בריאה שכל כך חשובה להתפתחות יצירה כלשהי, שבה האדם חש סיפוק עצמי, היא זו שחסרה. כשילד בן החברה הקולקטיבית מצטיין בלימודיו בדרך כלל לא יתפעל ממנו ההורה המסורתית. הוא לא ייטה לומר לו "כל הכבוד!" או "אני גאה בך!" או "כשאתה רוצה אתה יכול!" וכו'. ההורה המסורתי עשוי להסתפק בהעברת המסר שהילד עושה את המוטל עליו. עובדה זו תעבור כחוט השני בדוגמאות רבות שייפרשו לפני הקורא. רק כשהורה הסמכותי בן החברה המסורתית-הקולקטיבית הופך להורה המתפעל מילדו ובכך מפנה לו את מרכז הבמה, אז ורק אז יוכל גם הילד להתפעל מעצמו, ליצור ולהביע את דעתו. ואכן, הילד בימי הביניים, כמו הילד בחברה המסורתית בת זמננו, רחוק מכל התפעלות. הוא נראה רציני יותר, לבוש בגדים כשל מבוגרים, עוזר להוריו מגיל צעיר ובוגר טרם זמנו יחסית לילד בן התרבות המודרנית-האינדיבידואלית, שתקופת הילדות וההתבגרות שלו מוארכת.

2 ב' ארבל (עורך), מקורות לתולדות העת החדשה המוקדמת, חלק ראשון, תקופת הרנסאנס והרפורמציה, אוניברסיטת תל-אביב, החוג להיסטוריה כללית, תשנ"ד, עמ' 26.

3 ארבל תשנ"ד, עמ' 32.

מרטין לותר (1483-1546) קרא תיגר על הכנסייה הקתולית ויסד את הזרם הפרוטסטנטי בנצרות. הוא גרס שרק האמונה שבלב הופכת את האדם לצדיק בעיני האל ועל כן אין צורך בפרשנות ובהסברים של הכנסייה ולא בתיווכם של הכמרים. זה היה צעד נוסף שהחליש את כוחה של הסמכות החיצונית הדתית והעבירה לאדם. מעתה הלך האדם ונעשה אדון לעצמו.

המהפכה המדעית הייתה אבן נוספת בבניין עצמאותו של הפרט. ניקולס קופרניקוס (1473-1543) הוא האיש שהוכיח בעזרת חישובים מתמטיים שכדור הארץ מקיף את השמש ולא להפך, כפי שגרסה הכנסייה. שוב לא יכלה הסמכות, במקרה זה הסמכות הדתית, להכתיב ידע מבחוץ מבלי שיבחן אותו האדם. מעתה היה האדם למקור הסמכות והוא יכול ללמוד, לחקור ולערוך ניסויים שבהם הוא הוא הסמכות העליונה. האדם יכול להתווכח ולהוכיח את צדקתו באמצעות כלים אובייקטיביים הנתונים לשליטתו (כלי ניסוי, מתמטיקה וכו'). לאונרדו דה־וינצ'י למשל נהג להוסיף ליד חתימתו את המילים "תלמיד הניסיון". גלילאו גליליי (1642-1564) שכלל את הטלסקופ וביסס בעזרתו את רעיונותיו של קופרניקוס. הוא ערך ניסויים והסיק מסקנות על סמך תצפיות ומדידות. עריכת ניסויים והסקת מסקנות, שנראית היום מובנת מאליה, הייתה אז העזה גדולה וחיידוש משמעותי משום שהאדם החל לסמוך על עצמו. למשל, מהתבוננות בחפצים נופלים הסיק גלילאו שאין למשקל כל השפעה על מהירות נפילת הגוף. עד אז סברו אנשים שככל שהגוף כבד יותר, כך ייפול מהר יותר. הכנסייה האשימה את גליליי בכפירה והוא נדרש להכחיש בפומבי את תורתו ולהצהיר שכדור הארץ אינו מקיף את השמש. הוא עשה כן, אולם לפני מותו עוד הספיק לפרסם את ספרו המדעי. בשנת 1992, במלאת 350 שנה למותו, זיכה אותו האפיפיור יוחנן פאולוס ה-2 מכל אשמה.

אכן, כדי להביא לשחרור האדם היה צורך למרוד בסמכות הדתית, והמדע, שהלך והתפתח בכל התחומים, עשה זאת. כך הלך והתפתח בתוך האדם מרחב פנימי שלא היה קודם לכן, מרחב שמנותק ממרות חיצונית ומציית רק לחוגי ההיגיון והלוגיקה. על כן היה יכול המתמטיקאי והפיזיקאי האנגלי סר אייזק ניוטון (1642-1727) על פי הסיפור לשאול מדוע גופל התפוח דווקא כלפי מטה ולפתח כתוצאה מכך את חוקי הכבידה. היכולת להיות נפרד מן המאורעות ולצפות בהם מן הצד היה יכול להתקיים רק כשהפך האדם ליצור אוטונומי נפרד מסביבתו. מרחב פנימי זה, הנקרא "האזור נטול הקונפליקטים" (בניגוד ל"אזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה"), הוא המאפשר לאדם להתפעל מעצמו בתחושת סיפוק מלאה, תחושה המוכרת ליוצרים רבים. כך קרה לארכימדס עת ישב באמבטיה וגילה את חוק העילוי של גופים במים. אז רץ עירום ברחובות סירקוסאי שביוון (אז סיציליה) וצעק "אאורקה!" (מצאתי!).

העת החדשה – או תופעת האדם במרכז – אחראית גם להתפתחות ההדרגתית של המשטר האבסולוטי והפיכתו על פני השנים לדמוקרטיה בת זמננו. לואי ה-14, מלך צרפת (1643-1715), הנהיג בה משטר אבסולוטי. במשטר מן הסוג הזה מרוכזת כל

העוצמה בידיו של הריבון. הוא המחוקק היחיד והשופט העליון ובידיו כל סמכויות הביצוע. כלומר, לא קיימת הפרדת הרשויות המקובלת היום. כך נתפס השליט האבסולוטי:

שליטים דומים לאלים והם לוקחים חלק בעוצמתו של אלוהים [...] המלך אינו צריך לתת לאף אחד דין וחשבון על הוראותיו [...] כאשר השליט שופט, אין קיום לכל שיפוט אחר [...] אין שום כוח נגד השליט [...] השלטון הלגיטימי שייך אך ורק לשליט [...] כל שליט ריבוני מחזיק הכול בידיו, הן את הסמכות השיפוטית העליונה והן את כל כוחותיה של המדינה [...] מכות חובותיו, **השליט הוא אביהם של נתיניו**. הוד מלכותו נמצא מעל אינטרסים קטנוניים [ההדגשה שלי – ע"ג].⁴

מעניינת במיוחד התפיסה של השליט כ"אבא". ואכן, כולנו מכירים את "אבינו שבשמים". דמות הסמכות בחווייתו של הפרט יכולה אפוא להיות הורה, שליט או אל, והמעבר האסוציאטיבי בין האחד למשנהו ברור. אבל ברגע שהאדם מוצב במרכז נחלשות כל הסמכויות: היצירתיות פורשת כנף במקום ההעתקה והחיקוי, המדע צומח במקום הדת, השלטון הדמוקרטי מתעצם על חשבון השליט האבסולוטי ולבסוף, **הילד מוצב במרכז** במקום ההורה הסמכותי כפי שקורה בימינו אנו במערב (המאה העשרים נקראת גם המאה של הילד). השגה זו חשובה כדי להבין את התהליכים המקבילים שאפיינו את העידן המודרני, שבו התפתחו יצירתיות, מדע ודמוקרטיה בד בבד.

הפילוסוף האנגלי ג'ון לוק (1632-1704) טען בכתביו שישנן זכויות טבעיות שכל אדם זכאי להן מעצם היותו אדם, ללא כל קשר למדינה, ואלו הן: הזכות לחיים, הזכות לחירות והזכות לקניין. באנגליה נערכו הבחירות הראשונות בשנת 1716. זכות הבחירה ניתנה רק לבעלי רכוש, הבחירות לא היו חשאיות, ודרכי השכנוע הנפוצות היו שוחד וטובות הנאה. שכנוע באמצעות ויכוח כפי שמקובל היום לא היה נפוץ באותם ימים. אכן, בתקופה ההיא היה כוחן של המילים רחוק מלהיות ברור, והעמדה **האסרטיבית** שבה הפרט עומד על שלו ואומר את דעתו בתקיפות אך לא בתוקפנות דרשה גיבוש נפרד של האדם מסביבתו ומידת עצמאות שעדיין לא הגיעה לכדי בשלות. כפי שנראה בדוגמאות שיופיעו בהמשך, העמדה של דיאלוג שבו הפרט אומר את אשר לו ופרט אחר יכול להסכים אתו או לחלוק עליו באופן חופשי וללא איום הדדי אינה מובנת מאליה כלל וכלל בתרבות קולקטיבית. מה שברור מאליו בחשיבה האינדיבידואלית, ה"דיאלוג", כמעט אינו קיים בצורתו המערבית בחשיבה הקולקטיבית. כשבראש מעייניו של האדם נמצאת הקבוצה, הוא ייטה לדבר על הנורמות המקובלות, הוא ינסה להפעיל את האחר בדרך שרצויה לו ולעורר בו רגשות מסוימים, אבל "לומר את אשר לך" אינו דפוס מקובל, כי אין מדובר בקבוצה של אינדיבידואלים, אלא בקבוצה שמחויבת לשמור על הרמוניה וקיום משותף.

4 ז' בוסואה, "פוליטיקה המבוססת על כתבי קודש", 1679, בתוך: *תרבות ההשכלה*, הגות ואומנות באירופה של המאה ה-18, מבואות היסטוריים, האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 62.

בת זוגה של האסרטיביות, האמפתיה, שמאפשרת לאחר לבטא את דעתו בחופשיות בעוד המאזין יכול להבין את הדובר אך לא מחויב להסכים אתו, גם היא עמדה רגשית שמאפיינת את החברה המודרנית-האינדיבידואלית, עמדה שאינה נגישה לבני התרבות המסורתית-הקולקטיבית אז והיום. בחברה המסורתית-הקולקטיבית מתאפיינים היחסים בין אנשים בהזדהות עם האחר והסכמה מלאה אתו או בדחייה של מחשבותיו ורעיונותיו. עתה החל לצמוח בתוך האדם אותו מכל פנימי שהוזכר, האזור נטול הקונפליקטים, שאפשר את התפתחות העמדות הרגשיות החדשות: אסרטיביות ואמפתיה. הילד המערבי בן זמננו שמצייר ציור חופשי או כותב חיבור מתוך תחושת חופש הבעה ועסוק פחות בחיקוי, העתקה או ניסיון לרצות את סביבתו הוא תופעה חדשה יחסית שדורשת מן הילד יכולת אסרטיבית ומסביבתו אמפתיה לאסרטיביות שלו. אנחנו, בני החברה המערבית, נוטים לשכוח זאת ומקבלים את הכישורים האלה כמובנים מאליהם. זאת אחת הסיבות לכך שבן המערב מתקשה להבין תרבויות מסורתיות. כך גם הילד המתמודד עם תרגיל במתמטיקה, הוא חייב להתנתק מסביבתו ולו לזמן קצר ולסמוך על עצמו. רק לאחר זמן יוכל לשוב עם הפתרון. ללא האסרטיביות שלו והאמפתיה של סביבתו לאסרטיביות הזאת יקשה עליו להתקדם במדע. ללא אותו אזור נטול קונפליקטים יעסוק הילד בן התרבות המסורתית-הקולקטיבית בחוץ ולא בפנים, בהתאמה לדרישות הסמכות ולא בפתרון התרגיל. שמו של אזור זה מבטא את החופש מאיום הקיים בתוכו. בהיעדר האזור נטול הקונפליקטים יפעל הילד מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה.

במאה ה-18 החלה באירופה תקופה שאנשיה העניקו לה את הכינוי "תקופת ההשכלה" (גם "עידן הנאורות", Enlightenment). אלה היו אנשי רוח ובהם סופרים, אנשי מדע ואמנים למיניהם שסיסמתם הייתה "העז לדעת!". הם קראו לכל אדם לשפוט על פי שכלו והגיונו ולא להיכנע לסמכותם של השליט, האל או כתבי הקודש. ברומן רובינזון קרוזו, שכתב הסופר האנגלי דניאל דפו (1719) באים רעיונות התקופה לידי ביטוי בתבונה והתושייה של הגיבור שהודות להן שרד באי הבודד למרות הקשיים. רובינזון קרוזו שרד משום שנטל את גורלו בידיו ולא ציפה לחסדי אדם, שליט או אל. הוגי ההשכלה דחו את הטענה שהאדם צריך לרכוש ידע ומומחיות בתחום אחד בלבד, לידים הייתה זו הסתגרות מחשבתית. האדם האידאלי הוא בן חורין, בעל השכלה רחבה, סקרן ומבקש לתקן את החברה. ההשכלה האמינה בקדמה והאמינה שייתכן עתיד טוב יותר לאנושות בזכות ההיגיון והשכל. הפילוסוף הגרמני עמנואל קנט (1784) כתב מהי השכלה:

ההשכלה פירושה יציאתו של אדם ממצב של קטינות שהוא עצמו גרמה. משמע שהאדם אינו מסוגל להשתמש בשכלו בלא הדרכה של משהו אחר. קטינותו זו נגרמה באשמתו, וסיבתה איננה חוסר שכל אלא חוסר החלטה ואומץ להשתמש

בו בלא הדרכה של אחר. העז לדעת! אזור אומץ להשתמש בשכלך שלך! זוהי איפה סיסמתה של ההשכלה.⁵

השינוי שהתחולל בעולם המערבי היה המעבר של האדם מפסיביות לאקטיביות. התפיסה הנוצרית הדגישה את החטא ואת חוסר־האונים של האדם, שגורלו נקבע על ידי כוחות חיצוניים, ואילו ההשכלה הציגה אדם המשתמש בשכלו כדי לבנות עתיד טוב יותר. בפרקים שלפנינו נמצא דוגמאות של דפוסי חשיבה ודפוסי התנהגות פסיביים של בן התרבות המסורתית־הקולקטיבית לעומת רעהו בן התרבות המודרנית-האינדיבידואלית. המרקז קונדורסה (1743-1794), מתמטיקאי צרפתי והוגה דעות בן עידן הנאורות, שדרש שוויון זכויות לנשים ונלחם נגד עבדות השחורים, אמר: "יבוא יום והשמש תזרח רק על אנשים החופשיים, שאין להם שום אדון מלבד התבונה".

פריז הייתה מרכז חשוב של ההשכלה. הפילוסוף הצרפתי ז'ן ז'ק רוסו (1712-1778) טען שיש להניח לילדים להתפתח בדרך הטבע, להתנסות בדברים שמעניינים אותם ולתת להם לבחור מה ילמדו. הילד צריך ללמוד לשאול שאלות בעצמו ולחפש להן תשובות בעזרת שכלו. בדוגמאות שייפרשו לפנינו בהמשך נוכל להתרשם מבני התרבות המודרנית, המחנכים את ילדיהם על פי עמדתו של רוסו, לעומת בני התרבות המסורתית, החוששים לשאול שאלות רבות משום התפיסה הקיימת אצלם שבעצם החופש של הילד לשאול כל שאלה שעולה על דעתו יש מרד בסמכות. הכנסייה דנה את ספריו של רוסו לשרפה משום שערער על סמכותה להחליט ולקבוע בכל הנוגע לחינוך. ההשכלה התפשטה כמעט על פני כל אירופה על אף התנגדות הממסד הפוליטי והדתי. רק יחידים מבין המשכילים הכריזו שהם אתאיסטים. הם גרסו שאלוהים יצר את העולם אבל שוב אינו מתערב בו, ודאי לא ברמה של שכר ועונש.

המשכילים ביקרו את המשטר האבסולוטי והציעו דרכים לתקנו כדי להבטיח את חירויות האזרח. הברון שרל דה מונטסקייה (1689-1755) דגל במשטר מלוכני אבל הציע להגביל את המלך כדי להגן על האזרח מפני שלטון שרירותי. הוא סבר שיש להפריד בין זרועות השלטון וליצור איזון ביניהן. זהו רעיון הפרדת הרשויות המתקיים בימינו ברוב המדינות הדמוקרטיות. החקיקה, הביצוע והמשפט נמסרים לגופים נפרדים, ואלה מאזנים ובלמים זה את זה.

רוסו גרס שמקור כוחו של השלטון הוא בעם ולא באל. השליט, מלך או כל גוף אחר, אינו אלא גוף מנהלי או רשות מבצעת שנועדו לבצע את "הרצון הכללי", שבא לידי ביטוי באספה כללית של האזרחים. רוסו העניק אפוא לעם את הסמכויות הריבוניות של המלך האבסולוטי. מעתה העם הוא הריבון היחיד.

רעיונות אלו החלו לחלחל בכמה ממדינות אירופה. בפרוסיה למשל הכריז פרידריך ה-2 ("פרידריך הגדול" – 1740-1786) שהוא "משרתה הראשון של המדינה", והוא

5 תרבות ההשכלה, הגות ואומנות באירופה של המאה ה-18, מבואות היסטוריים, האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 18.

מחויב למסור דין וחשבון לאזרחים על כל מעשיו, לעומת לואי ה-14, שטען "המדינה זה אני", ולואי ה-15 ולואי ה-16, שהצהירו שהם שולטים "בחסדי האל". מחוללי המהפכה האמריקנית (1776) והמהפכה הצרפתית (1789) ניסו ליישם באמצעות המהפכות את רעיונות ההשכלה. ב-4 ביולי 1776 הכריזו נציגי המושבות באמריקה על עצמאותן. בכינוס השתתפו הוגי דעות, אנשי רוח ומומחים, וניסחו את החוקה שהתבססה על עקרונות ההשכלה. כדי למנוע ריכוז יתר כוח בידי הממשל הוחלט על הפרדת רשויות. הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת, כל אחת מהן עצמאית, מאוזנת ומרוסנת על ידי האחרות. ההצהרה הדגישה את הזכויות הטבעיות, את ריבונות העם, את הזכות להתנגד לעריצות ואת זכותו של כל אדם לחתור לאושר.

להלן קטע מתוך הצהרת העצמאות של ארצות הברית, 4 ביולי 1776:

אנו סבורים, שאלה הן אמיתות שאינן צריכות הוכחה, שכל האנשים נולדו שווים, והבורא נתן להם זכויות מסוימות שאינן ניתנות לשלילה, ובהן הזכות לחיים, לחופש ולרדיפת אושר. להבטחת הזכויות הללו מקימים בני האדם ממשלות, שסמכויותיהן הצודקות נובעות מהסכמת הנשלטים. כל צורת ממשלה המתחילה לסתור את המטרות הללו – הרשות בידי העם לשנותה או לבטלה, ולהקים שלטון חדש ולהעמיד את יסודותיו על אותם עקרונות ולערוך את סמכויותיו בצורה שתיראה לו ביותר להביא לידי ביטחון ואושרו.⁶

ב-14 ביולי 1789 פרץ ההמון אל הבסטיליה, בית-כלא במרכז פריז שסימל את הדיכוי. הקריאה "חירות, שוויון, אחווה או מוות!" הדהדה ברחבי צרפת. האספה הלאומית ביטלה את המשטר הפאודלי, שאחד מעקרונותיו היה זכותם של האצילים לשפוט את איכריהם, ובטלו כל המסים והחובות של האיכרים לאדוניהם. פורסמה "הצהרת זכויות האדם והאזרח" (1789), שקבעה כי כל בני האדם זכאים לשלוש זכויות יסוד טבעיות: חיים, חירות וקניין. על זכויות היסוד מבוססים השוויון בפני החוק, חופש הדת, חופש הביטוי והזכות להגן על החיים והרכוש. מעת פרסום ההצהרה לא היו עוד תושבי צרפת נתינים של המלך, אלא אזרחים. ההצהרה הופצה בציבור, נקראה בכיכרות והפכה ל"אני מאמין" של המהפכה הצרפתית.

להלן קטעים מתוך הצהרת זכויות האדם והאזרח:

1. כל בני האדם נולדים ונשארים בני חורין ושווי זכויות; ההבדלים החברתיים אינם יכולים להיות מיוסדים אלא על טובת הכלל בלבד.
4. חופש פירושו יכולתו של כל אדם לעשות כל דבר שאינו מזיק לזולתו.
5. אין החוק רשאי לאסור אלא פעולות העלולות להזיק לחברה. אין למנוע

6 מ' ז'ו וז' אטינגר, *דברי הימים*, כרך ג, הזמן החדש, חלק א, הוצאת רכגולד, עמ' 117, 119.

- שום פעולה שהחוק לא אסר אותה, ואין להכריח אדם לעשות דבר שהחוק לא הורה לעשותו.
6. כל האזרחים שווים בפני החוק.
9. כל אדם נחשב חף מפשע כל עוד לא הוכחה אשמתו ברבים; לכן, אם רואים הכרח לאסור אותו, יש להימנע, לפי הדין, מכל חומרה שאינה הכרחית לשם הבטחת מאסרו.
10. אין להטריד שום אדם בגלל דעותיו, ואפילו בגלל השקפותיו הדתיות – בתנאי שאין בגילויין בפועל משום הפרת הסדר הציבורי הנקבע על ידי החוק.
11. ההבעה החופשית של המחשבות והדעות היא אחת הזכויות היקרות ביותר של האדם: כל אזרח רשאי איפה לדבר, לכתוב, ולהדפיס באופן חופשי, אלא שהוא אחראי לכל שימוש לרעה בחופש זה, במקרים שנקבעו על ידי החוק.⁷

עקרונות אינדיבידואליים אלו עיצבו, כפי שנראה, לא רק את אופי השלטון, כי אם גם את אופי החשיבה המערבי בחיי היומיום, במשפחה ובין אנשים ויצרו את מה שנקרא לו "החשיבה המודרנית". בהיות המשפחה הקבוצה הראשונה שלתוכה נולד הפרט מכשירה המשפחה המודרנית את הילדים בתהליך הדרגתי ליתר עצמאות וליתר חופש כך שיוכלו להיות בעתיד חלק מהחברה שהם חיים בה. בחברות שלא היו שותפות לתהליכים אלו של עצמאות ושחרור הפרט נותרה "החשיבה המסורתית" – המציבה את הקבוצה במרכז ואת המיקוד באחר ולא בעצמי – החשיבה המקובלת.

במחצית הראשונה של המאה ה-19 התחולל במדינות אירופה מאבק בין כוחות השמרנים ובין כוחות הקדמה. גל גדול של מהפכות, שנקרא "אביב העמים", התרחש בשנים 1848-1849 בכמה ממדינות אירופה והוא שביסס את הליברליזם ואת התנועות הלאומיות בקרב עמי אירופה.

המהפכה התעשייתית סימלה את המעבר משיטות ייצור מיושנות לשיטות חדישות בתהליך אטי והדרגתי שהחל באירופה בסוף המאה ה-18 ונמשך על פני המאה ה-19. תנאי העבודה של הפועלים היו קשים. השכר היה נמוך, ונשים וילדים קטנים הועסקו בעבודה פיזית קשה כל שעות היום. כך חמיצו הילדים את תקופת הילדות והתבגרו בטרם עת. אל מול המציאות של ניצול מעמד הפועלים קמו הוגי דעות וטענו כי החברה אחראית לכל פרט ופרט החי בתוכה. הם תקפו את האי-צדק החברתי ובקשו לתקנו. הללו נקראו "סוציאליסטים אוטופיסטים". החלו להיחקק חוקי עבודה ורווחה ובהם חוקים המגנים על ילדים מפני ניצול.

לקראת סוף המאה ה-19 הוגבר התהליך הדמוקרטי במדינות אירופה ברוח המהפכה

---

7 וולטר גראב (עורך), *מקורות למהפכה הצרפתית*, מקראות ארן 1, הדר הוצאת ספרים בשיתוף עם אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 46-49.

הצרפתית והלך וגדל בהדרגה מספר הזכאים לבחור, החל בבעלי הרכוש או בעלי ההשכלה וכלה בכלל ציבור הגברים. הודות להתבססות הבחירות החשאיות פחת הלחץ המופעל על הבוחרים וגדל החופש שלהם לבחור כרצונם. שינוי מחשבתי עמוק עמד בבסיס הטרנספורמציה ממצב שבו האדם כפוף לשליט למצב שבו הנבחר הוא משרתו של האזרח כפי שמצהירים נבחרים במדינות דמוקרטיות בימינו. השינוי במקומו של הילד במשפחה ביחס לסמכות בחברה המודרנית אינו אלא פועל יוצא של שינויים אלו. מהדוגמאות המובאות בהמשך נוכל להתרשם ששפת הצינוי של דמות הסמכות ביחס לילד שמאפיינת את החברה המסורתית-הקולקטיבית הפכה לשפת הבקשה. הנימוס חדר למשפחה. אך משמעותם הפסיכולוגית של נימוס במשפחה או הפנייה אל הילד במילה "בבקשה" ולא בצינוי הם הרבה יותר מנימוס גרידא. משמעותם היא יצירת אותו מרחב פנימי המאפשר לילד בנייה של "עצמי" או אזור נטול קונפליקטים, שהוא המקור לשיקול דעת ועצמאות, במקום אזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה, שהיה דומיננטי בעידן הצינוי המשפחתי.

לאורך השנים עסקו הנשים ברובן בניהול הבית ובגידול הילדים. הן היו תלויות כלכלית בגבר, שהיה ראש המשפחה והאפטרופוס על אשתו וילדיו. עתה נעשו מקצתן משכילות ומתפרנסות בכוחות עצמן, והחלו להיאבק על שינוי מעמדן. לנשים לא הייתה בעת ההיא זכות לבעלות על רכוש, ורכוש המשפחה היה בידי הבעל גם אם מקורו היה ברכוש שהביאה האישה ממשפחתה עם נישואיה. מאבק הנשים צלח, וחוקי הרכוש שונו בסוף המאה ה-19 במקצת מדינות אירופה. זכות הבחירה לנשים הוכרה באירופה ובארצות-הברית רק בתחילת המאה ה-20.

במחצית השנייה של המאה ה-19 החלו ממשלות אירופה להקצות תקציבים להקמת מערכות חינוך ציבוריות שבהן יוכל כל אזרח ללמוד. מערכות החינוך האלה היו בפיקוח המדינה ולא בפיקוח הכנסייה, החינוך היה לחינוך חובה וחינוך חינם ולא היה עוד זכותם של המעטים, ואירופה עברה תהליך חילון. כשהצטמצם מספר האנאלפביתים, החלו עוד ועוד אנשים להיות מעורבים בנעשה סביבם, וכוחה של דעת הקהל גבר. מספר העיתונים גדל, ביטוי לפריחה של חופש הדיבור וחופש הדעה, ונחקקו חוקים שהגנו על העיתונים מפני התערבות הממשלה. ההמונים הפכו לגורם משפיע, ועל כן מכונה העידן המודרני גם "עידן ההמונים".

שחרור האדם המערבי החל בחופש היצירה באמנות ובכתיבה, נמשך בהתפתחות המדע ובהתפתחות הדמוקרטיה, שבה האזרח הפשוט הוא הריבון, ונמשך עד ימינו אנו במגמה של מתן שוויון זכויות לנשים ולקבוצות מיעוט וכן הצבת הילד במרכז. המגמה דרשה שינוי הדרגתי ומתמשך של דפוסי חשיבה מסורתיים-קולקטיביים והפיכתם למודרניים-אינדיבידואליים. חשיבה ששמה את הפרט במרכז ומכוונת לעצמי ולחוויה שונה מחשיבה שבראש מעייניה המבט החוצה. חשיבה שחשה מיקוד שליטה ואחריות פנימית ויכולת להשפיע על המאורעות שונה מחשיבה שחשה מיקוד שליטה חיצוני ואחריות חיצונית וחוסר-יכולת להשפיע על המאורעות. חשיבה שחווה שהקונפליקט

רקע היסטורי לעת החדשה

חל יותר בין האדם לעצמו ופחות בינו לסביבתו שונה מחשיבה שחווה בעיקר קונפליקט חיצוני ועוד. השינוי שהחל ברמה הרעיונית-הפילוסופית הגיע לבסוף גם למשפחה המערבית, שבה עברו גם הילד והאישה תהליכי שחרור. התהליכים האלה לא היו מנת חלקן של חברות מסורתיות-קולקטיביות, שהיוו ועדיין מהוות את רובו של העולם.

מחברה לפרט יסודות הפסיכולוגיה הבינ-תרבותית

בפרק הקודם תיארו כיצד התפתחה החברה המסורתית במערב והפכה במאות השנים האחרונות לחברה מודרנית. ההתפתחות הזאת תוארה לאורך שלושה צירים מרכזיים שנעו במקביל: יצירתיות, מדע ודמוקרטיה. לא מקרה הוא ששלושת התחומים המרכזיים האלה התפתחו זה לצד זה ותמכו זה בהתפתחותו של זה. הצבתו של האדם במרכז או המעבר מ"מיקוד שליטה חיצוני" ל"מיקוד שליטה פנימי" הוא העומד בבסיס שלושתם. מיקוד שליטה חיצוני הוא הטלת האחריות על האחר מתוך תחושה שמקור הכוח נמצא מחוץ לאדם. ואילו מיקוד שליטה פנימי משמעותו תחושת האדם שמקור כוחו נמצא בתוכו והוא אחראי לחייו, מימושו העצמי וגורלו. ואכן, מהי יצירה בתחום כלשהו אם לא ביטוי עצמי אותנטי שנובע מאמונתו של האדם שיש לו מה להגיד, בניגוד להעתקה או שינון או הכתבה, שמעניקים את הכוח והסמכות לאחר? ומהי חשיבה מדעית אם לא האמונה של האדם ביכולתו לחשוב בהיגיון ולסמוך על עצמו, בניגוד לדת, שבה מקור הסמכות הוא בחוץ? ולבסוף, מהי דמוקרטיה אם לא יכולתו של האדם לבחור על פי שיקול דעתו ללא איום מבחוץ, בניגוד לשלטון דיקטטורי, שאינו מאפשר חופש זה? אכן, המשותף להתפתחותם של היצירתיות, המדע והדמוקרטיה הוא מיקוד השליטה הפנימי שהתפתח אצל הפרט בעידן המודרני. מיקוד שליטה פנימי, כפי שראינו, אינו אלא שם נרדף למושגים פסיכולוגיים כמו "נפרדות", "עצמאות", פיתוח "העצמי" ואזור נטול קונפליקטים פעיל, והוא זה האחראי ללידה הפסיכולוגית של היצירתיות, המדע והדמוקרטיה בעת החדשה. כדי להבין את מאפייני החשיבה המסורתית ומאפייני החשיבה המודרנית עלינו לעבור מדיון בסוציולוגיה לפסיכולוגיה, מהמקור למיקורו, או מתיאור ההתפתחות ההיסטורית של העידן המודרני אל תוך מאפייני החשיבה של התרבות המודרנית-האינדיבידואלית והמסורתית-הקולקטיבית שיתמקד בהן מחקר זה.

8 מושגים דו־קוטביים שמבחינים בין החשיבה המסורתית לחשיבה המודרנית¹ 1. אנהנו מול אני – בחברה המסורתית מתאים את עצמו הפרט בדרך כלל לקבוצה,

1 מובן שמדובר ברצף ולא בדיכוטומיה, וקבוצות שונות נמצאות בנקודות שונות לאורך הרצף. כלומר, הקבוצות נבדלות זו מזו במינון של מסורתיות ומודרניות. ההצגה הדיכוטומית נועדה לצורך דידקטי בלבד. ספרים רבים עוסקים בנושא הרב תרבותי. להלן אחדים מהם: Chaleby Kutaiba, S. MD & Racy J. MD, *Psychotherapy with the Arab Patient*, Book Design & Publication by Shawn McLaughlin/ QSOV. 1999; Dwairy M., *Counseling and Psychotherapy with Arabs and Muslims*, Teachers College, Columbia Univ, 2006; Hofstede Geert H., *Culture's consequences — comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*, Sage Publications, Thousand Oaks, Calif. 2001; Pedersen Paul B. (Ed.), *Counseling across cultures*, Sage Publications, Thousand Oaks, Calif. 2002; Sue Derald W. & Sue D., *Counseling the culturally different — theory and practice*, J. Wiley & Sons, New York 1999.

ועל כן אישיותו היא פחות יציבה ורציפה ובמציבות ובמציבים חברתיים למיניהם. אינדיבידואלים, בני החברה המודרנית (אנשי התרבות המערבית, הכוללת בעיקר את צפון אמריקה וצפון אירופה), מרשים לעצמם יותר להיות שונים ויוצאי דופן מסביבתם ולפעמים אף מתהדרים בייחודם. אישיותם בדרך כלל קבועה יותר במצבים חברתיים למיניהם משום שהם חשים קודם כול נאמנות לעצמם. בחברה המסורתית נוטים לקבוע מיהו האדם פחות על סמך אופיו ואישיותו ויותר על פי תפקידו: משרת, אדון, גברת, חייל, פקיד וכו'. כל אלו הן זהויות קבוצתיות שהפרט מפנים ונוהג בהתאם אליהן. אנגלית היא השפה היחידה שבה כותבים "I" (אני) באות גדולה, והשימוש במילה "אני" בחברות אינדיבידואליות מערביות רווח מאוד. בתרבות המסורתית הפרט נוטה לחשוב במונחים של "אנחנו" ולהביט מבעד לעיני הקבוצה שהוא שייך אליה. לכן כולנו נקראים בני אדם, צמד מילים המזכיר שכולנו היינו פעם חברה מסורתית-קולקטיבית. בחברה היהודית המזרחית למשל כמו בחברה הערבית, קיימת נטייה לקרוא לאח ולאחות "אחי" ו"אחותי" במקום בשם הפרטי. בחברה הערבית האב נקרא לעתים קרובות על שם בנו הבכור – "אבו יוסף" הוא אביו של יוסף, ובתנ"ך, המייצג חברה מסורתית-קולקטיבית, עשוי האב לקרוא לבנו "בני". יתרה מזו, האב הערבי נוהג לקרוא לבנו או לבתו "יאבא", כלומר לקרוא להם בשמו. והאם הערבייה קוראת לעתים תכופות לבנה או לבתה "יאמא".² כינויים אלו, המחליפים את השם הפרטי כפי שנהוג בחברות מודרניות, משמעותם עמוקה. האב או האם חווים את ילדם כאילו הוא חלק מהם ושוללים ממנו את הזהות הייחודית שמעניק שם פרטי – שרה, יעקב. נכון שרבים מבני החברה המסורתית יחוו את הכינוי "יאבא" או "יאמא" ככינוי קרוב, חם ומכבד ואולי יעדיפו אותו מן הקריאה בשם הפרטי אולם אין בכך כדי לשנות את התפתחות חוויית השייכות העלולה לפגוע בהתפתחות העצמאית של הפרט. המילה "חוויה" לא קיימת בשפה הערבית. המילה הקרובה ביותר במשמעותה היא "תג'ריבה", שפירושה ניסיון (למשל, חסב תג'רובתכ – לפי הניסיון שלך), משום שחוויה היא ביטוי למבט פנימה. הפתגם הערבי "אנא – אעוד" באללה מן קלמת אנא, שפירושו "ישמרני אלוהים מן ההירות הקיימת בשימוש במילה אני", מבטא את הצורך להיזהר משימוש יתר במילה "אני" על כל המשמעויות העולות מעצה זו.

מימוש עצמי, ערך שהנו בעל חשיבות מיוחדת בחברה מודרנית-אינדיבידואלית, הופך בחברה מסורתית-קולקטיבית למימוש מטרות הקבוצה. אחריות אישית מוטלת על הקבוצה באופן שהפרט מקבל פחות אחריות לגורלו ומצפה יותר לעזרה מאחרים. לחלופין, הפרט יאות לעזור לבן קבוצתו (משפחה, חמולה) ויקבל על עצמו אחריות הגדולה במידה משמעותית מן הנהוג בחברה מודרנית-מערבית ביחס לבן משפחה.

Khalaily Samir, *No enlightened nation is born except from the womb 2 of the feminine/mother*. www.arabs48.com in 2006. (In arabic).

2. הורה במרכז מול ילד במרכז – בעידן המודרני הילד תופס את מרכז הבמה. בימי הביניים, במערב, לא הילד הוא שהיה במרכז, כי אם ההורה, רצונותיו וצרכיו, וזהו המצב עד היום בחברה המסורתית. חברה אינדיבידואלית מערבית נוטה לחוש אמפתיה לקטן ולחלש ולהניח שעל החזק לרסן את תוקפנותו. על כן, באופן טבעי הורים אחראים יותר מילדיהם לקשר ביניהם, והטענות על קשיים בקשר מופנות בדרך כלל אל ההורים. בחברה המסורתית נדיר שיישמעו טענות כלפי ההורים, והילד הוא שיישא באחריות. בחברה מודרנית קיימים חוקים רבים שנועדו להגן על הילדים (איסור הכאת ילדים, חוק חינוך חובה, איסור על עבודת ילדים ועוד) שאינם קיימים בחלקים מהחברה המסורתית. התפיסה של החברה והמשפחה המסורתית-הקולקטיבית לעתים קרובות היא שהחזק הוא גם הצודק, והחלש מצופה ממנו שיִדע להסתדר ולהתאים את עצמו לנסיבות. אם אינו עושה כן הוא עלול להיענש, ואז העונש שהוא מקבל נתפס כמגיע לו. "הזדהות עם התוקפן" היא מנגנון הגנה שכיח בחברה המסורתית, שבה החלש מזדהה עם החזק ועם מעשיו גם אם הם פוגעים בו אישית. כך עשוי ילד להצדיק את אביו שמעניש אותו, ואזרח עשוי להודות לשליט גם אם הוא פגע בו. מובן שכינויו המערבי של מנגנון הגנה זה הוא מוטה תרבותית. בני החברה המסורתית עשויים לראות בהתנהגות זו "כבוד לסמכות" וליחס לה חשיבות עליונה.

בחברה המודרנית מקבל הילד את מרכז הבמה ואת החיזוקים הנרקיסטיים של התפעלות הסביבה ממנו. משפטים כמו "אני גאה בך", "אני שמח בשמחתך", "כל הכבוד לך", "אתה מסוגל" או "אני סומך עליך" שכיחים בחברה המודרנית משום שהילד במרכז. התפעלות מן הילד, שהיא הבסיס לתחושת הייחודיות של הפרט ולפיתוח אינדיבידואליות, לא שכיחה בחברה המסורתית. שם בדרך כלל תופס האב את מרכז הבמה, משאלותיו מתמלאות והוא זוכה להערצה. על כן במקום התפעלות נמצא משפטים כאלה: "אתה ילד טוב וחכם", "אני אוהבת אותך", "הוא עוזר לי" וכו' – אמירות המתגמלות את היחיד ומחזקות את קשריו עם הקבוצה. לעתים קרובות פשוט לא נמצא במקום התפעלות שום דבר, משום שכך מצופה מהילד להתנהג ומחמאות לא נוטים לחלק. על כן חברות מערביות נקראות Child centered, ועל משקל זה חברות קולקטיביות נקראות Parent centered.

בחברה המסורתית, שבה ההורה נמצא לרוב במרכז, ההורה פונה בדרך כלל אל הילד בשפת הציווי, לעומת החברה המודרנית, שבה הילד הוא במרכז וההורה פונה אליו לרוב בשפת הבקשה. כשהורה מבקש משהו מילדו הוא מניח לו את האפשרות לשקול את הבקשה, הוא משאיר לו את המרווח החשוב כל כך לעצמאות מחשבתית, שבה הוא יכול להתאים את הבקשה ליכולתו ולרצונו. כשהורה מבקש משהו מילדו הוא מוכן גם לאפשרות שיקבל תשובה שלילית ובמובן הזה הוא עושה ויתור. ההורה מוכן לאבד שליטה חלקית במצב כדי שילדו יקבל יותר שליטה על חייו – תנאי חיוני לגדילה בסגנון מודרני. כשהורה מבקש סליחה מילדו – מאורע לא-שכיח גם בתרבות המערב, שלא לדבר על חברה קולקטיבית – הוא שם את הילד מעליו, ואומר לו שהוא, הילד,

צדק וההורה טעה. עמדה זו מכבדת את הילד, מחזקת, מעריכה ומפתחת את האוטונומיה המחשבתית שלו – הנה הוא יכול להיות גדול. כל זה בניגוד להורה המצווה על ילדו, פוקד עליו לעשות מעשה ומצפה ממנו לצייתנות מוחלטת. הציווי לא מאפשר את התפתחות אותו מרווח שחיוני כל כך לשיקול דעת וחשיבה עצמאית. כשהורה מבקש סליחה מילדו הוא משדר עצב. כשהורה מצווה הוא משדר איום ופחד. העצב מאפשר את פיתוחו של האזור נטול הקונפליקטים, ואילו האיום והפחד מצמצמים אותו ומזמינים תגובות מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה. על כן, לנימוס במשפחה יש ערך מרכזי להתפתחותו של ילד בעל מיקוד שליטה פנימי שיודע מה הוא רוצה ומאמין ביכולתו.

הכאת הילד, שרווחת בהרבה חברות מסורתיות, היא אותו ניסיון של ההורה להשיג שליטה מלאה בהתנהגותו של הילד ועיצוב אופיו. הניסיון הזה מעורר בילד פחד ותגובות מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה ולא מתוך אזור נטול קונפליקטים, האחראי להתפתחות החשיבה היצירתית, המדעית והדמוקרטית שמכשירה את הפרט לסמוך על עצמו.

3. מעשים מול דיבורים – בחברה אינדיבידואלית מערבית ודמוקרטית חופש הביטוי ובוודאי חופש המחשבה נחשבים כמעט קדושים. מותר לומר כמעט כל דבר גם אם זה לעתים פוגע, ובוודאי אין מחשבה שהיא אסורה. אבל קיים גבול ברור מאוד בין דיבור ומעשה – הדיבור לגיטימי בדרך כלל ואילו המעשה, אם הוא פוגע, נתפס בחומרה. בחברה המסורתית לעומת זאת דיבורים ומחשבות נחווים לא אחת כדברים שיש להגיב עליהם או לאסור אותם. למשל, מחשבות כפירה אסורות ובגין דיבורים נגד המנהיג עלולים להיענש. ברור שאיסור על החשיבה או על הדיבור יש לו השפעות מרחיקות לכת על ההתפתחות. החופש להשתעשע במחשבות והיכולת לבטא אותן הוא הבסיס לכל חשיבה עצמאית ויצירתית. בחברה המסורתית יש נטייה לעבור מאמירה מרומזת למעשים ללא שלב הוויכוח האסרטיבי המקובל בתרבות המערב, שבו הפרט עשוי לעמוד על דעתו בתקיפות אך לא בתוקפנות, משום שאסרטיביות יכולה להתקיים רק בחברה אָמונה על נפרדות. האדם אומר את דעתו ללא חשש אך גם מבלי לנסות ולהשפיע על האחר בכוח. הוא אומר את מה שיש לו לומר וחש שבכך עשה את שלו. שפת האסרטיביות נלמדת בהדרגה בתרבות המערבית. לילדים קשה להיות אסרטיבים, ועוברות שנים לא מעטות עד שהם יכולים לאמץ דפוס התנהגות זה.

אמפתיה, אותה יכולת להבין את האחר ולא דווקא להסכים אתו, היא בת הזוג של האסרטיביות. אסרטיביות לא תוכל להתפתח בילד ללא הורה אמפתי. בחברה המסורתית, שאינה אָמונה על האסרטיביות והאמפתיה, לא התפתחו עמדות ביניים אלו בעת החדשה. על כן, במקום אסרטיביות נקבל כניעה או תוקפנות, ובמקום אמפתיה נקבל הזדהות והסכמה מלאה עם האחר או דחייתו. כך נפגעת היכולת לאמץ את עמדת הביניים הנקראת דיאלוג. מחשבות רבות לא הופכות לדיבורים, ומחשבות רבות אחרות

(באופן יחסי לבן המערב) הופכות מיד למעשים. גם האמפתיה אינה נרכשת בנקל בחברה המערבית והיכולת להפנים אותה, כמו את האסרטיביות, היא הישג התפתחותי.

4. רגשות הממוקדים באחר מול רגשות הממוקדים בעצמי – בני החברה המסורתית נוטים לחוש רגשות הממוקדים באחר, ואילו בני החברה המודרנית נוטים לחוש רגשות הממוקדים בעצמי. כבוד הוא רגש שנסמך על הסביבה, ומימוש עצמי הוא אותו הכבוד, אלא שהפעם הפרט מספק אותו לעצמו. הכבוד הוא רגש מפותח מאוד בחברה המסורתית, והפרט עמל קשה כדי להשיגו מסביבתו. לעומת זאת, בני החברה המודרנית מנסים לממש את רצונותיהם, וכך הסיפוק בדרך כלל תלוי יותר בעצמי מאשר בסביבה. הבושה אף היא רגש בעל מקור קולקטיבי שנפוץ מאוד בחברה המסורתית. רגש זה קיים רק כשמישהו רואה אותך עושה משהו שאינו כשורה. הרגש המקביל בחברה מודרנית הוא רגש האשם. תחושה של אשמה הנה בין הפרט לבין עצמו והוא לא זקוק לסביבה כדי לקבל תחושה זו. באיזון בין בושה לאשמה ובין כבוד למימוש עצמי ייטו בני החברה המסורתית לבושה ולכבוד, ואילו בני החברה המודרנית לאשמה ולמימוש העצמי. ילד בן התרבות המסורתית שאינו מקבל את מבוקשו מהוריו עשוי לנסות לעורר בהם רחמים עליו: "מה חסר לי שאתם לא קונים לי אופניים?!" הוא ישאל. ואילו ילד בן התרבות המודרנית עשוי לומר להוריו, "לא צריך טובות, אסתדר בלעדיכם", ולעורר בהוריו תחושות אשמה על שלא קנו לו. גם רחמים הם אפוא רגש הממוקד באחר באמצעות הזדהות עם סבלו ומצוקתו, רגש שכיח יותר בחברות מסורתיות. שורה ארוכה של רגשות שכיחים יותר בקרב בני החברה המודרנית משום שהם נשארים בין האדם לבין עצמו ומכוונים פנימה: עצב, שעמום, דכדוך, ריקנות, בדידות, ייאוש, אשמה וכו' לעומת אוסף רגשות שניזונים מבחוץ ושכיחים יותר בקרב בני התרבות המסורתית: פחד, עשיית רושם, נקמה, חמלה, קנאה, התחננות, בושה, כבוד וכו'. בתרבות המודרנית הקונפליקט של האדם הוא בדרך כלל בינו לבין עצמו (קונפליקט תוך-אישי), ואילו בתרבות המסורתית הקונפליקט הוא בדרך כלל בין פרט לפרט (קונפליקט בין-אישי). באופן זה אינטרוספקציה או אמביוולנטיות הן נטיות מודרניות בעיקרן ששכיחותן נמוכה בקרב בני התרבות המסורתית. קיימת הסכמה בין רוב המטפלים העובדים עם בני התרבות המסורתית שאינטרוספקציה הכוללת תובנה (insight) ויכולת להביט פנימה פחותה אצלם במידה משמעותית יחסית לבן החברה המודרנית. לעומת זאת, ערנות לסביבה ולסובבים מפותחת יותר בין בני התרבות המסורתית. דוגמה לערנות לסביבה היא התייחסות לרמזים, לשפה לא-מילולית ולסמלים. במילים אחרות, בן התרבות המודרנית מכוון לעצמאות, ואילו בן התרבות המסורתית מכוון לקשר.

5. חשש מכישלון מול שאיפה להצלחה – החברה המסורתית נוטה לשמר את העבר ולהנציח אותו במסעה אל תוך העתיד. היא עלולה לחוות שינוי כמפחיד. לעומת זאת,

חברה מודרנית מבוססת על הרצון לשינוי ומכוונת לעתיד. כך הוא הדבר גם ברמת המשפחה. האב הסמכותי שאינו מתפעל מילדו ומשתדל, במקרים רבים, שהוא לא יעלה עליו – כדי לשמר את כבודו – מעודד אותו לנקוט עמדה פסיבית ופסימית. למותר לציין שהאב המסורתי אוהב את ילדו לא פחות מן האב המודרני אולם הוא עצמו חונך על פי דפוסים אלו המגבילים את הילד. לעומת זאת, בחברה המודרנית ההורה שואף לעתים קרובות שבנו או בתו יעלו עליו. עמדתו המאיימת והביקורתית של ההורה המסורתי כלפי ילדו מביאה לכך שבן החברה המסורתית יהיה מונע לעתים קרובות על ידי פחד מכישלון, ואילו העמדה המודרנית, שמעודדת יותר, מביאה לכך שבן החברה המודרנית מונע בעיקר על ידי הרצון להצליח. בגלל הנטייה למיקוד שליטה חיצוני בחברה המסורתית תולים הצלחה וכישלון בדרך כלל לא בפרט, אלא בנסיבות, בגורל וכו'. כך אין גם סיבה לפיתוח מוטיבציה גבוהה להצלחה, משום שלהרגשת הפרט אין ביכולתו לשנות את גורלו. הרבה סיפורי עם ערביים מעבירים את המסר שלא חשוב כמה יתאמץ האדם, הגורל הוא שיקבע את עתידו, בניגוד לסיפורת המערבית, המדגישה את יכולתו של האדם לעצב את חייו ולהשפיע על גורלו. התחרות על שלל סוגיה, שמעידה על רצון הפרט לממש את עצמו, מקובלת הרבה פחות בחברה המסורתית, הרואה את רצון "להיות מישוהו" כמסכן את ההרמוניה של הקבוצה. התנהגות כזאת עלולה לגרור לא הערכה על הצלחת הפרט, כי אם עונש. כך נוטה החברה המסורתית להדגיש את ה"לא" וה"אסור", ואילו החברה המודרנית נוטה להדגיש את ה"כן" וה"מותר".

6. ניצחון והפסד מול פשרה – פשרה היא אותה נכונות לקבל חלק ממבוקשך מתוך הבנה שהאלטרנטיבה האחרת היא הימור שתוצאתו הכול או לא כלום. פשרה נובעת מתוך עמדה של שוויון המזמינה הדדיות שבה גם האחר מתפשר. בפשרות מוצלחות כל צד עשוי לקבל את מה שחשוב לו ביותר ולוותר על הפחות חשוב לו. על כן נהוג לדבר על Win-Win Solution (בניגוד ל-Win-Lose Solution), שבו בעצם שני הצדדים מרוויחים גם משום שלהסכם יש ערך נוסף שמתבטא בכך שהשלם גדול מסכום חלקיו. לדוגמה, כשהורה משיג פשרה עם ילדו ויש שלום בבית שלא היה קודם שני הצדדים נהנים ממנו מעבר לפרטי הסכם הפשרה שהושג. בחברה המסורתית נמצא מעט מאוד פשרות וויתורים הדדיים במשא ומתן על נושאים למיניהם. הכלל הוא שהסמכות היא הקובעת בנוגע לכפוף לה וברור מיהו המנצח ומיהו המפסיד. במקרה הטוב, נמצא שרשרת מחוות והתאמות הדדיות שמאפשרת קיום הרמוני. ואולם לא נמצא ויכוחים, נימוקים לוגיים, רעיונות יצירתיים ומשא ומתן ענף בחברה המסורתית בדומה לקיים בחברה המודרנית וכפי שיודגם בפרקים הבאים.

הסיבה למיעוט תהליכי פשרה במשפחה המסורתית ובחברה המסורתית היא היעדר תרבות הדיאלוג המבוססת על יכולת לאמפתיה ואסרטיביות. בדיאלוג כל צד אומר את אשר הוא חפץ מתוך עמדה של נפרדות ומיקוד שליטה פנימי. בדיאלוג קיימת אסרטיביות

של כל אחד מהצדדים, המבטא ברור את עמדתו ומצפה מבן זוגו להקשיב באמפתיה, כלומר להבין אך לא בהכרח להסכים. רק לאחר מכן תיתכן פשרה בתהליך של ויתורים הדדיים כשכל אחד מהצדדים מוכן לקבל פחות מכל מבוקשו. אבל התנאי ההכרחי ליצירת פשרה, שהוא בראש ובראשונה היכולת לנסח לעצמי ולאחר מה אני רוצה, אינו קיים בחברה המסורתית משום שהפרט חווה את עצמו כחלק מן הקבוצה, כחלק מן האחר, ולא כמי שנפרד מהם. על כן, לעתים קרובות הפרט לא יודע מה הוא באמת רוצה, וגם אם הוא יודע הוא עדיין מתקשה לבטא את רצונו וליצור עקב כך אי-הסכמה. במצב ענייניים זה אין עמדות מנוגדות ועל כן אין צורך בפשרה. ואם כבר יש עמדות מנוגדות הרי זו ממש מלחמה שקשה ליישב אותה. השלב של "ויתורים כואבים" במשא ומתן, שהוא שלב מתקדם יחסית שייטכן רק לאחר הגדרה ברורה של עמדות הצדדים ותהליך של עיבוד אֶבֶל על מה שהפרט לא יקבל, אינו שכיח בחברה המסורתית. לפשרה מרכיב קוגניטיבי הדורש גם אזור נטול קונפליקטים פעיל שבו יכול הפרט לערוך חישובים למיניהם ולהעלות רעיונות יצירתיים ללא איום בחיפוש אחר פתרונות המקיימים את המשוואה שבה שני הצדדים מרוויחים. פשרה עשויה להפוך את המאבק בין המתדיינים למשחק ברעיונות חדשים ובאמצעי שכנוע, ולנימוקים הלוגיים תפקיד מרכזי במשחק. אבל פשרה היא לא רק במשא ומתן. פשרה היא מרכיב מרכזי בחיי היומיום של כל ילד. כשילד מתווכח עם אחיו או עם אמו, כשילד משחק עם חבר או עם בן משפחה, בכל אחד מהמצבים היומיומיים האלה קיים מרכיב חיוני של פשרה. תמיד ישנם עוד דרכים ועוד פתרונות, צריך רק להעז ולחפש מעבר לסכום אפס האומר שהאחד ניצח והאחר הפסיד. ואולם החברה המסורתית תיטה לראות מצב זה כחוסר כבוד לאחר, על אחת כמה וכמה אם הוא הסמכות.

7. עונש לפני מעשה מול תגובה לאחר מעשה – בתרבות המסורתית רווחת ההנחה שהילד חייב לפחד מדמות הסמכות, שאם לא כן לא יציית. בשל עמדה זו ילדים עלולים לעתים להיענש על עצם הדבר ששאלו שאלה או העלו רעיון או מחשבה, משום שישנן שאלות שמראות שהפרט אינו פוחד והוא מעז לחשוב ולדבר. במקרים רבים השפלת הילד היא חלק מרכזי בתהליך הגדילה כדי "שַׁדַּע את מקומו". ביחס לבנות קביעה זו חזקה אף יותר. פעמים לא יסביר ההורה לילד מדוע הוא מסרב בעניין מסוים מתוך רצון לשמר את אלמנט הסמכות, השליטה והפחד. במקרה כזה עלול הילד לחוות את החלטת האב כשרירותית. במקרים אחרים יעברו המסרים במשפחה באופן עקיף משום החשש לדבר ולפתוח נושאים עם האב – דמות הסמכות (למשל, הילד יבקש מן האם לדבר עם האב בשבילו). ההנחה התנ"כית ש"יצר לב האדם רע מנעוריו" היא מרכזית, ועל כן יש למשמע את הילד. נטיעת הפחד בלב הילד מדמות הסמכות אינה אלא עונש לפני מעשה. ישנן חברות בעולם הערבי שבהן מלים את האישה כדי שלא תפתח בעתיד לעשות מעשים אסורים, ואצל הבדווים ידוע הפתגם הממליץ להכות את האישה בליל הכלולות כדי לעשותה צייתנית. נשים יהודיות חרדיות מכסות את ראשן ואת גופן

ונשים ערביות עוטות רעלה. תפקיד כיסוי הראש הוא למנוע מן האישה לחשוף את פניה בציבור כדי שלא תהיה מקור לפיתוי. בכך נמחקת זהותה של האישה בציבור והיא הופכת להיות רכוש של הבעל. כל אלו הנם עונשים שלפני מעשה. מאחר שהעונש אינו יכול להתחבר לאירוע ספציפי בתודעתו של הילד הוא מייחס אותו למכלול אישיותו. מעתה הקושי הוא לא בהתנהגות המסוימת, אלא באישיות. הילד חש מושפל ואינו מעריך את עצמו.

התוצאה היא, כפי שעולה ממחקר זה, שבמקרים רבים של קונפליקט בין הורה לילד הילד מצהיר מתוך פחד שהוא מקבל לחלוטין את עמדת ההורה ויעשה כל אשר יאמרו לו. ההזדהות עם עמדת ההורה היא אפוא מלאה, ללא שום סייגים.

ההנחה המערבית היא בדרך כלל הפוכה, שיצר לב האדם טוב מנעוריו. הפחד אינו נחשב לגורם מחנך, אלא לגורם מזיק. אין איסור על כל מחשבה ומעודדים לשאול שאלות. בתרבות המערבית ילד ייענש לעתים רחוקות על עצם שאילת שאלה או על הניסיון להבין. על כן, המילה עונש מוחלפת לעתים קרובות במילה "תגובה". העונש בחברה המסורתית מיועד לגרום לילד לציית, ואילו התגובה בחברה המודרנית תפקידה המצופה הוא לעזור לילד לגדול. בחברה המודרנית עונש יבוא בדרך כלל לאחר מעשה והוא ילווה בהסבר ספציפי המגדיל את שליטת הילד ואת יכולתו לערוך שינוי. במקרים אחרים העונש הוא אכזבה של הסביבה ממנו באופן שמעורר בו רגשי אשמה. במצב עניינים זה הילד מעניש את עצמו ועשוי לחוש דכדוך, אשמה וחוסר־ערך בניגוד לרעו בן החברה המסורתית, שעלול לחוש פחד.

מאחר שהחברה המסורתית היא חברה מזדהה ונעדרת עצמאות ונפרדות היא דורשת צייתנות. אולם מאותה הסיבה בדיוק היא מעניקה לחבריה באמצעות הזדהות עם האחר את רגש החמלה והרחמים. כשאדם מרחם על רעהו הוא נמצא בנעליו, רואה את העולם דרך עיניו וחש את מה שחש רעהו ללא כל מרחק רגשי. רחמים אינם אמפתיה מערבית השומרת על עצמאותו של הצופה. משום כך בדרך כלל הטיפול של בני התרבות המסורתית בזקנים, בנכים ובמוכי גורל למיניהם הוא מסור ומחויב ביחס למה שאפשר למצוא בקרב בני התרבות המודרנית. זקנים בדרך כלל לא מורחקים ממשפחותיהם לבתי אבות וילדים מוגבלים זוכים לטיפול מסור בחסות החמלה הדתית. החברה הערבית ידועה למשל במיעוט בתי האבות שבה ובטיפול המסור בחולים ובמוגבלים למיניהם.

8. **חוכמה מול היגיון** – החוכמה עתיקת היומין שיש בה רגישות לאחר והכרתו, חשיבה ערמומית ויכולת למניפולציה נשכחה במידה רבה בעולם המערבי המודרני. חוכמה זו המופיעה בתנ"ך, בסיפורי עם ובמשלים היא מנגנון הישרדות חברתי המאפשר לפרט לשמור על עצמו בסביבה שבה לקבוצה וליחסים עם האחר יש משקל מרכזי בחייו. בגלל מיקוד השליטה החיצוני בחברה המסורתית נדרשת מן הפרט היכולת להפעיל את האחר או להיות ער לאחר ולהישמר שלא להיות מופעל על ידו. בסרטים

ערביים בולטת הדרמה המתרחשת שבה האיש הרע מנסה לפגוע באחר באמצעות ערמומיותו ונענש בסופו של דבר באמצעות מניפולציות המופעלות עליו להנאת הקהל. אין זה טבעה של החשיבה האינדיבידואלית המרוכזת בפרט ונעשית כתרגיל לוגי בין האדם ובין עצמו. החוכמה הקדומה הפכה בעידן המודרני לכושר אנליטי שבו האדם מאוים פחות מסביבתו ועסוק בה פחות ומתפנה לתת לעצמו ולאחרים נימוקים הגיוניים. וכך, ילד מערבי ישכנע את אמו שתניח לו ללכת לסרט מאוחר בערב בנימוק שאבא של חבר יחזיר אותם הביתה, והבת תקבל את מבוקשה בדרך כלל אם תשכנע את הוריה שאכן היא זקוקה לו. הילד בן התרבות המסורתית שרוצה ללכת לסרט מאוחר בערב עשוי לשכנע את הוריו בנימוקים כגון אלה: כבר הבטחתי לחברי, מה הוא יגיד עלי עכשיו?! גם אבא של החבר הסכים כשאבא לקח אותנו לסרט, ועוד. נימוקים המעוררים רגשות (רחמים למשל) או מסתמכים על מחויבות הדדית ואי-נעימות כלפי החברה. בתהליך ההיפרדות של הפרט מן הקבוצה בחברה המערבית התפתח בתוך הפרט אותו אזור נטול קונפליקטים ומצורכי הזדהות רגשית המכונה היגיון או יכולת אנליטית על חשבון החוכמה. עתה יכול הפרט לספק נימוקים שאינם כרוכים ברגשות ועל כן הם תקפים מעבר לזמן ולמקום.

עוד הבדל עיקרי נוגע לאותו דיאלוג שכבר הוזכר, המקובל כל כך בתרבות המערבית, שבו כל אחד מן המתדיינים אומר את שלו, את דעתו, את מחשבותיו, משום שהוא גיבש אותם במהלך חייו. כשהפרט חווה את עצמו כחלק מקבוצה הדיאלוג המערבי נראה יותר כמערכת גישושים ורמזים במטרה ליצור הרמוניה קבוצתית מאשר יכולת לוגית לנסח את שלך ולבטא אותו ברור. באופן זה, החוכמה ככישור חברתי בחברה המסורתית חשובה הרבה יותר מהכושר הלוגי – שהוא היכולת האישית לנסח את עמדתך. העיכוב בפיתוח המדע בחלקים גדולים של החברה המסורתית קשור באופן ישיר לחולשת אותו אזור נטול קונפליקטים שבו הפרט יכול לבצע פעולות לוגיות מופשטות שניתקו את עצמן מקשר עם הזולת ויש להן אפוא ערך אוניברסלי. החשיבה הלוגית או המדעית, בשונה מן היכולת להסתדר בחברה, היא זו שהתפתחה במאות השנים האחרונות באירופה החל בתקופת הרנסנס. זהו כושר הפשטה שיכול להתפתח רק במגע עם עצמי ולא עם הקבוצה. ילד שפותר תרגיל בחשבון נסוג לתוך עצמו כדי לפתור את התרגיל. הוא זקוק לשקט, הוא זקוק ליכולת לסמוך על עצמו, רק לאחר מכן יוכל להציגו לפני כולם. על כן, שיחת חולין בחברה מסורתית יכולה להיסב על נורמות קיימות בחברה, אילוצים קבוצתיים ועוד אבל הדיון יקבל לעתים רחוקות אופי של נימוק הגיוני ונימוק שכנגד בעלי ערך מוחלט של אמת, משום שבחברה המסורתית ערך האמת הוא לעתים קרובות ערך קבוצתי יותר מאשר ערך אישי פנימי. במילים אחרות, בחברה המסורתית לעתים קרובות ערך האמת הוא הקשר. כך יכולה קבוצה להחליט על ערכי האמת שלה (למשל, הכחשת אמת היסטורית המקובלת במערב). בחברה המערבית מעשה זה ייחשב לשקר, אולם בחברה המסורתית, שבה הקשר הוא שעומד במרכז ולא העצמאות, הנפרדות והאמת הפנימית, מעשה זה הוא שכיח ויכול

להעיד על חוכמת חיים והסתגלות לנורמות הקבוצה. היכולת של בן התרבות המסורתית להכחיש עובדות כדי לשרת את הלכידות הקבוצתית הוא אחד הדברים הקשים ביותר להבנה לבן התרבות המודרנית.

חשיבה לוגית, הדורשת את היכולת להשתמש באופן חופשי באופרטור הלוגי "לא", יכולה להתפרש בחברה מסורתית כהתרסה מול הסמכות, וזו עוד סיבה לשכיחותה הנמוכה בחברה זו. ה"לא" של הילד המערבי הוא הצהרה האומרת להורה שהוא שונה ממנו וחושב אחרת ממנו. עמדה עצמאית זו אינה מקובלת בחברות מסורתיות. וכך עצם הביטוי הלוגי של שלילה אינו מובן מאליו, והילד לומד לנסח את דבריו באופן התלוי באחר ופחות תלוי בו. זוהי הנקודה שבה הלוגיקה תלויה העצמי הופכת לחוכמה התלויה באחר. באופן דומה בחירה חופשית שמקורה בשימוש באופרטורים הלוגיים "ו" ו"או" עלולה להיות מאיימת ועל כן היא אסורה. קשה לתאר התפתחות מדע ללא שימוש חופשי באופרטורים הלוגיים בחשיבה. עם זאת, יש לזכור את המחיר ששילמה החברה המערבית תמורת אותה פריבילגיה נרקיסיסטית המתבטאת ביכולתו של הפרט לשקוע בתוך עולמו ולעשות שם כאוות נפשו – המחיר הוא אובדן החוכמה.

המחקר

מטרת המחקר – פיתוח כלים לרכישת חשיבה מודרנית בקרב בני החברות המסורתיות ולרכישת חשיבה מסורתית בקרב בני החברות המודרניות.

המדגם – המחקר נערך במהלך השנים האקדמיות 2004-2006 במכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל – חיפה, באוניברסיטת חיפה ובכיתה י"א בבית-הספר עירוני ה' בחיפה. המכללה האקדמית הערבית לחינוך היא מכללה להכשרת מורים שבה כל הסטודנטים הם ערבים בני תרבויות שונות: מוסלמים, נוצרים, בדווים, דרוזים, צ'רקסים ועוד אך לא יהודים. רובם גרים בכפרים וערים בגליל. תלמידי המכללה שהשתתפו במחקר למדו בכמה כיתות של "תעודת הוראה". אלו סטודנטים בעלי תואר ראשון במגוון תחומים שהגיעו למכללה כדי ללמוד ולקבל תעודת הוראה. הסטודנטים באוניברסיטת חיפה היו יהודים שלמדו בחוג לחינוך במסגרות למיניהן לתואר ראשון ושני. תלמידי בית-הספר שעל הכרמל בחיפה היו כמובן גם הם יהודים. בסך הכול השתתפו במחקר כמאה נבדקים ערבים ומספר דומה של נבדקים יהודים.

השיטה – במחקר איכותני זה התבקשו הנבדקים לכתוב שיחה שנערכה בביתם או בבית שכנים או חברים או בין חברים ולהביא אותה כלשונה, מילה במילה. כלומר, לכתוב בזמן ההתרחשות או מיד לאחריה מה בדיוק אמר כל אחד מן המשתתפים ולהשתדל לדייק ככל האפשר. מאחר שהסטודנטים משני המגזרים יודעים עברית נערך המחקר בשפה זו. כדי לאפשר חיסיון הוצע לסטודנטים לשנות את שמותיהם של המשתתפים באירוע ולא לדווח היכן התרחשה השיחה (למשל, בביתם או בבית חברים). במהלך השנה נאספו שיחות אלו מן הסטודנטים כמה פעמים, כך שבכל מגזר נאספו כארבע-מאות שיחות.

מעיון ראשוני בשיחות בשלב מוקדם זה היה אפשר להתרשם שקיים הבדל מהותי בין שני המגזרים באופן החשיבה – כשתי "שפות" שונות המבטאות אופן תקשורת שונה.

בשלב השני קיבלו משתתפי המחקר הערבים שיחות שכתבו משתתפי המחקר היהודים. הם הונחו לנסות ולכתוב כיצד הייתה עשויה השיחה המוצגת לפנייהם להישמע במשפחתם או בסביבתם. למשל, אם מדובר בילד שאינו רוצה לסדר את צעצועיו הם התבקשו לכתוב כיצד הייתה סיטואציה זו עשויה להתפתח בביתם או בבית קרובים. באותו האופן כתבתי אני, פסיכולוג קליני יהודי, איך היו עשויות השיחות שכתבו משתתפי המחקר הערבים להתפתח בחברה המערבית. הסיבה לכך שאת העבודה הזאת עשיתי אני ולא הסטודנטים היהודים היא שספר זה אינו רק תאוריה ומחקר, הוא גם פרקטיקה. כדי לאפשר למידה אחידה ומסודרת יותר של יסודות החשיבה המערבית דרוש "מתרגם" אחד מיומן שיכול להעניק לקורא בן התרבות המסורתית את העמדה

הפסיכולוגית המערבית במיטבה. דוגמאות משיחות אלו ו"תרגומן" נמצאות בפרקי התרגילים.

מסקנות – בדיקה של השיחות שנאספו בשתי החברות, הערבית והיהודית, על רקע ההבדלים הפסיכולוגיים הידועים הקיימים בין התרבות הערבית המסורתית לתרבות היהודית, המודרנית יותר (ראו פרק קודם), עזרו לגבש חמש עמדות רגשיות דו־קוטביות העומדות בבסיס התפתחותו של העידן המודרני. עמדות אלו אחראיות לקיומם של היצירתיות, המדע והדמוקרטיה בחברה המודרנית וכן לנוכחותן המועטה יחסית בחברה המסורתית. לעומת זאת, עמדות רגשיות דו־קוטביות אלו אחראיות גם להענקת כבוד לסמכות, לאחדות המשפחה ולהצבת הקשר במרכז בחברה המסורתית. לימודן ותרגולן של חמש העמדות הרגשיות הדו־קוטביות יעניק לקורא את הכלים לפיתוח חשיבה מודרנית או מסורתית לפי בחירתו ויאפשר לו לרכוש בה מיומנות. עמדה רגשית היא הרבה יותר מתיאור תוכני, היא בעיקר פוזיציה נפשית או חוויה רגשית שלא נרכשת בנקל ודורשת תרגול רב. עמדות רגשיות אלו הן כלי עבודה שיעזור לבני החברה המסורתית לפתח יכולת חשיבה בשפה המודרנית ולבני החברה המודרנית לפתח יכולת חשיבה בשפה המסורתית. להלן חמש העמדות הרגשיות המוצעות בליווי דוגמאות לשם המחשתן:

1. שם יחס מול שם פרטי

כך עשוי לפנות אב בחברה מסורתית אל בתו: בתי, מה למדת היום בבית־הספר?
כך עשוי לפנות אב בחברה מודרנית אל בתו: ע', (שם פרטי) מה למדת היום בבית־הספר?

כפי שצינו, האב הערבי נוהג לכנות את בנו או בתו "יאבא" – בשמו הוא. ואילו האם הערבייה נוהגת לכנות את בנה או בתה "יאמא" – בשמה היא. במחקר זה נהגו הסטודנטים הערבים לתרגם התייחסויות הוריות אלו לכינויים "בני" או "בתי" בהתאם למינו של הכותב, משום שאין מקבילה בשפה העברית (וגם לא באנגלית) לכך שהורה קורא לילדו בשמו שלו. על כן, בכל מקום בהמשך שבו יופיעו המילים "בני" או "בתי" בשיחות, הקורא מתבקש לזכור שבמקור הביע ההורה לא רק מילת שייכות (למשל, "בתי") אלא אמירה חזקה יותר המעידה על תחושת זהות ממש.

ככלל, בחברות מסורתיות מקובל לפנות אל בן משפחה בשם יחס כמו בני, בתי, אחי, אחותי וכו', ולא בשם הפרטי. שם פרטי כידוע מעניק לאדם תחושה של ייחודיות ונפרדות מסביבתו, ואילו שם יחס מציין את תפקידו בקבוצה ביחס לדובר ובכך מחזק את הקשר. לאופן הפנייה ולכל מה שהיא מסמלת משמעות עמוקה לגבי יכולתו של פרט זה להיות שותף פעיל בחברה דמוקרטית בעתיד. האם הוא יצביע כפי שמצביעים בני משפחתו או שיגבש לעצמו דעה עצמאית? התשובה תלויה מטבע הדברים באופן שבו התייחסו אליו במשפחתו – כאדם נפרד ואוטונומי או כחלק בלתי נפרד מן הקבוצה. כושרו המדעי גם הוא תלוי במילה קטנה זו – בשימוש בשמו הפרטי, משום

שאם היא "בתי", מבטת תדיר יפנה החוצה. ולעומת זאת אם היא ענת, למשל, היא תוכל להתבונן גם פנימה. שם, באזור נטול הקונפליקטים שבו תפקידה הרגשי כבתי הוא נטול משמעות, היא תוכל לחפש את האמת שלה – תנאי הכרחי לכל הצלחה מדעית. אם כן, שם יחס כמו "בני" או "בתי", מדגיש את יחס הסמכות, בניגוד לשם הפרטי, ההופך את האדם עצמו לסמכות – תנאי הכרחי לכל חשיבה מדעית. ויצירה, שבבסיסה היא נרקיסיסטית ונובעת מתוך העצמי, קשורה קשר הדוק לחוויית הייחודיות של הפרט המתומצתת בשמו הפרטי. כשנעלמת זהות ייחודית זו והאדם הופך ל"אבו יוסף" או "איבן אברהים", וכמובן ל "יאמא" או "יאבא" נעלמת גם יכולת היצירה ונשארת רק יכולת החיקוי וההעתקה.

לעתים ייטה ההורה בן החברה המסורתית לדבר בלשון רבים, ואילו ההורה בן החברה המודרנית ידבר בלשון יחיד. כך המסורת עשויה לומר "אנחנו" ואילו המודרני יאמר "אני", "את" ו"אתה". הדבר ישפיע על התפתחותו של הילד, מטבע הדברים, באותו אופן כמו השימוש בשם יחס לעומת השימוש בשם פרטי.

2. ציווי מול נימוס במשפחה

אם מודרנית: הביאי לי בבקשה כוס מים.

אם מסורתית: הביאי לי כוס מים.

ההורה המודרני ישתמש לעתים קרובות במילות נימוס כמו "בבקשה" ו"תודה" כשהוא משוחח עם ילדיו. לעומת זאת, ההורה המסורתי ייטה לצוות על ילדיו ובכך לחזק את אחדות המשפחה ואת האזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה. לחלופין, הילד בן החברה המודרנית ייטה למרוד ואילו הילד בן החברה המסורתית ייטה להתייחס אל ההורה בכבוד רב ובנימוס. המילה הקטנה הזאת, "בבקשה", היא המפתח לפיתוחו של אותו אזור נטול קונפליקטים שבתוך הפרט. כשהורה אומר לילדו "בבקשה" הוא משאיר לו מקום לשיקול דעת, הוא מעניק לו את היכולת לחשוב חשיבה עצמאית וכן את הזכות לסרב. כשהורה אומר לילדו "תודה" הוא אומר לו שמה שהוא עשה אינו מובן מאליו ושזו הייתה בחירתו, וכשהורה אומר לילדו "סליחה" הוא הופך אותו לרגע לסמכות. כשהורה מצווה על ילדו הוא מבטל את קיומו של האזור נטול הקונפליקטים משום שהוא יוצר קונפליקט בדרך התייחסותו. בציווי אין מקום לשיקול דעתו של הילד ולעצמאות מחשבתו. שפת הציווי משאירה אפוא את הילד תלוי בסמכות ופועל מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה, כך שבעתיד יקשה עליו להיות שותף פעיל בחברה דמוקרטית שבה מצופה ממנו לבטא את קולו האותנטי. וחשיבה מדעית? זו אינה נענית לחוקי הציווי והסמכות משום שבה הפרט הוא-הוא הסמכות. ואולם ילד שגדל באווירה של ציווי יקשה עליו להתנתק מן האיום החיצוני ולשחק בחופשיות במגרש המשחקים הפנימי הנקרא האזור נטול הקונפליקטים כסמכות בלעדית המחפשת אחר האמת שלה המתבטאת בלוגיקה ומדע. ויצירתיות? גם היא מקורה באזור נטול הקונפליקטים והציווי הוא אויבה. קשה ליצור כשיש תחושת איום ואין

המחקר

תחושת מרחב פנימי מוגן שאפשר לשחק בו. אכן, חמש־מאות שנות התפתחות מפרידות בין המשפחה הסמכותית למשפחה המודרנית, ונימוס הוא אחד המאפיינים הבולטים של התפתחות זו.

3. השתלבות מול התפעלות

להלן שיחה בין אם לבתה בנות תרבות מסורתית:

בת: אמא...

אמא: כן.

בת: קיבלתי 96 בבחינה במתמטיקה.

אמא: המורה שמלמד אתכם השנה יותר טוב מהמורה שהיה בשנה שעברה?

בת: כן.

אמא: למה?

בת: הוא מסביר את החומר יותר טוב.

האם לא מייחסת את ההצלחה לבתה, אלא לעובדה שהמורה היה טוב יותר. והבת מקבלת זאת כמובן מאליו ולא מוחה. האם לא מתפעלת כלל מן הציון. נהפוך הוא, האם, המאמינה במיקוד שליטה חיצוני, מייחסת את ההצלחה לא לכישורי בתה, אלא לאיכות המורה. במקרים אחרים עשויה האם לשאול אם המבחן היה קל. ועוד במקרים אחרים עשויה האם לומר לבתה "ילדה טובה וחכמה" – אמירה המדגישה את הקישורים החברתיים של בתה ולא את ייחודיותה. האם נמנעת מלהתפעל מהילד משום שהיא לא רוצה לחזק את תחושת הייחודיות שלו, שעלולה להוציא אותו מן הקבוצה ולגרומ לקנאה. היא רוצה לעזור לילדה להשתלב במשפחה ולהיות חלק ממנה. בחברה מודרנית שיחה זו הייתה עשויה להישמע כך:

בת: אמא...

אמא: כן?

בת: קיבלתי 96 בבחינה במתמטיקה.

אמא: כל הכבוד! את לומדת טוב יותר מאשר לפני שנה?

בת: כן.

אמא: איך?

בת: אני מבינה יותר טוב את החומר.

האם ייחסה את ההצלחה לבתה ולא לעובדה שהמורה היה טוב. ובעיקר, הבת ראתה את ניצוץ ההתפעלות בעיני אמה. ניצוץ זה הוא אבי כל יצירה, כל המצאה או תגלית מדעית ולא פחות, כל אמונה שלפרט יש זכות להתעקש על דעותיו ואמונתו לנוכח ביקורת של הסביבה כיאה לבן החברה הדמוקרטית. ניצוץ זה הוא סמל מיקוד השליטה הפנימי המעניק לאדם את התחושה שהוא בעל ערך. בהמשך חייה תוכל הבת להתפעל מעצמה על ציור שציירה, על תרגיל מדעי שפתרה בכוחות עצמה או על עמדות שגיבשה לעצמה. בחברה מסורתית, כפי שנאמר, נדיר למצוא הורה שמתפעל מילדו.

אנו מבינים כמה חשובה התפעלות זאת מהילד משחר חייו כדי להכינו לחיי יצירה, מדע ודמוקרטיה.

4. הזדהות ודחייה מול אמפתיה

להלן דוגמה של שיחה בין שתי אחיות בנות חברה מסורתית:

אחות גדולה: אחותי, מזמן לא סיפרת לי על מה שקורה אצלך בבית-הספר.

אחות קטנה: לא קרה מזמן שום דבר חשוב שיש לי לספר.

אחות גדולה: מה, לא יכול להיות שלא קרה שום דבר מעניין.

אחות קטנה: אספר לך מה שקרה היום.

אחות גדולה: כן, אחותי, ספרי.

אחות קטנה: אח של חברה שלי לקח את האוטו של אביו החולה. הוא נסע

מהר ועשה רושם על בחורות. אבל אל תשכחי אחותי שהוא גם

צריך אב שידריך אותו. אבל זה מה שיש.

אחות גדולה: אז את מסכימה עם מה שעושים הבחורים בזמן הזה.

במקרה הזה האחות הגדולה חווה את עמדתה המבינה של האחות הקטנה כהסכמה עם המעשים. היא אינה מאפשרת לה לפתח אמפתיה. מעתה תתקשה האחות הקטנה להבין את האחר, תהיה עמדתו אשר תהיה, משום שכל הבנה גוררת מיד עמדה אישית של הסכמה. במילים אחרות, האחות הגדולה אומרת לאחותה הצעירה: או שאת מזדהה עם מעשי הבחור או שאת דוחה אותם. דרך אחרת אין. ואולם ההזדהות עם בני המשפחה – הזדהות ולא אמפתיה – היא הדבק המלכד את המשפחה המסורתית, והיא שאחראית לקשרים החזקים והבלתי-נפרדים הקיימים בין חבריה. כשילד מזדהה עם אחיו או אביו הוא חש את מה שאחיו או אביו חשים ותו לא. הוא נמצא בנעליהם ורואה את העולם מבעד לעיניהם ומסכים אתם לגמרי. הזדהות היא אפוא כלי מרכזי למימוש המטלה ההתפתחותית של המשפחה המסורתית – הקשר.

בחברה מודרנית שיחה זו עשויה להתפתח כך:

אחות גדולה: מזמן לא סיפרת לי על מה שקורה אצלך בבית-הספר.

אחות קטנה: לא קרה מזמן שום דבר חשוב שיש לי לספר.

אחות גדולה: מה, לא יכול להיות שלא קרה שום דבר מעניין.

אחות קטנה: אספר לך מה שקרה היום.

אחות גדולה: כן, ספרי.

אחות קטנה: אח של חברה שלי לקח את האוטו של אביו החולה. הוא נסע

מהר ועשה רושם על בחורות. אולי לאביו החולה אין פנאי אליו

אז הוא צריך לעשות רושם.

אחות גדולה: כן, (מהנהנת בראשה בהסכמה).

האחות הקטנה אמפתית לבחור והאחות הגדולה מבינה את הקטנה. שתיהן ודאי חושבות שאין זה ראוי לנהוג כך.

בדוגמה הראשונה לא הניחה האחות הגדולה לאחותה הקטנה לאמץ עמדה אמפתית. אבל באותו הזמן היא גם לא הניחה לה לפתח עמדה דמוקרטית שתאפשר לה להקשיב לאחר ולהבין אותו, אם כי לא בהכרח להסכים אתו. היא לימדה אותה שלהבין פירושו להסכים, להזדהות עם האחר, והאלטרנטיבה היא דחייה מוחלטת של האחר ודעותיו. היא לא עזרה לאחותה לבנות את אותו מכל פנימי הנקרא האזור נטול הקונפליקטים שבו היא יכולה לערוך את שיקוליה מבלי להתחייב. אך ב־בזמן האחות הגדולה גם לא אפשרה לאחות הקטנה לפתח את המרחב הפנימי הדרוש לשם פתרון תרגיל במתמטיקה, משום שהיא לא נתנה לה לבטא את דעתה ולסמוך על הגיונה בפתרון תרגיל זה. עתה תהיה האחות הקטנה מכוונת בשעת פתרון התרגיל לסמכות יותר מאשר למה שהיא חושבת באמת. ויצירתיות? האחות הקטנה העתיקה כפי הנראה את תשובת אחותה הגדולה, ותחת האיום הקיים קרוב לוודאי שהיא תמשיך להעתיק את דעותיה. העתקה, כפי שציינו, אינה אלא ההפך המוחלט של הפעילות היצירתית. אנו רואים אפוא שאותה עמדת ביניים בין הזדהות לדחייה הנקראת אמפתיה, שיש בה הבנה של האחר אך לא בהכרח הסכמה אתו, היא תנאי הכרחי להתפתחות הדמוקרטיה, המדע והיצירתיות. זאת ועוד, אנו עדים ללידה הפסיכולוגית של שלישייה זו בשחר החיים ומתוך האינטראקציות היומיומיות הפשוטות שמזמין עולמו של הילד.

5. כניעה ותוקפנות מול אסרטיביות

להלן תיאור שיחה בין אם לבנה בן החמש בני החברה המודרנית:

ילד: (משחק ומפזר את משחקיו בסלון בלי לשים לב)

אמא: ג', תסדר בבקשה את המשחקים.

ילד: (מושך בכתפיו לאות סירוב)

אמא: ג', למה אתה לא רוצה לסדר?

ילד: לא בא לי עכשיו.

אמא: מתי יבוא לך?

ילד: לא יודע.

אמא: לזה אני לא מסכימה. אם תגיד לי שאתה רוצה לסיים לצפות בסדרה

בטלוויזיה אני מוכנה לחכות. אבל לא מעבר לכך.

ילד: תסדרי את היום.

אמא: אני מוכנה לעזור לך ושנסדר ביחד אבל זה צריך להיות בעיקר התפקיד

שלך.

ילד: לא עונה.

אמא: אם לא תיתן לי תשובה עכשיו אתה לא תוכל לשחק במשחק הזה בימים

הקרובים.

ילד: טוב, טוב, בואי תעזרי לי, אמא.

האם אסרטיבית, לא תוקפנית ולא כנועה. היא עומדת על דעתה בתקיפות. בכך היא

מעניקה לבנה מודל זה של התנהגות. היא לא מניחה לו לנהוג בתוקפנות ולעשות ככל העולה על רוחו, אולם היא גם לא מנסה להכניע אותו. היא מאפשרת לו, כפי שאפשרה לעצמה, להתבטא בחופשיות ולעמוד על שלו. בעתיד ידע הילד לעמוד על שלו ללא חשש.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח בחברה מסורתית כך:

- ילד: (משחק ומפזר את משחקיו בסלון בלי לשים לב)
 אמא: (צועקת) אתה אחראי על הדברים שלך. כשתסיים לשחק תאסוף את הכול לבד.
 ילד: (מושך בכתפיו לאות סירוב)
 אמא: (בכעס) אם לא תאסוף את המשחקים שלך אני אתן אותם לת' (בת דודה בת גילו).
 ילד: (אוסף מיד את הדברים ומסדר את הכול לבד)
 אמא: (נותנת לו נשיקה) ילד טוב. אני רוצה שתמיד תהיה כך.
 ילד: (מחייך)
 אמא: (אחרי הפסקה) אתה רעב? אתה רוצה לאכול?
 ילד: כן.
 אמא: מה אתה רוצה שאכין לך?
 ילד: פיתה עם חומס ומלפפון.
 אם: (מכינה)
 ילד: (לוקח את הפיתה) תודה וסליחה שהרגזתי אותך קודם (נותן לאם נשיקה ומחייך חיוך מלאכי).

האם המסורתית בדוגמה הזאת הפחידה את הילד ולימדה אותו שעליו לציית לסמכות. היא נהגה בתוקפנות והוא נעשה כנוע וכך חוזקו הקשרים המשפחתיים. היא גם הכינה אותו לחיים העתידיים בחברה מסורתית, שבהם יהיה עליו לדעת לציית לסמכות, תהיה אשר תהיה, וכן להזדהות אֶתה ובעתיד להיות סמכות בעצמו. ואולם בולט כאן היעדר המשא ומתן בין הילד לאמו שבו היה יכול הילד לתרגל עם אמו עמדה אסרטיבית. בעתיד יקשה על הילד לומר את שלו באסרטיביות וגם להניח לאחר לומר את שלו באסרטיביות, משום שמעולם לא הייתה לו התנסות כזאת. ואולם עמדה אסרטיבית היא בבסיס החשיבה הדמוקרטית, שבה מצופה מהפרט לומר את אשר לו ללא חשש ולהניח לאחר להתבטא גם הוא בחופשיות מבלי ההכרח להסכים. אבל גם כדי לפתור תרגיל מדעי יש צורך באסרטיביות – אותה אמונה מוצקה של הפרט בצדקתו. ומה באשר ליצירתיות? גם היא לא תתקיים ללא אותה נחישות פנימית ומאבק של היוצר בתהליך היצירה, יהיה סוגה אשר יהיה. בתהליך היצירה הפרט מגלה אסרטיביות רבה בכך שהוא אינו נכנע לקשיים שעולים ודבק במטרה. למעשה, בקטע קצר זה תרגלה האם המערבית עם בנה דו־שיח דמוקרטי שבו כל אחד אמר את שלו ללא חשש. היא תרגלה אתו גם פתרון בעיות מדעיות בכך שהביאה אותו להתמודד עם שאלות לוגיות: "אם לא

תסדר עכשיו, מתי תסדר?" "האם תסדר לבד או בעזרת אחר?" וכו'. במסגרת משא ומתן כזה עשויים היו גם לעלות פתרונות יצירתיים. למשל, הילד היה יכול להציע לסדר רק את החלק שכבר לא ישחק בו וכו'. אנו רואים אפוא שעמדה רגשית אסרטיבית היא תנאי הכרחי להתפתחות היצירתיות, המדע והדמוקרטיה.

דיון

1. חברות שונות נמצאות במקומות שונים על פני הרצף מודרני-מסורתי. בתוך כל חברה כל פרט נמצא במקום אחר על פני הרצף זה. הדבר נכון יותר מתמיד בימינו אנו משום שיש תנועת הגירה משמעותית בין המדינות. המחקר הזה אינו מבקש למקם חברות שונות על פני הרצף זה, אלא לספק לכל פרט שיחפוץ כלים כדי לפתח את הכושר היצירתי, המדעי והדמוקרטי שלו ושל בני משפחתו מלידה וכן לספק לכל פרט שיחפוץ כלים לשם הכרת יסודות החשיבה המסורתית-הקולקטיבית והערכים המצויים בה, כמו כבוד, חמלה, אחדות המשפחה ועוד. חמש העמדות הרגשיות הדו-קוטביות שצינו נובעות מתוך הבנה של המרכיבים הפסיכולוגיים העומדים בבסיס התפתחותה של החברה המודרנית, המערבית-האינדיבידואלית, מתוך החברה המסורתית-הקולקטיבית. עמדות רגשיות אלו, שמייצגות את תהליך נפרדותו של הפרט מהקבוצה וביסוס עצמאותו, הן בעלות ערך אוניברסלי ומכאן תקפותן. כל פרט ופרט יוכל לזהות את עצמו ואת בני משפחתו במקום שונה על פני הציר מסורתי-מודרני ואם יבחר בכך, להתקדם לעבר הקוטב המודרני בעזרת התרגילים הרבים המופיעים בהמשך. לחלופין, יוכל כל מי שיבחר בכך להכיר את החשיבה המסורתית, לאמץ מקצת מערכיה האוניברסליים ולשפר את יכולתו ליצור קשר עמוק ומשמעותי יותר עם בני התרבות המסורתית.

מה בכל זאת אפשר לומר בהכללה מתוך הזהירות המתבקשת? ההנחה שקיימים שני אופני חשיבה מרכזיים – מודרני-אינדיבידואלי-מערבי ומסורתי-קולקטיבי – מקובלת גם בספרות העוסקת בהיסטוריה של העת החדשה וגם בספרות העוסקת בפסיכולוגיה בין-תרבותית כפי שהודגם בשני הפרקים הראשונים. תרבות המערב המודרנית היא התרבות שהתפתחה בעיקר בצפון אירופה וצפון אמריקה. ואילו שאר העולם נחשב לבעל נטייה מסורתית-קולקטיבית יותר בדרגות שונות. באופן ספציפי יותר המדגם שנבחר ודאי שאינו מדגם רנדומלי ואינו מייצג סטטיסטית את האוכלוסייה הערבית והאוכלוסייה היהודית במדינת ישראל. המדגם הערבי, שהכיל בוגרי תואר ראשון, סביר להניח שהוא מייצג שכבות אוכלוסייה בעלות אוריינטציה מערבית-אינדיבידואלית מעל לממוצע הערבי בישראל. המדגם היהודי, שהיה מורכב מתלמידי תואר ראשון ושני בחוג לחינוך באוניברסיטה ומתלמידי בית-ספר תיכון הנחשב לבית-ספר בעל רמה גבוהה, מייצג, קרוב לוודאי, שכבות אוכלוסייה בעלות אוריינטציה מערבית-אינדיבידואלית רבה ביחס לממוצע היהודי בישראל. ממוצע יהודי מכיל בין השאר קבוצות מסורתיות רבות דוגמת עולי אתיופיה וקווקז, עולי חבר העמים,

קבוצות מזרחיות וחרדיות למיניהן ועוד. ודאי "התרגומים" שערכתי אני, פסיכולוג קליני מערבי, לשיחות של הסטודנטים הערבים מייצגים את הנטייה המערבית המובהקת במיטבה. לנוכח זאת, סביר להניח שבממוצע המגזר הערבי בישראל מייצג דפוסי חשיבה מסורתיים-קולקטיביים יותר מאלו שנמצאו במחקר. זאת ועוד, אם נרחיק אל אזורי הגדה המערבית ורצועת עזה, אל אותם פלסטינים שבאו פחות במגע עם העולם המערבי, קרוב לוודאי שנמצא יותר נטייה לחשיבה מסורתית-קולקטיבית. ואם נרחיק עוד, למדינות ערב למיניהן, שוב סביר להניח שנמצא ששם יסודות החשיבה המסורתית-הקולקטיבית ברורים ובלטים יותר. באזורים אלו סביר למשל שנמצא פחות שימוש באמפתיה ואסרטיביות, פחות התפעלות מהילד, יותר שימוש בציווי הורי במסגרת המשפחה ופנייה אל בן המשפחה בשם יחס לעומת הדוגמאות המובאות בספר, שמקורן בחברה הערבית הישראלית. לנוכח זאת, אפשר להניח שהמחקר, שאינו מדגם מייצג, משקף את אפיוני החשיבה המסורתית-הקולקטיבית בחברה הערבית באופן מעודן יותר ובלט פחות ועל כן הוא מגדיל את תוקפם של הממצאים ביחס לחברה הערבית בכללותה. לעומת זאת, מאפייני החשיבה המערבית-האינדיבידואלית המוצגים בדוגמאות (של הסטודנטים והמחבר) עשויים להיות בולטים ביחס לממוצע היהודי בישראל וגם ביחס למערב. למשל, בדוגמאות ש"תרגמתי" הודגש השימוש באמפתיה ואסרטיביות וכן הודגש הנימוס במשפחה. באיזו מידה אפשר להכליל את ממצאי המדגם הנוגעים לפלסטינים החיים בישראל על חברות מסורתיות-קולקטיביות אחרות (באפריקה, סין, יפן, הודו, דרום אמריקה, מזרח אירופה ועוד)? ודאי קשה לומר, משום השוני הרב בין קבוצות אלו ובתוכן. ואולם דומה שבני תרבויות אלו, השואפים לפתח את היצירתיות, המדע והדמוקרטיה בקרבם, ישימו להם למטרה את הקוטב המודרני בדוגמאות.

2. במהלך המחקר התברר שהרבה יותר קל לנבדק "לתרגם" ל"שפתו" מאשר לשפה שאינה שפתו. נבדק ערבי לא התקשה לקחת שיחה שכתב נבדק יהודי ולכתוב איך הייתה יכולה שיחה כזו להתפתח בחברתו. לעומת זאת, הוא התקשה לכתוב איך הייתה שיחה שנלקחה מחברתו עשויה להתפתח בחברה היהודית. כך היה גם כאשר לנבדקים היהודים. קל היה להם לכתוב איך הייתה שיחה שכתב נבדק ערבי יכולה להתפתח בחברתם, וקשה היה להם לכתוב איך הייתה שיחה שנכתבה בחברתם עשויה להתפתח בחברה הערבית. קושי זה מוכר למתרגמי שפות, ועל כן מתרגמים מקצועיים נוהגים בדרך כלל לתרגם משפות זרות לשפת אמם ולא להפך. מכל מקום, קושי זה הוא עדות נוספת לכך שפיתוח חשיבה מודרנית אצל בני החברה המסורתית ופיתוח חשיבה מסורתית אצל בני החברה המודרנית אינו עניין טריביאלי, אלא משימה לא-פשוטה שמצריכה תרגול רב.

ללא ספק אובד מידע חשוב כאשר הנבדקים הערבים כותבים בשפה זרה, עברית, במקום לכתוב בשפת אמם, ערבית. ברוב המקרים נשמר הנוסח המקורי כדי להעביר גם את המוזיקה של החשיבה המסורתית. לעתים חשתי צורך לשמר את השגיאות

והאידיוקים של הנבדקים הערבים בשפה העברית משום שהם הכילו מידע מעניין המבטא את אופן החשיבה הקולקטיבי. ואולם ברור לי שלא יהיה אפשר לתרגם זאת במדויק לשפות אחרות. אף על פי שהנבדקים הערבים לא כתבו את השיחות בשפתם יוכל הקורא להתרשם שיסודות החשיבה הקולקטיבית הועברו באופן חד וברור.

יישום

בפרקים הבאים ימצא הקורא דוגמאות רבות של שיחות מחיי היומיום שכתבו משתתפי המחקר הערבים והיהודים. כפי שצוין, הסטודנטים הערבים הם "תרגמו" את השיחות שכתבו הסטודנטים היהודים, והמחבר "תרגם" את השיחות שכתבו הסטודנטים הערבים. לעתים ימצא הקורא כמה תרגומים לשיחת מקור אחת שכתב סטודנט יהודי, הדבר נעשה כדי להראות שעל אף "התרגום" השונה שבחר כל מתרגם ערבי, שמרו כל המתרגמים על יסודות השפה המסורתית.

לנוכח מסקנות הפרק הראשון והשני, שדובר בהם על שתי התרבויות המרכזיות – המסורתית והמודרנית – המאפיינות את עולמנו ומתוך רצון לצאת מן המדגם הצר של המחקר ולהרחיב את מסקנותיו לאוכלוסייה המתאימה, לא יזוהו השיחות בפרקים הבאים כשיחות של ערבים ויהודים, אף על פי שנכתבו על ידם, אלא יצוינו כשיחות שכתבו בן החברה המסורתית ובן החברה המודרנית בהתאמה. השיחות שנאספו במחקר משני המגזרים הן אביטיפוס וישמשו ללימוד יסודות החשיבה המסורתית והחשיבה המודרנית.

כפי שנאמר, המחקר מבוסס על מדגם ספציפי ולא בהכרח מייצג. בכל חברה יש זרמים מסורתיים ומודרניים. בחברה היהודית ישנן הרבה קבוצות מסורתיות שמנינו שלא באו לידי ביטוי במדגם הסטודנטים, שהיה מערבי באופיו. כך גם באשר לחברה הערבית, הנמצאת בעיצומו של תהליך שינוי של ממש ומשום כך הדור הצעיר מודרני יותר מדור ההורים. מכאן חשיבותו של השינוי במינוח מ"ערבי" ו"יהודי" ל"מסורתי" ו"מודרני". שינוי זה יעשה צדק עם כל פרט ויאפשר לו לבחור את מקומו על הרצף מסורתי-מודרני ללא קשר לקבוצה שהוא מזוהה אֶתה. שינוי זה חשוב גם כדי לאפשר לבני תרבויות רבות ושונות המאכלסות את עולמנו למקם את עצמם בכל מיני נקודות על הציר מסורתי-מודרני.

כדי להדגיש את שני אופני החשיבה ואת שתי השפות השונות, המסורתית והמודרנית, שנמצאו במחקר כישויות אוניברסליות, השמות הפרטיים שהופיעו בשיחות מצוינים רק באמצעות האות הראשונה של השם, כדי שהמגזר הערבי לא יזוהה באופן חד-ערכי עם התרבות המסורתית והמגזר היהודי עם התרבות המודרנית. כך יוכל הקורא להתרכז ביסודות החשיבה המסורתית וביסודות החשיבה המודרנית ולמוצאם בכל אדם במינוחים שונים בזמנים ובמצבים שונים מעבר להכללות הקבוצתיות שעלולות להיות שגויות במידה כלשהי ולעתים גם פוגעות.

דוגמאות, תרגילים ופתרונות

בפרק הדוגמאות יוצגו שיחות מהחברה המסורתית ומהחברה המודרנית לסירוגין. השיחות נאספו במחקר ו"תורגמו" כל אחת ל"שפתה" של החברה האחרת. בפרק התרגילים יוצגו, שוב לסירוגין, שיחות משתי התרבויות שנאספו במחקר, אולם הפעם יתבקש הקורא לזהות מהו מקור השיחה – מסורתית או מודרנית – ולנסות את כוחו ב"תרגום" השיחה לאופן החשיבה של החברה האחרת. הפתרונות מצויים בפרק "פתרונות".

השיחות, גם בחלק של הדוגמאות וגם בחלק של התרגילים, חולקו לפי ארבע קבוצות גיל: הגיל הרך (עד גיל שש), גיל החביון (שבע-שתיים-עשרה), גיל ההתבגרות (שלוש-עשרה-שמונה-עשרה) וגיל הבגרות (תשע-עשרה ומעלה). החלוקה נעשתה כדי לספק דוגמאות מתאימות להורים ולמורים החפצים להקנות לילדיהם ולתלמידיהם את יסודות החשיבה המסורתית ואת יסודות החשיבה המודרנית. כמו כן שאפתי ליצור רצף התפתחותי המלמד על התפתחות הפרט בגילים השונים ועל המטלה ההתפתחותית שהוא חותר אליה בכל אחת משתי התרבויות – עצמאות בתרבות המודרנית וקשר בתרבות המסורתית.

בפתח הדוגמאות מובאת הקדמה קצרה שדנה בהתפתחותם של הילד בן החברה המסורתית והילד בן החברה המודרנית בכל קבוצת גיל. כל שיחה מנותחת לאחר הצגתה על פי שלוש אמות מידה:

1. עמידה במטלה ההתפתחותית – המשתתפים בשיחה מקבלים הערכה באיזו מידה הם עומדים במטלה ההתפתחותית שמטילה עליהם חברתם. החברה המסורתית מכוננת לקשר עם האחר, ואילו החברה המודרנית פניה לעצמאות.
2. כלים למימוש המטלה ההתפתחותית – בכל שיחה יצינו הכלים שהשתמשו בהם המשתתפים בשיחה כדי לממש את המטלה ההתפתחותית המצופה מהם. כלומר, אילו מחמש העמדות הרגשיות הדוקוטביות שימשו את המשתתפים כדי להשיג את מטרתם. עמדות רגשיות אלו יודגשו באותיות נטויות.
3. תוצאות – ניתוח השיחה על שלל מרכיביה והשוואת האלמנטים הקיימים בה עם אלמנטים מקבילים מהשיחה שהייתה יכולה להתקיים בחברה השנייה. במיוחד ידגים סעיף זה איך כמעט כל שיחה יומיומית בחברה המודרנית מקפלת בתוכה הכנה ומוכנות לחשיבה יצירתית, מדעית ודמוקרטית, ואיך כמעט כל שיחה יומיומית בחברה המסורתית אינה מקפלת בתוכה כישורים אלו כי אם כישורים המעצימים את לכידות המשפחה.

הערה: בשיחות אחדות ימצא הקורא התייחסות למראיין. המראיינים הם הסטודנטים שהיו נוכחים בעת ההתרחשות ודיווחו עליה. לעתים התייחס אליהם מי מבני המשפחה. במקרים אחרים הם התבקשו לראיין את ההורה על מה שהתרחש.

דוגמאות

הגיל הרך (עד שש)

שש השנים הראשונות בחיי הפרט משמעותיות מאוד להתפתחותו. בשנים אלו ניצבות לפני הילד משימות התפתחותיות חשובות, כמו יצירת קשר ראשוני עם ההורים, ויסות זמני שינה וערות, יניקה וגמילה ממנה, שיפור יכולתו המוטורית העדינה והגסה, פיתוח כושר הדיבור, חינוך לניקיון, התאקלמות בגן, רכישת חברים ועוד. מטבע הדברים, מטלות אלו משותפות לחברה המודרנית ולחברה המסורתית, אולם אפשר להבחין בהבדלים ניכרים ביניהן כבר בגיל הרך. הילד בן התרבות המסורתית, שחי לעתים קרובות במסגרת המשפחה הקולקטיבית המורחבת, יחווה את עצמו במונחים קבוצתיים ועשוי לחוש שיש לו יותר מאמא אחת. לעומת זאת, הילד בן התרבות המודרנית-המערבית יחווה את עצמו יותר במונחי "אני" נפרד ונבדל מן הסביבה, ולאמו יהיה תפקיד מכריע בגידולו. כשהאם בת התרבות המסורתית תאמר לבנה "לא", עשוי הילד לפנות אל הדודה או הסבתא, ובקשתו יכולה לעתים להיענות. כך רוכש הילד כישורים חברתיים של הסתדרות בקבוצה, חוכמת חיים ויכולת מניפולטיבית. הילד בן החברה המודרנית לעומתו צריך להפנים את ה"לא" של אמו משום שאין לו אל מי לגשת. זו התחלה של יכולת ההפנמה והמבט פנימה. כשאין לילד יכולת לעצב את הסביבה כרצונו לא נותר לו אלא להיפגש עם עצמו ולהשתנות מבפנים. האם המסורתית תכתיב לילדה לעתים קרובות מתי, איך ובמה לשחק, ואילו האם המודרנית תאפשר לילד יתר עצמאות וחופש בחירה. על כן הילד בן החברה המודרנית יהיה הישגי, ואילו הילד בן החברה המסורתית יהיה צייתן וינסה לרצות את הוריו. שתי החברות הללו נבדלות זו מזו בייחוס למרד של ילד בן הגיל הרך. בחברה המודרנית סירובו של הילד לציית ייענה בדרך כלל בהסבר ובמשא ומתן שמטרתו להתאים את המטלה ליכולתו ולרצונו של הילד. בחברה המסורתית מדוכא המרד מגיל צעיר, דבר שמעורר בילד פחד מהוריו ובמיוחד מאביו ומביא אותו לכבד אותם. בחברה המסורתית האב בדרך כלל ממעט להשתתף בגידול הילד בשנים אלו בייחוס לאב בן החברה המודרנית, אולם סמכותו מורגשת בבית והאם יכולה להשתמש בה בעת הצורך. הילד בן החברה המסורתית, בניגוד לילד בן החברה המודרנית, לומד לוותר על הנרקסיסטיות הטבעית הטמונה בו ועל רצונו להיות במרכז ועל הצורך שיתפעלו ממנו כבר בגיל הרך לטובת היחסים עם שאר בני המשפחה. אמירה זו נכונה במיוחד בנוגע לבנות. כבר בגיל הרך הן ילמדו שלאחיהם זכויות יתר. תחושות הקנאה שלהן והרצון הטבעי להשיג שוויון, שמתגלים אצלן בגיל הזה, ילכו וידעכו במהירות בשנים הבאות. וכך מכשירים את הילד בן החברה המודרנית מגיל צעיר למטלה ההתפתחותית של חברתו – עצמאות. ואילו את הילד בן החברה המסורתית מכשירים מגיל צעיר למטלה ההתפתחותית של החברה המסורתית – קשר.

1. להלן שיחה בין אם ובנה בן השלוש וחצי בני החברה המסורתית:

אמא: 'ס'... 'ס'... לאיפה אתה הולך?

ס': אני יורד למטה, לסבא.
 אמא: בסדר, אבל תיזהר, תלך על המדרכה.
 ס': בסדר, אמא.
 (אחרי כעשר דקות חוזר ס' הביתה בוכה)
 אמא: מה קרה? למה אתה בוכה?
 ס': סבא נתן לי רק שני ממתקים.
 אמא: טוב, בסדר, אבל למה אתה בוכה?
 ס': הוא לא הסכים לתת לי עוד.
 אמא: בשביל מה עוד? הרי שניים זה מספיק!
 ס': אני רוצה לתת לאח שלי.
 אמא: אבל הוא לא בבית עכשיו. כשהוא יבוא, ירד לסבא והוא ייתן לו.
 ס': לא, אולי לא יהיה לו עוד.
 אמא: אל תפחד! ישאר לו.
 ס': לא, אני רוצה עכשיו.
 אמא: בסדר, אני אדבר עם סבא. אבל אל תבכה...
 ס': עכשיו!
 אמא: עכשיו.
 ס': בסדר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ס' הוא רק בן שלוש וחצי אבל הוא כבר מגלה נטייה ברורה לאינטגרציה והרמוניה עם הסביבה. הוא דואג לאחיו. אמו מרגיעה אותו בהבטחה שהדברים יסתדרו, אך היא אינה מתפלאה על עוצמת הדאגה של ילד בגילו לאחיו. זה מובן לה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ס' חש הזדהות עם אחיו ולא אמפטיה למצבו. הוא מחויב לשנות את מצבו ולא מסתפק בהבנת צערו העתידי. הוא גם לא קורא לאחיו בשמו הפרטי, עמדה שהייתה מעניקה לאחיו זהות נפרדת, כי אם בשם היחס "אח שלי". כך מעיד ס' על תפקידו של אחיו ביחס אליו ועל התלות הקיימת ביניהם.

תוצאות: האזור המפעיל את הסביבה של ס' ניכר כבר מגיל צעיר ומתבטא בכישורים חברתיים בולטים או במה שנקרא חוכמת חיים. אלו אינם כישורים אישיים כמו יצירתיות או חשיבה אנליטית, אלא כישורים שבאים לביטוי בקשר עם האחר. הסב נתן לו שתי סוכריות. ייתכן שאחת הייתה מיועדת לו והשנייה לאחיו, אבל ס' רוצה את שתיהן. והוא מצליח באמצעות בכיו לשלוח את אמו אל הסב לקבל עוד סוכריות. השיחה היא, כפי שנאמר, מהאזור המפעיל את הסביבה, שנמצא בס', לאזור המופעל על ידי הסביבה, שנמצא באמו. באותו האופן ס' מופעל על ידי אחיו. על כן ס' נמצא בעיצומו של תהליך אינטגרציה ולא אינדיבידואציה בחברתו. האם יוכל ס' להצליח בבית-הספר כשאחיו נכשל? האם יוכל לממש את עצמו ללא קשר למשפחתו?

האם יוכל לבטא את דעתו העצמאית כיאה לשותף בחברה דמוקרטית ויניח לאחר לבטא את דעתו שלו? התשובה קרוב לוודאי שלילית.

שיחה דומה בין אם ובנה בחברה המודרנית הייתה יכולה להתחיל באופן דומה ולהסתיים אחרת:

אמא: ד'... ד'... לאיפה אתה הולך?

ד': אני יורד למטה, לסבא.

אמא: בסדר, אבל תיזהר, תלך על המדרכה.

ד': בסדר, אמא.

(אחרי כעשר דקות חוזר ד' הביתה בוכה)

אמא: מה קרה? למה אתה בוכה?

ד': סבא נתן לי רק ממתק אחד.

אמא: טוב, בסדר, אבל למה אתה בוכה?

ד': הוא לא הסכים לתת לי עוד.

אמא: בשביל מה עוד? אחד זה לא מספיק!?

ד': אני רוצה לתת גם לג' (אחיו).

אמא: ד', בגלל זה אתה בוכה?! אבל זה תפקידי לדאוג לו ולא תפקידיך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם המודרנית מתפלת על תגובת בנה. בתשובתה היא מכשירה אותו לחוויית נפרדות ועצמאות מאחיו – הוא אינו אחיו. לאחר כמה מקרים כאלו ילמד ד' שלא לקבל על עצמו אחריות יתרה על אחיו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם *אמפתית* אליו ומבינה את בכיו אך לא מסכימה אתו ועם זאת גם לא דוחה אותו. האם המסורתית לעומתה הזדהתה עם בנה והסכימה אתו. אילו התעלמה ממנו או שללה לחלוטין את דבריו, הייתה בכך דחייה. כפי שצינו, אמפתיה היא אזור ביניים בין הזדהות לדחייה. כך מלמדת האם המודרנית את בנה שיש אזור שבין "בעד" ו"נגד" והוא אזור נטול קונפליקטים שבו הפרט אינו מעורב רגשית כפי שעלולים לגרום "בעד" ו"נגד". היא גם *אסרטיבית* בהתנהגותה אתו – שוב עמדת ביניים בין תוקפנות לכניעה – בכך שהיא עומדת על דעתה. כך היא מזמינה גם אותו לעמוד על דעתו בעתיד ולהניח לאחר לומר את שלו. היא קוראת לו *בשמו הפרטי* ולא *בשם יחס*, והשיחה ביניהם מתנהלת בנימוס ולא בציווי. כאשר מכנים אדם בשמו הפרטי מעניקים לו זהות אוטונומית, שלא כמו כאשר משתמשים בשם יחס (בני, בתי וכו'), והנימוס אינו אלא יצירת מרחב מוגן סביב הילד המאפשר לו שיקול דעת חופשי.

תוצאות: האם מעודדת את התפתחותו של האזור נטול הקונפליקטים בד'. לא לכל הגירויים בסביבתו, במקרה זה מצוקת אחיו, הוא חייב להגיב בעשייה קונקרטית. כך מזמינה אותו האם למיקוד שליטה פנימי ולא חיצוני, שבו הוא מופעל פחות על ידי הסביבה ויותר על ידי עצמו. ד' ילמד לבטא את דעתו באופן עצמאי כיאה לשותף בחברה דמוקרטית, אולם רגישותו וערנותו לאתגר תפחת בהתאם.

2. להלן דיאלוג בין שני ילדים בני שש מהחברה המודרנית:

ילד א': אני אוכל מלפפון, זה עושה אותי חזק כמו שור.

ילד ב': אני אוכל כל מה שיש כאן.

ילד א': כמה ביצים אכלת?

ילד ב': אפס.

ילד א': אני היחידי שאכלתי צהוב.

ילד ב': אני הכי אוהב ת'צהוב.

ילד א': אני אוהב את כל הביצה.

ילד ב': אני אוהב רק ת'צהוב, הצהוב הכי בריא.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדים מדברים מתוך ה"אני" שלהם ומביעים את דעתם מעמדה זו בחופשיות ועל כן הם בדרך לגיבוש "עצמי" נפרד מן הסביבה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ניכר שהילדים מתפעלים מעצמם, כנראה משום שהוריהם התפעלו מהם. הם גם אומרים את שלהם באסרטיביות.

תוצאות: מאחר שתנאי הכרחי ליצירה הוא התפעלות האדם מעצמו וממעשיו, הרי ילדים אלו עושים את צעדיהם הראשונים ביצירה. ואולם התפעלותם מעצמם מפחיתה את יכולתם לראות את האחר ולהכירו. ניכר שכל אחד מהם מכריז על אהבותיו והעדפותיו מבלי לייחד תשומת לב יתרה למה שאומר האחר.

שיחה זו הייתה עשויה להישמע בחברה המסורתית כך:

ילד א': אני אוכל בשר, זה עושה אותי גבר כמו אבא.

ילד ב': אני יכול לאכול את כל הצלחת.

ילד א': לא, אתה לא יכול כי אתה קטן.

ילד ב': אמא אמרה שכן כי בשנה הבאה אני הולך לגן.

ילד א': אני לא צריך לאכול כי אני כבר גדול.

ילד ב': אז אני אוכל המון המון כדי להיות גדול כמו הדוד...

עמידה במטלה ההתפתחותית: ילדים אלו אמנם משתמשים בכינוי "אני", אבל הוא בדרך כלל מיד מקושר לבני משפחתם. כך הם בדרך להשתלבות הרמונית בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הילדים מתייחסים יותר זה אל זה, *משתלבים* בחיי החברה שבגן ועסוקים פחות בהתפעלות עצמית מהילד בן החברה המודרנית. הם יותר *תוקפנים* מאסרטיביים ("לא, אתה לא יכול כי אתה קטן"), ומזמינים את הצד השני להיכנע ועל כן הם יוצרים קשרי תלות בקבוצה.

תוצאות: סביר להניח שבעתיד יתקשו לבטא את עמדתם בחברה דמוקרטית ללא תלות באחר, למשל בבן משפחה. הם גם יתקשו ליצור משום שיעדיפו להעתיק או לחקות את סביבתם ("כמו האבא... הדוד") ולא לפעול מתוך ה"אני" שלהם. לעומת זאת, הערנות שלהם לקשרים חברתיים תהיה הרבה יותר מפותחת. ניכר שהם מגיבים יותר לאמירות האחר ("לא, אתה לא יכול... אמא אמרה שכן") ושקועים פחות בעצמם.

3. להלן דרשיח בין ילדה בת שלוש וחצי ואמה בנות החברה המסורתית:
ילדה: מצאתי חמישה שקלים ברחוב וקניתי בכסף הזה ביסלי בשבילי ובשביל החברות שלי.
אם: (מנשקת ומלטפת אותה) טוב שקנית לחברות ביסלי, אחרת מה היית עושה בכסף לבד?!

עמידה במטלה ההתפתחותית: ילדה קטנה זו היא בדרך הנכונה להשתלב בחברה המסורתית. כבר בגיל כה צעיר היא ניחנה בכישורים חברתיים.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם לא מתפעלת ממעשה בתה, לא אומרת לה "כל הכבוד!" ולא מעניקה לה חיזוק נרקסיסטי אחר. היא מחזקת את היותה ילדה טובה *המשתלבת* בחברה: "אחרת מה היית עושה בכסף לבד?!" עמדה אמפתית של האם הייתה מקבלת בהבנה גם התנהגות אחרת של הבת אך האם *מזדהה* עם התנהגות בתה.

תוצאות: אם נתייחס למקרה זה כאל תרגיל לוגי הרי קיימים כמה פתרונות אפשריים. ואולם עמדתה המזדהה והמעודדת השתלבות של האם לא מאפשרת לברר אותם. במקום אזור נטול קונפליקטים שבו יכלה הילדה לחשוב לעצמה ובעצמה מה מתאים לה, כמו לקנות רק לעצמה או לא לקנות לאף אחד או לקנות בחלק מהכסף רק לעצמה או לכולם וכו', היא מוצאת את עצמה פועלת מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה. על כן, יכולתה לחשוב כמדען נפגמת כבר בגיל צעיר.

ואולם לדידה של האם אין הנאות אישיות, גם לא הנאות הקשורות בכסף. על כן, תגדל הילדה לחוויה של חום, אחריות הדדית וקרבה, וסביר להניח שלא תסכים לוותר עליה גם לא תמורת דמוקרטיה, מדע ויצירתיות. שיחה דומה בחברה המודרנית הייתה עשויה להישמע כך:

ילדה: מצאתי חמישה שקלים ברחוב וקניתי בכסף הזה ביסלי בשבילי ובשביל החברות שלי.

אם: טוב, יפה שקנית גם לחברות. יכולת גם לשמור את הכסף לעצמך לפעם אחרת במקום לקנות לחברות.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ייתכן שהאם חוששת שהבת פעלה כתוצאה מלחץ חברתי ולא מתוך רצונה היא. על כן היא מציעה לבתה עוד אפשרות. כך היא מכשירה אותה לחיים בחברה המודרנית, שבה מצופה ממנה לקבל החלטות באופן אוטונומי ללא לחץ הסביבה, כלומר מעמדה של מיקוד שליטה פנימי.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אמפתית למעשה של בתה ולא מזדהה אֶתה. על כן היא יכולה להציע לה עוד אפשרויות.

תוצאות: הבת לומדת לשחק באזור נטול הקונפליקטים כשליטה יחידה ללא הפרעות מבחוץ. היא קיבלה שיעור בחשיבה לוגית למתחילים שישמש אותה אם כמדענית לעתיד שיכולה לבחון כמה אפשרויות ואם כשותפה בחברה דמוקרטית שבה מצפים

לשמוע את דעתה שלה. לעומת זאת, אמה לא הכינה אותה להתנהגות שבהכרח תוביל להרמוניה עם סביבתה. בעתיד, הילדה המסורתית תזכה באישור הסביבה למעשיה, ואילו הילדה המודרנית תזכה בחופש הבחירה.

4. להלן שיחה בין אם ובתה בת השנה ואחד־עשר חודשים בנות החברה המודרנית:
 אמא: בואי מתוקה, רוצה סיפור? ... רוצה "תירס חם"?

בת: לא!
 אמא: רוצה "אריה"?
 בת: אה... בסדר, "אריה".
 אמא: בואי, שבי... (מתחילה להקריא)
 בת: (לוקחת בובה) הנה פרה... מו, מו...
 אמא: את לא רוצה סיפור? (מנסה להמשיך להקריא)
 בת: הנה פיל. פיל גדול, שמן.
 אמא: טוב, את לא רוצה. מה זה? (מצביעה על בובה)
 בת: זה קוף! אוהב בננה... קוף חמוד...
 אמא: ומה זה?
 בת: זה כלב! האו, האו...
 אמא: תעשי טובה לכלב, תלטפי אותו...
 בת: (מלטפת) זה כלב טוב. כלב חמוד, טובה, טובה...
 אמא: יופי מאמי... רוצה לרדת למטה לאכול?
 בת: בסדר...
 אמא: מה את רוצה לאכול? רוצה קורנפלקס?
 בת: לא!
 אמא: רוצה גבינה?
 בת: (לא עונה)
 אמא: רוצה תירס?
 בת: אה... בסדר... תירס, רוצה תירס חם!

עמידה במטלה ההתפתחותית: כבר בגיל צעיר מגלה הילדה אסרטיביות בקשר עם אמה. היא יכולה לבטא את דעתה ובמיוחד לומר "לא!", ועל כן היא מתפתחת יפה על פי הנורמות של חברה המודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מצדה עושה מאמצים להתאים את עצמה לבתה ולצרכיה. כך העמדה האמפתית של האם היא זו שמזמינה ויוצרת אסרטיביות מצד הילדה.

תוצאות האם, כפי שנאמר, מנסה להתאים את עצמה לבתה. בתחילה היא מציעה לה את הסיפור "תירס חם" והילדה יכולה לומר בחופשיות "לא!". אחר כך האם מקריאה

לה סיפור אבל היא מפסיקה כי נדמה לה שהילדה עסוקה בעניין אחר. האם משתפת פעולה עם הילדה היכן שהיא נמצאת. כך גם בעניין האוכל, האם מציעה כמה הצעות עד שהיא מוצאת מה שמתאים לילדה. לאם האינדיבידואלית יש תחושה ברורה שמתפקידה שלה להתאים את עצמה לבתה ולא להפך. התרכזות זו של האם ב"עצמי" של הילדה היא שמאפשרת לילדה להיות מודעת ל"עצמי" שלה ולפתח אותו.

האופרטור "לא" הוא סמל הנפרדות והעצמאות של הילד מגיל צעיר. הוא אומר להורה "אני זה לא אתה". אבל יכולתה לומר "לא!" היא גם הבסיס לחשיבה דמוקרטית המאפשרת לפרט שלא להסכים עם האחר. לא פחות מכך זה גם הבסיס לביצוע מניפולציות לוגיות שקיים בהן ההכרח להשתמש באופרטור הלוגי "לא!". כלומר, הילדה הקטנה בשלה לשחק במחשבות, לבדוק ולהתנסות במה שקורה במצב ההפוך של אי-הסכמה. הילדה עושה את צעדיה הראשונים בדרך לחשיבה מדעית. בחברה המסורתית ילדה זו הייתה עשויה להיתפס כמי שאינה משתלבת במשפחה, ילדה בעלת נטיות אגוצנטריות ומרדניות.

שיחה מעין זו בחברה המסורתית הייתה עשויה להישמע כך:

- אם: בואי, אני רוצה להקריא לך סיפור.
בת: כן.
אם: שבי פה. (מתחילה להקריא)
בת: הנה חתול! מיאו, מיאו.
אם: אל תלטפי את החתול.
בת: למה?
אם: כי יש על החתול הרבה לכלוכים וחיידקים. עכשיו בואי תאכלי קורנפלקס.
בת: בסדר.

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה:

- אמא: בתי, בואי, מה את רוצה, סיפור "תירס חם"?
בת: מה שרוצה אמא.
אמא: את רוצה "אריה" או משהו אחר?
בת: בסדר, בסדר אמא, רוצה "אריה".

עמידה במטלה ההתפתחותית: ניכר שהבת הראשונה מבין שתי הבנות המסורתיות מציינת לאמה ("כן... בסדר") ואילו הבת השנייה אפילו מרצה אותה בגיל כה צעיר ("מה שרוצה אמא" ו"בסדר, בסדר אמא, רוצה 'אריה'"). שתי ילדות אלו הן בדרך להתפתחות טובה בחברה המסורתית, שבה מצופה מהילד להשתלב בחיק משפחתו בהרמוניה ולא לעמוד על שלו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם הראשונה פונה אל בתה בציווי: "בואי, אני רוצה להקריא לך סיפור" (במקום: "בואי מתוקה, רוצה סיפור?") של האם המודרנית). "שבי פה" (לעומת "בואי, שבי"). "אל תלטפי את החתול" (במקום "תעשי טובה לכלב, תלטפי אותו") ו"עכשיו בואי תאכלי קורנפלקס" (בניגוד ל: "מה את רוצה לאכול?")

רוצה קורנפלקס?". בגלל שפת הציווי במשפחה מצטמצם האזור נטול הקונפליקטים של הילד מחמת החדירה לתוכו, והאזור המופעל על ידי הסביבה מתפתח משום הצורך להגיב בהתאם לציפיות.

האם השנייה קוראת לבתה "בתי, בואי" ומשתמשת בשם יחס ולא בשמה הפרטי. המסר המועבר לילדה הוא שהיא חלק מאמה, חלק ממשפחה וחלק מסביבתה ולא מישהי בעלת זהות עצמאית ונפרדת.

תוצאות: השיחות של האם המסורתית ובתה קצרות יותר משיחותיהן של האם המודרנית ובתה משום שהאם המסורתית מצווה ולא מחפשת עם בתה מה מתאים לה. מאחר שלבנות המסורתיות חשוב רצון אמן יותר מרצונן שלהן, סביר להניח שילדות אלו, כשיגיעו לבית-הספר, יהיה חשוב להן יותר להיות ילדות טובות ולשמור על קשר טוב עם המורה ועם חברותיהן מאשר לחשוב ולהגיע למסקנות בכוחות עצמן – תנאי הכרחי לחשיבה יצירתית ומדעית. ואולם בחברה המסורתית ילדות אלו עשויות להיחשב לילדות חכמות וטובות על שום כישוריהן החברתיים המאפשרים להם להשתלב יפה בסביבה.

האם המודרנית המתבוננת ביחסי האם המסורתית עם בתה עשויה לחוש שלא בנוח בלשון המעטה. היא תרשם שהאם המסורתית שולטת בבתה, כופה עליה דברים ומשפילה אותה בכך שהיא גורמת לבתה לרצות אותה. לדידה של האם המסורתית האם המודרנית מעניקה לבתה חופש שלא יעלה על הדעת, וההשלכות לא יהיו טובות, משום שאיש לא יכול לחיות לבדו, ללא תמיכת הסביבה.

5. להלן שיחה קצרה בין אם ובתה בת הארבע בנות החברה המסורתית:
- ל': אמא, אמא, בואי תראי מה עשיתי!
 אמא: מה עשית, ל'?
 ל': עשיתי בית.
 אמא: (בתנועת ביטול) אבל זה לא בית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ל' קוראת לאמה ומצפה להתפעלות. האם מבטלת את יצירתה. ל' תצטרך לעבור עוד חוויות כאלו עד שתלמד לוותר על ייחודיותה לטובת השתלבות בחברה. אנו רואים שהצורך הנרקיסיסטי של הפרט שיתפעלו ממנו מתפרץ בגיל צעיר, ולא קל להכניע אותו אצל הילד המתפתח בחברה המסורתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: כשאמה של ל' אומרת לה, "אבל זה לא בית", היא מתכוונת שזה לא בית כמו שהיא רואה אותו בעיני רוחה, ומזמינה את בתה לבנות בית שמתאים לציפיותיה שלה. בהזדמנות אחרת ייתכן שהאם תבנה לל' בית ותבקש ממנה לבנות כמוה. מכל מקום, האם מציעה לבתה *השתלבות* ולא התפעלות. החיזוק יינתן לא על הייחודיות, אלא על הוויתור עליה.

תוצאות: ל' לומדת להעתיק ולחקות ולא ליצור מתוך עצמה. גם כשתעתיק במדויק את

הבית שבנתה אמה, היא לא תתפעל ממנה משום שהתפעלות מוציאה את הפרט מהקבוצה ועלולה לעורר קנאה. קרוב לוודאי שאמה תסתפק באישור שהבנייה נכונה. אז תוכל ל' להשתלב בחברתה כפי שרוצה אמה ולא להיות יוצאת דופן.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח בחברה המודרנית כך:

נ': אמא, אמא, בואי תראי מה עשיתי!

אמא: מה עשית, נ'?

נ': עשיתי בית.

אמא: איזה בית יפה! רוצה להוסיף גם חלונות ודלתות?

נ': לא עכשיו, אמא, אני רוצה ככה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: נ' בדרך הנכונה לפיתוח חשיבה עצמאית כפי שמקובל בחברה המודרנית. היא מעדיפה את הבית שלה מהצעות אמה גם אם אולי הצעות אמה "נכונות" יותר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מתפעלת מבתה. היא גם מציעה לה שיפורים ותוספות לבית שבנתה. אם תקבל הבת את ההצעות תהיה התוספת משולבת בעבודתה שלה ולא תפגע בתחושתה שהיא זאת שהתמודדה והצליחה.

תוצאות: התפעלות האם מבתה היא תנאי הכרחי ליכולתה של הבת להתפעל מעצמה בעתיד וליצור. לילד בניית בית מקוביות יכולה להיות תהליך יצירתי ומדעי הכולל כל מיני בחירות במשך התהליך. האם הבית יציב? האם יספיקו הקוביות? איפה למקם את החלונות? וכו'. אמה של נ' פותחת לה שער זה ("רוצה להוסיף...") וסוגרת שער אחר, שער התרבות הקולקטיבית, שבו התחושה שהיא כמו כולם היא חמה ומאחדת.

6. להלן שיחה בין אם ובתה בת השלוש בנות החברה המודרנית בעת מפגש משפחתי:

האם משחקת עם בן דוד ומנדנדת אותו על ברכיה.

בת: אל תעשי לו! (מכה בכעס על ירכה של האם)

אמא: טוב. את רוצה לשחק אתי?

בת: לא, אני הולכת לגן השעשועים.

אמא: עם מי את הולכת לשחק בגן השעשועים?

בת: ג' (מצביעה על הבת דודה) וגם נ' בא (מביטה לעבר בן דוד בן גילה).

אמא: בסדר. רק תשימי נעליים. איפה הנעליים שלך?

בת: שמה (מצביעה על הנעליים ולאחר כחצי דקה הולכת להביא אותן).

אמא: תחזרו בזמן לארוחת צהריים.

בת: אני לא רעבה.

אמא: אבל בטח אחרי שתשחקו תרצי לאכול...

ילדה: לא!

אמא: לכו לשחק ותחליטי אם את רעבה כשתחזרו.

בת: ביי. אנחנו הולכים.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הרושם הוא שלבת כעסים רבים על אמה ואין לה קושי לבטא אותם גם במכות (מכה את האם על ירכה בכעס), גם בציווי ("אל תעשי לו!") וגם באמירת "לא!". ייתכן שהאם לא מציבה מספיק גבולות לבת, בעיה ידועה בחברה המודרנית (למשל, שכשהבת מקנאת, מכה וכועסת האם מוכנה מיד לוותר על משחק עם בן הדוד ולשחק עם בתה). על כן הבת תוקפנית יותר משהיא אסרטיבית. ואולם אין ספק שהבת חשה חזקה בהתמודדותה עם האם. נראה שהיא בדרך הנכונה להתפתחות עצמאית כפי שמקובל בחברה המודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם נימוסית ואמפתית לבתה. היא שואלת ולא מצווה, פתוחה לאפשרויות ומתאימה את עצמה אליה. כך צומחת האסרטיביות של בתה, שעדיין נראית לעתים כתוקפנות.

תוצאות: האם מעודדת את בתה לדבר מתוך תחושותיה ומחשבותיה כשהיא אומרת לה: "לכו לשחק ותחליטי אם את רעבה כשתחזרו". אם כן, ההחלטה היא בסופו של דבר של הילדה. אנו רואים שכבר מגיל צעיר מעודדים את הילדה לומר את מה שהיא מרגישה ורוצה ועל כן תוכל להיות שותפה פעילה בחברה דמוקרטית. בעיניים מסורתיות התנהגותה של ילדה זו עשויה להיראות לא-נסבלת כי היא אינה מכבדת את הוריה.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

בת: למה את מנדנדת אותו?
 אמא: את רוצה לשחק אתי? את מקנאת?
 בת: אני לא מקנאת. אני יוצאת לשחק בגן.
 אמא: אני לא מסכימה.
 בת: למה?
 אמא: עדיין לא אכלת ארוחת צהריים.
 בת: אני לא רוצה לאכול, אני לא רעבה.
 אמא: בסדר, תלכי, אבל לא לאחר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: נראה שהבת למדה להתמודד עם הסמכות של אמה והיא משיגה את מטרותיה בזהירות המתבקשת. כשהיא כנראה מקנאת היא שואלת את אמה, "למה את מנדנדת אותו?" שואלת ולא אומרת (ראו לשם השוואה דוגמה קודמת שבה הבת כועסת ומרביצה). כשהיא מבקשת לצאת ולשחק בגן ואמה אומרת לה, "אני לא מסכימה", סירוב ללא הסבר, היא לא נבהלת ושואלת, "למה?" היא צועדת אפוא בדרך הנכונה להשתלבות בחברה המסורתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: כשהאם שואלת את בתה, "את מקנאת?", מה שלא עשתה האם המודרנית, הרושם שמתקבל אינו שהאם חשה אמפתיה לבתה וכך אם תודה הילדה תאמר לה האם, "לא נורא, זה טבעי לקנא...". הרושם שמתקבל הוא שהאם דוחה את בתה. ואכן, הבת יודעת מדוע היא אינה מודה בתחושות אלו שלה. גם אפשר לחוש את התוקפנות באופן השאלה, שהיה עלול לגרום לבת להתבייש. האם גם

משתמשת בשפת הצינוי, "אני לא מסכימה", ואינה מסבירה את הסירוב, מה שמעניק לאמירתה תחושה של שרירותיות ועל כן שליטה. ולבסוף האמירה "לא לאחר" הכללית והלא-אישית (הייתה יכולה לומר "אל תאחרי", ואולי אפילו "בבקשה, אל תאחרי"), שהוסיפה המתרגמת המסורתית אף על פי שלא הייתה קיימת במקור המודרני, מוסיפה פן של שליטה וצינוי.

תוצאות: מדובר בשתי שיחות הפוכות בגישותיהן. בראשונה הסמכות וההחלטה הן בידי הילדה ואילו בשנייה בידי האם. בפתיחה, כפי שצוין, הבת המסורתית שואלת את האם, "למה את מנדנדת אותו?", ואילו הבית המודרנית מצווה על האם, "אל תעשי לו!". אחר כך, האם המסורתית אומרת את ה"לא" האסרטיבי, ואילו במקור המודרני הבת היא שאומרת אותו. ולסיום, האם המודרנית מדגישה את העובדה שבתה תחליט בעצמה אם היא רעבה, ואילו האם המסורתית לא מציינת זאת.

ברור שהבת המסורתית תתקשה לבטא את דעתה בחופשיות מבלי לבדוק תחילה היטב את הסביבה (למשל, תשאל במקום לומר את רצונה). על כן, מוכנותה לחיים דמוקרטיים מצומצמת. לא מקרה הוא שבגרסה המודרנית מתפתחת שיחה לוגית בנוגע לאיך ומי מחליט אם הילדה רעבה, ואילו בגרסה המסורתית אין דיון כזה, משום שהסמכות לא מאפשרת לאזור נטול הקונפליקטים לפעול בחופשיות ולנמק. הילדה מופעלת על ידי אמה ולא על ידי עצמה, ועל כן כבר בגיל צעיר היא בשלה פחות לחשיבה מדעית. ואולם מגיל צעיר היא יודעת לקרוא את הסמכות ולהתאים את עצמה אליה, ועל כן יש לה חוכמת חיים שלא מצויה אצל בת זוגה המודרנית, המרוכזת בעיקר בעצמה.

7. להלן תיאור אירוע שהתרחש בחברה המסורתית:

אם ובתה בת החמש הלכו למרכז מסחרי. בדרך עברו ליד סוס־צעצוע המופעל על ידי מטבעות:

בת: אמא, תני לי כסף. אני רוצה לעלות על הסוס.
אמא: לא, אין לנו זמן לזה.
בת: אמא, אני רוצה רק קצת...
אמא: אמרתי לך שאין לנו זמן לזה.

כעבור כמה דקות פגשה האם חברה שלה שמזמן לא ראתה והחלה לשוחח אֶתה. האם נזכרה שבתה ביקשה ממנה כסף כדי לרכוב על הסוס. היא נתנה לה כסף ואמרה לה, "לכי לרכוב על הסוס".

עמידה במטלה ההתפתחותית: עושה רושם שהילדה עדיין לא למדה שלבקש טוב, ואולי להתחנן, לא ממש עוזר. סביר להניח שבעתיד תקבל את ציוויי אמה ותערער עליהם פחות. היא תלמד שלמזל השפעה מכרעת על השתלשלות הדברים מבחינתה – טוב שאמה פגשה חברה – ועל כן תיטה להיות פסיבית יותר. אז יקל עליה ועל אמה, והיא תשתלב טוב יותר בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם *תוקפנית* כלפי בתה ודוחה אותה, ועל כן היא מזמינה את *כניעתה*. אילו אמרה לה, "אני מבינה שאת רוצה מאוד אבל אני מאוד ממהרת", היא הייתה אמפתית ואסרטיבית. האם גם מדברת בשפת *הציווי* ולא קוראת לבתה בשמה הפרטי או מכנה אותה "את", אלא מדברת בלשון *רבים* כשהיא אומרת "אין לנו זמן". בדרך זו האם מלמדת את בתה שהיא חלק ממנה וכמובן לא החלק הדומיננטי.

תוצאות: האם עסוקה וממהרת כשהבת רוצה לרכוב על הסוס. אבל יש לה זמן לשוחח עם החברה. המסר שהועבר לילדה הוא שהיא לא חשובה כל כך. בעתיד אם תרצה לרכוב על הסוס לא יהיה די באמירה שמדגישה את רצונה משום שלכך אין משקל. הילדה תלמד שכדי להשיג דבר מה מאמה היא צריכה להתאים את עצמה אליה. למשל, בפעם הבאה שתרצה לרכוב על הסוס היא עשויה להציע לאמה להיפגש בבית-קפה עם החברה כדי שהיא תוכל לרכוב על הסוס או להציע לאמה לקנות דבר מה שאפשר לקנותו באותו מקום שבו נמצא הסוס. אמה לא עודדה אותה להיות אסרטיבית כי אם מניפולטיבית. האסרטיביות נובעת מה"עצמי" ואילו המניפולטיביות מכוונת לאחר. הילדה תפתח, קרוב לוודאי, כישורים חברתיים אך לא כישורים אישיים. אילו היה למשל משא ומתן על הזמן, אילו הייתה בדיקה משותפת כמה האם ממהרת ומה זה קצת אצל הילדה, אולי היה אפשר להגיע לעמק השווה. אז הייתה הילדה לומדת לחשוב באופן מדעי ולהעלות רעיונות לפתרונות יצירתיים של הבעיה. למשל, לבוא אל המתקן מאוחר יותר, למצוא סוס דומה במקום אחר ועוד. אבל עמדת האם לא אפשרה דיון מסוג זה, ועל כן גם לא הכשירה את בתה לחיים בחברה דמוקרטית. נהפוך הוא, ברבות הימים תלמד הילדה לוותר על קולה. לעומת זאת, שפת ה"לנו" וה"אנחנו" תעמיק את הזדהותה עם אמה ומשפחתה, היא תחוש חלק מהן ותיהנה מתחושת השייכות והחום גם אם הדבר כרוך בויתורים.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח כך בחברה המודרנית:

בת: אמא, תני לי כסף. אני רוצה לעלות על הסוס.

אמא: אני באמת ממהרת, אז רק קצת.

בת: טוב, אמא, פעם אחת (לוקחת כסף מאמה והולכת לרכוב).

האם פוגשת חברה, מחליפה אתה כמה מילים ולאחר מכן אומרת לה שהיא מצטערת אבל עליה לרוץ.

עמידה במטלה ההתפתחותית: היכולת של האם להתחשב ברצונות בתה היא הדידית. הבת מגבילה את עצמה ואומרת, "פעם אחת". דומה שכבר בגיל צעיר מסוגלת הבת לנהל משא ומתן שיש בו הכרה ברצונותיה לצד התחשבות באחר. זהו הישג התפתחותי מובהק לחברה מודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מדברת בשם *עצמה*, "אני באמת...", ולא בלשון *רבים*, וכך היא מלמדת את בתה לדבר בשם עצמה. היא פונה אל בתה כנימוס,

במילים "רק קצת", ולא בציווי ועל כן היא מזמינה את בתה לחשוב באופן פעיל.

תוצאות: בדוגמה זו אנו רואים חלוקת זמן שמכבדת יותר את הילדה ואת רצונותיה. האם לא חושבת שהמשחקים של הילדה הם שטויות ושהשיחה שלה עצמה עם החברה היא הדבר הרציני והחשוב. האם חושבת ששני הדברים חשובים ולשניהם יש זמן מוגבל. האמפתיה שגילתה האם והשפה המנומסת שבה פנתה אל בתה והרגשת החשיבות שהעניקה לה תעזור לה בעתיד ליצור דברים משלה בתחומים שונים משום שהמשותף לכל יצירה הוא החוויה של היוצר שיש לו ערך. ביטוי אותנטי של רצון הבת יהיה אף הוא אוטומטי בעבורה, דבר שיכשיר אותה לחיים דמוקרטיים. הבת תפתח אפוא כישורים אישיים על חשבון כישורים חברתיים. היא תגלה פחות רגישות לאחר, במיוחד אם הוא הסמכות, משום שהיא לא חשה צורך להתאים את עצמה אליו. היא לא תפתח, כמו חברתה המסורתית, מומחיות בנטיותיה והעדפותיה של אמה כדי שתוכל להשתמש בהן בשעת הצורך. מניסיונה בחיים עדיף פשוט לומר את מה שהיא רוצה. חוכמת המניפולציה של העולם העתיק, הנמצאת בסיפורים ובמשלים, היא שהולכת לאיבוד בחשיבתה של הילדה המודרנית.

8. להלן שיחה מהחברה המודרנית בין אם לגננת של בתה. השיחה עוסקת בבנות –

ד' בת החמש ול' בת השנה. א' הוא האח בן השלוש:

אם: יש לך עוד כמה דקות?

גננת: כן, בטח.

אם: בזמן האחרון ד' באה למיטה שלנו כל יום, היא אומרת שחלמה חלום רע והיא

מגיעה אלינו כל יום.

גננת: מתי זה התחיל?

אם: אחרי הלידה של ל', אז היה קצת, היא הייתה באה לראות אותי מניקה

ואחר כך חוזרת לישון. בשבועיים-שלושה האחרונים זה קורה כמעט

כל יום.

גננת: זה באמת מדליק נורה אדומה, אבל אפשר לבדוק אתה מה היא

מרגישה שהיא צריכה לבוא למיטה שלכם.

אם: העברנו את ל' לחדר משלה עכשיו, ככה שאין אתנו אף אחד, וד'

ישנה עם א' בחדר.

גננת: מה היא אומרת כשהיא מתעוררת או בבוקר?

אם: שחלמה חלום רע.

גננת: היא יכולה להסביר מה חלמה?

אם: לא, היא לא מסבירה.

גננת: אני מציעה שתנסו להוציא ממנה מה היא רואה, מרגישה, ואז אפשר

לנסות לעזור לה לעבד את זה דרך ציור או משהו אחר.

אם: אני אנסה.

גננת: תעדכני אותי ונחשוב ביחד.
אם: בסדר גמור, תודה.
גננת: אין על מה... אבל נהיה בקשר.
אם: להתראות מחר.
גננת: להתראות.

עמידה במטלה ההתפתחותית: תהיה הסיבה לקשיים של ד' אשר תהיה, הפתרון שיתאים להתפתחותה כבת החברה המודרנית חייב להתבסס גם על מודעות מסוימת שלה למצבה ועל מבט פנימה. למשל, אם היא מקנאת כדאי לשוחח אֶתה על כך. בעזרת השיחות היא תוכל להשיג שליטה במצבה, נפרדות ועצמאות. ככלל, הגננת פועלת בכיוון זה בצורה נכונה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הגננת מציעה לאם לשוחח עם הילדה על הרגשתה ולנסות להבין אותה. היא מציעה לה קו אמפתי.

תוצאות: הגננת מניחה שאם תכיר האם את עולמה הפנימי של ד' ותעזור לה לבטא עולם זה באופן מילולי ולא-מילולי (ציור למשל), הדבר עשוי להפחית את קשייה של ד' ולפתור את הבעיה. בהנחה שהאם תאמץ את הצעת הגננת, ד' תקבל חוויה שרגשותיה חשובים ויש להם מקום. רגשות אלו הם הבסיס לכל יצירה. ואולם היכולת לבטא רגשות אלו אינה שונה מהיכולת לבטא עמדה פוליטית עצמאית שד' תידרש לה בחברתה בעוד כמה שנים. אם אמה של ד' תאפשר לה להעלות מגוון קולות מתוכה – ספקות, התלבטויות, חששות וכו' – תוכל ד' בעתיד לאפשר למגוון קולות בחברה לעלות. כך ששיחה פתוחה על רגשות היא הכנה הכרחית לשותפות טובה במשטר דמוקרטי. זוהי בעצם הדמוקרטיה של הנפש, הקודמת לדמוקרטיה השלטונית. בדמוקרטיה של הנפש לא משתיקים קולות, אלא נותנים להם לעלות. אחר כך, הענקת האפשרות לאחר להביע את דעתו אינה אלא פועל יוצא. עם זאת, בעצם העובדה שהוריה של ד' יתאימו את עצמם אליה תהיה היא פחות מחויבת להתאים את עצמה לסביבתה, ורגישותה לסביבה תפחת. למשל, סביר להניח שהיא תהיה ערה פחות למה שעושה קנאתה לאחותה ולהוריה (מפריעה להם לישון וכו').

שיחה דומה בחברה המסורתית הייתה עשויה להתפתח כך:

בוקר אחד באה הבת אל חדרה של אמה, בוכה. היא חלמה חלום רע.

בת: אמא, אמא... (בוכה) חלמתי חלום רע.

אמא: אל תפחדי, מותק, אני אֶתך כל הזמן. ממתי את רואה את החלום הזה?

בת: כמעט שנה (זה גילה של אחותה).

אמא חשבה בלבה וידעה שיש קנאה בין הבנות. הגדולה הייתה בת יחידה, מפונקת, ועכשיו היא הבת השנייה.

אמא: אני אוהבת אותך מאוד, תסתכלי על אחותך, היא גם אוהבת אותך

מאוד ואני רוצה שתעזרי לי כי את מבוגרת...

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה:

- אם: יש לך כמה דקות?
גננת: כן, בטח.
אם: בזמן האחרון ש' באה למיטה שלנו כל יום, היא אומרת שחלמה חלום רע והיא מגיעה אלינו כל יום.
גננת: ממתי זה התחיל?
אם: אחרי הלידה של ס', אז היא הייתה באה קצת לראות אותי מניקה ואחר כך חוזרת לישון. בשבועיים-שלושה האחרונים זה קורה כמעט כל יום.
גננת: זה באמת מדליק נורה אדומה אבל צריך למצוא לזה פתרון. היא צריכה להפסיק עם זה ואתם צריכים להתעלם מזה ולהכניס אותה לעולמות אחרים על ידי דיבור על נושאים אחרים וכו'.
אם: העברנו את ס' לחדר משלה, ככה שאין אתנו אף אחד, וש' ישנה עם נ' בחדר.
גננת: מה היא אומרת כשהיא מתעוררת או בבוקר?
אם: שחלמה חלום רע.
גננת: אל תגידי שהיא מספרת לכם על החלום עצמו כל יום, אתם לא אמורים לתת לזה יד, כלומר להקשיב לה ולפתח את הרעיון שלה, זה אסור.
אם: צודקת.
גננת: אני מאמינה שצריך לשים קץ לזה בהקדם האפשרי. אם תתחילו עכשיו לקבל את כל מה שהיא אומרת וללכת בעקבות זה, אתם לא תצאו מזה והדבר יתפתח בכיוון שלילי. צריך להיות החלטיים ולנקוט עמדה.
אם: אני חושבת שעמדתך נכונה, כי אי-אפשר להמשיך כך. היא התחילה להטריד אותנו ולהפריע למשפחה. ואיני חושבת שילדה בגיל כזה יש לה מה לחשוב בצורה שלילית.
גננת: סיכמנו, אם כן.
אם: בסדר גמור, תודה על ההערה. אני איישם את מה שאמרת.
גננת: אין על מה... אבל לא להסס, תגמרי עם זה.
אם: צודקת, להתראות.
גננת: להתראות.

עמידה במטלה ההתפתחותית: בשתי הדוגמאות המטרה היא להביא את הילדה להשתלב בסביבתה מבלי להזדקק לחשיפה רגשית בנוסח מודרני. בדוגמה הראשונה האם מנסה לקדם משימה התפתחותית באמצעות הרגעת החרדות. היא מבטיחה אהבה ומעודדת את הבת להזדהות עם תפקידה הטיפולי של האם כדי לשכך את הקנאה (עכשיו היא אמא

ולא עוד אחות). בדוגמה השנייה הגננת מנסה להשיג את ההשתלבות בחברה באמצעות איום ואיסור מחשבות מסוג זה או באמצעות מניפולציה של שינוי נושא השיחה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בדוגמה הראשונה האם מעודדת את בתה להזדהות אֶתה כשהיא מציעה לה לעזור לה לטפל בתינוקת. גם בהבטחת האהבה והביחוד ("אני אתך כל הזמן") יש הזדהות וקבלה מלאה של רגשות הבת. בדוגמה השנייה מיעצת הגננת לאם להשתמש בתוקפנות, דחייה וציווי כדי להשיג את המטלה ההתפתחותית.

תוצאות: האם המסורתית לא מנסה לעודד את בתה לספר את חלומה ולבטא את רגשותיה. העזרה לבת המסורתית אינה באה אפוא באמצעות ביטוי אישי של הבת, אלא באמצעות עזרה מבחוץ של האם. ההנחה האינדיבידואלית היא שביטוי רגשי של הילדה יפתור את הבעיה. ההנחה הקולקטיבית היא שהעזרה חייבת לבוא מבחוץ וביטוי אישי רק יביא צרות. מבחינת עתידה של הבת, אין ספק שהפתרון של האם המסורתית, המבוסס על אהבה והזדהות, עדיף מן הפתרון של הגננת המסורתית, המבוסס על איום. בשני המקרים הבעיה עשויה להיעלם. במקרה הראשון הילדה תתגבר על קשייה באמצעות אהבה והזדהות עם תפקיד האם, וחוייתה את חיי הקולקטיב תהיה חיובית יותר. לדידה, הזדהות ואהבה עשויות להיות עדיפות מכל חופש בחירה שיכולה לספק לה חקירה פנימית. כדאי גם לציין שלדידה של האם המסורתית העיסוק בקנאה הוא לגיטימי בהיותו רגש ממוקד באחר והוא נגיש לה יותר מאשר לאם המודרנית, שהבינה כנראה שמדובר בקנאה אך היססה להזכיר מילה זו.

בדוגמה השנייה ההשתלבות של הילדה תלויה בפחד מתמיד. מיקוד השליטה החיצוני מגיע כאן לשיא. הגננת חוששת שאם יניחו לילדה לחשוב ככל העולה על רוחה יתרחש ממש אסון. לדעתה יש לעצב את מחשבותיה של הילדה על ידי מניפולציות: החלפת הנושא או איסור הזכרת הנושא. אם כן, שתי הילדות הוכשרו למיקוד שליטה חיצוני ולערנות לאַחַר הדרושים בחברתן, כל אחת בדרכה. עיקר מעיניהן החוצה, אם מתוך הזדהות של אהבה ואם מתוך איום. האם יוכלו להתנתק מכל הסובב אותן, לסגת אל תוך עצמן ולהתמודד עם בעיה מדעית, או שהן יעדיפו לחפש את הפתרון בחוץ, אצל הסמכות, כפי שקרה במקרה זה, כשהפתרון למצוקתן בא מבחוץ? הרי בירור רגשי מודרני אינו אלא הבהרת הסיבה והתוצאה – תנאי הכרחי לחשיבה מדעית. הילדה המסורתית לא מבינה בסופו של דבר מה דחף אותה אל מיטת הוריה עם חלום רע. ואילו לילדה המודרנית הובהרה הסיבה. מעבר לכך, הילדה המסורתית ודאי שלא הוכשרה לעשות שימוש ברגשותיה או לברר אותם, ויהיו לכך השלכות על יכולתה ליצור בעתיד.

9. להלן שיחה במשפחה מסורתית בין האם לבנה הבכור, שהוא בכיתה ב'. בבית נמצאים גם תינוקות בת שמונה חודשים, אחות בכיתה א' ואח בן שלוש.
אמא: בתי היפה, תשני בבקשה (לתינוקת). אני מאוד עייפה ורוצה לעזור

לאח שלך בשיעורי הבית שיש לו, את לא ישנת היום בכלל, תשני...
בן גדול: אמא, תגידי להם שיעזבו אותי בשקט ושישחקו בחדר אחר (האחים
הקטנים משחקים). אני רוצה לפתור את התרגילים. אני ככה לא
אפתור בצורה הנכונה.

אמא: בני, אהובי, לך אתה לחדר. אני לא יכולה לעזור לך עכשיו. אחרי
שאחותך תישן אני אעזור לך. וגם אני לא יכולה לעזור את האחים
שלך שישחקו לבד. אני מפחדת עליהם, אתה כבר גדול, האחים שלך
עדיין קטנים.

מראיינת: האם דיברה אל בנה בקול נמוך של אהבה וחיבה כדי לשכנע אותו.
בן גדול: (התרגז מאוד) את תמיד אוהבת אותם יותר ממני. אני לא גדול. אני
קטן. את לא אוהבת אותי. אני לא רוצה לפתור את התרגילים.

אמא: מה אתה אומר, אהובי, אני אוהבת אותך מאוד. תבוא עכשיו. אני
רוצה לעזור לך כדי להבטיח לך שאני אוהבת אותך ומאוד גם. מה?!

מראיינת: האם התרגשה מאוד.

בן גדול: (שמח מאוד, קם ממקומו, הביא את מחברתו וישב ליד אמו והתחיל
להקריא לה את התרגילים)

אמא: 4 כפול 5 האם זה 20?

בן גדול: 4 כפול 5 זה 20.

מראיינת: הילד דיבר בקול נמוך והסתכל על האחים שלו כאילו שהוא רוצה
להגיד להם, תסתכלו, אמא אוהבת אותי, היא עזבה את אחותי הקטנה
רק כדי לעזור לי, אני החשוב בשבילה. היא אוהבת אותי יותר מכם.

אמא: כן, בני, 20, תשובתך נכונה, אתה בני החכם!
(בינתיים שני האחים הקטנים ששיחקו התחילו לריב על משחק מסוים
ששניהם רצו)

בת גדולה: אתה קטן, תן לי את זה! (צעקה ומשכה את המשחק)

אח קטן: לא, את הגדולה ובגלל זה את חייבת לוותר. תני לי את המשחק.
(התחיל לבכות ורצה לקחת את המשחק מאחותו אבל לא הצליח)

בת גדולה: אתה חולם שאתה חייב לא לוותר לי. אני אחותך הגדולה, אני
השולטת כאן!

אם: (הבן בא אליה בוכה) בתי, אם את אוהבת אותי, תני לו את המשחק.
אני מאוד עייפה ולא רוצה בעיות. את יותר גדולה ממנו, הוא עדיין
קטן. תני לו אותו. אני גם רוצה שאחותך תישן. לא רוצה לשמוע
צעקות ובכי. לא האמנתי מתי האח שלך סיים עבודתו ונכנס לחדרו.
האם בא עכשיו תורך?

בת גדולה: (נותנת המשחק לאחיה ונכנסת לחדרה בלי להגיד כלום. נראית
כועסת. האח הקטן שמח וחזר לשחק).

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם משתמשת בתחושות רחמים והצהרות אהבה כדי להתגבר על הקשיים. הילדים נענים למסרים הרגשיים האלה ומוותרים, ובכך הם שומרים על ההרמוניה המשפחתית. על כן, הם עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם המסורתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מעודדת את הילדים להזדהות אֶתה. לא להבין אותה, כי אם לרחם עליה, כלומר לחוש את מה שהיא חשה. כדי לעודד את ההזדהות והרחמים היא גם מתחננת (רחמים ותחנונים אלו רגשות שממוקדים באחר). האם משתמשת פעמים רבות בשמות היחס "בני", "בתי", "אחיך" "אחותך" ועוד.

תוצאות: בשיחה זו אנו מתרשמים עד כמה העולם הרגשי המסורתי מוחצן ביחס לחברה המודרנית, ומה שאצל האחד הוא בפנים, כדיבור פנימי של מחשבות ורגשות, אצל האחר חי וקיים בחוץ כדרמה. האם פותחת בדיבור אל בתה בת השמונה חודשים, "בתי היפה, תשני...". הבן ממשיך, "תגידי להם שיעזבו אותי...". הוא לא אומר "תגידי להם שלא יפריעו לי", משום שמשפט אחרון זה ממוקד בעצמי לעומת "תגידי להם שיעזבו אותי", שהוא ממוקד באחר. והבן מיד מוסיף, "ככה לא אפתור בצורה הנכונה" ולא למשל, "ככה אעשה שגיאות". לפתור בצורה הנכונה זו שוב אמירה בעלת מיקוד שליטה חיצוני. יש מי שקובע מה נכון, כנראה המורה. "ככה אעשה שגיאות" קשור לעצמי. אם נמשיך ונבדוק משפט-משפט, נגלה שמשפטים רבים בשיחה הם בעלי מיקוד שליטה חיצוני. כשהאם אומרת: "בני, אהובי..." היא מנסה לעורר בן רגשות חזקים של קרבה והזדהות, לעומת הפנייה "בבקשה...", שיכולה לעורר אמפתיה לאם. בהמשך עולה הכלל הידוע בחברות מסורתיות שהילד הגדול צריך לוותר לילד הקטן. הבן מתקומם נגדו וטוען שהאם אוהבת את אחיו יותר מאשר אותו. כשם שהאם עושה שימוש באהבה כך עושה גם בנה. בחברה המודרנית סביר להניח שילדים רבים שיחושו ברגע מסוים שפחות אוהבים אותם מאשר את אחיהם לא יצהירו על כך ברבים משום שאלו תחושות פרטיות. בחברה המסורתית, כפי שאמרנו, מיקוד השליטה הוא חיצוני וגם חיי הרגש נוטים להיות בחוץ (ראינו למשל עד כמה בקלות אפשר לדבר על רגש הקנאה). ומיד מעניש הבן את אמו על כך שלהרגשתו היא אינה אוהבת אותו בכך שלא יעשה את התרגילים בחשבון. האם מגיבה רגשית להצהרה זו ומוכיחה לבנה במילים ובמעשים שהיא אוהבת אותו: "מה אתה אומר, אהובי, אני אוהבת אותך מאוד. תבוא עכשיו, אני רוצה לעזור לך כדי להבטיח לך שאני אוהבת אותך ומאוד גם. מה!?" בעולם של מיקוד שליטה חיצוני לא מתפקידו של הילד לחוש שאוהבים אותו כפי שמתפקידו של האחר (במקרה זה ההורה) להוכיח לילד שהוא אוהב אותו. אם ננסה לבחון את השפעת מיקוד השליטה החיצוני על יכולתו של הילד לפתור תרגיל בחשבון נתרשם שבמרכז המוטיבציה של הילד עומד הקשר עם האם, ומחר הקשר עם המורה, ולא המפגש האינטימי שלו עם התרגיל. ערך "הקשר" מחליף את ערך "האמת", שהוא בבסיס החשיבה הלוגית. על פי אותו היגיון הילד עשוי לחוש שאם לא יצליח בלימודים לא יאהבו אותו ולהתמלא חרדה. ובכיתה אולי מוטב לנסות ולזכות באהבת המורה

בדרך אחרת, קצרה יותר (להתחנף למשל). מכל מקום, האזור נטול הקונפליקטים, האחראי על יכולתו של הילד לפתור את התרגיל, ייפגע מהקשרים רגשיים אלו ההופכים את התרגיל ההגיוני לתרגיל רגשי. העובדה שכדי לפתור תרגיל בחשבון צריך שקט היא גם קונקרטית וגם סימבולית בהקשר זה.

לא מפתיע שהבן משוויץ כעת לפני אחיו באהבת אמו אליו. ואמו משבחת אותו על היותו "חכם". גם להשוויץ וגם להיות חכם אלו מילים בעלות מיקוד שליטה חיצוני. הראשונה מכוונת לכך שכולם יראו, ואילו השנייה היא בעלת קונוטציה חברתית, כפי שציינו, המעידה על יכולת להסתדר בחברה (חוכמת חיים), לעומת בן מוכשר או מבריק למשל, שזו הערכה הממוקדת בעצמי.

בסיום, האח הקטן כנראה כבר למד את החוקים הנהוגים בחברה המסורתית, שגורסים שיש לוותר לקטן, ועל כן הוא ניגש אל אמו לבקש את עזרתה. האם פונה אל בתה בבקשה שתוותר לאחיה הקטן: "אם את אוהבת אותי..." היא אומרת לה. זהו מהלך מניפולטיבי שמזמין את הבת להוכיח לאמה שהיא אוהבת אותה. מניפולציה זו, ככל מניפולציה, משתמשת בכלים של כישורים חברתיים וחוכמת חיים כדי להפעיל את האחר בדרך הרצויה למפעיל. זוהי דוגמה קלאסית של פעולה בעלת מיקוד שליטה חיצוני. המניפולציה עובדת על הבת והיא מוותרת.

האם מצדה לא מנסה לפתור את הבעיות בין הילדים כך שכל ילד יחוש שנעשה עמו צדק. היא מנסה לפתור את הבעיות באופן שטוב למערכת המשפחתית. אם למשל ילד אחד שתלטן והשני כנוע וכך הם מסתדרים ביניהם, האם לא תמצא בזה כל דופי. הפגיעה ביכולת היצירתית, המדעית והדמוקרטית תהיה גדולה משום היעדר העצמאות של כל אחד מן המשתתפים (השתלטן והכנוע), אולם מבחינת האם המערכת פועלת יפה. אילו חשבה האם במונחים של צדק יכלה לחפש פתרונות יצירתיים והגיוניים המתבססים על משא ומתן בין הצדדים: לברר מי שיחק אחרון, מי שיחק יותר, מי שיחק בפעם האחרונה, כיצד הם יכולים לשחק יחד, איך יוצרים חוויית צדק כשהאחד רוצה לפתור תרגילים בחשבון והאחר רוצה לשחק ולהקים רעש באותו החדר וכו'. במקרה זה הייתה מלמדת אותם לחשוב באופן יצירתי ומדעי. ואולם האם לימדה אותם תחת זאת כיצד לחזק את הקשר המשפחתי וכיצד לקבל אחריות על האחר.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

אמא מנדנדת את העגלה, שרה לבתה שיר ערש ומצפה שתירדם.

בן גדול: אמא, תגידי להם שיעברו לחדר אחר (האחים הקטנים משחקים). אני לא יכול להתרכז ברעש הזה ותבואי לעזור לי כבר.

אמא: עוד מעט מ' (אחותו התינוקת) תירדם ואז אתפנה לעזור לך. אבל בינתיים אולי תעבור אתה לחדר אחר, זה יותר קל מאשר להעביר אותם עם כל המשחקים שלהם. קצת סבלנות בבקשה והכול יהיה בסדר.

בן גדול: (התרגז מאוד) אבל אני מחכה כבר המון זמן וגם אני עייף ורוצה כבר ללכת לישון.

אמא: טוב, אז בוא ננסה לפתור כאן את התרגילים בשקט. תביא בבקשה את המחברת.

בן גדול: (מרוצה). קם ממקומו, הביא את מחברתו וישב ליד אמו והתחיל להקריא לה את התרגילים).

אמא: כמה זה 4 כפול 5?

בן גדול: 4 כפול 5 זה 20.

מראינת: הילד נראה מבסוט מכך שאמו נותנת לו תשומת לב.

אמא: כן, 20 זה נכון. יופי!

(בינתיים האחים הקטנים ששיחקו התחילו לריב על משחק מסוים

ששניהם רצו)

בת גדולה: אני הייתי ראשונה במשחק הזה (צעקה ומשכה את המשחק).

אח קטן: לא, את כבר שיחקת מספיק, עכשיו תורי (התחיל לבכות ורצה לקחת את המשחק מאחותו אבל לא הצליח).

בת גדולה: אתה בכלל לא יודע לשחק בזה.

אם: (הבן בא אליה בוכה) באמת שאין לי כוח עכשיו להתעסק איתכם. תנסו

להסתדר לבד. אם לא תצליחו אז תבואו אלי.

(הילדים ממשיכים לריב)

אם: מי לקח את המשחק ראשון?

אח קטן: אני.

אם: אז עוד כמה זמן אתה רוצה לשחק במשחק?

אח קטן: לא יודע.

אם: אתה צריך להגיד לר' (הבת הגדולה) זמן, שיהיה לה למה לחכות.

אח קטן: טוב, עוד חצי שעה.

אם: טוב, עוד רבע שעה תיתן לה, בסדר?

אח קטן: אז שתסביר לי איך לשחק.

בת גדולה: אז תיתן לי להסביר לך.

אם: יופי, אני רואה שאתם מסתדרים.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם ניהלה שני משאים ומתנים, האחד עם בנה הגדול והאחר בין שני ילדיה הקטנים, ובשני המקרים הצליחה למצוא פתרון לשביעות רצון כל הצדדים. הילדים למדו כיצד יוכלו להסתדר זה עם זה בלי שיצטרכו לוותר על דברים שבאמת חשובים להם וגם יוכלו ליהנות משיתוף הפעולה. קרוב לוודאי שבעתיד יוכלו לאמץ עמדה זו של האם באופן עצמאי כפי שמצפה מהם חברתם. מעבר לכך, האם המודרנית לא מציעה לבנה את פתרון התרגיל כפי שעשתה האם המסורתית. היא רוצה שינסה בעצמו. האם המסורתית, בהציעה את הפתרון, הציעה קשר ואילו האם המודרנית הציעה עצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אסרטיבית בהתנהגותה אל הילדים, למשל

כשהיא מבקשת מבנה הגדול לעבור לחדר אחר, אבל גם אמפתית אליו כשהוא אומר שהוא עייף ומתגמשת בהתאם. היא מתפעלת מבנה הגדול כשהוא פותר נכון את התרגיל, וכן מהבן והבת הקטנים, שמשיגים פשרה, ואומרת להם "יופי". היא משתמשת בשמות פרטיים ולא בשמות יחס.

תוצאות: האם האינדיבידואלית תתמקד ב"עצמי" של הילדים ותעדיף צדק מקשר. לפנות אל בנה הגדול במילים "בני, אהובי" נשמע לה כחנופה ובמקום זאת היא מנסה להסביר לו שכעת היא עסוקה ועוד מעט תתפנה. כשהיא רואה שהוא אכן עייף היא מתפשרת ועוזרת לו אף על פי שבתה טרם נרדמה. אחר כך היא מחמיאה לו ואומרת "יופי", היא מתפעלת ממנו כשהוא פותר נכון את התרגיל ולא אומרת לו "אתה בני החכם". ראשית, משום שהיא חווה אותו פחות כבנה ויותר כאישיות נפרדת בעל זהות עצמאית. שנית, היא נותנת לו ציון לשבח לא על השתלבותו החכמה בקבוצה, אלא על כישוריו האישיים. המחמאה מציינת אותו לשבח על היותו יוצא דופן ולא מחמיאה לו על יכולתו להשתלב. בהמשך היא מעודדת תהליך יצירתי והגיוני של משא ומתן בין הילדים. מקודם התמודדה בהיגיון עם בקשת בנה הגדול לשקט ואמרה לו שקל יותר שהוא יעביר את מחברותיו לחדר אחר מאשר להזיז את שני הילדים ואת משחקיהם, וכעת היא בודקת אם ילדיה יכולים להסתדר בעצמם, כמו מורה שנותן לתלמיד תרגיל ומבקש שקודם ינסה בעצמו. כשהילדים לא מצליחים היא מציעה פתרון המתבסס על כך שהילד שלקח את המשחק ראשון יש לו זכות לשחק קודם, אולם הוא חייב להתחשב באחר. לומר לו מתי הוא מסיים. היא מסבירה את ההיגיון שמאחורי הצורך להתחייב על שעת סיום ומקצרת את הזמן כדי שיתאים יותר למציאות המשחק והגיל. בסיום היא משבחת אותם ואומרת, "יופי, אני רואה שאתם מסתדרים", ומעניקה להם חוויה של הצלחה וניצחון. האם המודרנית, כפי שראינו, הציעה רעיונות יצירתיים לפתרון משולבים בעקרונות צדק, שהם עקרונות לוגיים של סדר, סימטריה ושוויון, ובכך הכשירה את ילדיה לחשיבה יצירתית ומדעית. מובן שכל אחד מן הילדים היה יכול לטעון את טענותיו בחופשיות כך שגם עקרון הדמוקרטיה יושם בתהליך זה. בסיום מעניקה האם לילדיה חוויה של הצלחה יותר מאשר חוויה של קשר. ואולם לדידו של הורה מסורתי, היה בתהליך זה משהו קר, מרוחק ומנותק רגשית. ככה לא מנהלים משפחה, והקשר הזה אינו קשר מחייב בין בני המשפחה. לדידו, זאת גם לא אהבה.

10. להלן דיאלוג בין אם ובנה הקטן בני החברה המסורתית. הם הצופים בסרט מצויר על חתול שטרף עכבר:

אמא: מה עשה החתול עם העכבר הקטן?
ילד: הוא אכל אותו, העכבר היה אשם.
אמא: (צוחקת) למה הוא היה אשם?
ילד: כי הוא לא ברח מהחתול.

עמידה במטלה ההתפתחותית: מאחר שהמטלה ההתפתחותית של הילד בחברה המסורתית היא להזדהות עם דמות הסמכות ולהניח שהיא צודקת גם אם היא פוגעת בילד ("הזדהות עם התוקפן") דומה שילד זה מתפתח בכיוון הנכון. הילד מזדהה כמוכח עם העכבר, ובמקרה זה דמות הסמכות היא החתול. העכבר אשם משום שהיה עליו ללמוד את כללי המשחק ולדעת להתאים את עצמו לסמכות, במקרה זה היה עליו לברוח. כך משתלב עכבר בעולם שבו יש איום שמתגלם בחתול וכך חווה הילד את המטלה ההתפתחותית הניצבת לפניו שבמרכזה עומד הצורך לפתח כישורים חברתיים של הישרדות. ואולם כאן נגמרת האנלוגיה לחתול ועכבר, משום שהעכבר לא ייפח בסופו של דבר לבן חברתו של החתול, לעומת הילד, שהאב הוא בן חברתו והוא מזדהה עמו – ככל הזדהות באמצעות אהבה – וחש חום וקרבה אל דמות הסמכות ושואב ממנה כוח.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ביחסים בין החתול לעכבר ודאי יש תוקפנות מצד החתול הגורמת לעכבר להתאים את עצמו לסביבתו.

תוצאות: תוקפנות החתול (ההורה הסמכותי) לא מותירה לעכבר (הילד) בררה אלא ללמוד בדקדקנות את מנהגי החתול (ההורה) כדי לשרוד. ככל שיהיה העכבר ער יותר לחתול ולרמזים שבאים ממנו ומסביבתו כן ייטב. העכבר חייב לפתח מיקוד שליטה חיצוני, תלות בהתנהגות החתול, ולהביט תמיד החוצה ולא פנימה, משום שבתוכו ימצא רק חרדות, ואילו בחוץ ימצא את הסימנים שיעזרו לו לשרוד. בעולם שאין בו אמפתיה הילד לא לומד אסרטיביות כי אם מניפולטיביות, שהיא כישור חברתי. אם נשוב מן העכבר אל הילד לא יקשה עלינו להבין מדוע אין לילד זה סיכוי להיות יצירתי. בעולם מלא חרדות אין להתעלם מן הסביבה ולו לרגע ואין לשקוע בעצמי, לא כדי ליצור משהו חדש ולא כדי להתמודד עם בעיה מדעית. אלה מותרות שאינם במקומם. האזור נטול הקונפליקטים, האחראי לכושר החשיבה הלוגי, מצטמצם עקב חדירת החרדות, והאזור המופעל על ידי הסביבה מתעצם. הדבר דומה לניסיון לפתור תרגיל בחשבון בזמן מלחמה. מעבר לכך, מאחר שבחברה המסורתית החזק הוא לעתים קרובות גם הצודק והחלש הוא האשם, איך יפתור הילד תרגיל בחשבון תחת המסר שאי-הצלחה בפתרון, כלומר חולשתו, היא גם אשמתו (זו דוגמה לחדירת חרדות לאזור נטול הקונפליקטים)? הילד ילמד לרצות את המורה בדרכים שונות אך לא לפתור את התרגיל. והאם אפשר בכלל לחשוב על התאמה לחברה דמוקרטית כאשר החזק הוא גם הצודק ועל כן יש עידוד לשימוש בכוח?! עם זאת, החוויה של הילד תישאר הערצה להורה הסמכותי וניסיון להידמות אליו משום שממנו הוא זוכה לאהבה ותחושת כוח.

שיחה זו בחברה המודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:

אמא: מה עשה החתול עם העכבר הקטן?

ילד: הוא אכל אותו, מסכן העכבר.

אמא: עצוב לך על העכבר?

ילד: (מהנהן בראשו) החתול הזה הוא רשע.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד אמפתי לחלש ומניח שהחזק היה צריך להתאפק ולרסן את עצמו. האחריות, לדידו של ילד זה, היא של ההורה ולא של הילד. ההורה צריך להתאים את עצמו אל הילד ולא להפך. מבחינה זו הילד מתפתח באופן התואם את חברתו המודרנית. כשהיה הורה יחוש שעליו לשים את הילד במרכז ולהתחשב בו. מעניינת גם תחושת העצבות של הילד בן החברה המודרנית לעומת תחושת החרדה של הילד בן החברה המסורתית (עסוק באשמה ובריחה). בחברה המודרנית יש ביכולת להיות עצוב הישג התפתחותי משום שיש בה הליכה פנימה ולא החוצה. הליכה פנימה זו משחררת את הפרט ממידה של תלות בסביבתו משום שעתה הוא יכול לשוחח עם עצמו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הילד אמפתי לעכבר.

תוצאות: ילד שיכול להיות אמפתי לחלש ולחוש עצב הוא ילד שפֶּשֶׁל לשותפות בחברה דמוקרטית, שבה זכויות הפרט עומדות במרכז. עצב אינו אלא תוקפנות שמופנית אל העצמי, ועל כן דומיננטיות של רגש זה היא תנאי הכרחי לכל חברה שוויונית המתנגדת לשימוש בכוח. ילד זה יהיה פֶּשֶׁל גם לחיי יצירה משום יכולתו לבודד את עצמו מן הסביבה וללכת פנימה. כמו כן, תחושתו של הילד שהוא, החלש, גם צודק מעניקה לו כוח, אישור לראייתו והבנתו שאינה שונה מחוויית פתרון נכון של תרגיל. ואולם ילד זה לא יהיה מוכן לחיים בעולם מלא סכנות משום שהוא עלול להתעלם מהן בהיותו שקוע בתוך עצמו ומבודד נרקיסיסטי.

11. להלן שיחה משפחתית מהחברה המודרנית בין אב ושתי בנותיו, ר' בת השמונה ומ' בת השש:

אבא: שלום, ר', מה שלומך? איך היה היום בבית־הספר?
ר': היה כיף, היום לא היו לנו שיעורי בית, אז אחר הצהריים הלכתי לנ' (חברה) לעשות אֶתה בִּרְכָה.
אבא: איך היה? לא היה קצת קר? הרי הייתה רוח.
ר': לא, היה בסדר.
אבא: יופי, ר', אני שמח שנהנית – את רואה, לפעמים את הולכת לבִּרְכָה ולפעמים אחת האחיות שלך הולכת ולא צריך לקנא ולהשוות, כל אחת בדרך שלה ובזמן שלה.
מ': אבל אני אף פעם לא הלכתי לבִּרְכָה.
אבא: נכון, אבל את הולכת למקומות אחרים שהאחיות שלך לא הולכות, וחוז' מזה עוד מעט מתחיל הקיץ ותוכלי ללכת ולעשות בִּרְכָה עם החברים שלך. גם לך יש בִּרְכָה.
מ': אבל זה לא אותו דבר.
אבא: נכון, מ', אבל לכל אחת יש את הדברים שלה ולא צריך להשוות אחת לשנייה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: מ' היא בת שש ואביה מנסה ללמד אותה להתרכז בעצמה ולא באחר. הקנאה, במובן זה, היא רגש הממוקד באחר, והוא פוגע בעצמאותה והופך אותה תלויה בהישגי האחר. כשתוכל לשאול את עצמה מה חשוב לה ואם השיגה את מבוקשה היא תעמוד במטלה ההתפתחותית של תרבותה באופן מלא יותר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת מתפעלת מהברכה ("היה כף") ואביה מתפעל אֶתָה ("אני שמח שנהנית"). האב אמפתי לתלונת בתו מ', שטרם הלכה לברכה, אבל לא מזדהה אֶתָה, ולכן הוא יכול להציע לה עוד ראייה. האב משתמש בשם הפרטי של בתו.

תוצאות: האב אומר, "אני שמח שנהנית". משפט זה, שנחשב בחברה המודרנית-האינדיבידואלית לפשוט ובסיסי, כמעט לא קיים בחברה המסורתית-הקולקטיבית, משום שחוויתו והרגשתו של הפרט אינן במרכז, וגם לא מצופה שהוא או היא ישימו אותן במרכז. אחר כך עוזר האב לבתו להתגבר על רגש הקנאה ומכוון אותה לרגשות הממוקדים בעצמי. הוא אומר לה שתסתכל על מה שיש לה וממה היא נהנית, ופחות צריך להיות אכפת לה מה קורה עם אחרים. כך הוא מחנך את בנותיו לחיים בחברה אינדיבידואלית. רגש הקנאה הוא רגש טבעי שקיים בכל חברה. עם זאת, בני החברה המודרנית נוטים להתבייש ברגש הקנאה, להדחיק אותו או להתגבר עליו משום שהוא מנוגד לתרבותם, המתמקדת בעצמי. בני החברה המסורתית נוטים לבטא רגש זה ביתר חופשיות משום שלדידם טבעי להיות מרוכז באחר.

מ' היא רק בת שש אולם אביה נותן משקל משמעותי למה שהיא חשה בתוכה. הוא מלמד אותה לבחור מתוך עצמה ולא לחקות את מה שהיא רואה בחוץ. על כן, היא כבר עושה את הצעדים הדמוקרטיים הראשונים שלה. בהיותה נאמנה לרגשותיה היא תוכל ליצור, ומשום שהיא סומכת על עצמה יש לה סיכוי טוב להצליח בלימודים. כשפוחתת הקנאה אפשר להצטיין. בחברה קולקטיבית מסוכן לעתים להצטיין, בייחוד לבנות, משום שכל התבלטות מושכת את אש הקנאה. זאת עוד סיבה שבזכותה תוכל מ' להשקיע בלימודיה ללא חשש, שלא כמו ילדה מסורתית בת גילה. היא חיה בחברה שבה הצטיינות אינה נחשבת לחוסר-התחשבות באחר. היא חיה בחברה שבה תחרות היא לא רק לגיטימית, אלא גם מעודדת. ואולם מ' תהיה פחות ערה ומודעת למה שעובר על סביבתה. למשל, בהנחה שאחותה או בנות כיתתה מקנאות בה משום שהיא מצטיינת היא לא תרגיש שמחובתה לעשות משהו כדי למתן רגש זה אצלן. לדידה, זו בעיה שלהן.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

אבא: שלום בתי, מה שלומך? איך היה היום בבית-הספר?
 ל': היה כף. היום לא היו לנו שיעורי בית אז התקשרתי לאמא וביקשתי ללכת לה' לעשות אֶתָה ברכה. היא הסכימה ואז הלכתי.
 אבא: איך היה? לא היה קצת קר? הרי הייתה רוח.
 ל': לא, היה בסדר.

- אבא: יופי, בתי, אני שמח שנהנית, אבל חשבתי שאם תלכי עם האחיות שלך או שנלך כולנו ביחד יהיה יותר טוב.
- א': גם אני אף פעם לא הלכתי לברכה.
- אבא: הקיץ יתחיל עוד מעט ואז אני אקח אותך לברכה וגם להרבה טיולים אחרים. אל תדאגי, בתי.
- א': אבל אני מתגעגעת לעשות ברכות.
- אבא: מה נעשה עכשיו, אני לא יכול לקחת אותך עכשיו. אם ל' הייתה קצת מתחשבת באחותה לא היינו נתקלים במצב כזה אבל אני אקח אותך בקרוב.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האב מבקר את התנהגות בתו, שלא לקחה את אחותה אתה לברכה. לדידו, לא המקנא צריך להתגבר על קנאתו, אלא נשוא הקנאה הוא שצריך לדאוג שלא יקנאו בו. ההרמוניה המשפחתית הייתה נשמרת אילו הייתה ל' מתחשבת יותר ולכך מנסה האב להכשיר אותה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב משתמש בשמות יחס ("בתי", "אחותה" ו"בכרים" "האחיות"). הוא מציע השתלבות כשהוא אומר: "יופי, ל', אני שמח שנהנית, אבל...". המתרגמת המסורתית בחרה להעתיק את מילות ההתפעלות המודרניות ולהוסיף "אבל" משמעותי ההופך את ההתפעלות לביקורת. האב בעצם מציע ל' להזדהות עם צורכי אחותה ולשתף אותה בהנאותיה.

תוצאות: ראשית, הבת המסורתית מבקשת רשות מן האם ללכת לברכה. זאת כמובן תוספת של המתרגמת המסורתית. האב המסורתי מפתח את התלות ההדדית – הוא ייקח אותה, אחותה הייתה צריכה לקחת אותה – לעומת האב המודרני, שמעודד את הבנות לעסוק כל אחת בענייניה. וכך הבנות המסורתיות גדלות כשיש להן מודעות רבה לתחושותיו של האחר.

מאחר שהאדם לא יכול כל כך לעזור לעצמו בנושא הקנאה, והעזרה חייבת לבוא מנשוא הקנאה, סביר להניח, כפי שציינו, שהצטיינות כלשהי יש בה משום בעיה. המצטיין צריך למתן את הצטיינותו. למעשה תחרות, שהיא מטלה התפתחותית מרכזית בגיל החביון בחברה המודרנית, ועליה מושתתים ציוני בית הספר, היא מקור לבעיה בחברה המסורתית משום שהיא פוגעת בהרמוניה הקבוצתית. ואכן, תחרויות למיניהן מפותחות פחות בחברה המסורתית ובמקומן יבואו השיתוף והדאגה לאחר. ואולם המדע הוא בבסיסו תחרותי וברי השוואה. על כן רבים הסיכויים שבני החברה המסורתית יתקשו בו. ומה בנוגע לבחירות דמוקרטיות? גם הן עלולות להיתפס כחוסר-התחשבות של הפרט בקבוצתו אם דעתה של הקבוצה שונה משלו.

12. להלן דו-שיח בין סבתא ונכדה בן השלוש בני החברה המסורתית, לאחר שהילד עשה משהו שלא מוצא חן בעיני הסבתא:

סבתא: אתה שוב תתנהג כך?
ילד: כן.
סבתא: (מכה אותו על היד) אתה תמשיך להתנהג כך!?!
ילד: כן.
סבתא: (מכה אותו שוב ושוב על היד...)
ילד: (לבסוף) לא, אני לא אתנהג ככה יותר.
סבתא צוחקת צחוק של ניצחון.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד עדיין נמצא בשלב של מרד. אולם במהרה הוא עתיד ללמוד שלא כדאי לו למרוד משום שהוא ייענש וגם יושפל (צחוק הניצחון של סבתו). הורים מסורתיים מדווחים שהמרד של ילדיהם הולך ודועך עם השנים והם הולכים ומסתגלים לסביבתם. בגיל ההתבגרות הילד המסורתי הממוצע הוא צייתן ואילו רעהו המודרני מרדן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: מעבר לכול יש כאן תוקפנות ברורה המכניעה את הילד ומאלצת אותו לוותר לא רק על המעשה, אלא גם על הרצון לעשותו. כך הכניעה היא שלמה.

תוצאות: מכוח הן סמל החדירה לאזור נטול הקונפליקטים וצמצומו. הן גם סמל הרחבת האזור המופעל על ידי הסביבה. לא עבודה יצירתית, לא עבודה מדעית ולא חשיבה דמוקרטית אינן יכולות לשרוד לאחר המכות, ההופכות את הילד לתלוי באחר. אבל הדרישה מן הילד להבטיח מילולית שלא יעשה זאת שוב פוגעת ביכולתו לחשוב באופן עצמאי וגורמת לו להזדהות עם התוקפן לא פחות מהמכות. ההזדהות עם סבתו והצדקתה חיונית בעבורו משום שהיא נותנת פשר למאורעות ודרך להתמודד אִתָּם. אם הילד צודק הוא נשאר בודד מאוד. אבל אם סבתו צודקת והוא קיבל את מה שמגיע לו אזי אולי יש דרך לרצות אותה. על כן, לדידו של ילד זה האמת היא בחוץ ולא בפנים, ביכולת שלו להתאים את עצמו לסבתו ולא במה שהוא חושב. יכולתו להתחנף ולומר לאחר את מה שהיה רוצה לשמוע תפתח, כפי שנהג עם סבתו. לעומת זאת, יכולתו לסמוך על עצמו תפחת משום שאין ערך הישרדותי לאמת שבפנים וכל שיקוליו תלויים באחר. הכאה היא אפוא הדרך הבדוקה לגדל ילד שתלוי בסביבתו, שמבטו נוטה החוצה לאיום ולא למרחב הפנימי, שהוא בעל מיקוד שליטה חיצוני כדי להימנע מהכאב, ועל כן בעל כישורים חברתיים ולא אישיים.

הוויתור לא רק על המעשה, כי אם גם על הרצון, הוא הפגיעה המשמעותית ביכולתו של הילד להיות בעתיד שותף פעיל בחברה דמוקרטית. ללא רצון עצמאי ומגובש גם אי־אפשר לחשוב על שום תהליך שמצריך עבודה אישית מאומצת לאורך זמן. כך ייפגע כושרו של הילד להתמודד עם משימות מדעיות ויצירתיות. אילו כפו על הילד לציית אבל לא אילצו אותו לוותר על רצונו, היה מצב הדברים שונה לחלוטין. ואולם שיחות רבות בחברה המסורתית מסתיימות בכך שהילד מוותר לא רק על המעשה, אלא גם על הרצון לעשותו.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח כך בחברה מודרנית:

ילד עשה משהו שלא מוצא חן בעיני הסבתא.

סבתא: תסדר בבקשה את מה שעשית.

ילד: לא רוצה.

סבתא: למה?

ילד: כי לא בא לי.

סבתא: אתה רוצה שאעזור לך?

ילד: (צועק) לא!

סבתא: אני לא מסכימה שתדבר אלי בצורה כזו. גם אני לא מדברת אליך כך.

אם לא תסדר את מה שעשית עד ארוחת הערב תקבל עונש.

ילד: טוב, נו, אז עוד מעט תעזרי לי.

סבתא עוזרת לילד.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הסבתא מציעה לילד מודל של משא ומתן שיש בו כמה אפשרויות לבחירתו. היא מציעה לעזור לו או לדחות את סידור הבלגן שעשה לשעה מאוחרת יותר. בעתיד, סביר להניח שכשהילד ינהל משא ומתן כדי להשיג את מבוקשו הוא יעשה פחות שימוש באיומים ועימותים. חברה מודרנית בנויה על המשחק הלוגי והיצירתי המחפש פתרון שבו יצאו שני הצדדים בתחושה של רווח (Win-win solution). התאמה לצורת מחשבה זו דורשת עצמאות ונפרדות מן האחר, שאותן טרם רכש הילד.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הסבתא פונה אל הילד בנימוס ("בבקשה") ובאסרטיביות ("אני לא מסכימה שתדבר אלי בצורה כזו"). שתי דרכים להגדלת מיקוד השליטה הפנימי של הילד.

תוצאות: מאחר שמחאתו של הילד נשמעה ונמצאה הפשרה, סביר להניח שהילד יגדל כשהוא מאמין שלדעתו ולקולו יש משקל ומשמעות, תנאי הכרחי לחשיבה דמוקרטית. במובן זה חוויית ההשפלה היא אויב הדמוקרטיה משום שהיא משאירה בילד תחושה שהוא חייב להתייחס לאיום החיצוני ולא לבחירתו האישית. לא מקרה הוא שבשיחה זו התגלה חיפוש פתרון לוגי באופן אקטיבי: מתי לסדר, מי יסדר וכו'. כשמוסר האיום האזור נטול הקונפליקטים יכול לפעול. אבל כשמחפשים דרכים לפתור את הבעיה גם אפשר לשלב רעיונות יצירתיים (למשל, לסדר רק את החלק שלא אמשיך לשחק בו; להזיז את כל המשחקים לפינת "בלגן" שעליה אפשר להסכים ועוד). כך שיחה זו מדגימה את האפשרויות החדשות של יצירתיות וחשיבה מדעית שנפתחות אך ורק כשמוסר האיום. האם ילמד ילד זה להתחנן למשל ולעורר את רחמי סבתו עליו? סביר להניח שלא. האם ילמד לשחק את המסכן? שוב סביר להניח שלא. אלו כישורים חברתיים ואילו הוא מתפתח בכיוונים אישיים.

גיל החביון (שבע-שתיים-עשרה)

שלב התפתחות זה נקרא גיל החביון משום שיצוריו של הילד חבויים. שוב אין הוא הילד האדיפלי של הגיל הרך המשחק משחק אסוציאטיבי כיד הדמיון הטובה עליו ללא שום מגבלות. מעתה הילד נוטה לשחק משחקים מובנים ובעלי חוקים קבועים. הוא אוהב משחקי קופסה וְשֵׁל לתחרויות בתחומים למיניהם כמו לימודים וספורט. הוא הצליח להדחיק את היצרים שליוו אותו בתקופה האדיפלי, וכעת הוא מזדהה עם ההורה בן מינו. אם הבת רצתה בגיל האדיפלי להתחתן עם אביה והבן עם אמו, עתה הם יכישו כל רגש מסוג זה ועוד יוסיפו עד כמה זה מגעיל ואבסורדי. הדחיקת היצרים סביב גיל שש הושלמה והודות לכך הילדים פנויים כעת ללימודים. על כן לא מקרה הוא שגיל זה נבחר כגיל הכניסה לבית-הספר. עד כאן ההיבטים האוניברסליים של ההתפתחות. ואולם בגיל זה כבר רב השוני הבין-תרבותי. הילד בן החברה המסורתית צייתן יותר, קשור למשפחתו ומכיר היטב את ההיררכיה המשפחתית. הוא מכוון פחות להישגיות ולעצמאות ויותר לשיתוף פעולה עם הקרובים לו, בניגוד לילד בן החברה המודרנית, המכוון לתחרות והישגיות והוא עומד על שלו ושואף לכך שהסביבה תתפעל ממנו. כישוריו החברתיים של הילד המסורתי כבר התפתחו והוא עשוי לקחת אה או חבר תחת חסותו ולחוש תחושות של קרבה, חום ורחמים כלפיו. לחלופין הוא יכול להשתמש בחנופה, הלשנה, יצירת רושם והענקת כבוד כדרך להשיג את מבוקשו. לעומתו, חברו המודרני יפתח את כישוריו האישיים (יצירתיות, חשיבה לוגית, יכולת לעמוד על שלו ועוד). לבנות החברה המסורתית כבר ברור בגיל זה ההבדל בינו ובין הבנים והן יהיו בדרך כלל פסיביות מן הבנים בני גילן.

1. להלן דיאלוג בחברה המסורתית בין אם לבנה בן העשר בשוק:

אמא:	תגיד לי, מותק, מה אתה רוצה שאבשל לך?
ילד:	אולי נשאל את אבא ואחותי.
אמא:	תתקשר אליהם ותשאל אותם.
ילד:	(התקשר) הם רוצים קישואים.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד מגיב בתשובה קולקטיבית לשאלה הקולקטיבית של אמו. היא שואלת, "מה אתה רוצה שאבשל לך?", והוא משיב, "נשאל את אבא ואחותי". דומה שהילד משתף פעולה באופן רצוי עם תפיסתה הקולקטיבית של אמו ועומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מדברת בלשון רבים ("לכם") והדבר מעניק לילד תחושה שהוא חלק מקבוצה.

תוצאות: מאחר שאין מעודדים את הילד מגיל צעיר לבטא את דעתו האישית סביר להניח שיתקשה למצוא את מקומו בחברה דמוקרטית המבקשת את דעתו ולא את דעת משפחתו. אם בחירה של סוג האוכל המועדף עליו, שהיא בחירה כל כך אישית, נעשית

בקבוצה איך יוכל לבחור את נטיותיו היצירתיות ולממשן? סביר להניח שגם אז ישאל את עצמו מה דעתם של אחרים על כך. לעומת זאת, סביר להניח שילד זה מיטיב להכיר את ההעדפות של אחיו מעמיתו בן החברה המודרנית והוא מתחשב בהן. ייתכן שילד יש תחושת חמימות משפחתית שיקרה לו מכל מימוש דמוקרטי או יצירתי והדבר שהוא הכי רוצה הוא מה שמשפחתו רוצה.

דיאלוג דומה בחברה המודרנית היה עשוי להתפתח כך:

אמא: תגיד לי, מותק, מה אתה רוצה שאבשל לך?

ילד: אמא, מזמן לא שאלת אותי שאלה כזאת.

אמא: טוב, אתה יודע כמה אני עסוקה.

ילד: אני אוהב מרק ירקות.

אמא: בסדר. בפעם הבאה אשאל את ח' (האח).

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד מסוגל להשיב לאמו מה הוא מעדיף ואף לאתגר אותה בשאלה אישית, "מזמן לא שאלת אותי..." מתקבל הרושם שהילד חש שהוא יכול לבטא את עצמו בנוכחות אמו ועל כן הוא בדרך הנכונה לביסוס נפרדות ועצמאות ממנה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם פונה אל בנה בלשון יחיד ("לך") ובאמפתיה ויוצרת אתו קשר אישי באמצעות תשובתה האישית. זאת ועוד, האם מפגינה אסרטיביות בכך שהיא מרוכזת בעצמה והיא מזמינה את בנה לנהוג באותו האופן ולומר את דעתו.

תוצאות: האם שומרת על צדק, כלומר על סדר שבו יוכל כל אחד להביע את דעתו כיאה לחברה דמוקרטית. כמו כן ברור שילד שלומד לשאול את עצמו יקל עליו יותר לפתור תרגיל בחשבון בבית הספר מילד שלומד לשאול את האחר. בנוגע ליצירה הדבר תקף עוד יותר. ואולם ילד זה יתקשה לנבא מה ירצה אחיו. ייתכן שהדבר בכלל לא יעניין אותו ואין פלא שהוא הופתע משאלת אמו ולא צפה אותה. כל אחד מבני המשפחה שקוע בעצמו, כך שקרוב לוודאי שתחושות של בדידות שכיחות שם יותר מאשר במשפחה המסורתית.

2. להלן דרשיה בין שתי אחיות, ד' בת עשר ול' בת שש, בנות החברה המודרנית: הבנות פותחות שתי שקיות של "תפוצ'פס" ובפנים יש קלפים של "דרגון בול" ששתיהן אוספות.

ד': יו, קיבלתי את הקלף שהיה חסר לי בסדרה הירוקה!

ל': תראי, תראי!

ד': רגע, חכי שנייה, נראה לי שכבר יש לי אותו.

ל': תראי מה אני קיבלתי!

ד': היי, אני צריכה את הקלף הזה! אולי תחליפי אתי?

ל': מה תיתני לי?

- ד': הנה, ת'קלף שאני קיבלתי.
 ל': לא רוצה, זה קלף נפוץ, אני רוצה קלף נדיר.
 ד': נו ל', תחליפי אתי... זה קלף ממש טוב, הוא אחרון בסדרה!
 ל': אני אתן לך את הקלף שלי ואת תיתני לי את הקלף שקיבלת ועוד אחד.
 ד': איזה קלף את רוצה?
 ל': את זה (מצביעה על קלף אחר שמונח על השולחן).
 ד': השתגעת? יש לי רק אחד כזה!
 ל': אבל את זה אני רוצה, הוא חסר לי בשביל סדרה.
 ד': תבחרי קלף אחר, הנה, מאלה תבחרי, יש לי כמה כאלה.
 ל': לא רוצה, גם לי יש כאלה.
 ד': נו ל', אני החלפתי אתך כשהיה לי ת'קלף המזוהב, זוכרת?
 ל': טוב, קחי את הקלף הזה ותני לי שניים מהכפולים. אבל את חייבת לי!

עמידה במטלה ההתפתחותית: בגיל החביון אחת המטלות ההתפתחותיות החשובות בחברה המודרנית היא היכולת להתחרות. דומה ששתי הבנות עומדות בכך בכבוד. הן נאבקות ואינן מוותרות אך גם מצליחות לבסוף להסדר ביניהן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות מתפעלות מהקלפים שיש להן וממטרת המשחק – להרכיב סדרה. הן מגלות אסרטיביות, האחת ביכולת לבקש מאחותה והאחרת ביכולת לסרב, ולבסוף ישנה אמפתיה המתבטאת בהבנה ההדדית המביאה לפשרה.

תוצאות: מגיל צעיר לומדת כל אחת משתי האחיות לעמוד על שלה גם מול אחותה, מה יותר דמוקרטי מזה? תחרות היא לגיטימית וכך גם הדאגה לעצמי. בדרך להשגת מטרתן מתמודדות האחיות עם בעיות לוגיות שדורשות פתרון (איזה קלף שווה כמה) ומעלות רעיונות יצירתיים בנוגע לחילופים למיניהם. המשחק הלוגי והיצירתי פורשים כנף בחסות האסרטיביות, שלא מתביישת לדאוג לעצמי, ובחסות ההתפעלות העצמית, הרוצה לנצח. ומה בנוגע להתחשבות באחר? לזה לא מכוונות לא ל' ולא ד'. הן אמפתיות זו לצורכה של זו אך אינן מחויבות להסכים.

כיצד היה עשוי דו־שיח זה להישמע בחברה המסורתית?

- אחות גדולה: יו, קיבלתי את הקלף שהיה חסר לי בסדרה הירוקה!
 אחות קטנה: תראי, תראי!
 אחות גדולה: רגע, חכי שנייה, נראה לי שכבר יש לי אותו.
 אחות קטנה: תראי מה אני קיבלתי.
 אחות גדולה: היי, אני צריכה את הקלף הזה! אולי תחליפי אתי?
 אחות קטנה: מה תיתני לי?
 אחות גדולה: הנה, את הקלף שאני קיבלתי.
 אחות קטנה: לא רוצה, זה קלף נפוץ. אני רוצה קלף נדיר.

אחות גדולה: נו, אני אחותך הגדולה, את חייבת לשמוע בקולי.
אחות קטנה: אם תיקחי אותו אני אקח שני קלפים במקומו.
אחות גדולה: איזה קלף את רוצה?
אחות קטנה: את זה (מצביעה על קלף אחר שמונח על השולחן).
אחות גדולה: השתגעת? יש לי רק אחד כזה.
אחות קטנה: (כועסת) בסדר, קחי אותו.
אחות גדולה: תודה, עכשיו אני אשלים את הסדרה שלי ואם לא סידרת את הסדרה שלך אז נשתתף בסדרה אחת.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לאחר חיכוכים קלים המשחק מסתיים בחוויה של ביחד. בכך עומדות הבנות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: השיחה אמנם מתחילה בהתפעלות אך מסתיימת בהשתלבות האחות הגדולה *תוקפנית* כלפי הקטנה כשהיא אומרת לה שהיא חייבת לשמוע בקולה. הקטנה כועסת, מוותרת ונכנעת ולבסוף *מזדהה* הגדולה עם הקטנה כשהיא מציעה לה שותפות.

תוצאות: שתי השיחות מתנהלות באופן דומה עד לרגע שהאחות הבכורה מפעילה את סמכותה ("אני אחותך הגדולה..."). כשהיא מוסיפה ואומרת לקטנה, "השתגעת?!", הקטנה כועסת אבל מוותרת, והגדולה מפייסת אותה בהצעת שותפות. הן ביחד. בגרסה המודרנית שמרה האחות הצעירה על עצמאותה עד הסוף. היא ויתרה על הקלף אבל הזכירה לאחותה שהיא חייבת לה. האחות הגדולה והאחות הקטנה חוששות להיות אסרטיביות זו עם זו עד הסוף. המימוש העצמי חשוב להן פחות מהקשר ביניהן. יש כעסים, יש ויתורים, רגשות שלא ניכרו בין ד' לל', ששקועות בתחרות הוגנת אך לא בקשר. אבל בעיקר יש הרבה פחות צורך למצוא פתרונות לוגיים ויצירתיים (בייחוד בחלק האחרון של השיחה) בין האחות הגדולה לאחות הקטנה משום שלא התחרות עומדת במרכז, אלא הקשר. אותו אזור נטול קונפליקטים שאליו לא חודרים רגשות מאיימים של מחויבות לקשר הוא שאחראי לכך של' וד' יכלו להפעיל בחופשיות מניפולציות לוגיות ורעיונות יצירתיים. ואתו אזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה הוא שאחראי לכך שהאחות הגדולה והאחות הקטנה יצרו קשר רגשי. מתרגמת מסורתית אחרת כתבה בנוגע לדיאלוג המודרני: "אהבתי את האופן שבו דיברו האחיות, בחופשיות, אבל לא את זה שהגדולה ניצלה את הקטנה". לדידה, עמידה כזאת על שלך, נפרדות ועצמאות במסגרת המשפחה אינה אלא ניצול.

3. להלן שיחה בין אב ובתו בת עשר בני החברה המסורתית:
הילדה ישבה וצפתה בטלוויזיה. כשאביה נכנס הביתה היא קמה בשמחה ורצה אליו.
ילדה: אבא, אבא, תראה את התעודה שלי, היום קיבלתי אותה.
אב: (מביט בתעודה) נראה לי שאת שמחה, האם זה אומר שהתעודה שלך טובה?

- ילדה: (מפסיקה לשמוח) כל הציונים טובים, רק בהיסטוריה קיבלתי 85. היה מבחן קשה.
- אב: (מקריא את הציונים בקול) הציון בהיסטוריה לא טוב. הוא נותן צורה לא יפה לתעודה.
- ילדה: רק בהיסטוריה זה ככה. אבל תראה את המקצועות האחרים.
- אב: כן, אני ראיתי. זה יפה מאוד. בואי קבלי נשיקה על הציונים שלך. אבל בשנה הבאה כל המקצועות חייבים להיות טובים.
- ילדה: (התקרבה לאביה ואמרה בשקט) גם ע' (האח) קיבל היום תעודה.
- אב: האם הציונים שלו טובים כמו הציונים שלך?
- ילדה: אני ביקשתי ממנו להראות לי את התעודה אבל הוא לא רצה.
- אב: למה הוא לא רצה להראות לך את התעודה?
- ילדה: אולי בגלל שהציונים שלו לא כל כך טובים.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדה רוצה לקבל מאביה התפעלות ומתאכזבת. היא טרם ויתרה על רצונה שאביה יתפעל ממנה. בעתיד היא תוותר על רצונה וכך תחסוך לעצמה פגיעות. היא תבין שמקומה אינו במרכז משום ששם נמצא האב ואותו יש לרצות. ואכן, היא מיטיבה להשיג את מבוקשה באמצעות ההלשנה לאביה על אחיה ולא באמצעות ציוניה. אז אומר לה אביה: "האם הציונים שלו טובים כמו הציונים שלך?" בהמשך תלמד הילדה שמניפולציות מסוג זה המחזקות את סמכות האב ומרצות אותו מתגמלות יותר מהישגים אישיים כמו ציונים, והתפתחותה תכוון לכך.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הילדה החליפה את בקשתה להתפעלות בהשתלבות בעזרת מניפולציה של הלשנה. האב מצדו נקט קו תוקפני החל בשאלה, "נראה לי שאת שמחה, האם זה אומר שהתעודה שלך טובה?" וכלה בביקורתו על ציוניה. הילדה מצדה נכנעה והזדהתה עם מטרות האב – במקרה זה "הפרד ומשול" בין הילדים.

תוצאות: בציוניה של הילדה כנראה לא יחול שינוי משמעותי לטובה משום שקשה לשפר ציונים כה טובים ולקבל 100 בכל המקצועות. האב יישאר אז לא מסופק, עמדה שנותנת תוקף לסמכותו. סביר יותר להניח שציוני הילדה יתדרדרו עם הזמן משום שהיא תתיימש מלספק את אביה. הוא אינו מעודד את תחושת היכולת והניצחון, שכל כך חשובה לתלמיד בית הספר שמתמודד עם לימודיו. הורה שמבקש תמיד ציון 100, תופעה שכיחה בכמה מן החברות המסורתיות, מזמין אפוא כישלון משום שהילד לומד מהר שאין בשביל מה להתאמץ, הרי לא תמיד יוכל לקבל 100, והאכזבה לא תאחר לבוא, אחת היא מה יעשה. כדאי לשים לב שהאופן שבו שואל האב את השאלות – "האם זה אומר שהתעודה שלך טובה?" – במקום לומר את מה שיש לו לומר, מעלה חרדה אצל הילדה. ואכן, בתגובה לשאלה הילדה עוצרת את שמחתה ומתנצלת על הציון בהיסטוריה. האב משתמש אפוא בכישורים חברתיים למיניהם כדי לבסס את סמכותו, והבת לומדת להתאים את עצמה אליו. היא לא תעלה על דעתה לומר לאביה,

"הציונים שלי זה ענייני", או, "אם אתה לא מרוצה זו בעיה שלך", אמירות המעידות על מיקוד שליטה פנימי ועצמאות. כך מכין האב את בתו לחיים העתידיים המצפים לה, שבהם הקשר עם האחר והצורך להתאים את עצמה אליו הם שיהיו במרכז ולא המימוש העצמי.

מבחינתה של הילדה כישלוננו של אחיה מתגמל לא פחות מהצלחתה שלה משום ההשוואה שעורך האב. מדוע אפוא שתשאף להצלחה, שלא תספק את האב, אם היא יכולה להשיג את מבוקשה בדרך קלה יותר – הלשנה? כך מכוון האב את בתו להתמקד בכישלונות האחר יותר מאשר בהצלחותיה שלה. באופן ברור זה לומדת הילדה שהשקעה בלימודים, כלומר בעצמה, אינה הדרך הנכונה בחברתה. לעומת זאת היא תלמד את רזי המניפולציה הקבוצתית ובקרום תשלוט בהם היטב.

כשהילדה תהיה מרוכזת באי-הצלחתה של חברתה לפתור תרגיל ולא בהצלחתה שלה לפותרו יקיץ הקץ על יכולתה המדעית ותגדל יכולתה המניפולטיבית. ומה בנוגע ליצירה? האם תוכל הילדה ליצור מתוך עצמה כשאביה יבחן את מעשיה כשופט עליון? האם תוכל לבטא את דעתה בחופשיות בבחירות דמוקרטיות כשכל כך חשוב מה חושבים ואומרים האחרים? ואולי גם במקרה זה תעניין אותה יותר בחירתם של האחרים מדעתה שלה? ואולם אין ספק שלצד הוויתור על החשיבה המדעית, היצירתית והדמוקרטית תעלה ותגבר אצלה תחושת הנאמנות לאבי המשפחה ואתה גם תחושת הקרבה והחום.

שיחה זו הייתה עשויה להישמע בחברה מודרנית כך:

הילדה יושבת וצפתה בטלוויזיה. כשאביה נכנס הביתה היא קמה בשמחה ורצה אליו.

ילדה: אבא, אבא, תראה את התעודה שלי, היום קיבלתי אותה.

אבא: (מביט בתעודה) איזה תעודה מקסימה! כל הכבוד!

ילדה: תראה, אבא, רק בהיסטוריה קיבלתי קצת פחות, 85.

אבא: מה זה משנה, זה רק ציון אחד בהיסטוריה, שגם הוא טוב. תעודה ממש יפה!

ילדה: לוקחת את התעודה והולכת מחייכת.

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה שהבת משיגה הישגים שמעוררים בהוריה התפעלות ומדרבנים אותה לשוב ולהשקיע בלימודים. מאחר שהצלחה בלימודים היא בהחלט מטלה התפתחותית של החברה המודרנית נראה שהילדה עומדת בה בכבוד.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: התפעלות של אביה ואמפתיה למצוקתה בנוגע לציון בהיסטוריה.

תוצאות: האב מתפעל מבתו ואינו משבית את השמחה בגלל ציון אחד בהיסטוריה. הוא אמפתי לאכזבתה מהציון בהיסטוריה ומעודד אותה שלא להחמיר עם עצמה יותר מדי. הבת מסיימת את השיחה בהרגשה טובה, היא מרגישה שמעריכים אותה, ואין לה צורך לרצות את אביה. ומאחר שאין דבר שמזמין הצלחה יותר מהצלחה קודמת, הבת עתידה

להתמודד עם כוחות ואופטימיות אל מול מטלות בית-הספר, שדורשות בין השאר חשיבה מדעית ויצירתית. אבל מאחר שהתפעלות מהפרט והצלחתו עלולה לעורר קנאה בסביבתו, סביר להניח שהילדה לא תהיה רגישה לתחושות אלו בזמן שהיא כל כך שקועה בהתפעלות עצמית.

4. להלן תיאור של אירוע בחברה מודרנית שבו נוכחים אם ושלושה ילדים – נ' בת ארבע-עשרה, ר' בת שתיים-עשרה וג' בן שבע וחצי:

ג': (מראה לר' מקל של ארטיק) נראה אותך נלחמת אתי. יש לי סכין שחותך קוצים.
 נ': זוז מפה (ג' מסתיר לה את מסך הטלוויזיה).
 ג': אמא, את זוכרת שלאבא יש סכין שחותך קוצים?
 אמא: כן (תוך כדי עיסוק במשהו אחר).
 ג': ר', כשאת גומרת את הארטיק את יכולה לתת לי את המקל?
 ר': די...
 ג': נ', את יכולה?
 נ': לא.
 ג': למה?
 נ': ככה, נו זוז כבר, ג'.
 ג' הולך לחדר, משחק ושר לעצמו.

עמידה במטלה ההתפתחותית: עצמאותו של כל אחד מהילדים ברורה. הבנות אסרטיביות. הבן מנסה, וכשהוא לא מקבל את מבוקשו הוא לא עושה מזה עניין. בכך גם הוא מפגין את עצמאותו הרגשית. ילדים אלו עומדים אפוא במטלה ההתפתחותית שדורשת מהם תרבותם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: אסרטיביות. וניכר גם שג' מתפעל מעצמו כשהוא מזמין את אחותו לדו-קרב.

תוצאות: ההתרחשות מאופיינת בכך שאין לשתי הבנות שום קושי לומר לג', הבן, לזוז הצדה משום שהוא מפריע להן לצפות בטלוויזיה. הן אפילו לא צריכות לרצות אותו ולומר "כן", שיקבל את מקל הארטיק כדי שיעזוב אותן. הן כועסות עליו משום שהוא מפריע להן. באותה קלות יבטאו הבנות את עמדתן בעתיד כיאה לבנות החברה דמוקרטית ולא ירגישו צורך להתאים את עמדתן לאיש. הבן מצדו גם הוא בשל לחיים בחברה דמוקרטית משום שלא קשה לו לקבל את עצמאות האחר גם אם היא לא נוחה לו. הוא מפגין נפרדות ועצמאות. האחיות ייתפסו בחברה המסורתית כמתנשאות וכלא-משתלבות בסביבתן. בעיקר יראו בהתנהגותן יחס של חוסר-כבוד לבן. אם הן מאוד לא רוצות לשחק אתו מוטלת עליהן החובה למצוא את הדרך החברתית המתאימה לשם כך. לשחד אותו בחלופה, לפנות בבקשת עזרה אל מי שאולי יכול לעזור, לאיים וכו'. ואילו

התעלמותו של הבן מן העלבון תשקף חולשה שלו המזמינה המשך התנהגות פוגעת מצד האחיות. ממנו מצופה שיבסס את מעמדו בעזרת הוריו.

שיחה דומה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך (ח' וק' הן הבנות, ס' הוא הבן):

ס': (מראה לח' מקל של ארטיק) בואי תילחמי אתי, יש לי סכין שחותך קוצים.

ח': אני לא יכולה עכשיו, אני צופה בטלוויזיה, וחוץ מזה אין לי מקל (ס') מסתיר לה את מסך הטלוויזיה).

ח': זוז (ס' לא זז).

ח': אמא... תגידי לס' שלא יפריע לנו.

אמא: ס', אל תפריע לאחיותיך.

ס': אבל אני רוצה שיילחמו אתי. תראי, אמא, יש לי סכין שחותך קוצים, נכון שהיה לאבא אחד כזה?

אמא: נכון, חמוד (מחייכת).

ס': ח', כשתגמרי את הארטיק תני לי את המקל.

ח': לא רוצה.

ק': נו, ס', זוז מפה (לא זז). אמא, תגידי לו.

אמא: (ניגשת אל הילדים) מה הבעיה?

ס': אני לא זז מהטלוויזיה עד שח' מבטיחה לתת לי את המקל של הארטיק שלה.

אמא: נו, ח', מה מפריע לך לתת לו את המקל?

ח': לא רוצה.

ס': אבל אמא, אני צריך את המקל והיא לא צריכה אותו.

ח': בסדר, אבל זוז עכשיו מהטלוויזיה.

ס' זז ומחכה עד שח' גומרת את הארטיק ולוקח את המקל.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ניכר שהמתרגמת המסורתית, שהקפידה שהאירוע יתחיל כמו האירוע בחברה המודרנית, לא אפשרה לו להתפתח באותו האופן. לבנות אסור להתמיד בעמדה עצמאית ולנצח. בעתיד יקצרו הבנות את הדרך ויוותרו בשלב מוקדם יותר. הן ילמדו שהאם, שלה קראו לעזרה, עלולה לעתים קרובות לעמוד לצד אחיהן. ואילו הבן ילמד שהוא משיג את מבוקשו בעזרת אמו ויעמוד על שלו בפחות עדינות וביתר החלטיות. כך תתחזק התלות ההדדית שבה ברור מי נותן ומי מקבל ותושג המטלה ההתפתחותית של אינטגרציה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בתחילה *מזדהה* האם עם ח' כשזו מבקשת ממנה להגיד לס' שלא יפריע, והיא אומרת: "ס', אל תפריע לאחיותיך". אחר כך האם *מזדהה* עם ס'. "נכון, חמוד", היא אומרת לו בחיוך, שלא כמו האם המודרנית, שהסתפקה באמירת "כן" תוך עיסוק במשהו אחר. האם מעודדת *השתלבות* ומתייחסת לח' ולק' לא

בשמן הפרטי, המעודד זהות נפרדת, כי אם בשם היחס "אחיותיך", המעודד שייכות. בסיום האם מזדהה עם בנה, והבת נכנעת.

תוצאות: כבר בשורה השנייה ניכר ההבדל המשמעותי. בתשובה לאותה הצעה של הילד, "בואי תילחמי אתי...", אומרת הילדה בת החברה המודרנית "וזה", ואילו הילדה בת החברה המסורתית מסבירה ומתנצלת ארוכות: "אני לא יכולה עכשיו, אני צופה בטלוויזיה וחויץ מזה אין לי מקל". ניכרים הבדלים בולטים בין הדוגמה המסורתית לדוגמה המודרנית: הבנות המסורתיות פונות אל הבן ביתר עדינות; הן לא פותרות את הבעיה בעצמן, אלא מבקשות את עזרת אמן; האם דואגת שהבן יקבל את מבוקשו. היא הכשירה את בנותיה ואת בנה לחיים בחברה המסורתית, שבה יש להתחשב ברצונותיו של הבן, ואילו הבנות לא צריכות להיות "עקשניות" או אסרטיביות מדי ולחפש צדק. אמן אומרת להן בדרכה, היו חכמות ולא צודקות. תנו לו את המקל ותפתרו את הבעיה. חוכמה הוא כישור חברתי המייחס לאדם יכולת להסתדר עם אחרים, ואילו צדק מבטא כושר לוגי אנליטי המנסה למצוא סדר וחוקיות במאורעות. הצדק אומר שהמקל שלהן ואי-אפשר להכריח אותן לתת אותו. החוכמה ממליצה להן לתת אותו. אך החוכמה לא תעזור להן בשעת התמודדות עם בעיה מדעית. אז הן זקוקות לעצמאות ולא לתלות בסביבה. לבעיה מדעית יש ערך פנימי, "אמת", שאותו מחפשים באופן לוגי באזור נטול הקונפליקטים. אך לדידם של הבנות והבן ערך "האמת" הוא בחויץ ולא בפנים, בקשר הנכון עם האחר, משום שהוא הערך שמביא תוצאות.

מתרגמת מסורתית שנייה כתבה:

בן: (מראה לר', אחותו, מקל של ארטיק) בואי נשחק במשחק מלחמה בסכינים.
 בן: אמא, נכון שלאבא יש סכין שחותך קוצים?
 אמא: לא נכון. מי אמר לך? ואיפה ראית את זה?
 בן: כן, יש לו, ראיתי במגירה.
 אמא: מה פתאום.
 בן: אני לא רוצה לשחק בסכין אמתי. אני עושה את זה כאילו.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מנסה לשנות את האמת הפנימית של הילד, שכנראה יודע מה שהוא אומר, באמת החיצונית הנוחה לה. "מי אמר לך? ואיפה ראית את זה?", היא שואלת. במקרה הזה הילד מבין מדוע מכחישה אמו את העניין ומרגיע אותה. ואולם התנהגות כזאת של האם לאורך זמן מערערת את האמת הפנימית של הילד (בנושאים פחות ברורים ממראה עיניים) ומשאירה אותו תלוי במידע החיצוני. כך גדלה הלכידות המשפחתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ערעור האמת הפנימית הכל כך ודאית של הילד יש בה תוקפנות לא מבוטלת. האם רוצה שבנה ישמלך באמת המוסכמת של המשפחה. **תוצאות:** האם המסורתית, בניגוד לאם המודרנית, אינה מאשרת את מה שראה בנה,

שלאב יש סכין שחותכת קוצים. בכך היא אומרת לו כמה היא מפחדת שהוא ישחק בסכין וכמה היא לא סומכת עליו שהוא ידע להפריד בין מעשים אסורים לדמיון מותר. במילים אחרות, היא פשוט רואה את הדמיון שלו כאילו היה מציאות. במקרה זה הילד משיב לה שהוא יודע להבחין בין דמיון למציאות: "אני לא רוצה לשחק בסכין אמיתית. אני עושה את זה כאילו", הוא אומר לה. ואולם החרדה של האם עוברת לילד בכל מקרה, הילד עסוק כעת בשאלה אם יש או אין לאב סכין וכמה זה באמת מסוכן והוא פנוי פחות למשחקי דמיון. האזור נטול הקונפליקטים הצטמצם, ואילו האזור המופעל על ידי הסביבה התרחב. אילו אמרה האם לילד, "אכן, לאבא יש סכין, אולם אסור לך לגעת בו", היא הייתה מציבה גבול ברור בין דמיון למציאות, גבול השומר על הילד, ועולם המשחק היה נפתח לפניו, אותו עולם יצירה שבו מדמיינים ילדים קרבות ומלחמות. מקרה זה הוא דוגמה מובהקת לפגיעה קשה ביכולת היצירתית של הילד. משחק דמיוני של הילד הוא יצירתו הראשונה וממנה עשויות לצמוח בעתיד עוד יצירות רבות. האם לא מאמינה בקיומו של מרחב זה אצל הילד, היא לא מכירה בחשיבות הגבול בין מחשבות למעשים ובכך שאין מחשבה אסורה אך יש מעשים אסורים. האם מחקה את אזור המשחקים הפנימיים הלא הוא האזור נטול הקונפליקטים, האחראי ליכולת היצירתית, המדעית והדמוקרטית, אולם לא פחות אחראי על ההנאה הקיימת בכל מימוש עצמי.

ומתרגמת מסורתית שלישית כתבה:

- בן: את רואה את המקל הזה?! אני יכול לכסח אותך בזה.
בת: תפסיק עם השטויות. אין לך מה לעשות חוץ משטויות?
בן: נכון שלסבא היה מקל כזה?
אמא: נכון, אבל הוא לא השתמש בזה לרעה דווקא. זה עזר לו ללכת טוב.
בן: כשתמצאי מקל כזה בואי להילחם. אני אכסח לך את הצורה, ס' (שם הבת).
בת: תפסיק, די, אתה מעצבן.
בן: את פחדנית, לא תעשי דבר כזה.
בת: אמא, תגידי לו.
הבן הולך לחדר אחר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן משוויץ ובכך הוא מספר כמה הוא תלוי בקבלת הערכה מבחוץ. גם הבנות תלויות בעזרה מאמן ("אמא, תגידי לו") ולא מצליחות להתמודד אתו בכוחות עצמן כפי שעשו הבנות המודרניות. ולסיום, האם לא מוצאת לנכון לעצור דיבורים תוקפניים ולהציב לבנה גבולות, מה שהיה מגביר את עצמאותו ומפחית את תלותו ברושם שהוא מנסה לעורר. כך המשפחה עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – תלות הדדית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבן עושה שימוש בתוקפנות האם מעודדת את השתלבות הבנות בכך שהיא לא מתערבת.

תוצאות: בתרגום זה הבן נשמע הרבה יותר תוקפני כלפי אחיותיו מאשר בגרסה האינדיבידואלית. האם מצדה מטיפה מוסר, אך לא נראה שהדבר משנה במשהו את התנהגותו של הבן. חולשת האם בולטת אל מול התוקפנות שמגלה בנה כלפי אחיותיו. במקרים אלו, כשנשאלים האם או האב מדוע הם מתירים לבנם לפגוע באחיותיו, הם עשויים להשיב, "אבל הוא חמוד". בעוד כמה שנים, כשיניחו הבנות לאחיהן לנהוג באופן דומה, יסבירו גם הן את התנהגותן בכך שהוא מאוד חמוד. אותו עולם שבו הבן הוא תוקפן ונסלח לו משום שהוא חמוד הוא עולם של מיקוד שליטה חיצוני: בתחילה התוקפנות, שבאה מבחוץ, ואחר כך העובדה שהוא חמוד, שגם היא באה מבחוץ. ומה באשר לרגשות של הבנות ולרצונן? הן פחות חשובות גם לעצמן.

כמו שראינו בשלוש הדוגמאות האחרונות של המתרגמות המסורתיות, התנהגות בן התרבות המסורתית היא תלויה הקשר. כלומר הבן, הבנות וגם האם ידעו את תפקידם בקבוצה. האם אמנם יכולה להיות חלשה בדוגמה אחת ותוקפנית בדוגמה אחרת, אבל עדיין התנהגותה עודדה את סביבתה לתלות הדדית. בדוגמה מן החברה המודרנית תפקידו של כל בן משפחה היה תלוי פחות באחר ויותר בו עצמו, ברצונו ובהחלטתו. וכך הבנות המודרניות לא עירבו כלל את אמן והיא, מצדה, לא התערבה בשיחה המתפתחת. הרווח הסמוי של הבנות המסורתיות מהתנהגותן הפסיבית, המעודדת את הבן לאקטיביות אם לא לתוקפנות, היא התחושה הנעימה והחמה שהן ממלאות את חלקן בתפקיד המשפחתי. כך הן מזדהות עם אמן וחשות קרובות אליה. כך הן חשות ביטחון בידען שהן בדרך הנכונה להשתלב בחברתן.

5. להלן תיאור של אירוע משפחתי בחברה המסורתית:

מ': אמא, תגידי לב' שיעזוב אותי בשקט. אני מנסה להתכונן למחר למבחן והוא רוצה לשחק בחדר. אני צריכה קצת שקט.

ב': אמא, אל תאמיני לה. היא משקרת. אני לא עושה כלום. היא רק רוצה לעשות בעיות.

ג': אמא, מ' דוברת אמת. ב' שקרן. אל תאמיני לו.

אמא: אל תגידי שאחיד שקרן. הוא קטן ואין לו סיבה לשקר. תפסיקי להיות קנאיות. הוא בסך הכול ילד קטן.

ב': הן מרביצות לי.

אמא: (נכנסת לחדר וצועקת) תתביישו לכן. תעזבו את אחיכן בשקט. בוא, אהובי, בוא לאמא, תעזוב אותך מזוג החיות האלה.

הילד הולך עם אמו ומחייך לו בשקט ועושה תנועות לאחיותיו ומכריז על ניצחונו. האחיות מאיימות עליו שבקרוב הוא יחטוף מכות.

המראיית שואלת את האם: למה התנהגת כך?

אם: הוא לא עשה כלום, הוא עדיין קטן ואין לו על מה לשקר, הוא בסך הכול המפונק והקטן ביותר ואני אוהבת אותו הרבה, הן שחייבות להתבייש.

מראיינת: אבל לכתך יש בחינה מחר והיא חייבת להתכונן בצורה נכונה אז למה שהוא ייכנס לחדרה ויש לו חדר משלו?
האם: בגלל שהוא מאוד חמוד ואוהב את האחיות שלו ורוצה לשחק עמן ואין ילדים בגילו כדי שישחק עמם לכן הוא פונה לאחיותיו.
מראיינת: והאם זאת הסיבה שבגללה את מרשה לעצמך לנזוף בבנותיך ולאהוב את בנך יותר?
אם: (לא משיבה) בואי, יש עוגה טעימה מאוד שאני הכנתי אותה. אני רוצה שתטעמי ממנה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: בשלב הזה הבנות עדיין מתמרדות, אולם לא ירחק היום והן יפנימו את העמדה שלבן מגיע יותר וכשיהיו אמהות ישחזרו ביחסן אל בנותיהן את החוויה של הקיפוח שהן סבלו ממנה. עצם הפנייה אל האם בתקווה נכזבת שמשם תצמח הישועה מעידה שבנות אלו עדיין לא עומדות במטלה ההתפתחותית של חברתן המסורתית-הקולקטיבית. הן פונות אל האם בשם הצדק והשוויון בזמן שבפתרון חייבים להיות מעורבים כישורים חברתיים. הן יכולות למשל לפתות את האח בדרכים למיניהן כדי שיצא מהחדר או לוותר בעצמן על החדר וללכת למקום אחר. המטלה ההתפתחותית של הבנות היא להשתלב בחברה ולא להשיג הצדק.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם *דוחה* את מצוקת הבנות ומתייחסת אליהן בתוקפנות כמו כן היא מדגישה את המחויבות של האחיות בכך שאינה קוראת לבן בשמו הפרטי אלא בשם *היחס* "אחיך" ואחר כך "אחיכן".

תוצאות: במקרה זה אנו רואים שבחברה המסורתית עלולים לעודד את ה"הזדהות עם התוקפן" מגיל צעיר מאוד. הבן לומד מגיל צעיר שלו "מותר הכול", ואילו הבנות לומדות להזדהות עם עמדה זו ולרצות אותו.

צדק ושוויון הם גם תרגיל לוגי הדורש סימטריה, סדר, חוקיות וכו'. האם פותרת תרגיל זה בין ילדיה בעיקר על ידי רגש, וניכר שעמדתה הרגשית חודרת לאזור נטול הקונפליקטים שלה ולא מאפשרת פתרון צודק ולוגי. היא אומרת למשל, "אל תגידי שאחיך שקרן. הוא קטן ואין לו סיבה לשקר". האם מנמקת את העובדה שהיא מאמינה לבנה בכך שהוא קטן ואין לו אינטרס לשקר. אנו יודעים שהיא פשוט מזדהה אתו הזדהות עמוקה. ואחר כך שוב: "הוא עדיין קטן ואין לו על מה לשקר". האם גם לא מסתירה את עמדתה שבנה "צודק" משום שהיא אוהבת אותו יותר. וכשהיא כבר מביאה הסבר "הגיוני", שהוא מפריע לאחיות משום שאין לו חברים, ברור שעמדתה מוטת. שוב מושפעת הלוגיקה מן הרגשות. כשהעימות בסוף הריאיון מגיע לשיא והמראיינת שואלת את האם מדוע היא מעדיפה את בנה מבנותיה, מחליפה האם נושא ולא חשה מחויבת לתת פתרון הגיוני לבעיה. צורת חשיבה זו המאפיינת את האקלים הרגשי בבית תעבור, קרוב לוודאי, לבנה ולבנותיה באופן שיפגע ביכולתם העתידית להתמודד עם בעיה מדעית, כך שגם הבן יוצא נפסד מאהבת היתר. בדוגמה זו אנו

רואים כמובן גם באופן קונקרטי איך האזור נטול הקונפליקטים של הבת, שרוצה ללמוד בשקט, נפרץ על ידי הפרעות מבחוץ. אנו יודעים למשל כמה קשה לילד להתרכז בתרגיל בחשבון כשהוא חרד. כלומר, חשיבה מדעית יכולה להתקיים אך ורק כשהאדם מצליח להתעלם מרגשות חודרניים, לחסום או להדחיק אותם. אבל, כפי שנאמר, הבן מפסיד לא פחות. הוא לומד להשתמש באמו ולהפעיל אותה לצרכיו במקום להתאפק ולשאת תסכול, שהוא תנאי הכרחי להרחבת האזור נטול הקונפליקטים ולהצלחה בלימודים. ואולם בעתיד ילך הבן וישפר את יכולתו להשתמש באחרים לצרכיו. הוא יהיה ער ליחסי הכוחות וידע מתי לפנות אל מי ובאיזה עניין. הבנות מצדן ילמדו גם הן שלא להיכנס לעימותים אבודים מראש וכיצד להשיג את מבוקשן באמצעות כישורים חברתיים מניפולטיביים. למשל, האחיות יתלוננו בפני האם שהבן עושה בלגן ולא מסדר את צעצועיו או שהוא הכה בגן את הילד של השכנים והוריו כועסים וכו' כדי שהאם תכעס עליו ותהיה נגדו. כך ילכו ויתעצמו כישוריהן החברתיים.

שיחה זו בחברה מודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:

- ה': אמא, ד' מפריע לי ללמוד לבחינה.
 ד': אני לא מפריע לה, אני משחק בשקט.
 ס': כן, ד', אתה עושה רעש ומפריע גם לי.
 אמא: ד', אתה יכול לשחק יותר בשקט ולא להפריע. לה' יש מחר בחינה.
 ד': אבל אני באמת משחק בשקט.
 אמא: אז אולי אחר כך משהי תשחק אתך. ועכשיו תניח לה' ללמוד למבחן.
 ד': לא רוצה, גם לי מותר לשחק.
 אמא: לשחק כן, אבל להפריע לא. תעבור בבקשה לחדר אחר.
 ד': טוב, כשאתן תבקשו משהו ממני אני גם לא אתן לכן.

עמידה במטלה ההתפתחותית: אפשר לראות שאפילו ד', הילד הקטן, כבר מגמק את דבריו באופן שונה מרעהו המסורתי. הוא אומר: "אני לא מפריע לה, אני משחק בשקט". ואילו ב' אומר: "אמא, אל תאמיני לה. היא משקרת. אני לא עושה כלום. היא רק רוצה לעשות בעיות". ד' מסביר בהיגיון שהוא לא מפריע משום שהוא משחק בשקט. ואילו ב' מבקש מאמו להאמין שלאחות מטרה אחת – "לעשות בעיות". ב' פונה אל הרגש של אמו ואילו ד' פונה אל הגיונה. ככלל, השיחה המודרנית מתנהלת במישור הלוגי מתוך ניסיון לנהל משא ומתן שיביא לידי פתרון הבעיה. לא כולם יוצאים מרוצים, אולם כולם משתתפים בניסיון, מה שמעיד שהם בהחלט עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם – היכולת לנהל משא ומתן תוך עמידה על דעתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם פונה אל ד' בנימוס ומעוררת אצלו תחושות אמפתיה לאחותו: "ד', אתה יכול לשחק יותר בשקט ולא להפריע. לה' יש מחר בחינה". כשזה לא עוזר היא עוברת לאסרטיביות ועומדת על דעתה: "לשחק כן, להפריע לא. תעבור בבקשה לחדר אחר". כמו כן האם קוראת לד' בשמו הפרטי ולא בכינוי "אהובי". כך עוזרת האם לבנה לפתח זהות נפרדת ולא תחושת שייכות משפחתית.

תוצאות: בשיחה זו מנסה האם לפשר בין ילדיה אולם כשהניסיון נכשל היא נותנת עדיפות לבנות משום שיש להן מבחן. האם המודרנית אמפתית לשני הצדדים לעומת האם המסורתית, שמזדהה עם צד אחד. אמפתיה, שלא כמו הזדהות, אפשר לחוש לשני צדדים הנמצאים בקונפליקט, משום שאמפתיה מאפשרת להבין אך לא מחייבת להסכים. ד' למד בסופו של דבר להתמודד עם קשיים ולדחות סיפוקים, תנאי הכרחי להתמודדות עם כל יצירה או בעיה מדעית. הבנות מצדן הוכשרו לחיים דמוקרטיים משום שהצליחו להגן על עמדתן הצודקת. המשפט "לשחק כן, להפריע לא" הוא דוגמה של חשיבה אנליטית היודעת לפרק את הבעיה לגורמיה, חשיבה שהאם מעניקה לבנה. בעתיד ידע גם הוא להתבונן בבעיות שונות בדרך האנליזה. אנו שוב מתרשמים שאין הבדל בין עבודה מדעית או יצירתית לשיחה משפחתית יומיומית המשתמשת באותן טכניקות כדי להשיג פתרון רצוי. ומה בנוגע לכישורים החברתיים של הילדים? הם בכלל לא מכוונים לשם. ואם יופעלו עליהם מניפולציות אלו, ייתכן שיישארו חסרי-אונים משום שאין להם ניסיון בהתמודדות שכזאת. אם ירצה למשל ד' לזכות באהדת אמו ויספר לה כאילו באקראי מעשה לא טוב שעשתה ה' עשוי הדבר לשנות את עמדתה של האם בלי שאיש מן הנוכחים יהיה ער לכך שבעצם עמדתה השתנתה.

6. להלן שיחה בחברה המודרנית בין ילד בן עשר ומבוגר (בן שלושים) שבה מספר הילד על חוויותיו מן הטיול:

ילד: אני רוצה לספר לך.

מבוגר: מה אתה רוצה לספר? על הטיול לחרמון?

ילד: כן, אני רוצה לספר לך על הקטעים שהיו לנו. נסענו בשישי שעבר לקיבוץ דפנה וישנו שם.

מבוגר: ומה עשיתם בערב?

ילד: הכנו ספגטי ונשארנו הרבה זמן סביב המדורה.

מבוגר: ולא ישנת בלילה?

ילד: ישנתי מעט שעות.

מבוגר: ולא היית עייף? זה דווקא חשוב לישון לפני טיול כזה.

ילד: לא, אני לא צריך יותר משלוש שעות שינה בלילה.

מבוגר: באמת?

ילד: ורציתי לספר איך עבדנו על המדריכה שלנו. אני ות' הכנסנו את הרגל שלי לתוך השלג וקראתי למדריכה, שקוראים לה נ', ואמרתי לה שנתקעה לי הרגל. היא לא התייחסה ואני המשכתי לצעוק ולהגיד שהרגל נתקעה. ובסוף היא האמינה ובאה לראות מה קרה. ואז צחקנו עליה שהאמינה והוצאתי את הרגל.

מבוגר: לא יפה, ומה היא אמרה?

ילד: ואז היא אמרה שהיא תחזיר לנו בטיול הבא. ואני מפחד ממה שיהיה בטיול הבא...

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד מתמודד עם סביבתו ומאגר אותה. הוא עצמאי, חושב ופעיל. הוא מורד באמצעות שובבותו. כל אלו מלמדים שהילד עומד במטלה ההתפתחותית של חברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הילד מתפעל מעצמו ומצפה שגם אחרים יתפעלו ממנו. התנהגותו בטיול היא ללא ספק גם אסרטיבית.

תוצאות: בחברה מודרנית-אינדיבידואלית מעשי השובבות של ילד עשויים להתקבל בהבנה אם לא בהתפעלות. הילד משוייץ, ודומה שהמבוגר מקשיב בחיבה ומעודד אותו לספר בהקשבתו ובתגובותיו. התפעלות מן הילד היא אבן יסוד בתהליך התפתחותו של פרט אינדיבידואלי. מתפעלים מהילד ולא מעריצים אותו. החוויה של הילד היא חוויה נרקיסיסטית בריאה. הוא מקבל את הבמה כתוצאה מחיבה שרוחשים לו ועניין שמוציאים בו ולא כתוצאה מביקורת מציאות לא-תקינה כפי שיכול לקרות כשחשים הערצה. ההתפעלות מן הילד היא אותה התייחסות המעניקה לילד את התחושה שיש בתוכו דברים בעלי ערך שכדאי להוציאם מן הכוח על הפועל. ההתפעלות היא הזרע שהופך את הילד לאינדיבידואל ייחודי בחווייתו ובחויית הסובבים אותו. ללא אותה התפעלות הפרט חווה את עצמו כחלק מקבוצה יותר מאשר כפרט בודד. על כן נדיר למצוא בחברה מסורתית-קולקטיבית מחמאות אישיות המעודדות תחושת ייחודיות של הילד גם אם הישגיו ניכרים. במקרים אלו יסתפקו ההורים או המחנכים באמירה שהילד עושה את המצופה ממנו ("הוא ילד חכם וטוב", הם עשויים לומר). האם ילד זה יוכל ליצור בעתיד? הוא כבר יצר סיפור שכולם מתפעלים ממנו. האם יוכל להסתכן ולהביע את דעתו על אף הביקורת שעשויה לעלות כפי שצפוי בחברה דמוקרטית? גם זאת הוא כבר עשה כשסיפר על תעלוליו. ואולם ילד זה, הפועל מתוך מיקוד שליטה פנימי (מנסה לעורר התפעלות), יתקשה להבין אחרים שפועלים מתוך מיקוד שליטה חיצוני. כאלו שחוששים מהסביבה ומפחדים להעז ולנסות. הוא מכיוון להפתיע את הסביבה ולא להתחשב בה, ועל כן הוא עלול להחמיץ את בן התרבות האחרת.

שיחה זו עשויה להתפתח כך בחברה המסורתית:

ילד: אני רוצה לספר לך...

מבוגר: על מה? על הטיול לחרמון?

ילד: כן, ועל הקטעים שהיו לנו, נסענו בשישי שעבר לקיבוץ דפנה וישנו שם.

מבוגר: ומה עשיתם בערב?

ילד: כל הקבוצה עשינו ברביקו – וישבנו מסביב למדורה ואחר כך כל אחד הלך לחדר שלו.

מבוגר: באיזה שעה הלכתם לישון?

ילד: כמעט שלא ישנתי.

מבוגר: ולא היית עייף? זה דווקא חשוב לישון לפני טיול כזה.

ילד: ורציתי לספר לך איך עבדנו על המדריכה שלנו. הכנסתי את הרגל

לתוך השלג ואמרתי למדריכה שנתקעה לי הרגל, בהתחלה היא לא התייחסה אבל בסוף, אחרי שהמשכתי לצעוק, היא האמינה ובאה לראות מה קרה, ואז צחקנו עליה והוצאתי את הרגל. מבוגר: איזה חוצפה מצדכם, זה לא יפה בכלל מה שעשיתם, ובמקומה הייתי מעניש אתכם.

ילד: זה מה שהיא עשתה. היא ביקשה מאתנו לחזור לאוטובוס, ממני ומהחבר שלי, ולהישאר שם עד סוף הטיול.

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה שהילד הפנים את העובדה שלאחר מעשה שובבות וקריאת תיגר על הסמכות בא העונש ("זה מה שהיא עשתה..."). האם יתמיד בשובבותו? סביר להניח שזו תדעך מוקדם ממאוחר ובכך יסתיים פרק המרד. אז ישתלב הילד בחברתו כפי שמצופה ממנו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: דחייה של מעשי הילד ומתן עונש לשם השתלבות. **תוצאות:** המבוגר בן החברה המסורתית לא מתפעל מכך שהילד המעיט לישון וחושב שמעשי השובבות של הילד ראויים לעונש ולא להתפעלות. המעניין הוא שהילד כבר הפנים את העובדה שמגיע לו עונש על אותו פרץ יצירתיות, על הרעיון שעלה במוחו איך לסדר את המדריכה. כך שיצירתיות שמפגיעה את הסביבה או מביכה אותה עלולה לגרום עונש. אנו רואים שגם חוש הומור – שלו מרכיבים יצירתיים ולוגיים – עלול להצטמצם בחברה המסורתית משום שלעתים קרובות אנו צוחקים בהומור על האחר. אם האחר הוא דמות סמכות הרי הצחוק עלול להיות מעליב בעבורו.

7. להלן אירוע שהתרחש בחברה המסורתית בעת ביקור משפחה אצל חברים: המשפחה המארחת כיבדה את המשפחה האורחת בשתייה, פירות, גרעינים וקפה. ואז נכנס השכן, ששיפץ את ביתו לאחרונה.

אם לבנותיה: קומו ותגידו שלום לשכן החדש ושיתחדש על הבית.

בנות: אמא, די, אנחנו מתביישות.

אמא: (צעקה עליהן והכריחה אותן לקום ולומר "תתחדש" לשכן)

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבנות טרם למדו להתגבר על תחושותיהן ולהיענות לצווי החברה. אמן מנסה להוביל אותן בדרך הנכונה בחברתן, שבה מצופה מן הפרט להתאים את עצמו לסביבה ולא להתחשב כל כך ברגשותיו הוא. קרוב לוודאי שבעתיד יקל עליהן לעשות כן ללא ציווי האם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם תוקפנית לבנותיה ומדברת אליהן בשפת הציווי.

תוצאות: האם אמנם הייתה מנומסת אל השכן אך לא אל בנותיה. הבנות ילמדו, קרוב לוודאי, שצריך להיות מנומס לסביבה, לומר יפה שלום ולברך על בית חדש, אך תהיה להן חוויה שהצורך לא בא מהן, זהו מס שהן צריכות לשלם לחברה. דומה שגם האם

משלמת מס בכך שהיא צריכה להיאבק עם בנותיה שיעשו כן. הרגשתן של הבנות נמחקה ולא הובאה בחשבון. זוהי אותה הרגשה שיצטרכו להסתמך עליה בבואן ליצור משהו בתחום כלשהו. האם יוכלו הבנות להיות בקשר עם תחושותיהן? האם יוכלו לסמוך עליהן? סביר להניח שלא. ואולם בנות אלו ילמדו לתת תחושה טובה לאחרים ולהתחשב בהם, והתוצאה במקרים רבים, על אף המחיר האישי ועל אף המחיר לדמוקרטיה, יכולה להיות נעימה לכולם.

שיחה דומה בחברה המודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:

אמא: הגנה השכן החדש מגיע. תגידו לו יפה שלום ותברכו אותו לרגל ביתו המחודש.
השכן נכנס והבנות לא אומרות דבר
אמא: (אחר כך) למה לא אמרתם לו כלום? זה לא נעים.
בת: לא היה לי נעים, התביישתי.
אם: ממה?
בת: לא יודעת.
אם: טוב, אולי בעתיד.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבנות מגיבות בעניינים רגשיים על פי הרגשתן. במובן זה הן בדרך הנכונה לביסוס נפרדות ועצמאות. סביר להניח שבעתיד, כשיגדלו, הן יתביישו פחות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אמפתית לקושי של בנותיה ומדברת אליהן בנימוס.

תוצאות: בשיחה זו האם האינדיבידואלית לא כפתה את נימוסיה על הבנות. היא הציעה להן לנהוג בנימוס אך השאירה להן את הבחירה מתוך הבנה שמה שלא מתאים להן בהווה עשוי להתאים בעתיד. כשיבוא היום והן ינהגו בנימוס יהיה זה מתוך רגש שיבוא מהן ולא ככפייה מן הסביבה. במילים פשוטות, האם לא מוחקת את רגשות בנותיה אלא מכבדת אותם. והרי תנאי הכרחי לכל יצירה או חשיבה עצמאית הוא כיבוד והסתמכות על אותם רגשות. האם אפשר לדמיין סופר, אמן, היסטוריון או פסיכולוג בעלי שיעור קומה שאינם מסתמכים על רגשותיהם? לעומת זאת, בחווייתו של בן התרבות המסורתית אותה הסתמכות על רגשות הפרט והתעלמות מרגשות הסביבה עלולה להיראות אגוצנטרית, פוגעת בתחושת השייכות של הפרט וכן בתחושת החום והקרבה שסביבתו יכולה להעניק לו ולהעצים את בדידותו. על כן, לעתים רחוקות הוא יאמר את המשפט "לא היה לי נעים", השגור בפי אינדיבידואלים, משום שהרגשתו אינה נימוק מבחינתו.

8. להלן דיאלוג בחברה מודרנית בין אם ששבה לביתה לאחר יום עבודה לבתה בת השתיים-עשרה:
אמא: היי, מה קורה?

- בת: בסדר.
אמא: אכלת?
בת: כן.
אמא: מה אכלת? את רוצה שאני אכין לך משהו?
בת: כן, שוקו.
אמא: לא, זה לא בריא. כבר שתית היום.
בת: אז מה?
אמא: זה לא בריא. מה את רוצה במקום?
בת: שום דבר.
אמא: מה זה שום דבר? את חייבת לאכול משהו. מה אכלת?
בת: אוף!!! אכלתי. קורנפלקס.
אמא: עשית שיעורים?
בת: אין לי.
אמא: את בטוחה? לא נתנו לכם שיעורים היום?
בת: לא!
אמא: טוב. אני מכינה ארוחת צהריים, תאכלי אתי?
בת: כן. אבל אני רואה עכשיו.
אמא: מה את רואה?
בת: סרט.
אמא: זה נראה לך מתאים?
בת: מה זה השאלות האלה!?
אמא: אני רוצה לדעת אם זה מתאים לך. מה את עוד עושה היום?
בת: לא יודעת, אולי שחר תבוא אלי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת עומדת על דעתה בהחלטיות ובעצמאות בקשר עם אמה. היא אפילו מרשה לעצמה לכעוס על האם. היא כבר השיגה אפוא את המטלה ההתפתחותית החשובה של הפרדות מהאם לצורך עצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם והבת אסרטיביות, כל אחת בדרכה. ואולם ברור שההחלטה הסופית נמצאת אצל הילדה. מאופן הצגת השאלות ומן ההזמנה לאכול יחד אפשר להתרשם שהאם פונה אל בתה בנימוס ואמפתיה ולא בציווי ובדחייה.

תוצאות: כיצד מעבירה האם לבתה את המסרים החשובים לה בנוגע לצורך לאכול אוכל בריא, להכין שיעורים ולארגן את הזמן? האם שואלת, מציעה עוד אפשרויות ובעיקר לא כופה. עצם השאלה האמפתית מעבירה לבת את תחושותיה של האם ואת דעתה, ויתרה מזאת, האם לא חשה שעליה להתערב. נכון שהיא מנדנדת אבל היא לא מתערבת. כך נשמר המרחב החופשי של הבת להחליט באסרטיביות ולחוש שהחלטותיה הן שלה. כשהבת רוצה עוד שוקו האם מסרבת משום שזה לא בריא אבל מציעה משהו

אחר במקום. כשהאם חוששת שבתה לא הכינה את שיעוריה אף על פי שאמרה לה "אין לי", האם שואלת, "את בטוחה?" האם מזמינה את הבת לאכול איתה. זו לא סיטואציה מחייבת שבה כל המשפחה אוכלת יחד. זו עוד דרך של האם לומר לבת שהיא רוצה להיות איתה. ולסיום האם בודקת עם הבת אם נכון עכשיו לראות סרט משום שוודאי יש לבת מטלות או תוכניות אחרות להמשך אחר הצהריים. ושוב היא מקבלת את דעתה של הבת. הבת מבטאת את עמדתה בחופשיות ועל כן היא בשלה לשותפות פעילה בחברה דמוקרטית. היא מתווכחת, מנמקת לאמה את עמדתה ללא חשש ומסוגלת להשתמש בחופשיות באופרטור הלוגי "לא!" כדי להדוף את הסמכות. על כן, כלים לחשיבה מדעית בסיסית היא כבר רכשה. והכול הודות לפנייה המנומסת של האם אל בתה המאפשרת ל"עצמי" של הבת להתפתח.

ואולם בן החברה המסורתית שיתבונן בילדה יראה את מה שהיא אינה רואה משום שלה אין למה להשוות, כי מסביבה כל "הדגים" אותו דבר. הוא יתרשם שהבת חשה לעתים בודדה, לעתים מדוכדכת ומכונסת בעצמה, לעתים מיואשת במידת מה, ייאוש שמתבגרים בגילה הצעיר עלולים לחוש כשעולות שאלות פילוסופיות על טעם החיים. הוא יתרשם שאמה לא מרבה להפגין חום כלפיה, שהיא לעתים קרה ומרוחקת. הנה, היא חזרה מהעבודה מאוחר, שקועה במימושה העצמי ובענייניה, וכעת היא נזכרת שיש לה בת. כך שכל אחת מהן, הבת והאם, חיה בעולמה היא ולעתים הן יוצאות מהקונכייה ונפגשות. הוא, הצופה המסורתי, מעדיף ויתור על הרבה מן הזכויות האישיות שיש לבת, למשל לומר לאמה "לא!", ובלבד שיישמר הקשר ותישמר אחדות המשפחה. לדידו, דמוקרטיה, יצירתיות ומדע הם תרגילים מופשטים שאין לו קושי לוותר עליהם כשהחמיות המשפחתית נוכחת.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- אמא: האוכל מוכן במטבח.
 בת: בסדר, תודה, ואני רוצה שתכניני לי שוקו.
 אמא: זה לא בריא, חמודה, כי כבר שתית היום.
 בת: לא נורא, אמא, עוד הפעם.
 אמא: בואי, חמודה, נכין לך משהו אחר.
 בת: לא רוצה, אמא.
 אמא: את חייבת לשתות משהו אחרי ארוחת צהריים.
 בת: תודה, אמא. שתיתי חלב עם קורנפלקס.
 אמא: אני אוכלת עכשיו, רוצה להוסיף עוד משהו ולהצטרף אלי?
 בת: לבריאות, אמא, אני שבעה ורואה סרט עכשיו.
 אמא: הסרט מתאים לך?
 בת: כן, אמא.
 אמא: מה את הולכת לעשות היום?
 בת: אולי חברתי ח' תבוא אלי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: המתרגמת המסורתית בחרה לאפשר לבת לעמוד על שלה בזהירות המתבקשת. בכל מקרה הבת לא מגיעה לידי עימות עם אמה ועל כן היא בדרך הנכונה להשתלב בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בקריאה ראשונה שיחה זו עשויה להיראות דומה מאוד לשיחה האינדיבידואלית שקדמה לה. בקריאה קפדנית יותר בולטת ההשמטה של שתי האמירות הכועסות של הילדה המערבית: "אוף!!! אכלתי" ו"מה זה השאלות האלה?!" על ידי המתרגמת המסורתית וכן הוספה של שתי אמירות תודה ופעם אחת "לבריאות אמא". אכן, הילדה המסורתית מנומסת יותר אל הוריה ונזהרת יותר מלהפיץ כעס כלפיהם. כך ששפת הציווי של ההורים הקולקטיבים (שלא מופיעה בדוגמה זו) נענית בשפת הנימוס של הילדים לעומת חברה אינדיבידואלית, שבה שפת הבקשה של ההורים נענית לא אחת בשפת הציווי והמרד של הילדים.

האם מזדה עם בתה. היא מכינה לה אוכל בלי שזו ביקשה. היעדר השאלה "את רוצה שאני אכין לך משהו?", שהופיעה בטקסט המודרני, והיעדר השימוש במילים מצמצם את המרחק בין האם לבת, מרחק שיכול לאפשר לבת לומר את מבוקשה. תחת זאת האם יודעת מה הבת רוצה מתוך תחושה של היעדר נפרדות. האם פועלת כאילו הן אחד. באופן דומה מוסיפה האם בשני מקרים את הכינוי "חמודה", שלא הופיע בטקסט המודרני. למשל, "לא, זה לא בריא. כבר שתית היום" של האם המודרנית הופך אצל האם המסורתית ל"זה לא בריא, חמודה, כי כבר שתית היום". כלומר, קרוב ומזדהה יותר.

תוצאות: מרד הוא תנאי הכרחי להיפרדות מן ההורים ולחשיבה עצמאית ודמוקרטית המבטאת את דעת הפרט. למשל, בעוד הילדה המודרנית עונה לאמירת אמה, "לא, זה לא בריא. כבר שתית היום" ב"אז מה?" אסרטיבי, משיבה הילדה המסורתית בהתחננות: "לא נורא, אמא, עוד הפעם". הנימוק של הילדה המסורתית הוא רגשי ולא לוגי. היא מתקשה להתמודד עם דעתה של אמה באופן מדעי ופונה אפוא אל רגשותיה. התחננות אינה אלא כישור חברתי בעל מיקוד שליטה חיצוני המנסה לשנות את עמדתו של האחר בעזרת הערת רגשות מסוימים בתוכו, במקרה הזה אולי רחמים. גם יש לציין שבעוד הילדה המודרנית לקחה לעצמה אוכל לבד הילדה המסורתית חיכתה שאמה תכין לה, עמדה עצמאית פחות. המתרגמת המסורתית גם השמיטה את התעניינות האם המסורתית בשיעורי הבית של בתה. והרי לימודים הנם סמל החשיבה המדעית והיצירתית המקדמים את הפרט למימוש עצמי. האם המסורתית עסוקה אפוא יותר בענייני האוכל והחברה של בתה מאשר בהיבטים הנוגעים למימוש העצמי שלה. ואולם בויתורה על המרד לשם השגת העצמאות תורמת הבת המסורתית לקיומה של אינטגרציה משפחתית נעימה כפי שהיא באה לידי ביטוי בדיאלוג זה.

9. להלן תיאור של אירוע משפחתי בחברה המסורתית כפי שדיווח עליו המראיין – בן המשפחה – שהשתתף בו:

מראיין: (קורא לב' בשמו, ב' בא והמראיין מוציא כסף מהכיס ונותן לו כפי שנהוג בחג. ב' מתלבט ומסתכל באבא ואמא שלו)
 אמא: (בכעס) מה אמרתי לך בבוקר?
 ב': מה אמרת? שכחתי.
 אמא: שכחת שאסור לקחת מאחרים כסף?!!
 אבא: כן, זה אסור.
 ב': אבל כל הילדים לוקחים בחג, למה רק לי אסור?
 אבא: תסתום את הפה ולך לחדר במהירות.
 אמא: אני אראה לך, בסדר.
 ב' התחיל לבכות ונכנס לחדר.
 מראיין שואל את האם: למה זה אסור, הרי זה חג והם ילדים קטנים. תני להם להיות שמחים.
 אם: אני אמרתי מילה בבוקר והוא חייב לשמוע מה אני אומרת לו, זה מה שחשוב.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ב' טרם למד שלא כל שאלה היא לגיטימית, בוודאי לא שאלות שקוראות תיגר על ההורה. הוא טרם למד שציות להורה חשוב מכל היגיון. קרוב לוודאי שעוד כמה התנסויות ברוח זו ילמדו אותו להיות הרבה יותר ערני וקשוב לעמדת הוריו ולחסוך מעצמו את הכאב.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ציווי ותוקפנות מצד ההורים.

תוצאות: חטאו הראשון של ב' היה חטא האסרטיביות. הוריו אמרו לו שאסור לקחת כסף מאחרים והוא השיב להם: "אבל כל הילדים לוקחים בחג, למה רק לי אסור?" ב', במקום לציית, העלה שאלה. בחברה המסורתית, כפי שצינו, בניגוד לחברה המודרנית לא כל שאלה מותרת. ילד ששואל כל שאלה שעולה על דעתו הוא ילד מורד. כך נפגע חופש המחשבה. היכולת לשאול כל שאלה שעולה על הדעת היא-היא התנאי ההכרחי להתפתחות היצירתיות, המדע והדמוקרטיה. בעצם העמדה שכל שאלה מותרת עומדת היצירתיות, היכולת לחשוב על שאלות חדשות שפותחות פתח לחשיבה חדשה. תולדות המדע רצופות שאלות שהעזו אנשים לשאול שהייתה בהן משום פריצת דרך (ניוטון שאל למה התפוח נופל למטה). גם הדמוקרטיה מבוססת על האומץ לשאול כל שאלה, במיוחד את הסמכות השלטונית.

זאת ועוד, הילד הושפל לפני האורח ("תסתום את הפה ולך לחדר במהירות"). השפלה זו גורמת לילד להתמקד בבושה ולא להיות פנוי לעצם השאלה "מי צודק ולמה?" עתה הוא ממוקד בחוץ, במחשבה מה ראו ויגידו האחרים, ולא בפנים, בעצם השאלה.

בשיחה זו אנו מתרשמים שמה שחשוב להורים הוא שהילד יציית להוראותיהם ולא חשוב אם הן נכונות, מתאימות או הגיוניות. האם אומרת, "אני אמרתי מילה בבוקר

והוא חייב לשמוע מה אני אומרת לו, זה מה שחשוב". היא לא משיבה על הטיעון של המראיין שהם ילדים וזה חג וכנראה מקובל לקבל כסף. ב' צריך ללמוד לציית להורים, וזהו זה. בעוד כמה שנים לא יישנו עימותים כאלו משום שהילד ישלים את מטלתו ההתפתחותית וילמד לציית. לצד הציות יאבד הילד – כעת כבר בוגר – חלק מן הפוטנציאל שהיה טמון בו לחשוב באופן עצמאי. ואולם דווקא ציות זה הוא שיקדם את התחושה ההרמונית במשפחה המבוססת על התאמתו של הילד להורה וכיבודו. לכן הילד או הבוגר המודרני ייראו לילד או הבוגר המסורתיים אמיצים מאוד, אנשים שאינם יראים מן הסמכות או לחלופין מתייחסים אל הסמכות בחוסר־כבוד. ואילו הילד או הבוגר המודרני עשויים לראות את הילד או הבוגר המסורתיים כמנומסים ומתחשבים מאוד או תלותיים, כנועים ופסיביים ביחסם להוריהם.

שיחה משפחתית זו בחברה המודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:

מראיין: (קורא לג' בשמו, ג' בא והמראיין מוציא כסף מהכיס ונותן לו כפי שנהוג בחג. ג' מתלבט ומסתכל באבא ואמא שלו)
אמא: ג', אני לא מרגישה בנוח שאתה מקבל כסף מבני משפחה, כבר דיברנו על זה. (פונה אל המראיין) על אף שאני מעריכה את הנתינה מאוד.
ג': אבל למה? כל החברים שלי מקבלים, וזה חג.
אמא: אני לא מסכימה.
אבא: גם אני לא.
ג': אבל למה?
אבא: אולי אנחנו שונים בזה מההורים של החברים שלך אבל אני לא רוצה לדון בזה עכשיו.
אמא: גם אני מבקשת שלא תיקח כעת את המתנה אבל תגיד יפה תודה לאיש.
ג': (בפנים עצובות) אז תחשבו על זה שוב?
אבא: כן, אני בהחלט מוכן להקדיש לזה עוד זמן מחשבה אפילו שכבר דיברנו על זה הרבה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד יכול לומר את אשר לו ולבקש מהוריו שיחשבו שוב על הנושא. יותר מזה אי־אפשר לבקש בחברה מודרנית. הילד נמצא אפוא במקום התפתחותי משביע רצון בחברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים פונים אל הילד בנימוס ("אני מבקשת") ובאמפתיה, עמדה שמעודדת חשיבה עצמאית אצל הילד.

תוצאות: המוזיקה של ה"בבקשה" וה"תודה", של העצב במקום הכעס, וההורים שמוכנים לבדוק את עצמם שוב, מאפשרת לג' לגדול ולחשוב מה דעתו על התנהגות זו או אחרת. המוזיקה של "סתום את הפה", איום וציווי, משאירה אותו תלוי בסביבה. אנו שוב רואים את חשיבותו של הנימוס במשפחה ככלי לפיתוח חשיבת הילד, משום

שהנימוס, הוא ולא אחר, שומר על האזור נטול הקונפליקטים בכך שאינו מאיים על הילד ופונה אל שיקול דעתו. הצעת הילד הפורצת את המבוי הסתום ("אז תחשבו על זה שוב?") מתאפשרת רק לאחר פנייה נימוסית ומכבדת של ההורים אליו.

10. להלן שיחה בין ילדה בת שתיים־עשרה ואמה בנות החברה המודרנית: אמא חזרה מהלימודים מאוחר. הילדה בוהה בטלוויזיה והסלון מבלגן.

אמא: היי, מה קורה?
 בת: הכול בסדר.
 אמא: הכנת שיעורים?
 בת: עוד לא.
 אמא: מתי תכיני?
 בת: אחר כך.
 אמא: מתי אחר כך? עוד מעט 8!
 בת: אחר כך.
 אמא: את חייבת לשבת ולהכין שיעורים עכשיו, ש' (שם הבת).
 בת: אוווף! אמא!
 אמא: את חייבת, לפני שמתחילות התוכניות שאת אוהבת ואז תגררי את זה עד אמצע הלילה.
 בת: אני אכין, אני אכין.
 אמא: במה יש לך היום?
 בת: בהיסטוריה.
 אמא: ומה באנגלית? קיבלתם היום?
 בת: לא היה.
 אמא: ובחשבון?
 בת: אמא!!!
 אמא: אני לא רוצה שזה יקרה יותר. תכיני שיעורים תמיד עד 6 גם אם אני לא בבית.
 בת: איך לי כוח.
 אמא: אכלת?
 בת: לא.
 אמא: מה את רוצה לאכול?
 בת: לא יודעת.
 אמא: נו?
 בת: לא יודעת.
 אמא: אז אני מכינה לך סלט.
 בת: עם קוטג'.

אמא: בסדר.
בת: אבא התקשר.
אמא: מתי?
בת: מקודם. הוא מסר לך נשיקות.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת מבינה שאמה אומרת לה את הדברים הנכונים אבל היא גם יודעת שהיא לא חייבת לציית. על כן היא משיבה לאמה ומשתפת עמה פעולה, אבל ברור שהיא זו שתחליט בסופו של דבר כמה, מתי ואיך היא תלמד. הבת עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת אסרטיבית ("אמא!!!") וכך גם האם ("אני לא רוצה שזה יקרה יותר"). האם משתמשת בשמה הפרטי של בתה.

תוצאות: בולטת היכולת של הבת לעצור את אמה (מודגש). היכולת של הילד לומר "לא" הכרחית כדי למנוע תהליכי הזדהות ולעודד נפרדות. האם מייצעת לבתה, אמפתית לצרכיה הלימודיים ולצרכיה הגשמיים ולוחצת עליה, אבל עדיין יש לבת מרחב וחופש ברור כדי למצוא את הדרך שלה ולהסכים או לסרב להצעות. הריקוד ההדדי הזה מתגלה גם בעניין האוכל. האם מציעה לבת שתכין לה אוכל. הבת לא יודעת מה היא רוצה לאכול. האם קצת מתעצבנת על כך ("נו") ומציעה לה סלט, ואז מוסיפה הבת "קוטג'", וכך מסתיים המשא ומתן ביצירה משותפת של סלט וקוטג'. דומה שמשא ומתן כזה קשה היה לו להתרחש בחברה המסורתית.

כבר הזכרנו את כוחו של ה"לא יודע". אותה יכולת של הפרט להתבונן לתוכו ולהכיר בעובדה שהוא לא יודע, המשאירה אותו פתוח לידיעות חדשות שעשויות לבוא. יוצרים רבים מספרים על החוויה של לשבת מול הדף הריק בלי לדעת איך להתחיל עד שבא הרעיון. היכולת לשאת את חוסר-הידיעה זמן ממושך היא גם תנאי הכרחי של כל חוקר ומדען העובדים לעתים שנים ללא ידיעה כדי לשפר את הבנתם בנושא. לבת לא קשה לומר, "לא יודעת", ולא מקרה הוא שבשני התרגומים הבאים לשיחה זו נעלם ה"לא יודעת". בחברה המסורתית, שבה התשובות נמצאות בחוץ ולא בפנים, קשה לזהות תחושה זו ולתת לה מקום.

שיחה דומה יכלה להתפתח כך בחברה המסורתית:

אמא: שלום, מה שלומך?
ה': שלום, אמא, התגעגעתי אלייך.
אמא: הכנת שיעורים?
ה': לא.
אמא: למה? הרי ביקשתי ממך להכין שיעורים מוקדם, לפני שאני מגיעה הביתה.
ה': כן, אבל לא בא לי. והייתה תוכנית שאני אוהבת ולא יכולתי לפספס אותה.

אמא: **עכשיו את קמה ונכנסת לחדר ומכינה שיעורים.**
ה': בסדר, אמא.
אמא: במה יש לך שיעורים היום?
ה': בהיסטוריה.
אמא: ומה באנגלית? אין?
ה': אין לנו שיעורים באנגלית היום.
אמא: ובחשבון?
ה': אמרתי לך שיש רק בהיסטוריה. למה את לא מאמינה לי?
אמא: אני מבקשת שזה לא יחזור שוב. את חייבת להכין שיעורים מיד אחרי שאת מסיימת לאכול צהריים.
ה': אני עייפה.
אמא: אכלת?
ה': לא, אני רעבה.
אמא: אני אכין לך ארוחה.
ה': אבא התקשר.
אמא: מתי?
ה': בצהריים, והוא מוסר ד"ש.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ה' מכוונת לקבל מרות, אם בנושא הלימודים ואם בעניין האוכל. כשהאם מצווה ה' משיבה, "בסדר, אמא". מול ציוויי האם ה' מנסה לעורר בה רגשות. היא אומרת לה שהתגעגעה אליה ושואלת למה היא לא מאמינה לה. על כן ה' עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם תוקפנית ומצווה וה' נכנעת. הבת מנסה לעורר את האם להזדהות איתה: "התגעעתי אלייך" ו"למה את לא מאמינה לי?!". אך האם משיבה במחיה.

תוצאות: בקריאה דקדקנית של שני הטקסטים, המסורתי והמודרני, יתגלו הבדלים משמעותיים. הבת המסורתית מצהירה בפתיחה, "התגעעתי אלייך". האם ההצהרה אמיתית? האם זו חנופה, אולי משום שהיא יודעת שתכף יבוא הכעס על שלא הכינה שיעורים? ואולי שניהם יחד? מכל מקום, היא מציבה את הקשר עם האם במרכז. בהמשך, האם המסורתית הרבה יותר תוקפנית מהאם המודרנית, והבת מתגוננת לעומת הבת המודרנית, שהיא תקיפה. האם המסורתית אומרת, "עכשיו את קמה ונכנסת לחדר ומכינה שיעורים", ואילו הבת משיבה, "בסדר, אמא". בשיחה האינדיבידואלית הבת לא מהססת לכעוס על אמה כמה פעמים, ואילו בשיחה הקולקטיבית הבת מתגוננת יותר ומנסה לעורר את רחמי אמה. "את לא מאמינה לי?" היא שואלת. מעניין גם איך ה"אין לי כוח" המודרני הפך ל"אני עייפה" מסורתי. אין לי כוח זו תחושה פנימית שתלויה באדם עצמו, דומה לסוג של ייאוש, לעומת "אני עייפה", שגם היא תחושה פנימית

אולם התרופה לה ידועה – שינה. כך מנמקת הילדה המודרנית את אי-הכנת השיעורים בתחושה פנימית שלה שרק היא יכולה להתמודד אֶתה, ואילו חברתה המסורתית מנמקת את אי-הכנת השיעורים בעייפות, בעיה שאותה יכולה אמה לפתור – להניח לילדה לישון. הילדה המודרנית מדברת במונחים של מיקוד שליטה פנימי והמסורתית במונחים של מיקוד שליטה חיצוני. בהמשך שואלות שתי האמהות: "אכלת?" הבת המודרנית משיבה, "לא", ואילו הבת המסורתית משיבה, "לא, אני רעבה". האחרונה (לפי התרגום של המתרגמת המסורתית) מייצרת מיד תלות. אין פלא שהאם המודרנית משיבה, "מה את רוצה לאכול?" ואילו האם המסורתית אומרת, "אני אכין לך ארוחה". הבת המסורתית כבר לא יכולה אפוא להיות "לא יודעת" כמו הבת המודרנית. התלות היא שחיסלה את היכולת שלא לדעת. ואכן, "אני לא יודע" הוא משפט מאוד עצמאי וממוקד בעצמי. כך גם נסתם הגולל על התרגיל הלוגי של משא ומתן שהתפתח בין האם והבת המודרניות בנוגע לתפריט. התוצאה היא שהבת המסורתית תאכל את מה שתגיש לה אמה, ולטעם שלה, כמו לרצונה, יש פחות מקום. ולסיום, האב המסורתי לא שולח נשיקות לאשתו באמצעות הבת. כך נשמר תפקידם של ההורים כשומרי הסדר החברתי, והפן האישי בעולמם מוסתר מן הילדים.

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה:

- אמא: שלום, הגעתי, מה קורה שמה?
 בת: כלום, לא קורה דבר, מה צריך לקרות?
 אמא: התכוונתי לשאול מה לגבי השיעורים שלך, סיימת אותם?
 בת: לא היה לי זמן להכין אותם.
 אמא: למה לא היה לך זמן?! מה עשית? מתי יהיה לך זמן?
 בת: לא עכשיו, כשאסיים לצפות בתוכנית הזאת.
 אמא: ומתי תסתיים התוכנית? עכשיו 8 וכבר מאוחר.
 בת: עוד מעט.
 אמא: אני לא רוצה לחכות עד שתסתיים התוכנית. עכשיו לכי לשיעורים שלך.
 בת: חכי קצת, אמא, עד שתסתיים התוכנית, עוד מעט.
 אמא: אמרתי לך עכשיו. עוד מעט יהיו תוכניות שיותר אהובות עלייך ויהיה מאוחר.
 בת: בסדר, בסדר, אני אכין אותם. כל הזמן שיעורים, שיעורים.
 אמא: במה יש לך היום השיעורים?
 בת: בהיסטוריה.
 אמא: רק בהיסטוריה או יש גם באנגלית?
 בת: לא, רק בהיסטוריה. לא היה לנו אנגלית.
 אמא: וחשבון?
 בת: אמא, את לא מצדיקה אותי.

אמא: תשמעי, מהיום אני לא רוצה שתאחרי עם השיעורים. את חייבת להכין את השיעורים מיד אחרי שתגיעי מבית-הספר.

בת: מיד אחרי בית-הספר אני רוצה לנוח קצת.

אמא: בסדר, זהו. אכלת?

בת: לא אכלתי. אין עם מי לאכול.

אמא: אני אכין לך כדי שנאכל ביחד!?

בת: מה שאת רוצה, אמא.

אמא: בסדר, את יכולה לחכות קצת.

בת: מה שאת רוצה.

אמא: בסדר, אני אכין לך אוכל במהירות.

בת: תמהרי מאוד, אמא.

אמא: בסדר, אל תדאגי.

בת: אבא התקשר ושאל עלייך.

אמא: מתי?

בת: מוקדם. הוא שאל עלייך ורוצה לדבר אִתך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: בדרך כלל הבת מצייתת גם בעניין השיעורים וגם בעניין האוכל ומשתדלת ליצור קשר עם אמה. למשל, "אמא, את לא מצדיקה אותי!?", "אין עם מי לאכול", "מה שאת רוצה" ועוד. הבת עומדת אפוא במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברה המסורתית ושומרת על ההרמוניה המשפחתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מצווה ותוקפנית, הבת נכנעת. האם גם דוחה את בקשת ההזדהות של בתה, ששואלת: "אמא, את לא מצדיקה אותי!?"

תוצאות: אנו רואים כבר בפתיחה את ההבדל בין "מה קורה?" מודרני כללי ל"מה קורה שמה?" ספציפי יותר. השאלה הראשונה מעודדת תשובה קונקרטית מודרנית, "הכול בסדר", ואילו השאלה השנייה, הנתפסת כמניפולטיבית, מזמינה שאלה חוזרת, "כלום, לא קורה דבר, מה צריך לקרות?" הבת המסורתית יודעת ששאלת האם היא לא רק שאלה, אלא גם אמירה שתכף תפתח לשיחה שיש להישמר ממנה. כשמצווה האם המסורתית, "אמרתי לך, עכשיו!" נענית בתה מיד. האמירה "את לא מצדיקה אותי" של הבת המסורתית היא בקשה רגשית של הבת שאמה תהיה אִתה, לצדה, לטובתה. אך מעניין שהיא מנסחת זאת במונחים אובייקטיביים לכאורה של צדק. כשאי-אפשר להיות אמפתי, כשהאם לא יכולה לומר לבתה, "אני מבינה שאת עייפה אך יש להכין את השיעורים", משום שכלי זה לא עומד לרשות האם, כשהאפשרות היא רק להיות בעד או נגד, להזדהות או לדחות, לא נותר לבת אלא להשיב במונחי הזדהות של צדק. ולאם לא נותר אלא לדחות לגמרי את דברי הבת ("תשמעי, מהיום..."). מעניין ששתי המתרגמות המסורתיות בחרו תגובה דומה של הבת לחקירת האם בעניין השיעורים: "את לא מאמינה לי!?" לעומת הטקסט המודרני, שבו כעסה הבת על האם: "אמא!!!".

בנושא האוכל, בטקסט המודרני שואלת האם את בתה, "אכלת?" והיא משיבה "לא". בתרגום הוסיפה המתרגמת המסורתית הקודמת את המילים "אני רעבה", ואילו המתרגמת המסורתית הנוכחית כתבה: "לא אכלתי. אין עם מי לאכול". שוב, הצהרה ברורה של תלות. האם מציעה שיאכלו ביחד, והבת חוזרת פעמיים על המשפט: "מה שאת רוצה". גם במקרה זה נעלמה היכולת למשא ומתן על התפריט, שלא כמו בשיחה המודרנית, עקב בקשת התלות. כשחיפוש הקשר נמצא במרכז קשה לפרט לנהל משא ומתן שבו הוא יכול לעמוד על שלו. ואולם משא ומתן, כפי שצוין, אינו רק סמל הדמוקרטיה, שבה כל אחד עומד על דעתו, אלא הוא טומן בחובו שימוש בלוגיקה ויצירתיות כדי לפתור בעיות ולהשיג תוצאה שתעצים את הרווח של שני המשתתפים. לסיום, גם בתרגום המסורתי השני נעלמו הנשיות שהופיעו בטקסט המודרני. שוב אנו רואים איך ההורים מעודדים את מיקוד השליטה החיצוני אצל ילדיהם ואת ההתייחסות לנורמות הקבוצה בכך שהם מעלימים את זהותם ואת אישיותם. כך נותרת רק זהותם הקבוצתית.

כשהורה כופה את הכנת השיעורים ("אמרתי לך עכשיו!") ולא רק מציע, כפי שנהגה האם המודרנית, אפשר לשער שכל הכנתם תהיה שונה לגמרי. התלמיד שכפו עליו להכין שיעורים, בראש מעייניו לא תעמוד הבנת החומר מתוך עמדה של מיקוד שליטה פנימי. האזור נטול הקונפליקטים שלו כבר נפרץ על ידי הציוויים, והוא חי כעת באזור המופעל על ידי הסביבה ועל כן יכין את שיעוריו רק כדי לרצות את הסמכות ולצאת ידי חובה. התוצאה תהיה העתקה וחיקוי במקום חשיבה מדעית ויצירתית.

גיל ההתבגרות (שלוש-עשרה-שמונה-עשרה)

הגיל הזה נחשב בחברה המודרנית לסוער ומלא תהפוכות. זהו הגיל של מרד הנעורים המפורסם, ההזדהות עם אופנה וזמרים והרצון לשנות את העולם. בחברה המסורתית לעומת זאת זהו גיל שקט יחסית. הנער או הנערה כבר עברו את שלבי החברות הראשונים והם מכירים את מקומם במסגרת המשפחה המורחבת. בניגוד למתבגר המודרני, שעתיד להיפרד ממשפחתו ולהקים לו משפחה חדשה משלו, ימשיך המתבגר המסורתי לחיות בסמוך לבני משפחתו ויימצא בקשר הדוק אתם. על כן, אין הוא נדרש לעבור את תהליכי הפרדה שעובר המתבגר המודרני. ההורה ימשיך לשמש דמות סמכות למתבגר המסורתי גם בשנות בגרותו. לעתים קרובות המתבגר המסורתי לא מתמודד עם שתי המטלות המרכזיות של גיל ההתבגרות שאָתן מתמודד המתבגר המודרני – בחירת בן זוג ובחירת מקצוע. בחברה המסורתית מקובל שאת בן הזוג בוחרים ההורים, והם גם אלה שבחרים בעבור המתבגר את המקצוע המתאים לו. וכך אנו מוצאים מתבגר צייתן שהולך בנתיב שסללו לו הוריו ואינו נדרש לגלות עולם חדש, לא כל שכן לשנותו. קביעות אלו חזקות עוד יותר לנערות. הוריהן עשויים לבחור להן את בן זוגן, והמטלה ההתפתחותית המרכזית שלהן היא להיות אמהות. אם ילמדו מקצוע יהיה זה בדרך כלל מקצוע שיתאים לתפקידן האמהי ולא מקצוע המכוון

לקריירה. הן יהיו פסיביות בדרך כלל וכבדו את הבעל יותר מנשים מודרניות, המכוונות לעצמאות.

1. להלן דיאלוג בין אם ובתה בת השש-עשרה בנות התרבות המסורתית:

בת: אני צריכה לרזות.

אם: למה? את לא יותר שמנה מהחברות שלך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מלמדת את בתה שהבסיס להשוואה הוא חיצוני ולא פנימי. האם מלמדת את בתה להשתלב בחברה, ועל כן היא עושה את המוטל עליה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מעודדת את הבת להשתלב בסביבתה.

תוצאות: האם מזמינה את בתה להשוות את עצמה לסביבתה ולא מדברת אתה על הרגשתה ועל רצונה, שהם חוויות פנימיות. האם מבקשת שבתה לא תהיה יוצאת דופן וכך תתאים לסביבתה. אילו עודדה האם את בתה לבטא את הרגשתה ואת רצונה, כלומר דחפה אותה ליתר אסרטיביות, הייתה מכשירה אותה לחיי יצירה הנובעים מבפנים ולא לחיי חיקוי והעתקה. זיהוי הרגשתו ורצונו של הפרט הוא גם הבסיס לקיום חברה דמוקרטית.

שיחה דומה בין אם מודרנית לבתה הייתה עשויה להישמע כך:

בת: אני צריכה לרזות.

אם: למה, את מרגישה שמנה?

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מכוונת את בתה לרגשותיה ובכך היא מעודדת אותה לעמוד במטלה ההתפתחותית של חברתה – להיות מכוונת מבפנים, כלומר להיות עצמאית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מעודדת את בתה לבטא את תחושותיה באסרטיביות.

תוצאות: במקרה הזה משווה האם את בתה לעצמה. לדידה העיקר מתחיל ונגמר בפנים. כך מעודדת האם את בתה לפתח "עצמי" שאפשר לסמוך עליו. היא ודאי לא מרבה לעודד את בתה להתאמץ ולהידמות לסביבתה. להפך, היא אומרת לה בדרכה שאין זה חשוב מה יגידו אחרים. חשוב מה תגיד היא. על כן היא מעודדת אותה גם לאורח חיים דמוקרטי. מובן שהתנהגות כזאת בחברה מסורתית-קולקטיבית הייתה נתפסת כהתנשאות, כריחוק קר מהקבוצה שיש בו לא מעט אומץ אבל לא הרבה שכל.

2. להלן שיחה בין שתי אחיות בנות החברה המודרנית. האחיות הקטנה בת החמש-עשרה, תלמידת כיתה ט', שלאחרונה התבקשה לבחור מגמת לימוד, ואחותה הגדולה בת התשע-עשרה, בוגרת המגמה לאמנות. הן מנהלות שיחה ביום שבת בשעת צהריים:

אחות גדולה: אני למדתי אמנות. זה אומר שאני לא חכמה, נו, אז מה?

אחות קטנה: בקיצור, חשבתי לקחת אמנות אבל לא נראה לי שזה מעניין. ואני

אצטרך להסתובב עם התיק הגדול.

אחות גדולה: אבל זה כיף.
אחות קטנה: כדאי לי?
אחות גדולה: אם זה מעניין אותך, זה העיקר.
אחות קטנה: אני יכולה לקחת גם תקשורת. מה עדיף, תקשורת או תאטרון?
אבל אני מפחדת כי בתקשורת יהיו לי הרבה מאוד שעות.
אחות גדולה: לא יודעת, הכול יהיה לך הרבה שעות, זה לא שיקול.
אחות קטנה: אבל אז איך יהיה לי זמן לצופים?
אחות גדולה: עם הכול תהיי עסוקה.
אחות קטנה: טוב, מה זה משנה, זה בסך הכול שלוש שנים.
אחות גדולה: זה די הרבה זמן שלוש שנים.
אחות קטנה: אבל כולם אומרים שזה עובר מהר.
אחות גדולה: בכל מקרה, כדאי לך לחשוב טוב־טוב מה את לוקחת.
אחות קטנה: אני רוצה להיות במתמטיקה 4 אבל אין לי ציון מספיק טוב.
אחות גדולה: תנסו לשפר. גם אותי בהתחלה שמו ב־3.
אחות קטנה: בטח, ואז אצטרך ללמוד כל החופש. איזה באסה.
אחות גדולה: הכי גרוע תעשי 3 יחידות.
אחות קטנה: ואז לא יקבלו אותי לשום דבר.
אחות גדולה: העיקר שתיקחי משהו שאת טובה בו.

עמידה במטלה ההתפתחותית: נראה שהאחות הגדולה עוזרת לאחותה הקטנה להתפתח לעבר עצמאות. ראשית, האחות הגדולה פותחת במיקוד שליטה פנימי כשהיא אומרת שלא אחרים, כלומר המקצוע שלמדה, יקבעו בעבורה אם היא חכמה או לא. בהמשך, האחות הקטנה שואלת אותה שאלות והיא מחזירה אותן אליה כדי שתחליט בעצמה. למשל, האחות הקטנה שואלת, "כדאי לי?" והאחות הגדולה משיבה, "אם זה מעניין אותך". כשהאחות הקטנה מדברת בשם כולם ואומרת, "כולם אומרים שזה עובר מהר", משיבה לה אחותה, "כדאי לך לחשוב טוב", ומחזירה את ההחלטה אליה. כשהאחות הקטנה אומרת, "אין לי ציון מספיק טוב", משיבה לה אחותה, "תנסו לשפר". כשהאחות הקטנה אומרת, "ואז לא יקבלו אותי לשום דבר", משיבה לה אחותה, "העיקר שתיקחי משהו שאת טובה בו". כלומר, את היא החשובה ולא תנאי הקבלה של הסביבה. קריאה דקדנית מראה שהאחות הגדולה מכוונת את האחות הקטנה למיקוד שליטה פנימי ולא חיצוני, ואכן, דומה שהאחות הקטנה לא רחוקה מלהשיג מטרה זו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האחות הגדולה מגלה שילוב של אמפתיה ואסרטיביות ביחסה לאחות הקטנה. היא אֵתה בקשייה וגם אומרת את דעתה באופן ברור. וכשהיא אומרת לה, "אבל זה כיף", היא גם מכוונת אותה להתפעל מהמקצוע שתלמד.

תוצאות: האחות הגדולה מכוונת את האחות הקטנה למה שהיא אוהבת וטובה בו. היא נותנת לה את מרכז הבמה ומעודדת אותה להשקיע ולהשתפר. האחות הגדולה לא שואלת מה יגידו ההורים, מה תחשוב הסביבה, מה חושבת היא בתור אחותה הגדולה – כל אלו לא חשובים. רק דבר אחד – מה אחותה רוצה ואוהבת. האחות הגדולה מתפעלת מהאחות הקטנה בכך שהיא נותנת מקום לכישוריה ומלמדת אותה כיצד להקשיב לעצמה ולהיות אסרטיבית. שיחה זו, עצם החיפוש מה אני באמת חושב ורוצה, מעידה על בשלות לדמוקרטיה, בשלות ליצירתיות, משום שיש כאן עידוד חוזר ונשנה לביטוי אישי: "אם זה מעניין אותך... משהו שאת טובה בו". זאת ועוד, במהלך השיחה התמודדו האחיות עם לא מעט שאלות לוגיות הנוגעות לחישובי זמן וכדאיות המעידות על אזור נטול קונפליקטים שכבר התפתח אצלן ומכאן שהשיקולים יכולים להיות ענייניים ולא חודרים תכנים רגשיים לא־רלבנטיים של איום מבחון. אף שהאחות הקטנה לא מצטיינת במתמטיקה היא בשלה לחשיבה מדעית.

במקרה זה המתרגמת היא בחורה בת החברה המסורתית שסיפרה שקרה לה מקרה

דומה:

- אחות: אני רוצה ללמוד אמנות. מה דעתך שתלמדי אתי אותו מקצוע?
 אני: אני רואה שזה מעניין אבל אני לא יודעת לעשות שום דבר.
 אחות: אני אעזור לך, וזה מאוד כיף.
 אני: אני אחשוב.
 אחות: אם יש לך רצון אז אין בעיה.
 אני: אני רוצה ללמוד חינוך.
 אחות: אבל יהיו לך הרבה שעות ויהיה לך שכר לימוד גבוה.
 אני: זה לא משנה כי בקשר לשכר לימוד יהיו לי הרבה מלגות.
 אחות: אבל תזכרי שלימודים לתואר בחינוך נמשכים שלוש שנים.
 אני: זה יעבור מהר.
 אחות: טוב, תחשבי טוב ותחליטי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: המספרת מצליחה לבסוף לומר שהיא רוצה ללמוד חינוך ולא אמנות בלי לעורר התנגדות. נראה שהיא עומדת במטלה ההתפתחותית המרכזית של חברתה שהיא לשמור על יחסים טובים במשפחה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: המספרת מגלה יכולת השתלבות. אחותה מזדהה אֶתה כשהיא מציעה לה ללמוד אֶתה יחד ושהיא תעזור לה.

תוצאות: שיחה זו הפוכה מן השיחה הקודמת, מהחברה המודרנית. היא נפתחת לא ברצון המספרת לממש את רצונותיה וכישוריה, אלא בניסיון של אחותה לשכנע אותה ללמוד מה שמתאים לאחות. האחות מביחה לעזור לה. המספרת אומרת, "זה מעניין אבל..." ואחר כך, "אני אחשוב" ולבסוף היא מצליחה לבטא את דעתה, בעדינות המתבקשת, ולומר שהיא רוצה ללמוד חינוך. ואז ממשיכה אחותה לנסות ולשכנע אותה

שלא כדאי לה. אופן השכנוע, שתחילה התמקד בהצעה לעזור, הופך עתה לאיומים (שכר לימוד גבוה, משך לימודים ארוך). המשותף לשתי הדרכים האלה (עזרה ואיומים) הוא שהן בעלות מיקוד שליטה חיצוני ואין בהן פנייה אל כוחות פנימיים כפי שעשתה האחות בדוגמה הקודמת. יש כנראה הסכמה במשפחה שמותר למספרת להחליט מה תלמד, אולם הדרך לממש את רצונה רצופה בהתחשבויות בסביבה.

לימודים יכולים להיות פתח למימוש עצמי ועל כן גם מקור להתפעלות. לא כך מגיבה האחות אל המספרת והיא גם לא מגלה אמפתיה לרצונה לבחור. הלחץ הקיים בשיחה והציפיות של האחות מהמספרת מצמצמים את האזור נטול הקונפליקטים של שתייהן ולא מאפשרים להן לשחק בכל מיני אפשרויות ושיקולים לוגיים של כדאיות כפי שעשו בנות החברה המודרנית. אם בחירה זו הייתה תרגיל מדעי הרי האחות לא הצליחו בו משום שעירבו שיקולים רגשיים של עזרה ואיום מבחוץ במקום לברר את האמת של המספרת ומה היא רוצה באמת. באופן דומה חרדה מפריעה לתלמיד להתרכז ולפתור תרגיל בחשבון. על כן, בדרך כלל כשהדיון המודרני הופך ללוגי השיחה בתרגום לחשיבה המסורתית מתקצרת. שוב מתברר החיבור בין דמוקרטיה, המושתת על חופש מאיום, למדע.

מעניין לבחון את המשפט שאומרת האחות שלכאורה נראה מודרני: "אם יש לך רצון אז אין בעיה", דוגמת הפתגם "אין דבר העומד בפני הרצון", שבא לספר כמה חשוב רצונו של הפרט בהשגת מטרותיו. האחות אומרת את הדברים האלה לאחותה כשברור לה שהיא אינה רוצה. על כן יש בו האשמה. האשמה היא רגש שממוקד באחר, הפוך מקבלת אחריות, והוא נפוץ בחברה המסורתית. האחות המייעצת גם מדברת על רצון אחותה ומתכוונת בעצם לרצונה שלה, משום שבחברתה רצון הפרט אמור להיות שיקוף של רצון סביבתו.

מנגד, קרוב לוודאי שבחירת מקצוע רק מתוך רצון אישי ובלי להתחשב בסביבה הייתה נתפסת בחברה המסורתית הקולקטיבית כניתוק קר ומתנשא מן הסביבה. למשל, אב יכול לומר לבתו, "אני אתן לך ללמוד מה שאת רוצה בתנאי שתשכנעי אותי קודם". בכך אמר לה שהוא הפוסק האחרון, וגם שהיא צריכה למצוא את הדרכים לשכנע את הסביבה למה צעד זה הוא נכון. לימודים שעשויים להביא עזרה או כבוד למשפחה יהיו ודאי מוערכים יותר.

3. להלן שיחה משפחתית שהתנהלה בחברה המסורתית:

- בת: (נכנסת הביתה אחרי יום לימודים ואומרת בשמחה לאם) אמא, אמא, את יודעת מה יש לי בשבוע הבא?
- אמא: נו, מה יש שכל כך משמח אותך... תיזהרי שלא תדפקי את הראש בתקרה מרוב שמחה.
- בת: אמא, יש לנו טיול שנתי לאילת, כל כיתות י"א, וזה לארבעה ימים. אני בטוחה שיהיה כיף נורא. אני מחכה בקוצר רוח ליום הטיול.

- אמא: את מדברת כאילו את בטוחה שתלכי. אני מציעה לך להנמיך פרופיל עד שתהיי בטוחה שאת נוסעת. תצטרכי לחכות עד שאביך ידע מזה ויחליט.
- בת: אבל אמא, את תדברי אתו, נכון? בבקשה, אמא, תגידי שתעשי את זה בשבילי.
- אמא: את יודעת טוב מאוד. כבר היינו בסרט הזה ואת יודעת שהוא זה שמחליט בסוף. אני לא אעשה כלום.
- אח: אמא, לאן היא רוצה לנסוע? לאילת! מה פתאום, אין לנו בנות שייסעו לאילת. מה פתאום שתיסע, אני אדבר עם אבא.
- בת: אתה אל תתערב. אתה כל פעם מצליח לשנות את דעתו של אבא. למה לך מותר ולי לא?! אני רוצה לנסוע.
- אמא: די, ילדים, מספיק... ואת אל תדברי כך אל אחיך. הוא גדול ממך ואת צריכה לכבד את דעותיו. וזה נכון מה שהוא אומר כי הוא בן והוא יודע על מה הוא מדבר.
- בת: אבל זה לא פייר. אין פעם שאני מבקשת משהו ואתם מקבלים את זה. אבל אלו החיים שנפלו בחלקי (הבת מתחילה לבכות והולכת לחדר שלה).
- אבא נכנס, שואל על כולם ועל בתו, ונודע לו שהיא הסתגרה בחדר.
- אבא: למה, מה קרה הפעם?
- בן: תאר לעצמך שהיא רוצה לנסוע לאילת עם בית-הספר ואני אמרתי שהיא לא נוסעת.
- אבא: בטח שלא. אני לא יכול לסמוך על אף אחד. היא לא תדע מה לעשות כלום. ומה אם יקרה לה משהו ומה אם מישהו ינסה לתמרן אותה? אין טיול וזה סופי.
- מאוחר יותר רואינה האם:
- מראיינת: מה הרגשת כאשר ביקשה בתך ממך רשות לנסוע לאילת?
- אם: תשמעי, אני ידעתי שזאת תהיה תשובתם של אביה ואחיה. לכן אני ביקשתי ממנה לא לשמוח יותר מדי ושתחכה עד שאביה יחזור. בתי תמיד נטתה לבקש דברים שאינם אפשריים ושעל כן יסרבו לה. אבל לאחרונה היא למדה לבקש פחות דברים מן הסוג הזה.
- מראיינת: האם פחדת מתגובת האב אם תסכימי שבתך תצא לטיול או שאת חושבת שהחלטותיו נכונות יותר?
- אם: אני לא פחדתי אבל אני ידעתי מה תהיה תשובתו. חוץ מזה, אני אף פעם לא לוקחת על עצמי תפקיד כזה.
- עמידה במטלה ההתפתחותית:** דומה שהאם סיכמה נכון את מהלך ההתפתחות של בתה: "בתי תמיד נטתה לבקש דברים שאינם אפשריים ושעל כן יסרבו לה. אבל

לאחרונה היא למדה לבקש פחות דברים מן הסוג הזה". באופן טבעי מתעורר בבת הרצון למימוש עצמי ולשוויון בינה ובין אחיה. בתהליך התפתחותה היא לומדת לוותר על רצונות אלו עד שבהיותה אם היא מחנכת את בתה כמו שחינכו אותה. אמה דוברת מתוך השלמה עם גורלה, פחות כעס ויותר אדישות: "אני אף פעם לא לוקחת על עצמי תפקיד כזה", היא אומרת. שיחה זו בתוספת הריאיון עם האם הנם הצצה נדירה לאותו מעגל התפתחותי שמתחיל במרד של הבת ונגמר בהשלמה עם המציאות. מחיר האדישות של האם מתבטא באדישות לעוד תחומים שבהם יכלה להיות פעילה והיא כנראה אינה עושה כן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים דוחים את הבת והם תוקפניים כלפיה ומדברים אליה בשפת הצינוי. האח מדבר בלשון רבים ("אין לנו בנות..."), ומעביר את המסר שאחותו היא חלק מהמשפחה ולא אדם עצמאי ונפרד. ההורים גם מוחקים את התפעלות הבת – כשהם מציעים לה לא להתלהב כל כך – לטובת השתלבות בדרישות המשפחה.

תוצאות: התהליך ההתפתחותי הארוך שבו מדוכא רצונה של הבת והיא לומדת לציית לחוקי המשפחה מתואר כאן בפי האם. היא לומדת שאחיה ואביה מצויים עליה וקובעים בעבורה והמרד שלה הולך ופוחת. גם האם עברה תהליך זה בשלמותו והיא מקבלת את העובדה שלדעתה אין חשיבות. האם מיד מקצצת לבת את הכנפיים. כלומר הבת, ששבה הביתה מלאת שמחה והתפעלות, פוגשת באם, וזו מזהירה אותה משמחת יתר ("תיזהרי שלא תדפקי ראש בתקרה מרוב שמחה", וכן, "אני מציעה לך להנמיך פרופיל"). שמחת יתר והתפעלות של האדם מעצמו הן חשודות בחברה המסורתית-הקולקטיבית משום שהן מראות שהאדם שקוע בעצמו ובהנאותו ומתעלם מן הסביבה. התפעלות יתר מוציאה את הפרט מן הקבוצה ומעוררת קנאה. לדידה, אלוהים מתפעל מעצמו וממעשי הבריאה שלו אבל אדם לא אמור להתפעל מעצמו באופן נרקיסיסטי וייחודי. הבת כל כך שמחה, מי יודע מה היא כבר זוממת לעשות בטיול?! עלולים לחשוב בני המשפחה. ואולם התפעלות עצמית זאת היא תנאי הכרחי לכל יצירה שממלאת את הפרט. אבל הבת לא נאבקת על דעתה. היא מבקשת את עזרת האם, וכשזו לא נענית היא מוחה על מר גורלה בעצב ולא בכעס ולבסוף הולכת אל חדרה לבכות. כעס, שהוא סמל העצמאות והנפרדות מן ההורים, לא יעלה על דעתה. האם תתמודד בת זו על דעותיה בעתיד כיאה לאדם בחברה דמוקרטית? סביר להניח שלא. האם ניסתה להציע הצעות שהיו יכולות לפתור את הבעיה? למשל, אם הוריה חוששים להתנהגותה המוסרית או דואגים פן תנוצל, אולי כדאי שישוחחו עם אחת המורות ויבקשו שתתחייב להשגיח עליה. ואולי מישהו שהמשפחה סומכת עליו יצא כמלווה, ואולי אפשר להתייעץ עם הורים אחרים ולשאול איך הם פותרים את הבעיה ועוד. אכן, הבת יודעת שלרעיונותיה ול"אמת" שלה אין ערך מול ה"אמת" של הסמכות, בייחוד כשה"אמת" שלה נמחקת ומושפלת: "היא לא תדע מה לעשות כלום", אומר אביה בנבואה שמגשימה את עצמה. אבל במדע האדם הוא מקור הסמכות וממנו

באים הפתרונו, והבת אפילו לא ניסתה להציע הצעות שיפתרו את הבעיה. כמו כן בולטת אמירת הבן, "אין לנו בנות שייסעו לאילת". הוא חש את אחותו לא כישות עצמאית, אלא כחלק מהמשפחה שמייצג גם אותו. בהנחה שהיו מתקיימות בחירות דמוקרטיות האם היה מניח לה להצביע על פני הבנתה או שהיה דורש ממנה להתאים את עצמה לדעת משפחתה?

שיחה זו בחברה המודרנית הייתה עשויה להישמע כך:

- בת: (נכנסת הביתה אחרי יום לימודים ואומרת בשמחה לאם) אמא, אמא, את יודעת מה יש לי בשבוע הבא?
- אם: מה?
- בת: אמא, יש לנו טיול שנתי לאילת, כל כיתות י"א, וזה לארבעה ימים. אני בטוחה שיהיה כיף נורא. אני מחכה בקוצר רוח ליום הטיול.
- אם: איזה יופי, את בטח תעשי חיים. יש לנו הרבה מה להכין.
- אח: (נכנס) איזה כיף לה, טיול לאילת. כשאני הייתי בכיתה י"א לא היה לנו טיול כזה.
- בת: (מחייכת) לא היה לכם מזל. זו השנה הראשונה שבית-הספר עושה טיול כזה.
- אב: נכנס, היי... על מה אתם מדברים? תשתפו אותי גם.
- בת: אני נוסעת לאילת לארבעה ימים לטיול מטעם בית-הספר.
- אבא: ואו... ארבעה ימים. טוב, נשמע שתעשו חיים בטיול. אבל אני רוצה שתתקשרי כל ערב, שנדע מה קורה אתך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת נכנסת הביתה ולוקחת לה את המרכז. המשפחה מאפשרת לה לקחת את הבמה ומתפעלת ממנה. בת זו עומדת במטלה ההתפתחותית של החברה המודרנית, המכוונת לגיבוש אישיות נפרדת ועצמאית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: כולם מתפעלים. האב מבקש בנימוס ולא מצווה על בתו שתספר לו.

תוצאות: ראשית, המשפחה המודרנית תשמח בדרך כלל ותתפעל יחד עם הבת מהטיול שהיא עתידה לחוות. היא במרכז והכול מוחאים לה כפיים. ברגע זה אף שלא יצרה דבר היא זוכה להתייחסות והתפעלות כפי שזוכה לה יוצר. כשתשוב מן הטיול ותספר את חוויותיה היא תזכה להתפעלות חוזרות.

האב, שמגיע הביתה, מבקש שישתפו אותו. מבקש ולא מצווה. גם בעניין מובן זה הוא מבקש את הסכמתה של בתו לספר לו. גם אם ברור שהיא צריכה לספר לו עצם הפנייה המנומסת אל הבת מאפשרת התפתחות אזור נטול קונפליקטים אצלה משום שפונים אל שיקול דעתה. ולסיום, האח מניח לעצמו להיות חלש ליד אחותו בעצם הדבר שהוא מקנא בה, מקנא ולא מצווה, ובכך הוא מעניק לה כוח. כשהיא מקבלת יחס כזה, האפשרות לומר את דעתה – תנאי הכרחי לאזרח במדינה דמוקרטית – היא עניין טריביאלי.

עולמה של בת גילה, הנערה המסורתית, הגו הפוך והיא לא תעז לקחת את מרכז הבמה ולהשאיר את הוריה ואחיה כצופים מתפעלים. היא תצטרך להיות קשובה היטב לאחיה כדי שלא לעורר את קנאתם, וגם לאביה כדי שלא לפגוע בצורך שלו לכבוד ושליטה ולא לפגוע בסמכותו. היא תאמץ אדישות מסוימת כפי שאימצה אמה. אדישות היא תכונה שאינה יכולה להיטיב לא עם יוצר ולא עם מדען. האדישות היא גם אויב הדמוקרטיה משום שבעטייה אנשים נשארים בבית ולא הולכים להצביע. רק באמצעות מיקוד שליטה חיצוני וכישורים חברתיים יהיה לבת סיכוי להיטיב את מצבה. אם היא תוכל לשכנע את אביה שהמורה מצפה שהיא תצא, שהורי חברות אחרות ישאלו למה לא הרשו לה לצאת, שהאיסור יבייש את המשפחה יותר מאשר ההיתר לצאת, אזי עשוי האב להיענות לבקשתה. ואולם כישורים חברתיים אלו לא יעזרו לה לא במדע ולא ביצירה.

דומה שאם המורה תטלפן אל האב ותבקש ממנו שירשה לילדה לצאת לטיול הדבר יוכל לעזור. לעתים אישור משייח' עשוי לעזור. אם יבוא האב לאספת הורים וישמע שהורים אחרים מתירים לבנותיהם לצאת לטיול גם זה עשוי לעזור. במצבים כאלו ייתכן שהאב המסורתי יחוש שהוא מחנך את בתו טוב יותר, דואג לה יותר ומעניק לה יותר חום ואהבה. הבת עשויה להיות שותפה לתחושות אלו משום שיש משהו נעים בכל הגנה על הפרט גם אם היא הופכת אותו לתלוי ולא מאפשרת לו חופש.

4. להלן שיחה בין אם לבתה בת השבע־עשרה בנות החברה המודרנית: הבת רוצה ללכת להסתפר. היא קבעה עם חברה ללכת יחד למספרה אחרי סיום הלימודים. היא מתקשרת אל האם בהפסקת עשר.

- אם: הלו.
בת: אמא, קבעתי עם י' ללכת למספרה אבל אני חוששת שאולי יש לי עדיין קצת כינים ושהספרית תראה אותם.
אם: מגרד לך?
בת: לא, אבל שלשום כשסירקתי עם מסרק הכינים מצאתי כינה אחת.
אם: אם כך עדיף שלא תלכי להסתפר היום כי ספריות נורא מתעצבנות כשהן מגלות כינים על המסרקים שלהם. זה יכול להדביק את שאר הלקוחות.
בת: אבל קבעתי עם י' שנלך אחרי בית־ספר והיא כבר קבעה תור לשתינו.
אם: אז תגידי לי' שאת חוששת שאולי יש לך כינים.
בת: השתגעתי?! שאני אגיד לי'!
אם: בסדר. אז תגידי שהתחרטת והחלטת לא להסתפר.
בת: אבל אני רק רוצה לגזור קצוות.
אם: קצוות גם אני יכולה לגזור לך.
בת: כן, אבל אני רוצה גם לדרג.

אם: אם כך, תצטרכי לדחות את זה לכמה ימים אחרי שנעשה סירוק כינים יסודי.
 בת: אבל יעל כבר קבעה לנו.
 אם: שאלת אותי ואני אמרתי לך מה דעתי. עכשיו תחליטי את מה שאת רוצה לעשות עם זה. אני לא יכולה לשנות עבורך את המצב.
 בת: טוב, ביי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת רוצה לאכול את העוגה ולהשאיר אותה שלמה. היא רוצה גם ללכת לספרייה וגם שלא יגלו שיש לה כינים. היא מבקשת מאמה פתרון לבעיה שאינה פתירה ובכך היא מגלה מידה של תלותיות. אמה מנסה לעזור לה ככל יכולתה ומעבר לכך היא משאירה את ההחלטה בידיה. בעצם אמירתה של האם שמעבר לכך אין בכוחה לעזור היא מזמינה את בתה להתמודדות עצמאית. דומה שהבת לא נבהלת מהאתגר להחליט בעצמה על צעדיה ועל כן היא בדרך הנכונה לעצמאות בחברה מודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אמפתית לבתה והיא מקשיבה ומייעצת. היא גם אסרטיבית כשהיא אומרת לה שאין בכוחה לשנות בעבורה את המצב. הבת מצדה מתווכחת עם אמה באסרטיביות: "השתגעתי...", "היא אומרת וכו'".

תוצאות: הבת אסרטיבית אך גם מתייעצת, מעלה הצעות, מקשיבה ולבסוף מחליטה בעצמה. היא בשלה להיות שותפה פעילה בחברה דמוקרטית. זאת ועוד, לא מעט רעיונות יצירתיים והגיוניים נמצאים בפעולה בדו-שיח זה שתפקידו לפתור את המבוכה. האם יש לה כינים? איך מבטלים תור? מה אומרים לחברה? האם אפשר למצוא פתרון חלקי (קצוות ודירוג)? וכיוצא באלה. הבת גם בשלה אפוא לחשיבה מדעית ולחיי יצירה. שיחה כמו שניהלה הבת עם אמה הייתה נחשבת לפגיעה בכבוד ההורים בחברה המסורתית וערעור על סמכותם. למשל אמירתה של הבת, "השתגעתי...", הייתה יכולה להיתפס בחומרה רבה.

שיחה דומה בחברה המסורתית הייתה עשויה להתפתח כך:

בת: קבעתי עם א' ללכת למספרה אבל אני חוששת שיש לי כינים.
 אם: אל תלכי היום. הספריות מתעצבנות מכאלו שיש להן כינים.
 בת: אבל כבר קבעתי עם א'.
 אם: תצטרכי לדחות את זה לכמה ימים עד שנעשה סירוק כינים יסודי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת מנסה בעדינות, "אבל כבר קבעתי...", אבל לא מעבר לכך. השיחה מסתיימת בהנחיית האם ולא בחופש בחירה כפי שהסתיימה השיחה המודרנית. מאחר שלא נוצר עימות נראה שהבת יודעת את מקומה ועומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – לשמור על אווירה נעימה בבית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מצווה: "אל תלכי...", "תצטרכי לדחות...".
תוצאות: בתרגום זה מספרת לנו המתרגמת המסורתית שהאם החליטה בשביל הבת.

אין פלא שדו־שיח שבו האם מחליטה בשביל הבת הוא קצר בהרבה, משום שאין לנפשות הפועלות אזור נטול קונפליקטים הדרוש לשם משחק ברעיונות והתבוננות בהם. היעדר נימוס במשפחה ושפת הציווי אחראים לכך שהאזור הזה אינו יכול להתפתח משום שעצם הציווי יוצר קונפליקט ומצמצם את החופש. וכך מילות הנימוס הקטנות "בבקשה", "תודה" ודומיהן או לחלופין היעדר שפת הציווי הם שאחראים, למרבה הפלא, להתפתחות הדמוקרטיה, החשיבה המדעית והיצירתיות.

בתרגום אחר כותבת סטודנטית בת החברה המסורתית:

- בת: קבעתי עם חברתי ללכת למספרה אבל אני חוששת שיש לי כינים והספרית תראה אותן.
- אם: בטח יש לך כינים כי עדיין לא הסרתי את כולן משערך ובוודאי מגרד לך.
- בת: לא, לא מגרד אבל מצאתי כינה אחת כשסירקתי את שערי במסרק הכינים.
- אם: אם כך אל תלכי להסתפר היום כי זה מעצבן את הספריות למצוא כינים על המסרקים שלהם בגלל שזה יכול להדביק את כל הלקוחות וגם בושה לנו שהספרית תראה את זה.
- בת: אבל אמא, אני קבעתי עם חברתי ללכת אחרי בית־ספר והיא קבעה תור אצל הספרית.
- אם: תבטלי את התור ותגידי לחברתך את הסיבה – שיש כינים בשערך ואת רוצה לנקות אותו לפני שתלכי למספרה.
- בת: לא, אני לא מוכנה להגיד לחברתי דבר כזה.
- אם: אז תגידי לה שאמך לא מסכימה שתסתפרי.
- בת: אבל אני רוצה לגזור קצוות.
- אם: אני אגזור לך את הקצוות.
- בת: בסדר, איך שאת רוצה. אבל אני רוצה גם לדרג.
- אם: נו, מספיק, אני מבקשת ממך לדחות את זה לכמה ימים עד שאני אעשה לך סירוק כינים יסודי.
- בת: אמא, אמרתי לך שחברתי כבר קבעה לי תור.
- אם: זהו. ביקשת ממני ואני מסרבת ואומרת לך אל תלכי לספרית. אני אמא שלך ואת צריכה לשמוע את דברי.
- בת: טוב, איך שאת רוצה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: המתרגמת המסורתית נצמדה לטקסט המודרני, כלומר אפשרה לבחורה המסורתית חופש גדול מן הרגיל. התוצאה לא איחרה לבוא: "זהו. ביקשת ממני ואני מסרבת... אני אמא שלך ואת צריכה לשמוע את דברי". והבת מסיימת בכניעה, "טוב, איך שאת רוצה". עתה דומה שהכול בא על מקומו בשלום. סביר להניח שלאחר כמה שיחות ברוח זו תחשוב הבת פעמיים לפני שתרשה לעצמה

להתווכח בחופשיות עם אמה ובכך תהיה מותאמת יותר לחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם משתמשת בשפת הציווי ומכניעה את הבת.

תוצאות: שלוש השיחות פותחות בכך שהבת אומרת לאם שהיא חוששת שיש לה כינים. בשני התרגומים לחשיבה המסורתית האם מניחה מיד שיש כינים, ואילו האם המודרנית בדקה אם אכן מגרד לבתה. דומה שלאם המסורתית חסר המרחק הרגשי הדרוש כדי לבדוק את הנושא. זו דוגמה לשימוש באזור נטול הקונפליקטים או באזור המופעל על ידי הסביבה. האם המסורתית מגיבה רגשית, אם מתוך דאגה, אם מתוך חרדה, אם מתוך צורך בשליטה וכנראה בגלל כל אלו יחד. היא אינה פנויה לבדיקה מדעית הקשורה בעובדות שיכולה להתבצע רק מתוך האזור נטול הקונפליקטים. היא מגיבה מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה. במקרה האחרון האם אומרת: "בטח יש לך כינים כי עדיין לא הסרתי את כולן משערך". אם כן, תפקיד האם בדוגמה זו לדאוג שלבתה לא יהיו כינים, ולא מתפקידה של הבת לדאוג לעצמה בעניין זה כפי שהתרגמו בשיחה המודרנית. בהמשך, המשפט "אם כך עדיף שלא תלכי להסתפר" של האם המודרנית הופך על ידי המתרגמת המסורתית ל: "אם כך אל תלכי להסתפר היום" של האם המסורתית. ההמלצה של האם המודרנית מאפשרת לבתה לבטא את דעתה. הציווי של האם המסורתית חוסם אפשרות זו. הבת המסורתית עלולה לבייש את אמה משום שהמשפחה נתפסת כגוף אחד. בושה היא רגש הממוקד באחר ונפוץ בחברה המסורתית והוא מתקיים כשמישהו יודע על מעשיך. אשמה לעומת זאת היא רגש מופנם שאינו תלוי בכך שאחרים יודעים. האם המסורתית מכוונת לבושה ולא לאשמה, שיש בה קבלת אחריות על האפשרות להדביק את האחר. האם המסורתית מאוימת אפוא מבחון ולא מקבלת אחריות מבפנים. בהמשך, האמירה "השתגעתי?!" של הבת המודרנית לאמה מעודן ל"לא, אני לא מוכנה...". התירוץ שמציעה האם המסורתית לבתה, "תגידי לה שאמי לא מסכימה שאסתפר", היו עלולים לבייש בחורה מודרנית משום התלות שיש בהם. על כן, מציעה האם המודרנית לבתה: "אז תגידי שהתחרטת והחלטת לא להסתפר". כלומר, ההחלטה היא שלך. המשפט "קצוות, גם אני יכולה לגזור לך", שנוסח כהצעה של האם המודרנית, הופך לציווי של האם המסורתית: "אני אגזור לך את הקצוות". וכדאי לשים לב גם למשפטים הקטנים: המשפט "כן, אבל אני רוצה גם לדרג" של הבת המודרנית הופך ל"בסדר, איך שאת רוצה. אבל אני רוצה גם לדרג" אצל הבת המסורתית. אם כן, הבת המסורתית קודם מרצה את אמה ("איך שאת רוצה...") ורק אחר כך מוסיפה "אבל...". היא מצליחה לומר את שלה, אולם רק לאחר ניסוח מפותל וזהיר. בניגוד להתרשמות מהשיחה המודרנית, השיחה של הבת המסורתית הייתה בעלת אופי של עימות ולבסוף כניעה ולא ניסיון לפתור את הבעיה. אנו רואים כמה הבת המסורתית מכוונת החוצה ולא פנימה. היא מכוונת להעניק הרגשה טובה לסובבים אותה על חשבון פיתוח יכולותיה האישיות. לדידה, אין עניינים שהם רק אישיים. תמיד יש גם מרכיב חברתי מכובד שאי אפשר להתעלם ממנו. ובסיום מופיע פעמיים: "טוב, איך שאת רוצה". לא בכעס, לא בעצב, אלא בעיקר באדישות. בת זו כבר למדה שרצון

אמה הוא הקובע. היא פסיבית יותר וויתרה על רצונה להתמודד. באמצעות המשפט "טוב, איך שאת רוצה" אי-אפשר לבנות דמוקרטיה ולא מדע ואי-אפשר ליצור דברים חדשים.

לא קשה לדמיין בת זו בכיתה נמנעת מלשאול שאלות שעלולות להביך את המורה או אפילו נמנעת מלהצטיין כדי שלא לעורר את קנאתם של האחרים. תחושתה בשנים הבאות לא תהיה בהכרח תחושה של הפסד. בהחלט ייתכן שתהיה לה גם תחושה של חום וקרבה המתעוררת בעקבות הוויתור.

מתרגמת מסורתית זו הוסיפה: "ההורים מרגישים שעוצמתם ושליטתם על ילדיהם פוחתת אם הם מסכימים לקבל דברים שהילדים קבעו בעצמם אפילו אם דברים אלו אינם חשובים". כך היא מספרת לנו על הרגשתה שחירותו של הילד מצומצמת במכוון, גם כשאין צורך בכך, כדי לשמר את שליטתו של ההורה. כלומר, לדעתה בחברה המסורתית שליטת ההורה בילד היא ערך בפני עצמו. משפחה אמנם אינה דמוקרטיה משום שההורים הם המחליטים אבל זוהי הקבוצה הראשונה שאנו נולדים לתוכה והיא אמורה להכין את הפרט בחברה דמוקרטית לאורח חיים כזה בעתיד. כששליטת ההורים בילדים היא ערך בפני עצמו לא ימהר ההורה לתת לילדו לעלות עליו בנושאים למיניהם. וכך הדרישה המתקיים בבית אינו דמוקרטי, וגם החשיבה הלוגית נפגעת, משום שאין לה עם הסמכות ולא כלום. אם מסורתית יכולה לומר לבנה, "כשאנו לא יודעים אנו צריכים לשאול את הגדולים, שחוכמתם גדולה משלנו". אבל מדע לא מבוסס על ניסיון חיים ולא על סמכות, אלא על ערך של אמת אינהרנטי לבעיה עצמה. על כן, לא מעט מדענים גדולים פיתחו את רעיונותיהם בגיל צעיר יחסית. ומה בנוגע ליצירה? הרי סמכות כופה היא האויב מספר אחת שלה משום שהיא מעודדת אצל הפרט מיקוד שליטה חיצוני ולא פנימי.

5. להלן שיחה משפחתית בבית מסורתי שנערכה בסלון לעת ערב:

אב (לבתו): בבקשה תעשי לי תה. אני רוצה לשתות תה.

בת: (מכינה לאב כוס תה ומגישה לו אותה)

אח: גם אני רוצה לשתות תה, למה את לא עושה תה לכל המשפחה?

בת: אבא ביקש ממני לעשות כוס תה אחת ולא לכל המשפחה.

אחות: אחותי היקרה, בבקשה, אני חולה מאוד ורוצה לשתות משהו חם כדי שאהיה בריאה.

בת: אני מצטערת. אין יותר תה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה שכולם במשפחה יודעים מהם הכללים שיש לעשות בהם שימוש בכל בקשה. ביטוי של רצון אישי אינו אחד מהם, אלא אם כן מדובר בדמות הסמכות. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית ונשמרת ההרמוניה במשפחה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: השתלבות על פי הכללים. כמו כן, האחות פונה אל אחותה בשם יחס: "אחותי".

תוצאות: האב אמנם פותח במילה "בבקשה", אולם מיד הוא מצרף משפט ציווי, "אני רוצה לשתות תה", וברור מהמשך השיחה שהבת מבינה בקשה זו מן הסמכות כחובה. האח, שגם הוא רוצה תה, מנמק את רצונו ברצון המשפחה כולה. אחותו משיבה לו בשם דמות הסמכות, שביקשה ממנה להכין רק כוס תה אחת, ולא אומרת לו למשל שלא מתחשק לה להכין עוד כוס תה. לסיום, האחות, שרוצה כוס תה, מנסה להפעיל רגשית את אחותה בכישורים חברתיים. בתחילה היא מתחנפת ואומרת, "אחותי היקרה", ואחר כך היא מנסה לעורר בה תחושות רחמים ("אני חולה"). דומה שהאחות "ניצלת" בזכות העובדה שנגמר התה. בני המשפחה לא מדברים בחופשיות מתוך "העצמי", הם אינם מגלים אסרטיביות ועל כן הם אינם עונים על התנאי ההכרחי לכל דמוקרטיה, ביטוי של עמדה ורצון אישי ללא חשש. לעומת זאת הם מגלים כושר מניפולטיבי גבוה, חוכמת חיים וכישורים חברתיים ויכולת להפעיל את האחר לטובתם בכל מיני דרכים. הם כבר למדו להיות ממוקדים באחר ולא בעצמי ועל כן, בדרך כלל, נמנעים עימותים שהיו יכולים להיווצר כאשר כל אחד עומד על דעתו. ומה בנוגע ליצירה? הרי היא סמל מיקוד השליטה הפנימי של היוצר, המתעלם מסביבתו ולו לזמן מה. על כן, יכולתם ליצור תהיה מוגבלת. ואילו נימקה האחות את אי-רצונה להכין תה לאחיה בכך שהיא הכינה לו תה לאחרונה כבר פעמיים והוא לא הכין לה או שהיא עסוקה והוא יושב וצופה בטלוויזיה ויש לו זמן, או שבעצם בפעם האחרונה שהיא ביקשה ממנו גם הוא לא הכין לה וכו', היו נימוקים הגיוניים אלו, המבוססים על צדק, סדר וחשיבה אנליטית, עדות להתמודדות מדעית עם הבעיה. אבל במקרה זה ההתמודדות הייתה לא מתוך האזור נטול הקונפליקטים, אלא מתוך האזור המפעיל את הסביבה.

שיחה מעין זו הייתה יכולה להישמע בחברה מודרנית כך:

אב (לבתו): בבקשה תעשי לי תה.

בת: (עושה לאב כוס תה ומגישה לו אותה)

אח: אולי תעשי גם לי בבקשה כוס תה אם יש עוד מים רותחים?

בת: תעשה לעצמך. אין לי כוח.

אח: בפעם שעברה אני עשיתי לך כשביקשת.

בת: אין לי כוח!

אח: אם את לא רוצה לעשות לא צריך, אני אעשה לעצמי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: אין לאחות שום בעיה לומר לאח בפשטות, "אין לי כוח", בלי צורך להיכנס לסדרת נימוקים והתנצלויות שמזמין האח בטיעונו. על כן, היא מתפתחת יפה בחברתה המודרנית ביכולתה הפשוטה לעמוד על שלה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב והאח פונים אליה בנימוס ואומרים "בבקשה". היא אסרטיבית בתשובתה.

תוצאות: האב מבקש כוס תה ובכך הוא מכבד את שיקול דעתה של בתו. כפי שכבר צוין, למילה קטנה זו, "בבקשה", משמעות התפתחותית עצומה לדידה של הבת. היא זו שמפנה את הבת לאזור נטול הקונפליקטים שלה, לשקול אם להיענות לבקשה. מילה זו היא שמלמדת את הבת על קיומו של מרחב פנימי מוגן. האח מבקש גם הוא מאחותו בנימוס כוס תה ומסתייע בנימוק הגיוני, היא לא תיאלץ לטרוח הרבה משום שהמים כבר רתחו. הוא לא מדבר בשם המשפחה כמו האח המסורתי. האחות לא מהססת לענות בשם עצמה ומתוך תחושותיה ("אין לי כוח"). היא לא זקוקה לסמכות האב כדי לומר את אשר לה. האח מציין עניין שנוגע להגינות, שהוא הכין לה כוס תה בעבר. זה כבר הפתרון הלוגי השני שמציע האח. יש לזכור שחנופה, שימוש ברחמים או ניצול כוחה של הסמכות כפי שראינו במשפחה המסורתית אינם פתרונות לוגיים כי אם כישורים חברתיים, משום שכישורים אלה הם תלויים באחר ואינם מסתמכים אך ורק על "העצמי" ועל מרחבו נטול הקונפליקטים. האח בשל אפוא לחשיבה מדעית. בהמשך האחות עומדת בסירובה והאח כועס. המטרה אינה הרמוניה במשפחה כי אם מימוש זכויותיו של כל פרט מתוך נפרדות ועצמאות. ישנה הבעת דעה אישית במשפחה – שהיא הקבוצה המכינה את הפרט לחיים בחברה בוגרת. אמת, השיחה הסתיימה בכעס בניגוד לשיחה בחברה המסורתית. ואולם קבלה ואמפתיה למחלוקות וחוסר-הסכמה הן בבסיס החשיבה הדמוקרטית ("אנחנו מסכימים לא להסכים", יאמר איש המערב). כשאין אמפתיה לדעות שונות וכשקיים הכרח לשמור על הרמוניה אי-אפשר לבסס דמוקרטיה.

6. להלן דיאלוג בין מורה לתלמיד בן חמש-עשרה בחברה המודרנית:

- מורה: תפסיק לחלום כבר. אולי תשתתף אתנו מדי פעם?
תלמיד: אני לא עושה כלום, מה את רוצה ממני?
מורה: זאת בדיוק הבעיה, אתה לא עושה כלום.
תלמיד: אני דווקא עושה, אולי תרדי ממני?
מורה: קודם כול, אל תדבר אלי ככה, ודבר שני, עבדת מאוד יפה בתחילת השנה, אז מה קרה לך בזמן האחרון?
תלמיד: כלום.
מורה: טוב, גש אלי בסוף השיעור, אני רוצה שנשוחח.
תלמיד: לא בא לי.
מורה: מה זאת אומרת? אם אני אומרת לך שאני רוצה שנדבר, אתה תיגש אלי.
תלמיד: לא עשיתי כלום, מה, אסור כבר להסתכל בתקרה?
מורה: לא כשזה במקום להיות אתנו. טוב, גש אלי בסוף השיעור.
תלמיד: את תמיד נטפלת אלי.
מורה: טוב, אז אל תיתן לי סיבות ואני אשמח להניח לך. טוב, די, אתה ממש מפריע לי (מוציאה אותו מהכיתה ושולחת אותו לחכות לה בחדרה).

עמידה במטלות ההתפתחותיות: התלמיד מגלה עצמאות ויכולת לעמוד על שלו מול הסמכות. בכך הוא נמצא בשלב התפתחותי מתקדם בחברתו המודרנית. ייתכן שתלמיד זה עבר את גבולות ההתנהגות העצמאית והוא פשוט הצוף. ייתכן גם שהוא זקוק לגבולות ברורים מצד הסמכות כפי שקורה לעתים קרובות עם בני נוער במערב. ואולם לצורך דיון זה, שאינו עוסק בהדרכת הורים מערבית, כדאי שנציין את העובדה שיש לנער זה משהו שאינו קיים אצל מקבילו בן החברה הקולקטיבית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני הצדדים מתווכחים באסרטיביות. המורה מתפעלת מאופן עבודתו של התלמיד בתחילת השנה. אפשר לזהות גם נימה אמפתית כשהיא אומרת לו "אז מה קרה לך בזמן האחרון?"

תוצאות: המורה מנסה להחמיא לתלמיד כחלק מרצונה לשתף אותו בשיעור. "עבדת מאוד יפה בתחילת השנה", היא אומרת לו. היא מבינה שאם רק תבקר אותו, לא יצמח מזה טוב. התלמיד מצדו חש חופשי לומר את אשר על לבו. הוא אסרטיבי ולא מנסה לרצות את המורה. עם זאת, המורה שומרת על הגבולות ולא מניחה לתלמיד לדבר אליה ככל העולה על רוחו. אף ששיחה זו נעשית לפני כל הכיתה המורה מנסה לבנות עם התלמיד קשר של נימוס, שאין בו משפיל ומושפל. היא מבינה ששום דבר טוב לא יצא מפגיעה בתלמיד. אבל היא גם מבינה שאם תאפשר לו לומר ולעשות ככל העולה על רוחו, לפגוע בה, גם מזה לא יצא טוב. כאן מתחיל דיאלוג לוחמני בין שני אנשים נפרדים במטרה למצוא את המקום הנכון לשניהם, היא כמורה שרוצה ללמד והוא כתלמיד שאמור להיטיב ללמוד. פעמיים היא אומרת לו, "טוב, גש אלי בסוף השיעור", מתוך ניסיון לפנות אליו ביתר רכות ולא בציווי. הקרב ביניהם נאמן לחוקי ההיגיון, המשלבים טיעונים וטיעונים שכנגד. התלמיד נאבק, מנמק ועומד על שלו. הוא ודאי בשל להיות שותף פעיל בחברה דמוקרטית וגם לחשוב חשיבה מדעית. לעתים תשובות המורה והתלמיד יצירתיות. למשל:

תלמיד: אני לא עושה כלום, מה את רוצה ממני?

מורה: בדיוק זו הבעיה, אתה לא עושה כלום.

תלמיד: אני דווקא עושה, אולי תרדי ממני?

יכולת זאת (להשתמש בהיפוך, בשלילה או באופרטור הלוגי "לא" ביחס לסמכות) לא הייתה מתפתחת בתלמיד שאינו חווה עצמאות ונפרדות מסביבתו. מובן שלהורה או מורה שמחפשים ילדים טובים ופחות עצמאיים בתחומים השונים מצב ענייניים זה הוא פחות רצוי. הסמכות חייבת לאפשר למי שמתחיתה את היכולת להתמודד אֶתה ולעתים גם לעלות עליה כדי לעודדו לעצמאות. ההורה המודרני רוצה בדרך כלל שבנו או בתו יעלו עליו בתחומים למיניהם אף על פי שהדבר לא תמיד קל לו. לא כן ההורה הסמכותי. הוא עלול שלא להניח לילדו לשאול אותו שאלות שאינו יודע לענות עליהן כדי לשמור על כבודו. הוא ינסה לשמר מידה של פחד בלב הילד שבלעדיו אין כבוד לסמכות. לדידו, היפוך שכזה יש בו השפלה וערעור על סמכותו והוא לא יניח לזה לקרות.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

מורה: תפסיק לחלום כבר. אולי תשתתף אתנו מדי פעם?

תלמיד: אבל המורה, מה כבר עשיתי?!

מורה: הבעיה היא שאתה לא עושה כלום. אתה צריך לעבוד בכיתה הזאת אם

אתה רוצה להמשיך להשתייך אליה.

תלמיד: אבל המורה, אני משתתף מדי פעם. את בטח זוכרת.

מורה: מה, אתה מערער על מה שאני אמרתי?! בהתחלת השנה היית סטודנט

טוב, עכשיו אתה רק יושב בחוסר-מעש.

תלמיד: (שותק ומסמיק).

מורה: במקום להתבייש בוא אלי אחרי השיעור. אחכה לך בחדר מורים.

תלמיד: אבל המ...
מורה: אם אני אמרתי שתיגש אלי אז אתה תיגש אלי, אחרת תהיה בצרה.

תלמיד: בסדר, המורה (בקול שקט).

עמידה במטלה ההתפתחותית: התלמיד מנסה קצת להתווכח אבל מיד מקבל את מרות המורה. הוא נוהג כפי שמצופה ממנו בחברתו, הוא נכנע לסמכות, ועל כן התפתחותו תקינה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: המורה נוקטת לשון של ציווי *תוקפנות* כשהיא מאיימת על התלמיד שיהיה בצרה והוא מצדו נכנע. היא גם תוקפנית כלפיו כשהיא מעליבה אותו לפני כולם: "במקום להתבייש...".

תוצאות: התלמיד המסורתי מתגונן לנוכח דברי המורה, "תפסיק לחלום כבר. אולי תשתתף אתנו מדי פעם?", ומשיב: "אבל המורה, מה כבר עשיתי?!" ואילו התלמיד המודרני מתקיף לנוכח אותן מילים: "אני לא עושה כלום, מה את רוצה ממני?" הוא אומר. זו תמצית המפגש התרבותי השונה מול הסמכות. האחד נכנע וחברו מורד. לדברי המורה המסורתית המטרה היא השתייכות לכיתה והלימודים הם הדרך לממש מטרה זו. "אתה צריך לעבוד בכיתה הזאת אם אתה רוצה להמשיך להשתייך אליה", היא אומרת. לא כך רואה המורה המודרנית את הדברים. לדידה, המטרה היא הלימודים של התלמיד. זהו הבדל עקרוני מאוד משום שהמורה המסורתית מציבה את הקשר והיחסים של התלמיד עם הסמכות ועם שאר התלמידים במרכז, ואילו המורה המודרנית – את הלימודים. המתרגם החליף את המשפט "עבדת מאוד יפה" במשפט "היית סטודנט טוב", משום שלא מקובל להתפעל מהתלמיד בחברה המסורתית, ואילו האמירה "סטודנט טוב" רומזת גם על קשרים טובים כמו ילד טוב. סמכות המורה המסורתית יכולה לדחוף את התלמיד להתגונן ("מה כבר עשיתי?!"), להתחנף ("את בטח זוכרת"), להתבייש ("שותק ומסמיק") ולהיכנע ("בסדר המורה"). מנגנוני ההגנה של התלמיד מגלים בעיקר כישורים חברתיים המתבטאים בניסיון להתאים את עצמו לסמכות ופחות לעמוד על שלו בטיעונים לוגיים המבססים את צדקתו ביחס לרעהו המודרני. האם יוכל

לעמוד ולהתווכח לפני הכיתה ולהוכיח את צדקתו בהקשר לתרגיל שפותר? הסמכות היא שתקבע בעבורו אם פתרונו נכון יותר מאשר דעתו האישית. אין ספק שמבחינת המורה יש בכך נוחות רבה, אולם מבחינת התלמיד יש כאן משום מחיקה של דעתו ורצונו – תחושות שלא יעודדו אותו בעתיד להיות פעיל בחברה דמוקרטית או לבטא את רעיונותיו היצירתיים. קרוב לוודאי שבכיתה המסורתית תהיה אווירה טובה יותר מאשר בכיתה מודרנית מערבית למשל, משום ההרמוניה שאליה מכוונים כולם. ואולם המחיר ישולם בתחום הדמוקרטיה, היצירתיות והמדע.

7. להלן שיחה בין אם ובתה בנות החברה המסורתית:

- אם: עם מי את מדברת, בתי?
 בת: עם חברה שלי, אמא.
 אם: מי מהחברות שלך?
 בת: עם ס', אמא.
 אם: מה היא רצתה?
 בת: סתם, אמא!
 אם: מה זה סתם? בשביל מה היא דיברה?
 בת: אמא, מה קרה לך? למה את שואלת את כל השאלות האלה?
 אם: נו, בתי, אין דבר. אבל האם זה בעיה אם אני שואלת אותך עם מי את מדברת?
 בת: אמא, תסמכי עלי בבקשה. את מכירה את הבת שלך טוב מאוד. בשביל מה את שואלת את כל השאלות האלה?
 אם: מכיוון שאני מכירה את הבת שלי טוב מאוד אז אני רואה שזה לא חטא או בעיה גדולה כשאני שואלת אותך, בתי.
 בת: אתמול כשהייתי עם חברתי ל' היא דיברה עם חברה שלה כמעט שעה וחצי וכשסיימה אמה לא שאלה אותה שום שאלה כמו שאת שואלת אותי! אמא, את לא סומכת עלי, בבקשה, אמא, תתייחסי אלי כמו בחורה גדולה. את לא מאמינה בי, אמא?
 אם: לא, בתי, בכלל לא. אני מאמינה בבת שלי טוב מאוד וגם יודעת שהיא מתנהגת טוב מאוד וגם לא מסתירה ממני דבר. ואני בשבילה גם חברה ראשונה ואהובה. אבל את יודעת, בתי, מה זאת "דאגה של אם" לילדיה? הלוואי שאמא שלי הייתה עדיין חיה והייתה אומרת לי, "בתי...", כדי שארגיש באהבתה החמימה, ברחמנות שלה ובדאגתה (בעיניים של האם התחילו לעלות דמעות).
 בת: אמא, מצטערת שנזכרת בסבתא, זיכרונה לברכה, אבל אני אשמח מאוד אם את תמיד תשאלי ותדאגי לי (הבת חיבקה את אמה).

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת שומרת על קשר קרוב עם אמה ועל כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר הזדהות הדדית עמוקה בין הבת לאמה. כמו כן שימוש חוזר בשם היחס "בתי".

תוצאות: בתחילה הבת חווה את אמה כמי שחוקרת אותה, חושדת בה ולא נותנת בה אמון. היא מתחננת אל אמה שתיתן בה אמון ("אמא, את לא סומכת עלי, בבקשה אמא, תתייחסי אלי כמו בחורה גדולה. את לא מאמינה בי, אמא?"). בבת אחת משתנה התמונה כשהבת מבינה שהאם נותנת בה אמון אבל שואלת שאלות משום שהיא מבקשת את קרבתה. אז נענית הבת לבקשתה מכל הלב. אנו רואים את שתי הפוזיציות האפשריות בחשיבה המסורתית: דחייה או הזדהות. אין כאן בירור ענייני מה הבת רוצה לספר ומה לא, מה מתאים לספר ומה לא, בירור שמציית לחוקי ההיגיון הקשורים לגילה של הבת ולנושא הנדון. האם מגייסת את ההזדהות הבין-דורית כדי להסביר לבת את תחושותיה. היא מספרת לה כמה היא מתגעגעת על אמה, עתה הן אחיות לגעגועים, והבת אמנם מיד מתחברת בעוצמה רגשית חזקה לאמה. "אני אשמח מאוד אם את תמיד תשאלי ותדאגי לי", מסיימת הבת. הזדהות של האחד עם חברו פירושה שהוא חש כמוהו באותו עניין. בחברה שבה ההזדהות משמשת הדבק המאחד את המשפחה אי-אפשר לגבש דעה עצמאית, שחיונית לחברה דמוקרטית. בחברה הבנויה על הזדהות גם אי-אפשר ליצור משום שהפרט לעולם אינו לבד, בחווייתו. ובחברה שבנויה על הזדהות קשה לפתח מדע משום שבהזדהות הפרט מופעל על ידי האחר מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה שלו ואינו מכוון לאזור נטול הקונפליקטים שבתוכו. כך לא בדקו הבת ואמה מה מתאים לספר ומה לא, ותחת זאת הן הזדהו זו עם זו.

כדאי גם לשים לב שהאם מתגעגעת לרחמנותה של אמה שלה. זהו תיאור מקובל בחברה המסורתית ליחסי הורה וילד ופחות מקובל בחברה מודרנית. הילד המסורתי מנסה לא אחת לעורר את רחמי ההורה עליו כדי שיוותר לו, שיקנה לו וכו'. רחמים אינם אלא סוג של רגש הזדהות, ההורה מזדהה עם ילדו וחש את תחושותיו. זהו החיבור הרגשי המאפשר קרבה בחברה המסורתית כשנפרדות ועצמאות אינן אופציה קיימת. הרגש המקביל בחברה המודרנית (אחת האפשרויות) הוא רגש האשמה. בחברה המודרנית ילד יכול לעורר רגשי אשמה בהורה כדי שזה יענה למבוקשו.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

אם: עם מי את מדברת?
בת: עם חברה שלי, אמא.
אם: מי מהחברות שלך?
בת: עם ד', אמא.
אם: מה היא רצתה?
בת: אמא, מה זאת החקירה הזאת!?!
אם: זה לא שאני לא סומכת עלייך. כל פעם שאני שואלת אותך משהו את

- מיד נפגעת כאילו אני לא סומכת עלייך. אסור לי כבר להתעניין בך ולשאול?!
- בת: אמא, מה שאני רוצה אני אספר לך. מה הבעיה?!
- אם: אני לא דיברתי כך לאמי.
- בת: טוב, בתקופה שלכם הכול היה יותר טוב. ובמיוחד את היית בת טובה ממני.
- אם: לא, גם לי היו בעיות עם הורי למרות שעכשיו אני מתגעגעת אליהם. ואני מעולם לא אמרתי ואפילו לא חשבתי שאת בת לא טובה. להפך, את יודעת כמה אני מעריכה אותך.
- בת: טוב, אמא, אני מצטערת אם פגעת בך.
- אמא: אולי אני מגזימה קצת. אבל גם את לא מספרת כמעט כלום.
- בת: אמא, תאמיני לי שמה שאני רוצה להתייעץ אתך ולספר לך אני מספרת. ואני מוכנה לשים לב לזה יותר ולספר לך יותר. אבל תשתדלי גם את לא כל כך להציק. זה באמת קושי שלך בעניין הזה.
- אמא: (שותקת).

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת עומדת על שלה, ואמה מאפשרת לה לנהוג כך. על כן, הבת עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת והאם שתייהן אמפתיות ואסרטיביות זו כלפי זו. האם פונה אל בתה בנימוס ומתפעלת ממנה כשהיא אומרת לה, "את יודעת כמה אני מעריכה אותך".

תוצאות: השיחה נפתחת בכך שהאם רוצה לדעת יותר על בתה, מחשבותיה ומעשייה והבת דוחה אותה משום שהיא רוצה עצמאות ופרטיות. שיחה זו שכיחה בהרבה בתים מודרניים שיש בהם מתבגר או מתבגרת. בזמן שהבת המסורתית אומרת בעדינות, "אמא, מה קרה לך? למה את שואלת את כל השאלות האלה?" אומרת הבת המודרנית באסרטיביות, "אמא, מה זאת החקירה הזאת?!" תשובת האם המסורתית רכה יותר ומתאימה לשאלת בתה, "נו בתי, אין דבר...". ואילו תשובת האם המודרנית אסרטיבית יותר, "זה לא שאני לא סומכת עלייך...". מבנה לוגי כזה של משפט, "זה לא שאני לא סומכת עלייך", שבנוי על שלילה של שלילה, לא שכיח בחברה המסורתית, שאינה מכוונת לשימוש נרחב באופרטורים לוגיים ("לא", "ו", "או"). האם המודרנית ממשיכה ומדברת במונחים של פגיעה כשהיא אומרת שבתה נפגעת כשהיא מתעניינת בה. היא לא מדברת על עלבון או השפלה, רגשות נעדרי נפרדות הממוקדים באחר. פגיעה נשארת בגבולות העצמי, ואילו עלבון ועוד יותר מכך השפלה נתפסים כרגשות חזקים יותר המדגישים את משקלו של האחר הפוגע. בהמשך, האם מחווה את דעתה על פער הדורות שבעטיו ילדים מכבדים פחות את הוריהם (מה שהביא את החברה המודרנית להיות פחות שמרנית ורחוקה עוד יותר מהחברה המסורתית בתפיסתה). באופן זה האם

עשויה לעורר רגשות אשמה בבתה. שוב, אשמה היא רגש המוכל בעצמי ושונה ממקביליו המסורתיים – בושה ורחמים – הממוקדים באחר. אבל הבת משיבה לה בציניות, "טוב, בתקופה שלכם הכול היה יותר טוב. ובמיוחד את היית בת טובה ממני", תשובה בעלת מרכיב לוגי השוואתי, שאינה מקובלת בשיח המסורתי. כשהאם מבטאת הערכה אל בתה מתנצלת הבת. ביטוי הערכה אינו הערצה כשם שהתנצלות אינה בקשת סליחה ומחילה. בחברה המודרנית אפשר להעריך מישהו באופן ששומר על הנפרדות והעצמאות של השניים, מה שלא כן בהערצה. כך גם ההבדל בין התנצלות, שמביעה צער על מקרה מסוים וממוקדת בעצמי, ובין בקשת סליחה, הממוקדת באחר ולעתים תלויה בו בכך שיקבל את הסליחה. כשהאם מעריכה את בתה ובכך היא מפסיקה את ההאשמה יכולה גם הבת לסגת לתוכה ולהתנצל. האם שימשה לה מודל של קבלת אחריות והבת נהגה כמוה. השיחה המודרנית היא לוגית ביסודה ומחפשת אחר פתרון בעזרת משא ומתן. הפתרון הנמצא במקרה זה הוא בשיטת האנליזה ולא בשיטת ההזדהות. הבת והאם מסכימות שכל אחת תקבל אחריות על החלק שלה בעניין. ההסכמה שהאם תנסה לנדנד קצת פחות והבת תנסה לשתף קצת יותר הוא עוד ניסוח לוגי לפתרון שנמצא. הרושם הוא שהמבנה המודרני הוא לוגי גם ברמת המיקרו של המשפט הבודד (עוד דוגמה: "לא", גם לי היו בעיות עם הורי למרות שעכשיו אני מתגעגע אליהם. ואני מעולם לא אמרתי ואפילו לא חשבתי שאת בת לא טובה. להפך, את יודעת כמה אני מעריכה אותך") וגם ברמת המקרו של הניסיון להגיע לפשרה באופן משמעותי יותר ממבנה השיחה המסורתית. מובן שבת זו בשלה לחיי חברה דמוקרטיים, המתבטאים באופן ניהול השיחה עם אמה, וגם לעבודה יצירתית ומדעית הממוקדת בעצמי.

8. להלן שיחה המתנהלת בין אחים ואחות בני משפחה מודרנית:

אח צעיר: שלום. מישהו בבית?

אחות: כן, אני. מה העניינים, מה אתה רוצה?

אח צעיר: כלום, רק רציתי לדעת מי בבית.

אחות: אם אתה כבר ליד הכיור אז תביא לי מים.

אח צעיר: מה אמרת? לא שמעתי.

אחות: שמעת מצוין.

אח צעיר: לא, לא שמעתי מילה מסוימת, איך...

אחות: בבקשה תביא לי מים.

אח צעיר: טוב.

אחות: לא מים מהברז, מהמקרר.

אח צעיר: אבל כבר שמתי לך מים.

אחות: אז תשתה אותם אתה, ולי תביא מים מהמקרר.

אח צעיר: אוף, איזה מעצבנת את.

אחות: נכון, אבל בכל זאת תביא לי בבקשה מים קרים מהמקרר.
אחות: תודה רבה
אח צעיר: גם כשאני אבקש ממך משהו את תביא לי, תזכרי את זה.
אחות: (מהנהנת בראש).
אח בוגר: ע' (האח הצעיר), אם כבר הבאת למ' (האחות) מים אולי אתה מוכן להביא לי את הפלאפון למעלה.
אח צעיר: (קם מהספה) בחלומות הלילה, תקום ותיקח לבד.
אח בוגר: היית נחמד למ', עכשיו תהיה נחמד אלי.
אח צעיר: (צועק מלמעלה) אני לא רוצה להיות נחמד.
אחות: (לאח הבוגר) אתה רואה? רק אלי הוא נחמד.
אח בוגר: (מגחך)

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה לשלושת הילדים יודעים לעמוד על שלהם בנימוס ובתקיפות, דבר המעיד על עצמאותם והתפתחותם התקינה במסגרת חברתם.
כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בולט השימוש במילים "בבקשה" ו"תודה", כלומר בנימוס. יש שימוש בשמות פרטיים של אחים ולא בשמות יחס. הילדים כולם אסרטיבים.

תוצאות: מדוע חשוב כל כך לאח הצעיר שיגידו לו בבקשה? ללא מילת פנייה זו ע' יחוש שהבקשה שיביא מים משפילה אותו. ללא מילות הפנייה "בבקשה" ו"תודה" הוא יחווה זאת, כרבים מאתנו, כפקודה. הנימוס הוא שמאפשר לו לחוש שהסכמתו להביא מים נובעת מרצונו. ילד שגדל כשעצמאותו ורצונו החופשי מוצבים במרכז יהיה באופן טבעי בשל ומוכן לקחת חלק פעיל בחברה דמוקרטית. לעומת זאת, הוא לא ייכנע בנקל לשלטון דיקטטורי משום שחונך להביע את דעתו. בשיחה משפחתית זו בין אחים ואחיות בני החברה המודרנית, שבה כל אחד מנסה לעמוד על דעתו ולשמור על האינטרסים שלו, גם אם תיפגע ההרמוניה הקבוצתית, יש אסרטיביות והומור. האסרטיביות מאפשרת לכל אחד מהילדים לבטא כעסים בחופשיות. זו חברה שבה לא רק שהכעס אינו מופנה רק מכיוון הסמכות אל מי שמתחיתה, אלא בה מותר לכל אחד לבטא כעס על כל אחד. ההומור, שיש בו מרכיבים לוגיים ויצירתיים, מדגים את יכולתם של הילדים לחשיבה מדעית. למשל, כשהאחות רוצה מים קרים ומתברר שהאח כבר מזג לה מים מהברז יש לה פתרון: היא מציעה לו שישתה אותם בעצמו. אנו גם רואים איך ערכי הסימטריה ("גם כשאני אבקש ממך משהו את תביא לי, תזכרי את זה") והשוויון ("היית נחמד למ', עכשיו תהיה נחמד אלי") מופנמים אצל הילדים. שוב, היבטים של חשיבה מדעית שהולכים לאיבוד בחסות הסמכות ובחברה הייררכית שמסודרת על פי גיל ומין. הילדים גם משחקים בהומור יצירתי לאורך כל השיחה. אנו מבינים שרק אזור נטול קונפליקטים פעיל יכול להיות אחראי לתוצרים אלו.
שיחה דומה בחברה המסורתית הייתה עשויה להתפתח כך:

אח קטן: שלום. מישהו בבית?
אחות: כן, מה העניינים, חמוד, רוצה משהו?
אח קטן: לא, כלום.
אחות: חביבי, תביא לי מים בבקשה.
אח קטן: מה אמרת? לא שמעתי (בלעג).
אחות: נו, בבקשה, אני צמאה.
אח קטן: לא רוצה, את זו שצריכה להביא לי.
אחות: נו, בבקשה (מתחננת).
אח קטן: (לא מתייחס).
אח גדול: (קורא לאח הקטן) תביא לי את הפלאפון למעלה.
אח קטן: איפה הוא נמצא?
אח גדול: אצלך, על הספה.
אח קטן: בסדר (לוקח את הפלאפון ועולה).
אחות: לאח הגדול אתה מביא מה שהוא רוצה ולאחותך אתה לא מוכן?
אח קטן: בנות משרתות את הבנים ולא להפך.
האחות מתרגזת, קמה ומביאה לעצמה מים.

עמידה במטלה ההתפתחותית: נראה שהבנים יודעים את מעמדם וזכויותיהם במסגרת המשפחה. לא כן הבת. המתרגמת המסורתית נצמדה לטקסט המודרני כפתיחה ועל כן הבת מעוזה. סביר להניח שהיא לא תעז עוד פעמים רבות. אם לא למדה זאת עד עתה היא תלמד בעתיד הקרוב שעליה לשרת את אחיה ולא להפך. אז תעמוד כאחיה במטלה ההתפתחותית המיועדת לה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שימוש בשמות יחס: "לאח הגדול אתה מביא מה שהוא רוצה ולאחותך אתה לא מוכן?!" המתרגמת גם בחרה להפוך את השמות הפרטיים של הדוברים, ע' ומ', למילות יחס: "אח קטן" ו"אחות". האח הקטן מזדהה עם בקשת אחיו הגדול ודוחה את בקשת אחותו. האח הקטן תוקפני כלפי אחותו כשהוא לועג לה.

תוצאות: אם משווים את הטקסטים משפט־משפט רואים שהמתרגמת המסורתית הפכה את הנימוקים הלוגיים של האחות, מ', לנוסחים עדינים ומתחננים יותר מהתחלה. כבר במשפט השני נשמט ה"אני" המודרני ונוסף ה"חמוד" המסורתי. בתשובה לשאלתו של האח הצעיר, ע', אם מישהו בבית האחות, מ', אומרת, "כן, אני. מה העניינים, מה אתה רוצה?" ואילו האחות המסורתית אומרת, "כן, מה העניינים, חמוד, רוצה משהו?" כלומר מ' ממוקדת ב"אני", ואילו האחות המסורתית ממוקדת באחיה. בהמשך, בעוד מ' מנמקת, "אם אתה כבר ליד הכיור...", ועומדת על דעתה, "שמעת מצוין", הבת המסורתית משתמשת במילות הפנייה "חמוד", "חביבי", "בבקשה" ובעיקר מתחננת לאחיה שיביא לה מים. האח, ע', דורש שאחותו תאמר לו "בבקשה", ואילו האח

המסורתי לועג. במובן זה ע' דואג שלא ישפילו אותו בציווי ולא יפגעו באזור נטול הקונפליקטים שלו, ואילו האח המסורתי משפיל את אחותו ופוגע באזור נטול הקונפליקטים שלה. בהמשך נדרש האח הבכור לנימוק, "אם כבר הבאת למ'..." , אולם האח המסורתי לא נדרש לכך. "תביא לי..." , הוא פוקד. כך הופכת חשיבה הגיונית לרגשית, האזור נטול הקונפליקטים מצטמצם משום הרגשות החודרים אליו ונפגעת היכולת הלוגית-המדעית. זאת גם הסיבה שהטקסט המסורתי מתקצר, משום שאין בו נימוקים.

השוני באופני החשיבה הוא גם ברמת המילים הבודדות. האח הבכור מבקש מהאח הצעיר, ע', שיהיה אליו "נחמד" ("היית נחמד למ', עכשיו תהיה נחמד אלי"). "נחמד" זו מילה בעלת גוון נימוסי ומרוחק יותר, בעלת מיקוד שליטה פנימי, בשונה מ"חמוד" או "חביבי", שהן מילים הרבה יותר חמות ומזמינות קשר רגשי. על כן, נדיר למצוא בטקסט המסורתי את המילה "נחמד" כפי שנדיר למצוא בטקסט המודרני שימוש יומיומי במילים "חמוד" ו"חביבי".

משיחה זו נעדרים המשחק הלוגי, המשחק היצירתי וההומור ביחס לשיחה המודרנית. במקומם, כפי שנאמר, הופיעו התגובות הרגשיות של לעג, התחננות וציות. בחברה שבה מיקוד השליטה הוא חיצוני סביר להניח שנמצא פחות חשיבה לוגית ויצירתית המתבססת על "העצמי" ויותר ניסיון להפעיל את האחר באמצעות רגשות. אנו גם מתרשמים שפחות חשוב אופן הבקשה (האחות המסורתית מיד אמרה "בבקשה", ואילו האח לא אמר) ויותר חשוב מיהו המבקש (לבת אין זכות לבקש דבר כזה מאחיה הקטן, ואילו כל בקשה של האח הגדול תיענה מיד). במצב עניינים זה הבת תלמד מהר שגורלה נחרץ ואישיותה (ולא חשוב כמה היא מנומסת) לא תושיע אותה. ואילו האח ילמד שגם הוא לא צריך להתאמץ משום שדרישותיו ייענו בכל מקרה. האח והאחות פטורים אפוא מכל מאמץ להסביר, לנמק או לתקשר עם האחר בנוגע לבקשתם משום שזה לא ישנה דבר. המשחק הלוגי והמשחק היצירתי הולכים לאיבוד כשהתוצאות ידועות מראש. לא הכישורים שיש לפתח או האישיות שאפשר לעצב קובעים את מהלך הדברים, כי אם הגורל (היותך בן או בת, גדול או קטן).

אחדות המשפחה, אותה תחושת חום ללא תנאי שמפגינה האחות כלפי אחיה ("חמוד", "חביבי") ואותה היענות של האח הקטן לבקשת אחיו הגדול, היענות ללא סייג, היא הדבק המשפחתי שמתגמל את כל הצדדים. במובן זה המשפחה המסורתית לא מחפשת צדק, אלא קשר. הערכים של העצמאות נתפסים בעיניהם כקרים ומרוחקים, התנשאות של האדם האינדיבידואל החושב את עצמו לאלוהים שאינו זקוק לאיש. כדי לחדד נקודה זו של עמדה לוגית מול עמדה רגשית נבחן איך מבקשת מ' מע' מים: "אם אתה כבר ליד הכיור אז תביא לי מים". ואילו בגרסה המסורתית: "חביבי, תביא לי מים בבקשה". בדוגמה הראשונה נימוק לוגי ("אם אתה כבר ליד הכיור...") ובשנייה פנייה רגשית ("חביבי..."). אנו מתרשמים שערכים מודרניים של היגיון וצדק עומדים מול ערכים מסורתיים של רגש וקשר.

9. להלן דיאלוג בין שני אחים מסורתיים:

אח גדול: לך תקנה חפיסת סיגריות.

אח קטן: אוף... אתה לא יכול ללכת ולקנות?

אח גדול: מה קרה לך?! אני אומר לך ללכת ולקנות אז אל תתחיל להתווכח.

אח קטן: אני לא מתווכח אבל אני עייף. אתה יכול להקפיץ אותי לקיוסק?

אח גדול: אם הייתי מקפיץ אותך לקיוסק אז הייתי הולך בעצמי, אני מבקש

ממך כי אין לי זמן.

אח קטן: בסדר, אני הולך.

אח גדול: תקנה לעצמך מה שאתה רוצה.

אח קטן: תודה, קח נשיקה.

אח גדול: (מקבל נשיקה ונושק לאח הקטן וצוחק)

ריאיון עם האח הגדול:

מראיינת: מדוע התרגזת בתחילה?

אח גדול: בגלל שאחי הקטן לא רצה ללכת. אני יודע שכשהוא רואה שאני

מתרגז אז הוא עושה מה שאני מבקש. אני אוהב אותו מאוד ואני יודע

שהוא אוהב אותי אבל הוא מנסה להתחמק.

ריאיון עם האח הקטן:

מראיינת: מה אתה רצית מאחך?

אח קטן: קיוויתי שאחי יעשה לי סיבוב באוטו אבל הוא עסוק לכן נתתי לו

נשיקה והלכתי כי אני אוהב אותו.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האחים בהחלט עומדים במטלה ההתפתחותית של

חברתם ויוצרים קשר חזק של הזדהות הדדית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הזדהות של אהבה.

תוצאות: האח הגדול פוקד על אחיו הצעיר ללכת ולקנות לו חבילת סיגריות. לאח

הקטן לא מתחשק והוא מנסה להתחמק. ואז כועס עליו האח הגדול. כעס הוא מסר

מספק לידו של האח הקטן כדי להבין שעליו לציית. הוא אוהב את אחיו, הוא לא צריך

הסברים, הוא צריך רק מסר רגשי. הדיאלוג ביניהם הוא אפוא דיאלוג של רגשות ולא

של נימוקים הגיוניים. במילים אחרות, תפקיד האח הקטן לדאוג לכך שאחיו הגדול לא

יתרגז. לא מתפקידו לעמוד על שלו ולומר את אשר על לבו. האח הגדול, מצדו, חש

שמאחריותו לדאוג שהאח הקטן ירגיש טוב ולא יחוש אכזבה בתום השיחה. על כן הוא

מרשה לו לקנות גם לעצמו משהו. זו דוגמה מובהקת ליחסי הזדהות שבהם כל אחד

ממוקד ברגשות האחר, חש אחראי להם, ומגיב על פיהם. כשהאחד אחראי על רגשות

אחיו לא פחות מאשר על רגשותיו הוא נחסמת אפשרות היצירה. חווייתם הפוכה

מחוויית היוצר, שחש לרגע שהוא אלוהים בכבודו ובעצמו שאינו צריך להתחשב

באיש.

שיחה דומה בחברה המודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:
אח גדול: אתה מוכן לקפוץ ולקנות לי קופסת סיגריות? אני פשוט נורא לחוץ בזמן.
אח קטן: גם אני עסוק מאוד.
אח גדול: בחייך, תעשה טובה, פעם אחרונה עזרתי לך כשהיית צריך שאקח אותך באוטו.
אח קטן: טוב, גם אני עזרתי לך כל כך הרבה פעמים.
אח גדול: אם תביא לי סיגריות אני מבטיח לך שלא תצטער.
אח קטן: מה תיתן לי?
אח גדול: מה אתה רוצה?
אח קטן: שתשחק אתי במשחק הלגו החדש שקיבלתי.
אח גדול: סגרנו, עכשיו תקפוץ מהר כי אני כבר משתגע בלי סיגריות.
אח קטן: (הולך בעצלתיים ובאי־חשק)

עמידה במטלה ההתפתחותית: שני האחים שומרים על עצמאותם ועל כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר אסרטיביות של שני האחים. האח הגדול פונה אל הקטן בבקשה ולא בציווי.

תוצאות: האח הגדול פותח בבקשה ("אתה מוכן...") ולא בציווי ("לך תקנה..."), ובכך הוא מספר לנו על מהות ההבדל בין גישתו המודרנית לאחיו ובין גישת האח המסורתי. הוא שומר על האזור נטול הקונפליקטים של אחיו ופונה אל שיקול דעתו. האח הקטן עומד על שלו באסרטיביות ואומר שגם הוא עסוק. ואז מתחנן קצת האח הגדול ("בחייך...") אבל מיד הוא ממשיך בחיפוש אחר צדק בדמות שוויון ("פעם אחרונה..."). האח הקטן לא נשאר חייב ומזכיר את הפעמים שגם הוא עזר לאחיו הגדול. עכשיו מבטיח האח הגדול תמורה, והקטן רוצה לדעת איזו תמורה. לאחר עוד משא ומתן קצר הושגה הפשרה המיוחלת: סיגריות תמורת משחק משותף בלגו. הרבה אחים מסורתיים יגידו שכך לא מתנהגים אחים ויצפו ליתר חום, קבלה של האחר והזדהות עם צרכיו. אבל בדיוק אותו ויתור על הזדהות וגיבוש עצמאות ונפרדות של האחים יאפשר להם בעתיד להיות שותפים תורמים בחברה דמוקרטית, משום שלא ימהרו להזדהות עם האחר, ולקולם יש משקל ייחודי ואישי ולא קבוצתי. האחים גם פתרו לא מעט בעיות לוגיות במשך המשא ומתן הקצר, ערכו שיקולי כדאיות, הציעו רעיון ועמדו על שלהם, כל המהלכים הללו הם תנאים הכרחיים גם ליצירתיות וגם לחשיבה מדעית מתוך האזור נטול הקונפליקטים.

בוגרים (תשע־עשרה ומעלה)

בבגרותם יהיו דפוסי החשיבה ודפוסי ההתנהגות של האדם המסורתי והאדם המודרני כמעט הפוכים זה מזה בעניינים רבים. האדם המודרני הבשל גיבש נפרדות ועצמאות

מסביבתו בתהליך התפתחות ארוך, ואילו האדם המסורתי למד למצוא, בתהליך התפתחות ארוך לא פחות, את מקומו בקבוצה ולהשתלב בה בהתאם לתפקידו ולמעמדו המשפחתי והחברתי. להבדלי גיל ומין יהיה יתר משקל בחברה המסורתית מאשר בחברה המודרנית, משום שחברה שמנוהלת על ידי מיקוד שליטה חיצוני מייחסת לפערים אלה יתר משמעות מחברה המנוהלת על ידי מיקוד שליטה פנימי. ההורה המודרני ישאף לגדל גם את ילדיו לעצמאות ויעניק להם יכולת לממש מטרה זו. הוא יציב אותם בדרך כלל במרכז וידבר אליהם בנימוס. לעומת זאת, ההורה המסורתי יגדל את ילדיו באופן שהקשר בין בני המשפחה והמחויבות להם היא המטרה. הוא יציב את עצמו במרכז ויפנה אל ילדיו בשפת הציווי. הבוגר המודרני ייתכן שיחיה את חייו הרחק ממשפחת המקור ובאופן בלתי-תלוי בה, ואילו הבוגר המסורתי עשוי לעבוד באותו מקום עבודה עם בני משפחה אחרים ולגדל את ילדיו בסמוך להוריו ולאחיו. הוריו ישמשו בעבורו דמות סמכות גם בחייו הבוגרים. מובן ששני פרטים אלו ייבדלו זה מזה במבנה הרגשי והקוגניטיבי שלהם בהתאם למטרות שהם מכוונים אליהן.

1. להלן תיאור מקרה שהתרחש בחברה מודרנית:

א' וה' היו חברות טובות במשך שנים. בשנה האחרונה לכל אחת מהן יש חבר, שתיהן עובדות ולומדות, אין להן זמן להקדיש זמן לזמן והן אינן נפגשות. אתמול התקבצו אצל א' כמה חברות משותפות לה ולה' מילדות, אבל א' לא הזמינה את ה'. ה' שמעה על המפגש מאחת החברות והחליטה להתקשר אל א'.

- ה': צהריים טובים לך, גברת.
א': שלום גם לך, נעִלְמָת.
ה': לא שכחת אותי אתמול?
א': האמת שזה ברח לי מהראש. אולי זה בגלל שאנחנו כל כך התרחקנו.
ה': זה לא משנה את העובדה שהיית צריכה להתקשר ולהזמין. כנראה שאת באמת כבר לא מעריכה את הקשר שלנו, הייתי אומרת שאת מזלזלת.
א': ה', גם לך יש חלק גדול בכך. את אף פעם לא טורחת להזמין אותי או להציע לי להיפגש אפילו לקפה, לסיגריה, לכלום.
ה': טוב, השיחה לא תוביל לשום מקום.
א': את רואה? ישר מרימה ידיים במקום לנסות ולהגיע אתי לעמק השווה.
ה': אני מאוד פגועה עכשיו. תני לי זמן ואז ניפגש ונדבר על הכול. הגיע הזמן שנעשה מאמצים בשביל להתקרב מחדש.
א': את יודעת שאת חשובה לי ואני מצטערת על אתמול.
ה': טוב, אני עדיין מאוכזבת אבל זה יעבור.
א': רוצה אולי ללכת לים מחר? נטייל, נשתזף...
ה': אני אודיע לך בבוקר...

א': טוב, ביי, נעלֶמְת.
 ה': א', תיזהרי ממני, מתעלמת שכמוך, יאללה נדבר מחר, ביי.
 א': ביי, מותק.

עמידה במטלה ההתפתחותית: כל אחת משתי הבנות אומרת את מה שיש לה לומר ושתייהן עושות שימוש בביטויי חוסר-הסכמה תוך כדי חיפוש פשרה. כל אחת משתי הבנות שומרת על עצמאותה בשיחה ועל כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית של חברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות אסרטיביות ואמפתיות (למשל, "אני מצטערת...") זו כלפי זו. הן פונות זו אל זו בשמות הפרטיים.

תוצאות: ה' פותחת בציניות במילים, "צהריים טובים לך, גברת". גם א' משיבה לה בציניות, "שלום גם לך, נעלֶמְת". ואז שואלת ה' את א', "לא שכחת אותי אתמול?" ייתכן שבחורה מסורתית הייתה שואלת, "מה קרה אתמול?" כדי לתת לחברתה פחות רמזים באשר לכוונתה וכדי לבדוק באופן נקי יותר את עמדת החברה. א' מודה ("האמת...") שזה ברח לה מהראש אולי משום שהן התרחקו. אם כן, יש אמת פנימית ויש לה גם סיבה. ה' חוזרת לשפת העובדות ("זה לא משנה את העובדה שהיית צריכה להתקשר"). גם זו חלק מהחשיבה המדעית, יש עובדות ויש אמת. לדידה הסיבה לכך היא "כנראה..." שא' לא מעריכה את הקשר שלהן. ה"כנראה" מעיד שההערכה היא בעלת סבירות גבוהה אם כי לא ודאית. גם זו מילה לא שכחה בטקסט המסורתי משום עמדת הביניים שהיא מייצגת שיש בה פשרה. "הייתי אומרת שאת מזלזלת" – גם זו הערכה בעלת מיקוד שליטה פנימי ("הייתי אומרת..."). ה' אינה אומרת "את לא מכבדת" – פעולה שיוצאת החוצה. זלזול הוא יותר ממוקד בעצמי ומעיד על עניין שבין הפרט לעצמו – סדר החשיבות שהוא מעניק לנושאים למיניהם. א' משיבה לה, "גם לך יש חלק גדול בכך..." אנו רואים שא' מדברת במונחים של חלוקת אחריות ולא של שחור ולבן. באמירה זו היא מודה שגם לה יש חלק במה שאירע ומקבלת על עצמה מידה של אחריות. האמירה "גם לך יש חלק..." שונה מהאמירה "את אשמה", שנפוצה בחברה המסורתית. זו הזמנה של א' לה' לקבל אחריות על החלק שלה. א' מדברת אל ה' מבפנים ולא מבחוץ ופונה אל הרגשות שלה הממוקדים בעצמי. וכעת מגיע ההסבר של א' מדוע לדעתה גם ה' אחראית ("את אף פעם לא טורחת..."). אין אמירה ללא הסבר. ה' מסתכלת כעת על השיחה קצת ממרחק, מביטה על מסלולה ומתרשמת שבדרך זו הן לא ישיגו הבנה הדדית ופשרה. אם כן, לדידה של ה', לשיחה יש מבנה של התחלה, אמצע וסוף והיא צריכה להתפתח באופן גיוני כדי להשיג את התכלית. א' מתקוממת ואומרת, "את רואה? ישר מרימה ידיים במקום לנסות ולהגיע אתי לעמק השווה". לא' הערכה שונה. היא מתרשמת שה' נכנעת ומוותרת מהר מדי. הרי יש להן מטרה משותפת – להגיע לעמק השווה. לדידן של בנות אלו מדובר בתרגיל לוגי, לעתים בעל מרכיבים יצירתיים, שבו אם יעבדו קשה מספיק הן ימצאו את הנוסחה

שבה שתיהן יצאו נשכרות. תרגיל בעל מאפיינים של חשיבה מדעית לכל דבר. ההתפייסות ביניהן תהיה מלווה גם בתחושת ניצחון שאינה שונה בהרבה מפתרון מוצלח של תרגיל במתמטיקה. ה' מסכימה עם א' שהיא מרימה ידיים. היא מסבירה למה היא מתנהגת כך כשהיא אומרת, "אני מאוד פגועה עכשיו, תני לי זמן". היא לא אומרת, "את פגעת בי". היא ערה לכך שהיא אחראית לרגשותיה ויודעת שייתכן כי פגיעתה היא פירוש סובייקטיבי שלה למאורעות שאינם בהכרח הפירוש היחיד ושייתכן כי מישו אחר לא היה נפגע כמוה. משפט זה לא היה יכול להיאמר בלי יכולת להביט פנימה. ה' למשל לא חשה מושפלת, נבגדת ואפילו נעלבת, משום ששלוש חוויות רגשיות אלו מקורן באחר ולא בעצמי ועל כן הן מקובלות יותר בחברה המסורתית. ה' מסכימה שיש צורך לעשות מאמצים כדי להתקרב מחדש. עצם המילה "מאמצים" מעידה על הצורך של הפרט מצד אחד, להתגבר על הפגיעה ומצד אחר, לאמץ את מוחו בחשיבה מסודרת המובילה לפתרון – כלומר קבלת אחריות. התקרבות בחברה המסורתית תהיה קשורה פחות לאחריות אישית ויותר לאחריות של הפרט בנוגע לתחושותיו של האחר. בחברה המסורתית כשיש תהליך פיוס, כל אחד, יותר משהוא עושה את העבודה לעצמו הוא דואג שחברו ירגיש טוב. ההתקרבות נמשכת בצעדים הדדיים קטנים. עתה א' משיבה בחום לה', "את יודעת שאת חשובה לי, ואני מצטערת על אתמול". "את חשובה לי" היא אמירה ממוקדת בעצמי שמעניקה מתנה לאחר בדמות תחושותיו החיוביות של הדובר כלפיו. זוהי דוגמה לדרך של שני אנשים נפרדים בני התרבות המודרנית לדבר על הרגשות שהם מעוררים זה בזה. ואחר כך באה ההתנצלות. "אני מצטערת" הוא ביטוי מודרני נפוץ, שוב ממוקד בעצמי. הפרט מקבל אחריות על מעשיו אבל לא בהכרח מצפה שהאחר יקבל את התנצלותו. ציפייה כזאת הייתה הופכת את ההתנצלות לממוקדת באחר, כמו בקשת מחילה למשל. כעת ה' אומרת, "טוב, אני עדיין מאוכזבת אבל זה יעבור", דיבור שנשמע מכוון לעצמה לא פחות מאשר לחברתה. המילה "אכזבה" גם היא ממוקדת בעצמי ומספרת על הפירוש שובר הציפיות שהפרט נותן לאירועים. ה' לא אומרת לחברתה, "את גרמת לי...". בסיום, כשא' מציעה לה' ללכת מחר לים וה' משאירה אותה בלי תשובה ברורה לא מתביישת א' לומר לה שוב, "ביי, נעלמת", ואילו ה' מזהירה אותה בהומור וקוראת לה שוב "מתעלמת". ההומור עזר לשתייהן להתגבר על הפגיעה העדינה האחרונה. הפיוס הושג.

לשיחה זו יש מבנה לוגי מדעי שמשלב עובדות, סיבה ותוצאה, הוכחות, הכרה באמת הפנימית של הבעיה ועוד. במובן זה פתרון הבעיה הוא פתרון של בעיה לוגית מדעית לכל דבר. הבירור הרגשי הפנימי שעשתה כל אחת אינו אלא האמת שלה, המקבילה לערך האמת שמאפיין כל בעיה מדעית. למשל, הן שמות כל מה שיש על השולחן ללא חשש ופחד, וכך נחשף ערך האמת של הבעיה. לאחר מכן ההתגברות על העלבון היא מרכיב מרכזי בפתרון. כשערך "האמת הפנימית" מתחלף בערך "הקשר" נהיה עדים לתהליכים שונים בתכלית. ודאי שהשיחה הייתה הדגמה של הדמוקרטיה במיטבה, משום שהחברות לא ויתרו על עצמן ועל עמדתן, ועם זאת, הן הבינו את האחר והצליחו להשיג את הפשרה הטובה לשתייהן.

המתרגמת המסורתית בחרה להציג דוגמה אמיתית מחייה שלה:

- א': שלום, נ'.
 נ': שלום, מה המצב?
 א': בסדר, אבל רציתי לדבר אתך על מה שקרה בשבוע שעבר.
 נ': מה קרה בשבוע שעבר?
 א': כעסת עלי בטקס הבוגרים.
 נ': נכון, ומגיע לי לכעוס.
 א': נכון, אבל זה לא שווה, ודבר כזה יכול לקרות עם כולם.
 נ': אבל את התעלמת ממני וכל הזמן דאגת לחברה אחרת.
 א': נכון, אבל דבר כזה לא קורה בין חברות?
 נ': תדמיני לעצמך שאת במקומי, לא תכעסי?
 א': כן, אכעס, אבל לזמן קצר.
 נ': א', אנחנו חברות ומגיע לי לדבר אתך על האירוע הזה.
 א': נכון, וזה מגיע לך... אני מצטערת.
 נ': לא רציתי שתגידי לי כך כי אנחנו חברות.
 א': אז תבואי אלי לשתות קפה.
 נ': עוד רבע שעה אהיה לידך. ביי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: כפי שאמרנו, העובדה שהקשר הוא שנמצא במרכז ולא העצמאות והנפרדות של הבחורות לא מחייבת בהכרח בניית קשרים טובים. הצבת הקשר במרכז, כלומר מיקוד שליטה חיצוני, יכול להסתיים בקשר קרוב והבנה או בפיצוץ כפי שיכול לקרות במשא ומתן בין בנות מודרניות עצמאיות. אופיו של המשא ומתן יהיה שונה בכל אחד משני המקרים, בחברה המודרנית הוא יהיה ממוקד בעצמי, ובחברה המסורתית הוא יהיה ממוקד באחר, והתוצאה לא תהיה בהכרח שונה. א' ונ' מדגימות בשיחתן שיקום חברות כשהקשר הוא במרכז ולא העצמאות של כל אחת מן הבנות. על כן הן עומדות במטלה החברתית המצופה מהן בחברתן. מתרגמות מסורתיות אחרות כתבו לטקסט המודרני הזה תרגומים שלא הסתיימו בפיוס כי אם במריבה. אבל שוב, החשיבה עדיין הייתה ממוקדת באחר ולא בעצמי, והקשר הוא שהיה במרכז ולא העצמאות והנפרדות של הבחורות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הפתרון בא בעקבות הזדהות נ' אומרת, "א', אנחנו חברות ומגיע לי לדבר אתך על האירוע הזה". א' משיבה, "נכון, וזה מגיע לך... אני מצטערת", ונ' אומרת, "לא רציתי שתגידי לי כך כי אנחנו חברות". נ' מזדהה עם חברתה הזדהות מוחלטת. היא לא רוצה שתתנצל משום שיש לה אחריות לכך שחברתה תרגיש טוב ולא תצטרך להתנצל. הביטוי "אני מצטערת" הוא בפני עצמו ביטוי של מיקוד שליטה פנימי כפי שראינו בשיחה המודרנית המקורית. אל לנו לצפות לשימוש ייחודי במילים ובביטויים בכל אחד משני אופני החשיבה, המודרני והמסורתי. דינו אם נוכל להדגים הבחנות אלו ברוב המקרים.

תוצאות: ככלל, א' ונ' לא משתמשות בציניות. הן יותר מקבלות, פחות כועסות ופחות מחפשות מי צודק מהבחורות המודרניות. השיחה היא פחות לוגית ויותר מכוונת להשגת הקשר הקרוב. א' פותחת במשפט, "רציתי לדבר אתך על מה שקרה בשבוע שעבר", ולא מפרטת. כעת היא בעמדת המתנה שמפעילה את האחר ומעודדת אותו לספר את מה שהוא חושב וחש. ואכן, מתברר שנ' לא זוכרת בכלל מה שקרה. פתיחתה של א' יש בה חוכמת חיים. היא נתנה לא' את המידע שנ' לא מייחסת יתר חשיבות למה שקרה משום שהיא אפילו לא זוכרת את המקרה. סגנון זה נפוץ כפי שראינו בחברה המסורתית. א' מזכירה לחברתה שהיא כעסה עליה בטקס הבוגרים. נ' משיבה: "נכון, ומגיע לי לכעוס". בחורה מודרנית סביר שהייתה כועסת אך לא הייתה מכריזה על זכותה לכעוס. מאחר שבחברה המסורתית לא מקובל לכעוס על האחר בגלוי כשם שלא מקובל ליצור עימות גלוי, צריכה נ' להכריז על זכותה לכעוס. א' משיבה: "נכון, אבל זה לא שווה ודבר כזה יכול לקרות עם כולם". לדידה, אף שלחברתה מגיע לכעוס הכעס אינו שווה משום שהוא לא משפר את החברות. וכמו כן מה שקרה ביניהן אינו חריג וקורה להרבה אנשים. א' פונה אפוא אל הנורמות החברתיות, החזקות בחברה המסורתית. הן אלו שירגיעו את חברתה יותר מכל בירור פנימי של רגשות אלו. נ' מסבירה את כעסה: "אבל את התעלמת ממני וכל הזמן דאגת לחברה אחרת". נ' לא מתביישת לדבר בעצם על קנאה בחברה אחרת שא' העניקה לה יותר תשומת לב מאשר לנ'. בחברה המסורתית יש לפרט יתר לגיטימציה לבטא בפומבי רגשות שממוקדים באחר, כמו קנאה ורצון שידאגו לו. בחברה המודרנית, הממוקדת בעצמי, מצפים מן הפרט שיתגבר על הקנאה, שיביט בצלחת שלו וודאי שלא יצפה שידאגו לו, אלא יעמוד על רגליו הוא. א' אומרת: "נכון, אבל דבר כזה לא קורה בין חברות?" שוב היא פונה לנורמות הקבוצה ולא לאינטרוספקציה או למבנים לוגיים שישרתו את חקר האמת. למה זה קרה לה? האם תמיד זה קורה לה? האם זה קורה לה גם עם חברות אחרות? האם היא חשה אשמה על התנהגותה? ועוד. כל אחת משאלות אחרונות אלו שלא נשאלו ונחקרו מובילה לאמת הפנימית. אבל החברות מכוונות לקשר. נ' משיבה: "תדמיני לעצמך שאת במקומי, לא תכעסי?" בחברה קולקטיבית קיימת הנחה שהפרטים זהים זה לזה פחות או יותר ועל כן האחד יכול לדמיין שהוא במקום חברו כדי להבין אותו. בכלל, בחברה המסורתית הפרטים עושים מסע בלתי־פוסק לתוך האחר כדי להבין אותו. קראנו לזה מניפולציה, שהיא שכיחה מאוד בחברה המסורתית. במניפולציה הפרט מכיר את האחר ויודע כיצד להפעילו בכיוון הרצוי לו. כשהמבט מכוון תמיד החוצה והערנות לאחר ולמאפייניו היא גבוהה, הדרישה להיכנס לנעלי האחר ולראות את העולם מבעד לעיניו – שהיא בעצם הגדרת ההזדהות – מקובלת. הבנת האחר בחברה המסורתית לא נעשית באמצעות בדיקת העצמי ותחושותיו ביחס לאחר, כפי שנוהג כל פסיכולוג קליני מערבי האֵמון על בדיקת ההעברה הנגדית שלו. להפך, הבנת האחר בחברה המסורתית נעשית באמצעות כניסה לנעליו והזדהות אתו. עכשיו משיבה א', "כן, אכעס, אבל לזמן קצר". לאחר שביצעה א' את התרגיל ונכנסה לנעליה של נ'

ראתה שהיא אכן הייתה כועסת אבל לא לאורך זמן. כך עוזרת א' לנ' לאמץ את הפתרון שלה לבעיה. עכשיו נ' אומרת, "א', אנחנו חברות ומגיע לי לדבר אתך על האירוע הזה". היא מזכירה את ערך החברות כפי שעשתה קודם א', ומוסיפה שמגיע לה לדבר על האירוע עם חברתה. קודם הגיע לה לכעוס. עכשיו נ' בדרך להתפייסות ומגיע לה לדבר. לבת החברה המודרנית ברור שמגיע לה לדבר ולומר את מה שהיא חשה. נ' מייחסת לעצמה זכות זו – שלדידה אינה מובנת מאליה – מפני שהן חברות. עכשיו מגיע השיא. א' מאשרת את דבריה ומוסיפה, "אני מצטערת". נ' אומרת, "לא רציתי שתגידי לי כך כי אנחנו חברות". לדידה, חברות פירושה שעליה לקבל אחריות ולדאוג שחברתה לא תצטרך להתנצל בפניה. לא מחובתה של החברה לדאוג לעצמה, אלא מחובתה של נ' לדאוג לכך שחברתה לא תרגיש אי-נעימות. ועתה הפגישה המידית. "אז תבואי אלי לשחות קפה", מציעה א', ונ' נענית מיד ואומרת, "עוד רבע שעה אהיה לידך". לא רק התיקון חייב להיות מידי, גם הקרבה – "אהיה לידך", ולא "ניפגש", "נראה" או כל ביטוי מרוחק יותר.

חשיבה לוגית ומדעית היא חשיבה אישית ולא חשיבה זוגית או קבוצתית, ומקורה באזור נטול הקונפליקטים שנמצא בפרט. חשיבה לוגית חייבת קודם כול להתבצע בין הפרט לעצמו לפני שאפשר להסכים על תוצאותיה עם האחר. ואולם כשהחשיבה עוברת קודם כול דרך האחר אי-אפשר לבצע אופרציות לוגיות. ועל כן שיחתן של א' וה' היא לוגית ומנומקת יותר. גם יצירתיות ודעה אישית במשטר דמוקרטי חייבת לעבור דרך האזור נטול הקונפליקטים בשלב כלשהו, שאם לא כן אלה העתקה וחיקוי שאין מקומם לא ביצירה ולא במשטר דמוקרטי, שבהם מצפים לשמוע את קולו האותנטי של היחיד.

2. להלן שיחה בין גברים מבוגרים בני החברה המסורתית. נושא השיחה הוא מי מהמועמדים שלהם מתאים לתפקיד ראש המועצה:

אדון א': לדעתי, ראש המועצה מתפקד בצורה יעילה וזכאי למעמד זה, בהתחשב במצבה הכלכלי של המועצה לפני הבחירות, שהיה די גרוע.

אדון ב': לא. דווקא אני יודע שהמצב לא היה הכי גרוע כפי שהזכרת לפני כן, אלא שהוא לא יודע איך לנצל את ההזדמנויות ולמצות את תפקידו היטב ולקבל החלטות.

אדון ג': גם אני תומך בדעה הזאת. בנוסף הוא גם אינו סמכותי בהחלטותיו. הוא עדיין צעיר, חסר-ניסיון, ביישן ואין לו יכולת לתפקד כראש מועצה, כיוון שלדעתי ראש מועצה צריך להיות חוצפן במידה מסוימת, חכם במידה אחרת ובעל אופק רחב.

אדון ד': תסלחו לי, אני חושב ששניכם מגזימים ומדברים מתוך כעס אישי בגלל תוצאות הבחירות, ובגלל שהמועמד שלכם לא זכה בבחירות. לדעתי, יש לנו ראש מועצה מוכשר, בעל ראש טוב, משכיל, יש לו

גישה והוא בעל יחסי ציבור, וללא ספק הוא יכול לנהל את תפקידו בצורה יעילה מאוד.

פתאום אלה שהתנגדו לראש המועצה עזבו כשעל פניהם הבעה של כעס ואי־שביעות רצון ממה שהתרחש ונאמר. ואלה שנשארו חייכו בלעג והמשיכו לשוחח.

עמידה במטלה ההתפתחותית: מאחר שמה שנמצא במרכז הוא הקשר ולא העצמאות והנפרדות של כל אחד מהמשתתפים בדיון, מצופה מהמשתתפים שישמרו זה על כבודו של זה. אין מקום למחלוקות גלויות וודאי לא להאשמות. האמירה של אדון ד' לחבריו, "שניכם... מדברים מתוך כעס אישי" פוגעת בהם כנראה והם עוזבים את המפגש בכעס. המשתתפים עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם בכך שאינם מקבלים דעה שונה משלהם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: כל אחד מן המשתתפים מצפה שחבריו יזדהו עם עמדתו או לפחות לא יסתרו אותה בגלוי. כשהציפייה לא מתמלאת מתפתחת דחייה ושני משתתפים עוזבים בכעס.

תוצאות: במחלוקות בחברה דמוקרטית מצופה מן המתדיינים לומר את דעתם ולעתים קרובות לא להסכים עם האחר, ועם זאת לא לריב בשל כך. בחברה המסורתית אי־הסכמה שוברת את ההרמוניה ומסתיימת לעתים קרובות בכעס וריב, משום שהאזור נטול הקונפליקטים לא פעיל ואין מרחב שיכול להכיל דעות שונות. מאחר שבחברה המסורתית אין מקום לאמביוולנטיות בתוך הפרט בדרך כלל, אי־אפשר לשאת אותה בחוץ בנוגע לאחר. בחברה המודרנית לעומת זאת יש מקום לקונפליקט תוך־אישי שמקרין על ההתייחסות לקונפליקט בין־אישי. כשאפשר לשאת אמביוולנטיות קל יותר לאפשר דמוקרטיה בפועל.

מעניינים הנימוקים של כל אחד מהדוברים באשר להתאמת ראש המועצה החדש לתפקידו. אדון ב', המתנגד לכהונתו של ראש המועצה, אומר שהוא "לא יודע איך לנצל הזדמנויות". בני החברה המודרנית השותפים בחברות דמוקרטיות לא יגדירו בדרך כלל את תפקידה של אישיות ציבורית כ"ניצול הזדמנויות". לדידם, הנבחר צריך לנצל כישורים ולא הזדמנויות. הכישורים בפנים ואילו ההזדמנויות בחוץ, כישורים הם דבר קבוע שאפשר לסמוך עליו, ואילו הזדמנויות הן דבר ארעי וחולף. אדון ג' גם הוא מתנגד לראש המועצה משום שהוא "צעיר, חסר־ניסיון וביישן". בחברה המודרנית, מנהיגים רבים הם צעירים ומכאן שניסיונם אינו רב כשל מנהיגים מסורתיים ותיקים, וביישנות נתפסת לעתים כנכס המעיד על צניעות ויכולת ליצור קשר אישי ואינטימי יותר. אבל בחברה המסורתית ביישנות היא תכונה שלילית למנהיג, ומצפים ממנו להקרין את עוצמתו ויכולתו כלפי חוץ. ואכן, אדון ג' ממשיך ואומר שלדעתו ראש מועצה צריך להיות "חוצפן במידה מסוימת...". ואילו בחברה מודרנית, כפי שאמרנו, צניעות, שהיא ההפך מחוצפה, היא המודל המועדף. אנו רואים איך בן החברה המסורתית מעדיף תכונות בעלות מיקוד שליטה חיצוני לעומת בן החברה המודרנית, שמעדיף

תכונות בעלות מיקוד שליטה פנימי. בהמשך אומר אדון ג' שעל הנבחר להיות גם "חכם במידה אחרת..." חוכמה היא כישור חברתי המאפשר לפרט להסתדר היטב בחברה. המקביל שלה בחברה המודרנית הוא הכושר האנליטי שמוצאו לא מהאזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה כחוכמה, אלא מהאזור נטול הקונפליקטים, האחראי למניפולציות לוגיות שאינן דורשות חוכמת חיים. אדון ד' ממשיך ומדבר על חשיבות "יחסי הציבור" של הנבחר. בחברה מודרנית יחפשו אנשים בדרך כלל תכונות אחרות במנהיג, ויחסי הציבור שלו עלולים להיזקף דווקא לחובתו. בחברה מודרנית מחפשים בדרך כלל מנהיג בעל כושר אנליטי, אמינות, רגישות, כושר עבודה בצוות, יכולת עמידה בקשיים ועוד, תכונות שבעיקרן הולכות פנימה, ממוקדות בעצמי, לפחות ביחס לרשימה שמנו המתדיינים המסורתיים.

בחברה מסורתית ההצבעה לנבחר מסוים נעשית בדרך כלל לא על פי דעה אישית של המצביע בבחירות, אלא על פי החלטת הקבוצה שאליה שייך הפרט. משפחת המורחבת של המועמד תומכת בו באופן אוטומטי. התפתחות דמוקרטיה דורשת הימנעות מסגנון זה של הצבעה. לשם כך חייבים הפרטים לפתח עצמאות ונפרדות על כל המשתמע מכך. דיון דמוקרטי פורה יכול להיעשות אך ורק מתוך האזור נטול הקונפליקטים, שיכול לספק נימוקים לוגיים. נימוקים נסיבתיים הנוגעים למשל לאישיותו המוחצנת של הנבחר, כפי שביטאו ארבעת האדונים לעיל, מקורם באזור המפעיל את הסביבה ומפעיל על ידה והם רווחים במשטרים טוטליטריים, שבהם שיקוליו ובחירותיו של הפרט מושפעים מן הסביבה ולא מעמדתו החופשית. אנו מתרשמים שעצם נשמתה של הדמוקרטיה אינה אפשרית ללא האזור נטול הקונפליקטים, המאפשר דיון דמוקרטי.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

אדון א': לדעתי הנשיא בוש לא יודע מה שהוא עושה בעיראק. שלח לשם את מיטב בנינו ללא שום מחשבה מקדימה, ללא שום תכנון ארוך טווח. כמו קאובוי. כשמרגיזים אותו שולף ויורה.

אדון ב': אני דווקא חולק עליך. אני חושב שכשיש סכנה של איום גרעיני אין יותר מקום למשחקים. אחר כך יהיה מאוחר להצטער.

אדון א': אבל הרי בסוף התברר שזה היה סתם תירוץ לפלישה לעיראק. המודיעין ידע שאין לסאדאם חוסיין נשק גרעיני.

אדון ב': אני לא הבנתי כך. לדעתי החשש היה אמתי ולא הייתה אפשרות לקחת סיכונים. בכל מקרה, מטרות המלחמה הן רחבות יותר, כולל מלחמה בטרור.

אדון א': איש עדיין לא הוכיח את הקשר בין סאדאם חוסיין לאל קאעידה.

אדון ב': לדידי זה קשר ברור.

אדון א': אתה לא מבין שאי-אפשר לקחת חברה שבטית ולהקפיצה חמש-מאות שנה קדימה ולכפות עליה דמוקרטיה? מי אנחנו בכלל שנתיימר למעשים

אלו!?

חבר ב': אנו רוצים רק את טובתם.
חבר א': אתה מזכיר לי את הבדיחה על מישהו שעשה מעשה טוב והעביר זקנה את הכביש. רק שהיא לא רצתה לעבור.

עמידה במטלה ההתפתחותית: עצמאותם של כל אחד מהמשתתפים בדיון ברורה. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.
כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: אסרטיביות של שני המתדיינים.

תוצאות: הוויכוח הוא ענייני לפרטיו. לכל השגה חייבת להיות תשובה מתאימה שמתמודדת עם ההשגה באופן לוגי. למשל, האם הפלישה הייתה בגלל האיום הגרעיני או שזה היה סתם תירוץ? אמירה של האחד מחייבת תשובה מדויקת של האחר המכוונת בדיוק לאותה שאלה. המשוואה הלוגית מתפתחת באופן שהיא עשויה להוביל לתוצאה. ייתכן שלפתע לאחד המשתתפים לא יהיה נימוק טוב לטענת חברו. זאת לפחות כוונת היריב. אם האחד יצליח להוכיח שחברו סותר את עצמו זה ודאי יוסיף לו נקודות בוויכוח. מותר להוסיף טיעונים. למשל שהפלישה הייתה גם משיקולי מלחמה בטרור. אפשר להשתמש בידע. למשל ההשגה על חברות שבטיות. מותר להוסיף נימוקים מוסריים ("אנו רוצים רק את טובתם"), ומותר להשתמש בהומור בלי להעליב בדרך כלל יתר על המידה, כפי שנעשה בסיפור האישה הזקנה. ודאי שמותר ואף הכרחי לדיון מעניין שלא להסכים עם האחר לפחות בכמה מן הנושאים. ואולם אסור בתכלית האיסור לשבור את כללי המבנה הלוגי. למשל, אסור לאחד לומר שבוש חוצפן או ביישן בלי להוכיח את דבריו ואת ההקשר של אמירה זו לדיון. גם כעס באמצע הדיון לא יתקבל בהבנה אלא אם כן קרה משהו יוצא דופן במהלך הוויכוח, משום שאין חדש בדעה שונה. מבנה מנומק זה שמקורו באזור נטול הקונפליקטים נעדר לחלוטין מהדיון של האדונים המסורתיים. ללא יכולת זו, שבבסיסה היא מצייתת לחוקי החשיבה המדעית, לא תיתכן דמוקרטיה.

3. להלן דיאלוג בין שתי חברות מודרניות בנות עשרים ושלוש, שותפות לדירה. מ' עוזבת את הדירה ושוררת ביניהן מתיחות:

ל': אני רוצה לדבר אתך רגע. תפתחי את הדלת.
מ': לא רוצה. תלכי מפה.
ל': נו, תפתחי את הדלת. אני צריכה לדבר אתך!
מ': לא רוצה, תלכי מפה!
ל': אני רוצה לסכם מה נשאר בדירה ומה את לוקחת!
מ': (פותחת את הדלת) מה זאת אומרת? אני לוקחת כל מה ששלי.
ל': מה זה הכול? גם את הספה?
מ': בטח! אני הבאתי אותה.
ל': ומה עוד?

- מ': את הטלוויזיה, הקומקום, הטוסטר אובן.
 ל': מה זאת אומרת? בחוזה רשום שהטוסטר שייך לדירה! את לא לוקחת אותו!
 מ': נראה לך, באמת? את הטוסטר אני הבאתי מההורים! היית רוצה שאשאיר לך אותו!
 ל': את בטוחה בזה? אני שאלתי את השותפה הקודמת והיא אמרה שהטוסטר היה פה מאז ומתמיד.
 מ': אני גרתי פה עוד לפני שהטוסטר הזה הוא שלי והוא לא נשאר פה למענך.
 ל': טוב, אם את אומרת. ומה עם הטוסטר הרגיל? הוא נשאר?
 מ': לא. את קנית לי אותו כי את הקודם שברת לי.
 ל': אז לפחות תביאי לי חצי מהכסף. אני קניתי לך חדש כי חשבתי שתישארי יותר זמן בדירה.
 מ': לא בא בחשבון. אני מוכנה לתת לך עשרים ש"ח ותשאירי לעצמך את הטוסטר הישן. אבל את החדש אני לוקחת. זו לא בעיה שלי.
 ל': הלוואי שתמותי.
 מ': תודה רבה (סוגרת את הדלת בטריקה).

עמידה במטלה ההתפתחותית: כל אחת משתי הבנות עצמאית ועומדת על שלה ללא חשש כפי שמצופה מהן בתרבותן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שתי הבנות הן בעיקר אסרטיביות זו עם זו.

תוצאות: על אף העימות החריף הבנות שומרות על כללי הלוגיקה וההנמקה. לדידן, אפשר לפגוע באחרת אבל רק במסגרת כללים ברורים של משחק. כשל' רוצה בפתחה לדבר עם מ' ומבקשת שתפתח את הדלת משיבה לה מ', "לא רוצה. תלכי מפה". היא יכולה לא לענות, היא יכולה לומר לה "חכי רגע" ולא לפתוח לה את הדלת, היא יכולה לקלל אותה, ועוד. לחלופין יכולה מ' לפתוח את הדלת ולומר לחברתה, "טוב, אנחנו חברות ואנחנו לא צריכות לריב ככה". היא יכולה לומר לה, "אני מבקשת ממך סליחה על שפגעתי כך ואני מבטיחה לא לעשות כן בעתיד", ועוד. כל אלו היו תגובות לא לוגיות, אלא רגשיות, הראשונות מניפולטיביות ופוגעות, האחרונות מלאות חום ורחמים. ואולם מ' לא בחרה אף אחת מהן. היא הייתה מחויבת לתשובה לוגית ("לא רוצה. תלכי מפה"). כשהבקשה נשנתה ("נו, תפתחי את הדלת. אני צריכה לדבר אתך!") חזרה מ' על אותה תשובה: "לא רוצה. תלכי מפה!" ל' מפרטת: "אני רוצה לסכם מה נשאר בדירה ומה את לוקחת". רק אז פותחת מ' את הדלת, משום שהוצגה לפניה סיבה לצורך שלהן לדבר. היא משיבה, "מה זאת אומרת? אני לוקחת כל מה ששלי". מ' נותנת תשובה עניינית על אף המריבה הקשה. היא מחויבת לחוקים לוגיים יסודיים שהיא אפילו אינה מודעת להם והם אלו שמכתיבים את תשובותיה אפילו בשעות לחץ.

שוב, היא לא אומרת מתוך כעס, "אני לוקחת כל דבר"; היא לא אומרת, "מה אכפת לך מה אני לוקחת"; היא לא אומרת, "לא רוצה להגיד לך מה אני לוקחת"; היא גם לא אומרת שתיקח משהו ששייך לחברתה כדי להרגיז אותה. והיא מוכנה לדבר לגופו של עניין ולא לגופה של חברתה. והרי במסגרת מריבה כזאת לא חייבים להיצמד לחוקי החשיבה הלוגיים המודרניים שמקורם באזור נטול הקונפליקטים. אפשר להשתמש באינספור מניפולציות שתפקידן לפגוע באחר או ליצור קרבה אתו. המשא ומתן על פריטי הרכוש והכסף נמשך לפרטיו והסדר בדמות הצדק הוא השחקן הראשי בדרמה. טיעון וטיעון שכנגד. למשל, ל': "מה עם הטוסטר?" מ': "את קנית לי אותו כי את הקודם שברת לי". ל': "אז לפחות תביאי לי חצי מהכסף...". בסיום לא עומדת ל' בלחץ ומקללת, "הלוואי שתמותי". מ' צינית יותר: "תודה רבה" היא אומרת, ואת הכעס היא מוציאה בטריקת דלת. על אף הכעס, על אף חדירת התכנים הרגשיים, התמודדו הבנות עם תרגיל מתמטי לא פשוט: למי שייך טוסטר חדש שנקנה במקום ישן ששברה אחת הדיירות וחברתה עוזבת כעת את הדירה? האזור נטול הקונפליקטים שלהן נשמר על אף סערת הרגשות. דומה שבמשא ומתן בחברה המסורתית יהיו חשובים פחות הפרטים הלוגיים, הסדר והצדק והרבה יותר חשוב יהיה הקשר, אם לטוב ואם לרע.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

מריבה כזאת, כה חמורה, לא סביר שתתרחש, כותבת המתרגמת המסורתית.

חברה א': אני רוצה לדבר אתך רגע. את יכולה לקבל אותי?

חברה ב': כן... אני יכולה, תיכנסי.

חברה א': נכון שיש בעיה בינינו אבל לא צריך לשכוח שאנחנו תמיד היינו חברות, נכון!?

חברה ב': כן... את צודקת. מה את רוצה להגיד...?

חברה א': בוודאי שכן נוכל לפתור את הבעיה. אין משהו שבגללו נוותר על הקשר הטוב בינינו.

חברה ב': כן... את צודקת, אז...

חברה א': אנחנו יכולות להישאר ביחד. ננסה לפתור את האי־הבנה שקרתה. ואם את לא רוצה, לא חשוב לי שאר הדברים. מה את אומרת?

חברה ב': את בטוחה שאת יכולה להבין אותי ונמשיך יחד עוד פעם!?

חברה א': בוודאי שכן, את יודעת שאת חשובה לי מאוד.

חברה ב': השתכנעתי, אני חוזרת וננסה עוד פעם.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הקשר עומד במרכז, והחברות עושות הכול כדי לשקם את יחסיהן. על כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן. יש להבין שכשהקשר הוא במרכז ולא העצמות משמעותו של דבר היא שהדיון ייטה להיות רגשי ולא יבוא מתוך האזור נטול הקונפליקטים, המאפשר חשיבה לוגית עם ריחוק מסוים מהגירוי. על כן, התוצאה של דיון כזה יכולה להיות אחת מן השתיים: קרבה וחום או ריחוק ושנאה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות בעיקר מזדהות זו עם זו. חברה ב' אומרת פעמיים "כן, את צודקת" ופעם אחת "השתכנעתי...".

תוצאות: המתרגמת המסורתית מעירה שמריבה כה חמורה לא סביר שתתרחש בחברתה. הסיבה לכך היא שבחברה המסורתית, בגלל מיקוד השליטה החיצוני המאפיין אותה, אנשים מתביישים לנהוג שלא בנימוס זה עם זה. הם מתקשים להיות אסרטיבים, להשתמש במילה "לא" ולומר את דעתם בתקיפות. ההתנהגות החברתית הנימוסית מחביאה ללא ספק הרבה מחשבות ותחושות של הפרט שאינן מקובלות בחברה, אולם כלפי חוץ נשמרת ההרמוניה. כשזו נשברת ונפגע כבודו של הפרט זו כבר באמת מלחמה.

חברה א' פותחת במשפט, "אני רוצה לדבר אתך רגע, את יכולה לקבל אותי?" לעומת ל' המודרנית, שאומרת, "אני רוצה לדבר אתך רגע. תפתחי את הדלת". חברה א' באה בחום ובאהבה ואילו ל' ניגשת בתקיפות אם לא בתוקפנות. אין פלא שחברה ב' משיבה, "כן... אני יכולה, תיכנסי", ואילו מ' משיבה, "לא רוצה. תלכי מפה!" מתקבל הרושם שגם אילו פנתה חברה א' אל חברתה כמו ל' ואמרה, "אני רוצה לדבר אתך רגע. תפתחי את הדלת", לא הייתה חברה ב' מגיבה כמ' ב"לא" בוטה, משום שבחברה המסורתית בדרך כלל נמנעים מלומר "לא" ברור וחד ביחסים חברתיים. חברה א' ממשיכה בקו העדין, "נכון שיש בעיה בינינו אבל לא צריך לשכוח שאנחנו תמיד היינו חברות, נכון?! חברה א' מדברת עכשיו לא על "אני" ו"את", אלא על "אנחנו". בתגובה חברה ב' מאשרת. חברה א' ממשיכה בשפת ה"אנחנו". "בוודאי שכן נוכל לפתור את הבעיה. אין משהו שבגללו נוותר על הקשר הטוב בינינו". ושוב חברה ב' מאשרת. חברה א' ממשיכה, "אנחנו יכולות להישאר ביחד. ננסה לפתור את האי-הבנה שקרתה. ואם את לא רוצה, לא חשוב לי שאר הדברים. מה את אומרת?" כפי שאפשר לראות, "אנחנו" ו"ביחד" ו"ננסה". אבל כעת חברה א' אומרת את העיקר. היא אומרת לחברתה, חברה ב', "ואם את לא רוצה, לא חשוב לי שאר הדברים". כלומר, מה שחשוב לי זה הקשר שלנו ולא הספה, הטוסטר אובן ומי ישלם מה. במילים אחרות, אם את לא רוצה קשר אתי אני כל כך פגועה, שמצדי תיקחי את הכול. ולסיום, חברה א' שואלת לדעתה של חברתה ("מה את אומרת?"). חברה א' מדגימה לחברה ב' את המשמעות העמוקה של הקשר הרגשי שהיא חשה אליה. הקשר אתך חשוב לי, היא אומרת לה, ולא כל המשא ומתן הלוגי שהיא מסרבת להיכנס אליו. עכשיו שואלת חברה ב' שאלה רטורית, "את בטוחה שאת יכולה להבין אותי ונמשיך יחד עוד פעם?!". גם היא מדברת בשפת הביחד ורוצה שחברתה תבטיח לה. חברה א' מבטיחה ומוסיפה ומדגישה כמה חברתה חשובה לה. ובסיום חברה ב' מוותרת על כעסה ומודיעה שהשתכנעה. סביר להניח שבן החברה המודרנית לא היה מכריז שהשתכנע משום שהיה רוצה להשאיר את האזור נטול הקונפליקטים שלו חופשי יותר ומחויב פחות. אבל חברה ב' חשה מחויבת – במיקוד שליטה חיצוני – להרגשתה הטובה של חברתה ועל כן היא אומרת "השתכנעתי".

חברה א' קיבלה אפוא אחריות על היחסים שלהן והלכה עד הסוף כדי לפייס את חברה ב'. היא אמרה לה במילותיה, על הכול אני מוכנה לוותר רק לא על הקשר שלנו, ובכך הציבה את הקשר במרכז. המתרגמת המסורתית דילגה על כל המשא ומתן הלוגי שמקורו באזור נטול הקונפליקטים משום שלדידה הוא בכלל לא העניין. דומה שיש לזכור דוגמה זאת במפגשים בין־תרבותיים רבים, ועל כל צד מוטלת החובה ללמוד איך חושב הצד השני כדי לגשר על הפער. כשהאחד שם במרכז את עצמאות המחשבה והאחר את הקשר והם שניהם אינם מבינים את ההבדל היסודי בגישתם הקשרים צפויים לעלות על שרטון. בנות החברה המודרנית ודאי הפגינו יותר חשיבה מדעית ויצירתית בנימוקים המתוחכמים, והדיון ביניהן היה בבסיסו דמוקרטי וכל אחת אמרה את שלה בלא רתיעה ובלא תלות. ואולם בבואן למפגש בין־תרבותי עליהן להתעלם מכישורים אלו ולחשוב במונחים הרבה יותר קרובים, עד כדי רחמים והזדהות. לחלופין, בנות החברה המסורתית שבאות למפגש הבין־תרבותי ייטיבו לעשות אם יתרגלו קודם לכן את מה שעשוי להיות להן קשה ביותר והוא עמדה עצמאית, לומר ללא חשש את אשר הן חושבות. עליהן לדעת שהצד המודרני יקבל תשובות לוגיות, אולם התייחסות רגשית ששמה את הקשר במרכז על כל המשתמע מכך תהיה זרה ולא מובנת לו.

4. להלן שיחה בין אישה ובעל בני החברה המסורתית:

אישה: אני רוצה לצאת עם החברות שלי. אתה רוצה משהו?

בעל: אני רוצה לאכול.

אישה: למה לא אמרת לי קודם, אני לא רוצה ללכלך את הבגדים.

בעל: זה מה שחשוב לך, הבגדים שלך!

אישה: אתה כל הזמן עושה את זה. כשאתה רואה שאני יוצאת אתה מעכב אותי.

בעל: אני לא רוצה ויכוחים, תכיני אוכל עכשיו.

אישה: אוף (מתחילה להכין).

עמידה במטלה ההתפתחותית: האישה נכנעה ובכך תרמה את חלקה להרמוניה המשפחתית. היא תוכל לצאת אולם לא בדיוק בזמן ובאופן שרצתה. דומה שהיא עומדת במטלה ההתפתחותית של חברתה. היא הייתה מיטיבה לעמוד במטלה אילו הצליחה להימנע גם מעימות זה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבעל מדבר אל אשתו בתוקפנות ובנימת ציווי ("אני לא רוצה ויכוחים...") ומכניע אותה.

תוצאות: הרושם שנוצר הוא שהאישה משתפת פעולה באופן סמוי עם היחס המצווה והמשפיל הזה. היא אומרת, "אני רוצה לצאת..." ולא "אני יוצאת...". היא בעצם מבקשת רשות לצאת. היא גם מוסיפה, "אתה רוצה משהו?" וחשה כנראה אשמה על שאינה מספקת את כל צורכי הבעל לפני שהיא יוצאת. הבעל אומר שהוא רוצה לאכול,

והאישה שואלת למה לא אמר קודם משום שכעת היא תלכלך את בגדיה. אם כך, למה שאלה בכלל?! הבעל מצדו מופעל על ידה ומפעיל אותה, ומאשים עכשיו את האישה – בבעיה שהיא יצרה – בכך שהיא דואגת לצרכיה האישיים ("זה מה שחשוב לך, הבגדים שלך!") על חשבון צרכיו שלו. האישה משיבה שבעלה עושה כך תמיד. מתברר שהטנגו האין־סופי הזה מורכב משניים שמפעילים זה את זה ללא יכולת לנפרדות ועצמאות. ולבסוף בא הציווי, שגם הוא כנראה צפוי ("אני לא רוצה ויכוחים, תכיני אוכל עכשיו"), וצפויה לא פחות היענות האישה אליו. סביר להניח שבשיחה זוגית זו לבעל קשה, כמו בהרבה משפחות קולקטיביות, לקבל את עצמאות האישה ואת העובדה שיש לה תוכניות משלה שאינן קשורות אליו ואל המשפחה. הציווי של הבעל, ככל ציווי, הופך את המצווה לתלוי לא פחות מן המצווה, במקרה זה אשתו. האישה והבעל, בטנגו הזה, יתקשו לחשוב באופן עצמאי משום שהם מכוונים אוטומטית להגיב לחוץ ולא לפנים, לאחר ולא לעצמם. האישה צריכה ומזמינה אישור, והבעל לא יכול להישאר לבד ולדאוג לעצמו. אבל במשטר דמוקרטי לא מצביעים לפי שייכות משפחתית כפי שקורה במקומות למיניהם בעולם המסורתי, אלא לפי דעה אישית, כך שבעל ואישה יכולים להיבדל זה מזה בדעותיהם. האם תוכל אישה זו לדבוק בדעתה אל מול עמדה שונה של בעלה? האם יוכלו שניהם ליצור משהו מתוך עצמם שאינו תלוי באחר? זאת ועוד, האם יוכלו להתמודד עם בעייתם בדרך של פתרון לוגי שתלוי בעצמי ולא באחר? כלומר לברר מה הם מרגישים ומה הם משדרים ומה באמת הם רוצים? הפתרון שלהם הוא זוגי, אולם כל פתרון מדעי הוא קודם כול אישי ונובע מתוך האמת הפנימית של הפרט. לשם אין הם מכוונים ומכאן שאין הם מוכנים לחשיבה מדעית אלא רק לחשיבה מניפולטיבית.

כיצד היה עשוי דיאלוג מעין זה להישמע בחברה המודרנית-האינדיבידואלית?

אישה: אני יוצאת עם החברות שלי הערב.

בעל: הכנת לילדים ארוחת ערב?

אישה: לא, תוציא מהמקרר ותיתן להם משהו. גם אתה יכול להכין פעם.

בעל: טוב (נאנח).

אישה: כל פעם שאני רוצה לצאת אתה נזכר במשהו.

בעל: טוב, טוב, לא אמרתי כלום. מתי את חוזרת?

אישה: מאוחר יותר, אני בנייד. להתראות, אני רצה.

בעל: להתראות.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לא קשה לאישה לממש את עצמאותה ולא קשה לבעל לאפשר זאת. על כן, שניהם עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האישה אסרטיבית והבעל אמפתי לאסרטיביות הזאת.

תוצאות: גם הבעל בן החברה האינדיבידואלית יכול לחוש קנאה כשאשתו יוצאת

לבלות והוא נשאר בבית וצריך לדאוג לילדים. גם הוא עלול לנסות ולעכב קצת את אשתו ("הכנת לילדים ארוחת ערב?") אבל הוא מקבל את העובדה שלאשתו יש חיים משלה מחוץ לבעלה ולמשפחה. הוא ירגיש שאם לא יניח לאשתו לצאת או יעכב אותה כדי שתכין לו אוכל, כפי שביקש הבעל המסורתי, הדבר יבייש אותו בכך שיציג אותו כמישהו תלתי. ייתכן שמשום כך הוא שואל אם הכינה אוכל לילדים. גם במקרה זה הוא נסוג מיד כדי שלא להיתפס כתלתי מדי. מכל מקום, הדיבור הוא מנומס, האישה אסרטיבית והבעל אמפתי לאסרטיביות הזאת. על כן, דמוקרטיה במשפחה כבר יש. מבנה השיחה הוא לוגי, וכל אחד מדבר מתוך עצמו בהתאם לאמת שלו ולא מנסה להפעיל את האחר. האישה אינה מפעילה את כעסו של הבעל עליה כפי שעשתה רעותה המסורתית, ואילו הבעל בן החברה המודרנית אינו מעורר בה רגשי אשמה (למשל, האשמה שהיא דואגת רק לעצמה ולבגדיה). השיחה מתבצעת מתוך האזור נטול הקונפליקטים של שניהם ולא מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה ומפעיל אותה של שניהם ועל כן הם פתרו "נכון" את התרגיל המדעי. כשאישה זו תרצה ללכת לחוג ציור היא לא רק תוכל לממש את רצונה מבחינת היותה אישה עצמאית, היא גם תוכל לצייר מתוך עצמה משום שהיא רגילה להיות ממוקדת גם בעצמה – זו יצירתיות.

5. להלן תיאור של אירוע שהתרחש בחברה המודרנית. שלוש בנות מחפשות בית-קפה ביום שישי ב־2:30 בבוקר:

מארח: שלום, כמה אתן היום?

המספרת: שלוש, לא מעשנים בבקשה.

מארח: אה, שנייה, אני בודק. (כעבור שנייה) יש מקום. אפשר לראות תעודת זהות?

חברה: תעודת זהות? בשביל מה?

מארח: בנות כמה אתן?

חברה: שבע-עשרה, מה הבעיה? אנחנו תמיד יושבות כאן.

מארח: מצטער, הכניסה משמונה-עשרה ומעלה.

מספרת: אתה רוצה להגיד לי שכל האנשים פה שיושבים הם שמונה-עשרה פלוס? כי אני יכולה להגיד לך כבר עכשיו שלא.

מארח: אין מה לעשות, אלו החוקים.

מספרת: אפשר לדבר עם המלצרית או מישהו?

מלצרית: (כעבור דקה) כן, במה אפשר לעזור?

מספרת: אנחנו רוצות לשבת ואין לנו שמונה-עשרה. אנחנו תמיד יושבות פה, מה הבעיה שניכנס?

מלצרית: אני אלך לשאול את האחראי אם זה אפשרי. (כעבור דקה) אני ממש מצטערת אבל אי-אפשר.

חברה: רק שתדעי שזה ממש מרגיז שלפעמים אתם מכניסים ולפעמים לא.

הבית־קפה ריק, חצי מהאנשים פה בגיל שלנו. למה, רק בגלל שאמא שלהם שותה קפה עם הבעלים [של בית־הקפה] אז הן יכולות להיכנס? זה ממש מגעיל הסלקציה הזאת.

מלצרית: אני יודעת, אני מצטערת אבל זה לא בשליטתי. אני אעביר את זה הלאה. גם אני הייתי בגילכן, אני מבינה איך זה.

חברה: זה ממש חבל כי יוצא למקום שם רע וזה לא רק אנחנו חושבות ככה. פעם היה ל"בלה" (שם בדוי) שם של משהו טוב עד שהתחלתם עם הסלקציה הזאת של ימי שישי. מה, בשאר השבוע אין אלכוהול בבית־קפה? בשאר השבוע אפשר להכניס בלילה ילדות בנות ארבע ובשישי בערב לא? אה, לא, סליחה, רק מי שמכיר את המנהל.

מלצרית: אני שוב ממש מצטערת אבל אין משהו שאני יכולה לעשות.

בסמוך ל"בלה" יש בית־קפה בעל אותה מדיניות שעושה את אותה סלקציה בדיוק, ה"קוקי" (שם בדוי).

מספרת: שלום, מקום לשלושה.

מארח: בנות כמה אתן?

מספרת: שבע־עשרה.

מארח: מצטער, אבל הכניסה מגיל שמונה־עשרה ומעלה.

עבר בדיוק מישו שאני מכירה שהוא חבר טוב של הבעלים של ה"קוקי" ושאל מה הבעיה. אמרתי שאנחנו לא יכולות להיכנס בגלל הגיל – למרות שידוע שזאת לא הסיבה. הוא הלך שנייה לדבר עם הבעלים וכעבור רגע התפנה לנו מקום ב"קוקי" ממש במפתיע.

עמידה במטלה ההתפתחותית: עצמאותן של הבנות ניכרת. הן מתמודדות ללא חשש אל מול הסמכות אומרות את שלהן, וכשזה לא עוזר הן לא מתביישות להפעיל קשרים ו"לסדר" את הסמכות. על כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות אסרטיביות המלצרית אמפתית למצוקת הבנות ("גם אני הייתי בגילכן. אני מבינה איך זה").

תוצאות: הבנות מפגינות דמוקרטיה במיטבה. כשהן רואות שהן מופלות לרעה ושכמה מבאי בית־הקפה גילם כגילן, צעיר משמונה־עשרה, ולהם התירו להיכנס, הן מוחות. ואז נאמר להן שאלו החוקים. אבל חוקים לא מפחידים אותן והן סומכות על שיקול דעתן מעל הכול. הן מבקשות לדבר עם האחראי. הן מקבלות תשובה שלא יוכלו להיכנס. ואז הן ממשיכות להיאבק על צדקתן. הן טוענות שצריך קשרים כדי להיכנס לבית־הקפה. במיוחד להכיר את בעל בית־הקפה. המלצרית מתנצלת אל מול צדקתן. גם היא לא חשה שהיא צריכה להיות נאמנה לסמכות כשזו לא צודקת. היא רוצה להיות נאמנה קודם כול לעצמה. הבנות ממשיכות בטיעוניהן ההגיוניים ואומרות שאם הסיבה שלא מרשים להן להיכנס היא החשש שישתו אלכוהול למה מותרת להן הכניסה

באמצע השבוע? המלצרית שוב מתנצלת ואומרת שאין בסמכותה לעשות משהו. כעת פונות הבנות אל בית־הקפה סמוך. כשהן מקבלות תשובה זהה הן לא חוששות לעשות מה שעושים כולם אף על פי שהמעשה נוגד את החוק – לחפש קשרים כדי להיכנס. הן מורדות בסמכות ומנצחות. מטרת המרד שלהן הוא לקבוע סדר חדש, נכון וצודק יותר. לידן, אי־אפשר להתיר כניסה באמצע השבוע ולאסור אותה בימי שישי לגילאים צעירים. וכמו כן אין מקום לקשרים (פרוטקציה) בעניין זה אלא אם כן זה מה שמאלצים אותן לעשות ואין להן בררה אחרת. אנו רואים את הקשר ההדוק בין חשיבה לוגית ובין דמוקרטיה – שניהם לא ייתכנו ללא פעולה של האזור נטול הקונפליקטים. דמוקרטיה היא ההגדרה החברתית לעצמאות ולנפרדות הפסיכולוגית של היחיד. החופש לבחור, זכויות הפרט ועוד, כל אלו לא ייתכנו במצב שבו האזור נטול הקונפליקטים שבתוך הפרט לא פעיל.

הבנות עושות שימוש נרחב בציניות. הן אומרות למשל, "למה, רק בגלל שאמא שלהם שותה קפה עם הבעלים [של בית־הקפה] אז הן יכולות להיכנס?" או "מה, בשאר השבוע אין אלוהול בבית־הקפה? בשאר השבוע אפשר להכניס בלילה ילדות בנות ארבע ובשישי בערב לא? אה, לא, סליחה, רק מי שמכיר את המנהל". ציניות, כפי שנאמר, היא תוקפנות מצופה בהומור. במקרה זה נוכחים גם מרכיבים לוגיים ברורים של טיעון. הציניות מרימה את היכולת הלוגית ברמה אחת ומשחקת בפרדוקסליות שבסיטואציה. הדמוקרטיה אוהבת ציניות משום חוכמת הטיעון שבה.

שיחה דומה בחברה המסורתית הייתה עשויה להתפתח כך (הערת המתרגם המסורתי: בחברה המסורתית אין בנות שיוצאות ב־2:30 בלילה מהבית לבדן, לכן אערוך שינוי. הן יוצאות בשעה 21:00 אל בית־הקפה):

מארח: שלום, כמה אתן היום?

מספרת: שלוש, לא מעשנים בבקשה.

מארח: אה, שנייה, אני בודק אם יש מקום. אפשר לראות תעודת זהות?

חברה: כן, או־קיי (מופתעות אבל לא מעזות לשאול לסיבת הבקשה).

מארח: בנות כמה אתן?

חברה: שבע־עשרה. למה, יש בעיה או משהו?

מארח: מצטער, הכניסה מגיל שמונה־עשרה ומעלה.

מספרת: ממתני החוק הזה? זאת לא פעם ראשונה שאנחנו באות לפה.

מארח: אין מה לעשות, אלו החוקים.

חברה: רק שתדעו שזה ממש מרגיז שלפעמים אתם מכניסים ולפעמים לא.

אני בטוחה שחצי מהאנשים פה הם בגיל שלנו.

השיחה נפסקת, הבנות מוותרות בקלות והולכות לבית־הקפה אחר. בית־הקפה "קוקי"

מספרת: שלום. מקום לשלושה.

מארח: בנות כמה אתן?

מספרת: שבע־עשרה.

מארח: מצטער, אבל הכניסה מגיל שמונה-עשרה ומעלה.
 הבנות הולכות ומחפשות בית-קפה אחר עד שהן מוצאות בית-קפה שאליו מרשים להן להיכנס.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ככלל, הבנות נכנעות לסמכות ולא מאתגרות אותה. על כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר כניעה. הבנות לא נלחמות על צדקתן אף שהן יודעות שהן צודקות.

תוצאות: המתרגם מציין שהבנות המסורתיות מופתעות מבקשת המארח לראות את תעודת הזהות שלהן אך לא שואלות כלום, לעומת הבנות המודרניות, שלא התביישו לשאול, "בשביל מה?" וכששואל המארח "בנות כמה אתן?", הבחורה המסורתית שואלת, "למה, יש בעיה או משהו?" ואילו רעותה המודרנית אומרת בתקיפות, "מה הבעיה? אנחנו תמיד יושבות כאן". כשהמארח אומר לבנות המסורתיות שזהו החוק ואין כניסה למטה מגיל שמונה-עשרה לא מעזות הבנות המסורתיות לאתגר את הסמכות ורק שואלות, "ממתי החוק הזה?" באותה שעה הבנות המודרניות כבר מפעילות את הציניות שלהן, "אתה רוצה להגיד לי שכל האנשים פה שיושבים הם שמונה-עשרה פלוס? כי אני יכולה להגיד לך כבר עכשיו שלא". בכך הן מאתגרות את הסמכות לסיום, הבחורה המסורתית מעזה לומר שזה מרגיז ותו לא. היא לא תשתמש בציניות משום שהאזור נטול הקונפליקטים לא נגיש לה. כאן מוסיף המתרגם את התרשמותו שהבנות ויתרו בקלות ולא נאבקו על צדקתן כמו הבנות המודרניות, משום שאין להן ההכנה הנפשית החיונית לחשיבה דמוקרטית, כלומר אזור נטול קונפליקטים פעיל. בבית-הקפה "קוקי" חוזר הסיפור על עצמו. הן לא מחפשות קשרים כדי להשיג את המגיע להן. הן שוב מוותרות ומנסות במקומות אחרים עד שהן מוצאות בית-קפה שאליו מרשים להן להיכנס. הן התאימו את עצמן למצב ולא נאבקו כדי לשנותו. מתרגם אחר הוסיף שגם בנים מסורתיים לא היו מתעקשים והיו נוהגים באופן דומה לבנות המסורתיות.

6. להלן שיחה בין אם לבנה בני החברה המסורתית:

- בן: אמא, מה דעתך על הבת הזאת שגרה מול ביתנו?
 אם: למה אתה שואל?
 בן: אני חושב להתחתן איתה, מה דעתך?
 אם: בשום פנים ואופן לא. אני לא מסכימה.
 בן: אבל למה? היא גרה מול ביתנו מזמן ואף פעם לא ראינו ממנה דבר רע.
 אם: היא לא כל כך יפה.
 בן: זה לא נכון. אני חושב שהיא יפה.

- אם: אני גם לא אוהבת את אמה.
בן: אבל אני רוצה להתחתן אֶתה ולא עם אמה.
אם: הבת היא תמיד כמו האם שלה.
בן: אולי תדברי אֶתה ותראי כמה היא טובה.
אם: לא, לא רוצה. נסגר העניין.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן מציית לאמו, כך נראה, באופן מוחלט. הוא בודק, מנסה, קצת מערער על הסמכות אך לא עובר את הגבול. על כן, הוא עומד במטלה ההתפתחותית של שמירת ההרמוניה המשפחתית המצופה ממנו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: תוקפנות של האם וכניעה של הבן. האם משתמשת גם בשפת הצינון.

תוצאות: הבן פותח בשאלה במקום באמירה. זו עמדה מקובלת של בדיקה בחברה המסורתית. האם, המנסה בסוג זה של דיאלוג, לא נופלת בפח ולא אומרת את דעתה, אלא עונה בשאלה, שוב דפוס מקובל בחברה המסורתית. ואז לא נותר לבן אלא לומר שהוא רוצה להתחתן עם הבחורה. אבל הפנייה "מה דעתך?" מעידה שללא דעת אמו שום דבר לא יקרה. הוא תלוי בה. האם שוללת מבלי לתת הסבר. היא לא חשה שהיא חייבת בהסבר שבא מהאזור נטול הקונפליקטים שלה ומכוון לאזור נטול הקונפליקטים של בנה. להפך, ב"לא" החסר-הסבר היא מעוררת בבנה חרדה שפוגעת ביכולת התפקוד של אזור זה. הבן מצדיק את בחירתו לא בכך שהוא אוהב אותה – עניין של מיקוד שליטה פנימי – אלא בכך שהיא לא עושה דברים רעים, כלומר לא מזיקה. זו עמדה של מיקוד שליטה חיצוני האומרת שצריך להיות מכוון לסכנות שבחוץ יותר מאשר לרצונות שבפנים. באופן דומה הרבה בחורות מסורתיות יגידו שהן מעדיפות להתחתן עם מי שאוהב אותן ולא עם מי שהן אוהבות משום שלרצונן יש פחות משקל מאשר לרצון האחר, בייחוד אם הוא בחור. בהמשך, האם מסבירה את אי-הסכמתה לחתונה בכך שהבת אינה יפה. האם באמת חשה שתפקידה לקבוע בעבור בנה, בין השאר, גם קריטריונים אסתטיים. ראינו בדוגמאות אחרות שתחושות בסיסיות של טעם וריח עשויות להיות מוכתבות מבחוץ על ידי ההורה המסורתי ולא להיקבע מבפנים. באמירתה זו האם לא מחויבת לאמת הפנימית שלה. היא מנסה למצוא תירוץ. אם הוא יספק, מה טוב, אם לא, היא תאמר את האמת. בחברה שבה האמת היא בחוץ ולא בפנים האמת מצויה בקשר. אם האחר מקבל את עמדת הדובר זו הופכת להיות האמת המשמעותית יותר. על כן, שקר אינו אלא בדיקה של האפשרות ליצור אמת חדשה שעשויה להיטיב ולשרת את הנוכחים. במקרה הנוכחי למשל היא עשויה למנוע עימות. אם יקבל הבן את דעת אמו שהבחורה אינה יפה לא תיאלץ אמו לחשוף את האמת שלה, שמתגלית בהמשך, ובכך יסתיים הדיון. במקרים שהאמת היא פוגעת יסבירו לא אחת בני החברה המסורתית את העובדה שלא דיברו אמת באמירה, "מה, יותר טוב לריב?!". במקרים אחרים הם מסבירים את השקר כדאגה לאחר. האמירה "לא אמרתי

לו את האמת משום שלא רציתי לפגוע בו או להדאיג אותו" היא אמירה שכיחה. השקר אמור אפוא לשרת את ההרמוניה עם הסביבה – מטלה התפתחותית מרכזית. על כן ניסתה האם לשקר, אולם כשהדבר לא עזר לשכנע את הבן שינתה האם את דעתה ללא קושי מיוחד. בני החברה המודרנית מאשימים לעתים קרובות את בני החברה המסורתית בשקרים. ואולם יש להבין שקרים אלו בהקשר התרבותי הנכון. רבים מהם מטרתם לשמור על הקשר הטוב עם הסביבה בחברה שבה מה שעומד במרכז הוא הקשר ולא ערכים אוניברסליים של אמת. מובן שאי־התפתחות של המדע היא אחד המחירים של אופן חשיבה זה.

בהמשך מתברר שהבן יכול לחלוק על עמדת אמו עד גבול מסוים. הוא מצהיר שלדעתו הבחורה יפה. ואז מגלה אמו את האמת – היא לא אוהבת את אמה של הבחורה. הבן טוען שהוא רוצה להתחתן עם הבת ולא עם אמה. ואז משיבה האם שהבת היא תמיד כמו אמה. הנחת האם שהבת היא תמיד כמו אמה מצוללת את הצורך שלה להכיר אישית את הכלה ולשוחח אֶתה כפי שמציע הבן. זאת ועוד, האם שוללת את האפשרות לשינוי בין־דורי. כך נתפסת גם המשפחה מבחינה כמקשה אחת, בעלת אישיות אחת, ולא כיחידה המורכבת מאינדיבידואלים השונים זה מזה. במילים פשוטות, אומרת האם, האדם אינו אחראי לגורלו ואינו יכול לשנותו. גם זו דעה מקובלת בחברה המסורתית, האחראית לאישיות הפסיבית של המשתייכים אליה. החברה המודרנית עומדת בניגוד מוחלט אליה. היא מאמינה שגורלו של האדם נתון בידיו והוא יכול לעצב את עצמו ואת סביבתו. שוב, מיקוד שליטה חיצוני לעומת פנימי. בעיקר, משפטיה של האם קצרים ומצויים ולא משאירים שום אפשרות לדיאלוג שבו יוכל בנה להגדיר את רצונו ולהיאבק עליו.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- בן: אמא, מה דעתך על צ' (חברתו)?
 אם: מה אתה רוצה שאגיד לך, אתה יודע שאני מחבבת אותה.
 בן: אנחנו חושבים להתחתן.
 אם: אוה... זאת החלטה רצינית.
 בן: כן, אנחנו כבר חושבים על כך כמה חודשים.
 אם: יפה, אז זאת התקדמות. בעיני זו בחירה מוצלחת אבל מי אני שאגיד.
 בן: כן, גם אני חושב שזו בחירה מוצלחת. בייחוד שאני אוהב אותה.
 אם: אני מתרגשת לשמוע זאת.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן עצמאי ויכול לקבל את החלטותיו בעצמו. על כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית של חברתו המודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מגלה *תפעלות* מהחלטת הבן. הוא מצדו אסרטיבי בהחלטתו והאם ודאי *אמפתית* אליו.

תוצאות: האם נזהרת שלא לבטא את דעתה ("מי אני שאגיד") משום שהיא רוצה

שהחלטה תהיה כולה של בנה. על כן תגובותיה כלליות יותר ("החלטה רצינית" ו"אני מתרגשת" וכו'). כשבנה מבקש את דעתה היא אומרת אותה בזהירות. כך היא מתאימה את עצמה לבנה ושמה את רצונותיו במרכז. התגובות המודרניות תמיד שומרות על נפרדות ועצמאות של המשתתפים. כשהאם אומרת, "זאת התקדמות", היא מתייחסת בחיוב לשינוי אובייקטיבי שהתרחש ביחס לעבר. השינוי הוא אובייקטיבי, ודעתה של האם נאמרת בזהירות המתבקשת. כשהאם אומרת, "אני מתרגשת לשמוע זאת", היא מתרגשת יחד עם בנה ובשבילו. כך בן החברה המודרנית יכול לשמוח בשביל האחר משום שהוא חש קרוב אליו אולם אין בכל זה משום הזדהות. בתהליך של הזדהות השמחה הפוכת לשמחתו של הפרט המזדהה לא פחות משמחתו של מקור ההזדהות. כך לא האחד שמח בשביל האחר, אלא שני השותפים שמחים בשביל עצמם. לדוגמה: בחורה מסורתית מספרת שכשאביה נכנס הביתה שמח חשה גם היא שמחה אף על פי שהיא לא יודעת מה הסיבה לשמחתו של אביה. בחורה מודרנית בעלת אישיות נפרדת קרוב לוודאי שהייתה שואלת את אביה לפרש שמחתו כדי לראות אם היא בכלל קשורה אליה.

ומה בנוגע לתפיסת האהבה? בחברה שבה בדרך כלל מתחתנים על ידי שידוכים האהבה מתפתחת במשך שנים של קשר. אין זו ההתאהבות הנרקסיסטית – בעלת תחושת ההתעלות שלעתים קרובות היא קצרת טווח – המוכרת כל כך במערב. האהבה המערבית בת החברה המודרנית, בייחוד בגיל ההתבגרות, היא יותר התאהבות ממוקדת בעצמי, ואילו האהבה המסורתית ממוקדת בקשר ובמה שבני הזוג עושים זה למען זה. כששיקוליו וחוויותיו של הבן עומדים במרכז, השימוש בהם הוא אך טבע שני. על כן, לא יקשה על הבן לחשוב באופן מדעי וליצור. ואשר לשותפות חיובית בחברה דמוקרטית – לא רק שרצונו כובד, אלא גם עודדו אותו לסמוך על עצמו. על כן יוכל בעתיד להיאבק על דעותיו מתוך תחושה שמה שיש לו בפנים אמתי ונכון.

7. להלן דו-שיח בין בני זוג בני החברה המודרנית:

- בחור: מה קורה? מה את עושה?
בחורה: סתם, רואה טלוויזיה.
בחור: לא הלכת לחברות שלך?
בחורה: לא, כי בסוף א' הייתה עייפה וגם כך רציתי לנסוע במיוחד בשבילה, אז כבר ויתרתי על זה.
בחור: טוב... נוני, אני הולך קצת לד' לשחק פוקר, טוב?
בחורה: בסדר.
בחור: טוב, מאמי?
בחורה: כן.
בחור: היה לי כיף בסוף-שבוע, נכון היה לנו כיף?
בחורה: כן. היה לי גם מאוד כיף.

בחור: את יודעת למה? כי לא עצבנת אותי... (בנימת צחוק).
בחורה: כי זרמנו, ולא חיפשנו להיות עם אחרים, עשינו דברים לבד ונהנינו,
והלוואי שיהיה לנו כסף ככה כל סוף־שבוע.
בחור: נכון.
בחורה: טוב, תינה, לילה טוב.
בחור: לילה טוב.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הרושם שמתקבל הוא ששני בני הזוג עצמאים, והם יכולים לבטא את רגשותיהם וללכת להיפגש עם חברים כרצונם. הם אמנם מתאמים את תוכניותיהם זה עם זה ומספרים זה לזה, אך כל אחד הוא אדם בפני עצמו. על כן הם ממלאים אחר המטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברה המודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ללא ספק הם מתפעלים מהיחסים ביניהם ("היה לי כסף..."). הקשר ביניהם הוא אמפתי משום שדומה שהם מבינים זה את תחושותיו של זה. גם הנימוס ניכר בשיחה.

תוצאות: בולטת העמדה השוויונית בין בני הזוג (שייתכן שאינם נשואים כלל), שכל אחד מהם דואג לעצמו ולבן זוגו שיהנה והם מעדיפים לשמור את זוגיותם הרחק מן המשפחה המורחבת או החברים. במיוחד ניכרת היכולת לכעוס מתוך "העצמי" ("כי לא עצבנת אותי") ולדבר על הכיף מתוך "העצמי". "היה לי כסף בסוף־שבוע, נכון היה לנו כסף?" הוא אומר לה. מתחיל בעצמו ועובר אליה, משום שלדידו הכול מתחיל בעצמי ולא באחר. הביטוי האוטנטי הזה של רגש הוא תנאי לכל יצירה.

בין בני הזוג יש אינטימיות רבה שמתבטאת בכינויי החיבה "נוני" ו"מאמי", בנימת הרוך של הפנייה, בכיף האישי והמשותף ועוד. אינטימיות אינה אלא מצב שהאחד קרוב לחוויה של האחר ויכול להתבונן בה. כך מביטים מתבגרים זה אל תוך עיניו של זה ומוצאים שם את האחר אבל גם את עצמם. אינטימיות היא עצמאות ונפרדות של שני פרטים שמתקרבים זה אל זה ככל שיכולים שני אינדיבידואלים להתקרב בלי לאבד את העצמי. חוויה זו אינה שכיחה בחברה הערבית משום שבהיעדר נפרדות ועצמאות של כל אחד מהפרטים אפשר להרגיש קשר ושייכות וביחד המבוססים על תלות באחר אבל לא אינטימיות. כדי ליצור אינטימיות חייב כל אחד משני הצדדים לעבור תחילה את שלב גיבוש הזהות של גיל ההתבגרות המערבי־המודרני ולבסס עצמי נפרד, מה שלא קורה בתרבות המסורתית. למשל, הקשר בין הורה לילד בחברה המודרנית הוא לא קשר שבו האחד מביט בעיני השני ורואה את עצמו – כפי שקורה באינטימיות, משום שהקשר בין הורה לילד בחברה המודרנית הוא יותר קשר של שייכות ויש תפקידים מוגדרים, בדומה לקשר הזוגי בחברה המסורתית. זה ודאי קשר של אהבה אך לא של אינטימיות. באין יכולת לאינטימיות המתפתחת בגיל ההתבגרות בחברה המודרנית כתוצאה מתהליכי נפרדות ועצמאות חסומה בפני הפרט הדרך לשותפות מועילה בחברה דמוקרטית, משום שדמוקרטיה, כמו אינטימיות, דורשת גיבוש זהות. אבל אינטימיות

קשורה גם בקשר הדוק לחשיבה מדעית ויצירתית. אינטימיות דורשת יכולת לאינטרוספקציה (מבט פנימה), שהיא תנאי הכרחי לחשיבה לוגית המבוססת על אמת פנימית. ואינטימיות אינה אלא קשר בין חוויה פנימית של האחד לאחר, מה שעושה גם יצירה.

דו־שיח דומה בחברה המסורתית היה עשוי להתנהל כך:

- בחור: מה קורה? מה את עושה?
בחורה: רואה טלוויזיה.
בחור: לא הלכת לחברה שלך?
בחורה: רציתי לבקר אותה אבל ההורים סירבו. אני לא רוצה להיכנס לסכסוכים אֵתם אז ויתרנו.
בחור: אני הולך קצת לס' לשחק פוקר.
בחורה: בסדר.
בחור: נהניתי בסוף־השבוע.
בחורה: (מתביישת ומסתירה את רגשותיה ממנו)
בחור: תגידי משהו, נו...
בחורה: תפסיק, די, אני לא יכולה. אל תהיה עקשן.
בחור: (מוותר) טוב, אני הולך.
בחורה: תשמור על עצמך.
בחור: לילה טוב.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ההרמוניה נשמרת בכך שהבחור מבטא יותר את חלקיו היצריים ואילו הבחורה שומרת אותם לעצמה. יש קבלה של התפקידים והעמדות השונות בין גבר לאישה. כך גם הפכה המתרגמת המסורתית את שאלתו של הבחור לבחורה אם הוא יכול לצאת לבלות לאמירה. ייתכן שעשתה זאת משום ששאלה כזו פוגעת בגבריותו. מכל מקום, כל אחד מבני הזוג יודע את מקומו ונראה שהם בשלב התפתחותי תקין בהתאם לחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: "היה לי כיף" המודרני הפך ל"נהניתי" המסורתי, כלומר אמירה מתונה יותר שמביעה פחות התפעלות של הפרט מעצמו ויותר השתלבות ההתעקשות של הבחור לשמוע איך הרגישה הבחורה יש בה *תוקפנות* יותר מאסרטיביות משום שהוא מנסה לכפות עליה יותר מאשר לומר את דעתו. כלומר, הבחור מפעיל מיקוד שליטה חיצוני ולא פנימי.

תוצאות: הבחורה המסורתית לא ביקרה אצל חברתה משום שמשפחה של החברה סירבה ולא משום שהיא לא רצתה, כפי שקרה לבחורה המודרנית. וכך, אף על פי שהבחורות בוגרות דיין לבקר זו אצל זו יש צורך באישור המשפחה, והשליטה על הבחורה נשארת חיצונית. הבחורה המסורתית לא מדברת בחופשיות על כך שהיא נהנתה. משהו לא נוח לה באותו מיקוד "בעצמי", בהנאה והתפעלות, כאילו היא מרכז

העולם. האינסטינקט שלה מורה לה להתעלם מחוויה זו. תפקידה הוא לספק את האחר יותר מאשר את עצמה ועל כן תתקשה ליצור משהו מעצמה.

מובן שבהיעדר יכולת לדבר על רגשות נחסמת גם האפשרות להבין באופן הגיוני מה עורר רגשות נעימים אלו. הבחור המודרני חשב שזה מפני שחברתו לא עצבנה אותו, ואילו החברה חשבה שזה מפני שהם היו יחד לבדם. דיון זה לא התקיים כאמור בין הבחור והבחורה המסורתיים. זו דוגמה שמראה איך הקושי להכיל רגשות פוגע בתהליך לוגי של הבנה. במילים אחרות, חדירת רגשות מאיימים של אינטימיות פוגעת ביכולת האזור נטול הקונפליקטים לעשות את עבודתו. על כן מתברר הקשר בין רגש לקוגניציה. היכולת להכיל רגשות היא זו שמנטרלת את עוצמתם ומאפשרת לאזור נטול הקונפליקטים להפעיל את כישוריו הלוגיים-הקוגניטיביים.

אפשר לשים לב שבשיחה בין בני הזוג המסורתיים אין שמות חיבה, השיחה אינה רכה כשיחה המודרנית ואותה אינטימיות חסרה בה. התפקידים מוגדרים: האישה פסיבית יותר, לא מדברת על הכיף שלה, לא מעלה השערות מדוע היה להם טוב, ופחות משתפת בשיחה מרעותה המודרנית. הגבר מצדו פחות שואל ויותר אומר (שהולך לס') ולוחץ על הבחורה לספר איך הרגישה. הוא לא דן ברגשותיו כבחור המודרני ("כי לא עצבנת אותי") ולא מנסה לברר מה עורר את הטוב שביניהם. אם כן, בעולם של תפקידים מוגדרים שפונה החוצה ולא פנימה, ללא יכולת לאינטימיות, אין גם יכולת מדעית (בירור לוגי מה עורר את ההנאה) ויצירתית (העלאת אפשרויות למיניהן לפתרון). ומובן שתפקידים מוגדרים שמבטלים את ערך השוויון לא מאפשרים חשיבה דמוקרטית.

בסיום אומרת הבחורה המודרנית לבן זוגה "תיהנה", ואילו הבחורה המסורתית אומרת לבן זוגה "תשמור על עצמך". הראשונה עסוקה בחוויה הפנימית של בן זוגה, ואילו השנייה עסוקה בשלומו הפיזי – פנים לעומת חוץ.

לבחורה זו ולבנות חברתה המסורתיות אמנם אין חוויה של עצמאות המתבטאת במוכנות לדמוקרטיה וביכולת לחשיבה מדעית ויצירתית, אולם יש להן חוויה חזקה של קשר. לדידן, היש הוא יותר מהאין בדיוק כפי שלדידן של רעותיהן מן התרבות המודרנית היש הדמוקרטי, המדעי והיצירתי הוא יותר מהאין של חוויית הבדידות השכיחה בחברה המודרנית. בחורה מסורתית זו, גם אם יתאפשר לה, לא תסכים בדרך כלל לוותר על הביטחון והקשרים החמים שהיא חווה תמורת שחרור ומימוש עצמי. כך היא תרבות, מתגמלת את כל האוחז בה ולא מאפשרת לערוך השוואות. דווקא בשתיקתה, דווקא בצניעותה, דווקא בקורבן ההנאה והכיף שהיא מקריבה, חשה בחורה זו שהיא מחזקת את הקשר והמחויבות ההדדית. לדידה, בכל ויתור שהיא עושה יש משום חיזוק הקשר.

8. להלן שיחה בין בחורה בת עשרים והוריה בני החברה המסורתית:

אם: לכי להתלבש. גיהצתי לך את השמלה, היא מונחת על המיטה. **אנחנו** הולכים לחתונה של השכן.

בת: אבל, אמא, לא ממש בא לי ללכת לחתונה.
אב: את לא תישארי לבד בבית.
אם: השכנים יכעסו עלינו אם לא תבואי.
בת: טוב, אז אני הולכת להתלבש למרות שלא ממש בא לי להיות בחתונה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת מבטאת את התנגדותה אבל ממלאה אחר רצונם של הוריה. בהרבה משפחות מסורתיות ביטוי זה של רצון עצמאי אינו מקובל. גם סביר להניח שביטויים כאלו אם אין להם ערך ממשי במציאות ילכו ויפחתו עם השנים. מכל מקום, נראה שהבת משתלבת יפה בחברתה, ועל כן התפתחותה תקינה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מדברת בלשון רבים ("אנחנו"). ההורים מדברים בלשון ציווי ("לכי להתלבש..."), "את לא תישארי לבד בבית" וכו', והבת נכנעת.

תוצאות: דומה שההורים לא שאלו את הבת קודם לכן אם היא רוצה לבוא לחתונה. הם ממשיכים ופונים אליה, כפי שנאמר, בשפת הציווי ובלשון רבים. גם לאחר שההורים יודעים שאין היא רוצה לבוא אין לכך משקל ממשי. הבת מצייתת ללא ויכוח ונדמה שמחאתה היא יותר סימבולית מאשר מאבק אמתי לממש את רצונה. אותו אזור נטול קונפליקטים בתוך הפרט שבו הוא יכול לשקול בחופשיות אם הוא רוצה לבוא, למה, מתי ואיך אינו קיים כי הציוויים חודרים אליו באופן שלא מותיר מקום לשיקול דעת. והרי גם פתרון תרגיל במתמטיקה דורש בדיקה, חקירה ושיקול דעת שמסתמכים על אותו אזור. הוריה של הבחורה היו חווים התעקשות של בתם ועמידה על שלה כמרד ואיום על שלמות המשפחה. לעומת זאת, פנייה מנומסת של ההורים אל הבת, פנייה ששואלת או מציעה אך לא מצווה, הייתה מכשירה אותה להביע את דעתה בתקיפות הנדרשת לחברה דמוקרטית וכן לסמוך על עצמה כדי לפתור כל בעיה מדעית. תגובת האב, "את לא תישארי לבד בבית", שרומזת אולי כמה מסוכן לבחורה בת עשרים להישאר לבד בביתה, משליכה באופן ישיר על יכולתה הרגשית של הבת להיות לבד, לדאוג לעצמה ובקיצור, להיות עצמאית. ואילו האם מבטאת פן אחר של תלות ("השכנים יכעסו עלינו..."). כך גדלה הבת לתוך עולם של מיקוד שליטה חיצוני שבו האזור המופעל על ידי הסביבה נעשה דומיננטי, והאזור נטול הקונפליקטים נעשה שולי.

בחברה מודרנית שיחה זו הייתה עשויה להישמע כך:

אם: בבקשה לכי להתלבש. גיהצתי לך את השמלה, היא מונחת על המיטה.
בת: אמא, כבר אמרתי לך שאני לא רוצה ללכת לחתונה.
אב: אם את לא רוצה, את לא חייבת.
אם: זה לא נעים לי, מה אומר לשכנים?
בת: תמיד אפשר למצוא תירוץ...

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבחורה דבקה בעמדתה באופן מתאים ועל כן היא

עומדת במטלה ההתפתחותית של החברה המודרנית המכוונת להכשיר אותה לעצמאות. כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם פונה אל בתה בנימוס ("בבקשה"), הבת אסרטיבית ("כבר אמרתי לך..."), האב אמפתי ("אם את לא רוצה, את לא חייבת").

תוצאות: האם פותחת בפנייה "בבקשה". מילת קסם זו מזמינה בניית אזור נטול קונפליקטים אצל הבת המאפשר לה לבטא את דעתה, משום היעדר האיום. ואכן, הבת משיבה בתקיפות אבל לא בתוקפנות. האב אמפתי לרצון בתו ומוכן לוותר. האם המודרנית אומרת, "זה לא נעים לי", ואילו האם המסורתית אומרת, "השכנים יכעסו עלינו". הראשונה מדברת על הרגשתה הלא-נעימה, שהיא קונפליקט פנימי, ואילו השנייה מדברת על קונפליקט בינה ובין הסביבה ("יכעסו עלינו"). האם המודרנית מדברת מתוך "העצמי" שהתפתח ומסוגל להתלבט ולשוחח עם עצמו, ואילו האם המסורתית מציבה את הקשר עם האחר במרכז. הראשונה במיקוד שליטה פנימי ואילו השנייה במיקוד שליטה חיצוני. המטלה ההתפתחותית של בן התרבות המסורתית היא לחיות בהרמוניה עם סביבתו, כלומר לדאוג שלא יכעסו עליו, ואילו המטלה ההתפתחותית של בן התרבות המודרנית היא לעתים להתגבר על האי-נעימות שהוא חש כדי לפעול בדרך עצמאית נטולת לחץ מן הסביבה. זוהי תמצית ההבדל בין הכשרה לחיי חיקוי ובין הכשרה לחיי יצירה. על כן, "לא נעים לי" הוא ביטוי נדיר בחברות מסורתיות ושכיח מאוד בחברות מודרניות.

תרגילים

1. קרא את האירועים המוצגים לפניך.
2. נסה לזהות אם מקורם בתרבות המסורתית או בתרבות המודרנית.
3. באילו כלים השתמשו הדמויות הפועלות למימוש המטלה ההתפתחותית של תרבותם?
4. כתוב כיצד היה עשוי להתפתח אירוע דומה בחברה האחרת.
5. באילו כלים השתמשת למימוש המטלה ההתפתחותית של אותה החברה?

הגיל הרך (עד שש)

1. להלן שיחה בין גננת לאם שבתה לומדת בגן ולאב שבנו לומד בגן. האם ומשפחתה מתכוננים לעבור דירה:
אב: (נוקב בשם הגננת), איך את מסכמת את השנה בגן?
גננת: (צוחקת) אני לא מסכמת בינתיים, אני לא ממש פנויה לזה, אולי אתה תסכמ?
אב: אני לא יודע, אני רק יודע שהבן שלי אוהב לבוא לכאן, מבחינתי זה מספיק.
גננת: כן, (נוקבת בשם הבן של האב) באמת הגיע כל בוקר בשמחה.
אם: אתה מבין למה אני לא רוצה לעבור מכאן? איפה אמצא כזה מקום שאליו הילדים שלי יבואו בשמחה?
גננת: אני סומכת על (נוקבת בשם הבת של האם) שתשתלב בכל מקום, בזה אני בטוחה.
אם: אולי, אבל איפה אמצא גננת כזו?
2. בשיחה המשפחתית הבאה משתתפים ילדה בת חמש, ילד בן שלוש, הורים ומראיינת:
אמא: ילדי, האם אתם זוכרים מה אמרתי לפני שבאנו אל הדודה?
בת: בטח אני זוכרת, את אמרת לנו לא לשבת ולאכול לפני המבוגרים.
בן: בטח שאני זוכר שאמרת לנו לא לשבת ולאכול לפני המבוגרים.
בת: איזה תוכי, תמיד מפטפט וחוזר על המילים שלי.
בן: (בוכה) אמא, תראי מה היא אומרת עלי.
אב: (מתעצבן, נוקב בלחש בשם הילדה) עכשיו אני ארביץ לך ולא אכפת לי אם אנחנו נמצאים בבית של מישהו אחר.
בת: (מתביישת ויושבת בשקט) (מתביישת ויושבת בשקט)
המראיינת חוזרת אחרי עשר דקות ורואה שהילד בוכה. היא מריחה ריח לא נעים.
מראיינת: מה זה?
בת: (קופצת בצחוק, נוקבת בשם הבן) עשה פיפי במכנסיים.
אמא: מה את אומרת?! (נוקבת בשם הבן) יודע ללכת לשירותים ולעשות את זה לבד.

אמא: (קמה אחרי זמן קצר ולוקחת את הבן לשירותים) כמה פעמים אמרתי לך שכשאתה מרגיש שאתה צריך לשירותים תלך ולא תחכה שהפיפי יצא (מרביצה לו והוא בוכה).

המראינת שוחחה עם ההורים:

אב: אני לא סובל ילדים מפונקים. אני בשום פנים ואופן לא רוצה שילדי יהיו מפונקים. המכות עושות את הילדים חזקים, גברים.

3. להלן אמירה של אם לבנה:

למה אתה שם את היד שלך על הלכך? אתה יודע שזו טעות וזה אסור.

4. להלן שיחה בין אם לבתה:

ילדה: אמא, אני מאוד שמחה. זאת הפעם הראשונה שאתם עושים לי מסיבת יום-הולדת.

אמא: כן, יקירתי, כי לא קל לי ולאבא שלך לעשות מסיבות כל הזמן. זה עולה הרבה כסף.

ילדה: אבל כל ילדי הכיתה עושים מסיבות יום-הולדת ומזמינים הרבה ילדים ומקבלים מתנות. אני גם אקבל הרבה מתנות מחר. הם יביאו לי דברים שאני אוהבת או שחסרים לי.

אמא: לא, אהובתי. המתנות לא חשובות. חשוב שתהיי שמחה.

ילדה: כן, אני שמחה, אמא, כי יהיו הרבה עוגות וממתקים ונרות ובלונים ומצלמה ... והכול.

אמא: אבל...

ילדה: מה, אמא? למה את עצובה? למה את לא מדברת?

אמא: כלום, אבל ילדתי, את לא חושבת שזה הרבה מדי? את צריכה לדעת שיש ילדים שלא יכולים להביא לך מתנות, ויש ילדים שלא יכולים לקנות את כל זה, ולא יכולים לעשות מסיבות, ואפילו לא יכולים לקנות עוגה אחת. מספיק שאנחנו זוכרים את יום-ההולדת שלך. המצב הכלכלי שלנו קשה, ולמרות זאת החלטנו לעשות לך מסיבה קטנה.

ילדה: לא, זה לא מספיק, אמא. אני רוצה להיות כמו אלה שעושים מסיבות וקונים הרבה דברים.

אמא: בסדר, בסדר. אבל אולי באחד הימים את לא תוכלי לקנות אפילו עוגה. ואז את תביני על מה אני מדברת.

5. להלן שיחה בין אם לבנה בן השלוש:

ילד: אמא, בואי תשחקי אתי.

אמא: אני עסוקה עכשיו, חביבי, תלך לשחק באוטו שלך עכשיו.

- ילד: אני לא רוצה. שיחקתי בו כבר. אני רוצה קוביות.
אמא: (מביאה אלבום תמונות שהוא אוהב ונותנת לו) תסתכל על התמונות עד שאני אסיים. אחר כך נשחק בקוביות. הנה, תגיד מי נמצא בתמונה, אני שומעת.
ילד: (זורק את אלבום התמונות ומתחיל לבכות)
אמא: (מתעצבנת, ניגשת אליו, נותנת לו מכה על היד וצועקת) אם תבכה ותתעקש עוד אני אעניש אותך. אני לא אקנה לך את המשחק שרצית. גם לא אקנה לך ממתקים. עכשיו תשב ותסתכל בתמונות עד שאסיים ואחר כך נשחק.
הילד מפסיק לבכות, אבל הוא עצבני. הוא לוקח את אלבום התמונות ומתחיל לדפדף בחיפזון. וכך הוא חוזר מהתחלה, פניו עצובות ועיניו מלאות דמעות, אבל הוא לא מעז לבכות, שמא יאבד את המשחק והממתקים.

6. להלן שיחה בין ילדה ואמה שהתרחשה ביום-הולדת:

- ילדה: אני רוצה בלון סגול.
אמא: למה את רוצה בלון סגול? יש לך אחד צהוב.
ילדה: אני לא אוהבת צהוב.
אמא: אין הבדל, כל הבלונים אותו דבר.
ילדה: (בוכה, כועסת ומסרבת להשתתף במסיבה)
אמא: אמרתי לך, אין בלון סגול. נגמרו כל הבלונים. אני מבטיחה להביא לך בלונים.
ילדה: את מבטיחה? אחרי היום-הולדת?
אמא: לא מיד אחרי היום-הולדת. אבל מחר כן.
ילדה: בסדר, אבל לא לשקר לי.

7. להלן שיחה משפחתית קצרה של הורים וילד בן חמש שבה נוכחת מראינת:

- אבא: תאכל כמה שאתה רוצה.
אמא: אל תגיד לו מילים כאלה, הוא לא יאכל יותר.
מראינת לאם: אולי הוא לא רעב?
אמא: יכול להיות, אבל הוא חייב לאכול!

8. להלן אמירה של אם לגבי בנה בן השנתיים וחצי:

- אם: אני תמיד מדברת על (נוקבת בשם הילד) לפני אנשים ואומרת שהוא ילד חרוץ וטוב וזה גורם לו להתקדם, להיות טוב, כדי להוכיח לאמו מה שהיא אומרת.

9. להלן שיחה בין אב, אם וילדה בת חמש:
- אם: המים מאוד קרים.
 בת: באמת? יש דגים במים האלה?
 אב: יש פה המון דגים. אם את רוצה נתפוס לך אחד לארוחת צהריים.
 בת: (צוחקת) איכס... אני בכלל לא אוהבת דגים.
 אב: אז בשביל מה את לובשת מסכה?
 בת: אני רוצה לפגוש דגים, לא לאכול.
 אם: תיזהרי, מתחיל להיות פה עמוק. איפה המצופים שלך? שוב הורדת אותם?
 בת: (ממשיכה להתקדם) אני רוצה להיכנס עם אבא.
 אם: את לא נכנסת עד שלא תביאי את המצופים שלך. זה מסוכן ככה.
 בת: (מכניסה את הראש למים, ונכנסים לה מים לעיניים) אמא! (מתרפקת) שורף לי בעיניים.
 אם: לא נורא, זה עובר.
 בת: (מכניסה שוב ראש למים, בולעת מים) אמא! שתיתי ים!
 אם: לא נורא. זה קצת מלוח. לא קרה כלום.
 בת: אבל אמא, שתיתי ים. אולי עכשיו תהיה לי מחלת ים...
 אב: (צוחק) רוצה לראות דגים?
 בת: (בהתרגשות) כן! כן!
 אב: אז תזרקי להם מהמבנה שלך ואז הם יבואו.
 בת: לא רוצה. זה שלי.
 אב: אם את רוצה שיבואו אלייך דגים את צריכה לכבד אותם קצת.
 בת: אבל הם יאכלו לי הכול. מה יישאר לי?
 אב: תזרקי במבנה אחת, נראה מה קורה.
 הבת זורקת. עשרות דגים מתקבצים מסביבה.
 בת: (בקריאות שמחה) הם באים אלי! תראו כמה המונים! ואוו!

10. להלן תיאור אירוע משפחתי:
- האב, האם והילדה בת החמש יושבים בפנינת הטלוויזיה, צופים בסרט ומשוחחים. פתאום יש קטע רומנטי שבו הגיבור והגיבורה מתנשקים. האב והאם מסתובבים לעבר הילדה לראות לאן היא מסתכלת. הם רואים שהיא צופה בקטע באדישות.
- אב: (קורא לבת) מישהו דופק בדלת. נו, את לא שומעת? קומי תפתחי את הדלת.
 ילדה: (ניגשת אל הדלת וחוזרת) אבא, אין אף אחד בדלת.
 אבא: אה, סליחה. היה נדמה לי שאני שומע דפיקות. כנראה לא שמעתי טוב.

11. להלן שיחה של אם ובתה בת השלוש וחצי:

- בת: אני רוצה גלידה!
אמא: לא עכשיו. קודם כול את צריכה לאכול ארוחת צהריים. לא אכלת כלום היום, אהובתי.
בת: אני לא רעבה, אמא.
אמא: האם אכלת משהו בגן?
בת: כן, אכלתי אורז. אני אוהבת אורז.
אמא: (צוחקת) אבל הגננת אמרה שלא אכלת כלום היום. את מתחילה לשקר לי!!!
בת: כן אכלתי.
אמא: לא בא לך לאכול משהו קל עכשיו? עבר הרבה זמן מאז הצהריים. את צריכה לאכול משהו. מה בא לך לאכול?
בת: לאאא... אני לא רוצה שום דבר. אני רוצה גלידה.

12. להלן חלק מדו־שיח קצר בין ילד בן חמש לאמו:

- אמא: אז מה חשוב בעיניך?
ילד: בעיני חשוב שיש לנו בית. אם היינו בלי בית אז איפה היינו מתלבשים, בחוץ? שיראו לנו את התחתונים!?
אמא: צודק.
ילד: למה? למה לנו לגור בלי בית?
אמא: ומה עוד? ומה עוד חשוב בעיניך?
ילד: אולי כאן זאת הייתה ארץ התחתונים ואז היו כאן בתים שהתחתונים היו חלק ממכנסים וחלק מחולצה.

13. להלן אינטראקציה בין אם לבנה בן השש:

- הילד משחק עם אמו בלגו בסלון.
ילד: אני רוצה לבנות כפר.
אם: נו, אז תבנה.
ילד: בכפר שלי יש גן חיות.
האם: (מוציאה מהקופסה חיות מלגו ומגישה אותן לבנה)
ילד: צריך לעשות גם חווה.
אם: אז תבנה גם חווה.
ילד: איפה נשים את החווה?
אם: איפה שאתה בוחר (מנסה לעזור לילד לבחור את מיקומה של החווה).
ילד: נו, אמא, די, אני רוצה שתעזבי אותי.
אם: טוב, אז תחליט לבד.

ילד: אני רוצה לשחק עם (נוקב בשם אחותו הגדולה).
 אם: עוד מעט נקרא גם לה (ממשיכה לנסות ולהציע לבנה כל מיני דרכים לבניית הכפר). מה עם אנשים ובתים?
 ילד: נו, אמא...
 אם: מה עוד יש בכפר?
 הילד: (לא מגיב)
 האם: (ממשיכה ומחפשת בקופסה חלקים לבנייה)
 ילד: נו, די, תעזבי את זה, כואב לי המוח ממך...
 האם נסוגה ומתפנה לענות לטלפון המצלצל ואינה חוזרת למשחק.

14. להלן תיאור של אירוע משפחתי שמשתתפים בו אב ושני בנים, בן ארבע ובן שמונה:

אבא: ילדים, בלי רעש, שבו בשקט או שאני אעניש אתכם. כך מתנהגים מול אורחים?
 ילד קטן: הוא לא אורח (מתכוון למראיין), אני מכיר אותו. הוא תמיד בא לבקר את השכנים שלנו.
 מראיין: (הוא אמר את המשפט כמו גבר)
 האח הקטן מציק לאחיו הגדול. האב פונה אל הגדול.
 אבא: תן לו את השלֵט.
 ילד גדול: אבל אני רואה סרט, מה הבעיה?
 אבא: (לוקח השלטר־רחק, מכבה את הטלוויזיה וצועק עליהם) בואו תשבו לידי בשקט.
 אב למראיין: ראית? הוא מפריע יותר מדי ולא עוזב את אחיו במנוחה. אבל מצד שני הוא מאוד אוהב אותו.
 ילד קטן: (פתאום לוקח את השלטר־רחק, פונה אל אחיו כשעיניו עצומות וקולו נמוך, ונותן לו אותו) קח, תראה מה שאתה רוצה.
 האב והמראיין הבינו שהילד הקטן שמע את דבריהם וצחקו.

גיל החביון (שבע-שתיים-עשרה)

1. להלן תיאור שיחה בין שתי חברות בנות שתיים-עשרה:
 חברה א': (נוקבת בשם חברה ב'), אני צריכה עוד מעט ללכת. אני צריכה לאכול ארוחת ערב של יום שישי עם המשפחה.
 חברה ב': אני רוצה שתישארי לאכול אתנו, אמא שלי תשמח.
 חברה א': אני אצטרך לבקש מהורי.
 חברה ב': אני הולכת להביא לך את הטלפון.

2. להלן שיחה משפחתית: ילדה מספרת לאביה שילד איים על אחיה.

- אבא: לכו לקרוא לאחיד.
ילדה: (הולכת באושר).
אבא: האם זה נכון שילד ניסה להכות אותך?
ילד: כן, אבא, אבל הילד לא עשה לי כלום.
אבא: ומה עשית אתה?
ילד: גם אני לא עשיתי לו כלום.
אבא: בני, למה אתה לא מגיב?! תוכיח לו שאתה גבר.
ילד: טוב, אבא, בפעם הבאה אעשה כרצונך.

3. להלן תיאור אירוע, ילד בן שבע חזר הביתה נסער ובוכה:

- אם: מה קרה?
ילד: שיחקתי עם שאר הילדים בשכונה ואז הם גנבו לי את הכדור והרביצו לי.
אם: (חיבקה את הילד חזק ושטפה לו את הפנים) תכף אבא יבוא מהעבודה, אנחנו נספר לו ואתה תראה שהוא יחזיר לך את הכדור וגם ירביץ לאלה שהרביצו לך. אנחנו מאוד אוהבים אותך ולא ניתן לאף אחד לפגוע בך. בוא תצפה בטלוויזיה, אני מביאה לך גלידה.

4. להלן שיחה משפחתית: בת דודה א' קיבלה שיחת טלפון בחדרה וחזרה לסלון לאחר כמה דקות ועל פניה חיוך גדול.

- בת דודה ב': מה השמחה הזאת?
בת דודה א': (בלחישתה, כאילו מפחדת שמישהו ישמע אותה) זה היה חבר שלי מהכיתה. הוא הזמין אותי ליום-הולדת שלו.
בת דודה ב': למה את לוחשת? הרי אתם חברים וזה לא משהו שצריך להתבייש בגללו.
בת דודה א': כן, אבל אני מפחדת מהתגובה של ההורים שלי.
בת דודה ב': למה שלא תשאלי את ההורים שלך?
בת דודה א': איך אני אשאל אותם? הרי אם אבא שלי ידע הוא יתרגז מיד ויתחיל לצעוק עלי.
בת דודה ב': למה?
בת דודה א': כי הוא לא אוהב את הדברים האלה.
בת דודה ב': איזה דברים?
בת דודה א': כל העניינים האלה. ימי-הולדת, טיולים, בנות, בנים, לא מוצא חן בעיניו.
אם: (כנראה שמעה את הרעש והגיעה) מה קורה? את נראית מוטרדת.

בת דודה א': לא, פשוט... (שתיקה קצרה) יש מסיבת יום-הולדת ואני רוצה ללכת.

אם: יום-הולדת של מי?

בת דודה א': יום הולדת של (נוקבת בשם הילד), חבר שלי מהכיתה.

אם: מה?! אל תשאלי אותי יותר ואל תעלי את הנושא שוב, ואני מקווה שאבא שלך לא בסביבה כאן כי אם הוא במקרה כאן ושמע אותך... הוא לא אחראי למעשיו.

בת דודה א': אבל למה? כל החברות שלי הולכות.

אם: גמרנו, אין ימי-הולדת ואין כלום.

בת דודה א': אבל, אמא, אני מתחננת, אף פעם לא הלכתי ולא השתתפתי (הבת התחילה לבכות ולהתחנן).

אם: אמרתי לא וזהו (בלוויית תנועות ידיים).

בת דודה א': אני לא יודעת למה אני צריכה להיות שונה מהחברות שלי! (הבת מדברת לעצמה ואף אחד לא שומע אותה).

אם: זהו, אל תדברי על הנושא הזה יותר, נגמר הסיפור.

5. להלן שיחה בין אם לבנה, ולאחריו ריאיון עם האם:

בן: אמא, אני רוצה לקנות מכונית עם שֶלֶט.

אם: מה אתה רוצה?! מכונית?! יש לך המון משחקים ומכוניות. אתה לא צריך לקנות עוד.

בן: אבל, אמא, אין לי מכונית כזאת.

אם: איזה מכונית? על מה אתה מדבר?

בן: הבן דוד שלי קנה מכונית עם שלט והיא כל כך יפה.

אם: הבנתי עכשיו למה אתה רוצה מכונית. לא בגלל שאתה אוהב אותה, אלא בגלל שיש לבן דוד שלך ואתה מקנא בו.

בן: לא, אמא, אני אוהב מאוד את המכונית ואין לי כזאת.

אם: (בצעקה) אני לא קונה לך אף משחק, יש לך הרבה משחקים ואתה אפילו לא נוגע בהם.

בן: (מתחיל לבכות) אני רוצה מכונית כמו המכונית של הבן דוד שלי. למה ההורים שלו קנו לו?

אם: (צועקת) אמרתי שתפסיק, ואם תמשיך לבכות אני אסגור אותך בחדר שלך ולא אתן לך לראות טלוויזיה.

בן: (ממשיך לבכות) אני רוצה מכונית. תקני לי אותה, אמא, בחייך.

אם: אתה יודע מה?! אסור לך ללכת עוד פעם לבן דוד שלך כי אתה לומד ממנו רק דברים רעים ואתה עושה לי כאב ראש.

בן: אם לא תקני לי אני לא אלך מחר לגן.

- אם: אני לא קונה לך. תעשה מה שבא לך. ואם תמשיך לבכות אני אגיד לאבא שלך מה עשית.
- בן: לא אכפת לי, תגידי לו.
- אם: איזה חוצפן, לא אכפת לך, ולא מפחד... (תפסה אותו בגסות ובכוח כשהבן בוכה ומתחנן). בוא אתי מיד.
- בן: אמא, בחייך, אל תסגרי אותי בחדר. אני לא רוצה כלום אבל רק תשאירי אותי.
- אם: (כיוון שכל כך בכה והתחנן היא לא סגרה אותו בחדר אבל נתנה לו מכה על הגב ותפסה אותו בכוח והושיבה אותו על כיסא בצד) כשיבוא אבא שלך אני אגיד לו מה עשית והוא יעניש אותך.
- בן: אני מצטער, אמא, אני לא אבכה יותר, אני לא רוצה מכונית אבל אל תגידי לאבא.
- אם: תשתוק, אני לא רוצה לשמוע מילה אחת נוספת. ואם לא, אוי ואבוי לך כשיבוא אבא.

הילד שתק מרוב פחד והאם עזבה אותו והלכה לחדר שלה.

מראיינת: למה צעקת עליו ולא שכנעת אותו לקבל את דעתך?

- אם: הוא ימשיך לנצל אותי בצורה הזו ויתרגל לקבל מה שהוא רוצה באמצעות בכי.

מראיינת: כל הזמן הזכרת את בן דודו, למה?

- אם: הבן דוד הזה משגע אותו. הבן שלי רוצה כל דבר כמו הבן דוד ואני לא רוצה את זה ולא רוצה שהוא ישלוט בו ובהתנהגות שלו.

מראיינת: למה ויתרת לבן שלך על העונש ולא סגרת אותו בחדר שלו?

- אם: אני ריחמתי עליו כשהוא בכה.

מראיינת: אבל את התייחסת אליו באלימות ונתת לו מכה על הגב, למה?

- אם: שידע שהוא לא יכריח אותי לעשות דברים שאני לא רוצה וגם זה לטובתו. אני רוצה שבני יהיה ילד למופת גם בעתיד. שיהיה אחראי ועצמאי וגם ידע את הגבולות.

6. להלן דרישה בין בת לאמה:

- אמא: הכנת שיעורי בית?
- ילדה: כן.
- אמא: את יודעת שאת צריכה להשקיע.
- ילדה: אני משקיעה ואת יודעת את זה.
- אמא: לא, את יושבת ליד הטלוויזיה ולא עושה כלום!
- ילדה: למה את חושבת ככה? זה בגלל שאת חוזרת מהעבודה מאוחר ואת לא רואה מה אני עושה בכלל!

אמא: את יושבת ליד המחשב, רואה טלוויזיה ואני אף פעם לא רואה אותך לומדת.
 ילדה: טוב, אם את אומרת!
 אמא: את לא מבינה אותי. כשתגדלי תביני!
 ילדה: טוב!

7. להלן תיאור אירוע: ילד א' וילד ב' אווזים בשלטים ומשחקים במשחק טלוויזיה. ילד ג' מנסה ללחוץ על הכפתורים בשלט של ילד ב'.
 ילד ב': לא רוצה... לא רוצה.
 ילד ג': (מפסיק ומתרחק בפנים כועסות) אני רוצה ללכת הביתה. המשחק נמשך דקה או שתיים ואף אחד מהילדים לא מגיב.
 ילד א' לילד ג': רוצה לשחק?
 ילד ד': (מתנדב לענות) לא...לא... הוא לא רוצה.
 ילד ג': אני לא רוצה (יושב לבד על הספה האחורית ומסתכל בהם ולא משתתף בכלום).
 ילד א': (משחק עוד קצת. פונה לאחור ורואה שילד ג' עדיין יושב לבד והבעת עצב על פניו. הוא קם ממקומו ומושך אותו אל הכיסא הקדמי מול הטלוויזיה. הוא מושיב אותו עליו ושם את השלט בידו, ובמעין סמכות אומר לו: "יאללה... תשחק").
 ילד ג' משחק ואף אחד מהילדים לא מעיר דבר על מה שקרה.

8. להלן שיחה בין אם לבתה:

בת: אמא, יש לי בקשה שיכולה לעלות קצת כסף.
 אמא: מה?
 בת: אני נורא רוצה לקנות עטים שמוציאים דיו כזה... מנצנץ.
 אמא: אוי, הם יפים. מה, מייצרים כאלה בארץ?
 בת: כן! אני יכולה? זה באמת יגרום לי שמחה.
 אמא: טוב – בכיף אם זה מה שיגרום לך שמחה.
 בת: יופי, תודה!

9. להלן שיחה בין אם לבת: באחד הימים ביקשה בת מאמה רשות לבקר אצל חברתה שידועה בתכונותיה הרעות, האם סירבה.
 בת: את חושבת שאני ילדה קטנה וטיפשה ואת מפחדת שאני אלמד מהחברה הזאת כל מיני דברים.
 אם: הקשיבי לדברי ועני בתי לשאלותי: כשאת הולכת לחנות הירקות והפירות איזה מהם את בוחרת?

- בת: כמובן אני בוחרת את הכי טובים.
אם: טוב, עוד שאלה: כשמגיעה הסחורה של הירקות לחנות מה עושה בעל החנות?
בת: הוא בוחר את הטובים כדי שהאנשים יקנו ואת הרעים הוא זורק לאשפה.
אם: למה הוא זורק לאשפה?
בת: כדי שלא יקלקלו את השאר.
אם: אני מקווה שהבנת עכשיו למה לא הסכמתי לבקשתך. החבר הרע מעביר את תכונותיו הלא טובות לאחרים, והחבר הטוב נותן את הטוב. בדיוק כמו שהסחורה הרקובה מזיקה לשאר הסחורה.
בת: עכשיו השתכנעתי מדבריך. אני מבטיחה לך שלא אתקרב יותר לבנות רעות ושאהיה תמיד בתך הטובה והמנומסת.

10. להלן תיאור אירוע. האח בן עשר והאחות בת שמונה. מקום ההתרחשות – פארק שעשועים: אח ואחות רצו אל עבר מתקן משחקים ענקי מחבלים והתכוונו לטפס עליו.

- אב: (קורא לבתו), בואי לפה ואל תטפסי על החבלים!
אחות: אני רוצה לשחק כמו (נוקבת בשם האח).
אב: לא, בואי לכאן. המשחק הזה הוא רק בשביל בנים. זה בושה לבנות לשחק כך. את כבר גדלת!
אחות: אבל, הנה (נוקבת בשם האח) יותר גדול ממני והוא משחק (הולכת לבכות).
אב: (נוקב בשם האח) הוא בן ואת בת! אמרתי אל תשחקי וזהו!
האחות מתחילה לבכות ורצה אל אמא שלה.

11. להלן שיחה בין אם ובנה בן השתיים־עשרה:

- אמא: אתה רוצה לאכול משהו?
בן: אמא, אני חושב שאני אוכל אצל חבר שלי.
אמא: למה? הכנתי אוכל. אנחנו אוכלים ביחד כולנו.
בן: בבקשה, אמא, חד־פעמי אני רוצה לישון אצלו. הוא הזמין אותי.
אמא: מחר יש בית־ספר! איך תקומו? אתה יודע שאני לא אוהבת את זה.
בן: חד־פעמי! בבקשה! את יודעת כמה זמן לא נפגשתי אתו? לפחות שלושה חודשים!
אמא: תפגוש אותו מחר בצהריים. אני חושבת שזה הרבה יותר נורמלי. ביום שישי הוא יכול גם לבוא לישון אצלנו.
בן: אבל אמא, אני רוצה לישון אצלו היום! נו... מה הבעיה? אבא שלו יעיר אותנו מוקדם ויסיע אותנו לבית־הספר.

אמא: בסדר, אבל אתה מבטיח לי שזה חד־פעמי? כי בפעם הבאה אני לא ארשה!
 בן: אני מבטיח! וחוץ מזה את לא צריכה לעשות מזה כזה "ביג דיל". אני כבר ילד גדול ואני מבטיח לך שנקום בזמן ונגיע לבית־הספר.
 אמא: אור־קיי, אבל בכל זאת אני אתקשר אליך בבוקר כדי להיות בטוחה שקמת. ואם אתה צריך משהו באמצע הלילה, תתקשר בכל שעה, אני אהיה ערה!

12. להלן דו־שיח בין שני חברים:

תלמיד א': אני מקווה שמחר יגיע מהר. מחר יש טיול לכל בית־הספר.
 תלמיד ב': אבל אני לא נוסע אִתכם.
 תלמיד א': מה אתה אומר? אני לא אוכל ליהנות מהטיול בלעדיך.
 תלמיד ב': לא, אל תגיד ככה, אתה תיהנה מהכול. יש לנו עוד חברים טובים בכיתה.

גיל ההתבגרות (שלוש־עשרה-שמונה־עשרה)

1. להלן שיחה בין נערה בת שש־עשרה לאמה:

ילדה: אמא, התבטל לי היום שיעור היסטוריה, אין לי בשביל מה ללכת לבית־ספר.
 אמא: מה פתאום! אין דבר כזה, את הולכת לבית־ספר.
 ילדה: אמא, אבל היסטוריה זה מקצוע חשוב, מה, אני אלך עד לבית־הספר בשביל ספורט וחינוך? סתם אני אתלבש, אתארגן בשביל שני מקצועות בכלל לא חשובים?
 אמא: אבל המחנכת תדע טוב מאוד למה לא באת היום – היא תדע שהברזת! ילדה: מה פתאום! היא לא תקשר.
 אמא: ותשכחי מזה שאני אתן לך אישור על זה שלא באת.
 ילדה: אבל אמא, את בכלל לא מבינה, בשביל מה לי לנסוע לבית־ספר, עדיף כבר להישאר בבית.
 אמא: זה בכלל לא ויכוח – את הולכת וזהו!
 ילדה: אמא, לא היית אף פעם ילדה? מה, את לא הברזת אף פעם?
 אמא: לא כמו שאת מבריזה – כל יום יש לך סיפור חדש למה לא ללכת לבית־הספר.
 ילדה: אני לא אלך סתם לבית־הספר, בטח לא בשביל ספורט וחינוך.
 אמא: אין לי כוח לריב אִתך כל יום. אם את רוצה, תלכי לבית־הספר, אם את לא רוצה ללכת לבית־הספר, אני לא אשא באחריות, ואני לא אתן

דוגמאות, תרגילים ופתרונות

לך פתק שחרור למה לא הגעת, והמורה תדע שהברזת. תעשי את השיקול שלך.
הילדה חזרה לעיסוקיה ולבסוף לא הלכה לבית-ספר.

2. להלן שיחה בין שלוש חברות:

בחורה א': היי, ראיתי את (נוקבת בשמו של בחור א') היום באוטובוס לבית-ספר.
בחורה ב': איזה חתיך הוא. פגשתי אתמול את (נוקבת בשמו של בחור ב').
בחורה א': וואלה, מה אתו?
בחורה ב': בסדר, נראה לי.
בחורה א': היי (נוקבת בשמה של בחורה ג'), מה קורה? תתחדשי על הצעף!
בחורה ג': תודה, יפה?
בחורה א': כן, מאיפה?
בחורה ג': "קסטרו", על מה דיברתן?
בחורה ב': סתם, לא חשוב. למדת למבחן?
בחורה ג': קראתי, אבל אני לא זוכרת כלום ולא מבינה את הסיפור הזה בכלל.
חברה א': אני דווקא יודעת טוב. (נוקבת בשמה של בחורה ד') הסבירה לי שעה בטלפון את כל הסיפור.
בחורה ג': תסבירי לי!

3. להלן שיחה של שלוש חברות באוטובוס:

חברה א': איזה משוגע המורה הזו, אני לא מצליחה להבין אותו...
חברה ב': אל תדברי ככה. זה נכון שהוא מעביר את החומר במהירות וההסברים שלו לא מובנים, אבל אם תקראי את הפרקים שנמצאים בספר, את בטח תביני את המושגים העיקריים.
חברה א': (בכעס) אני לא יכולה לעשות כמוך כי אני לא מצליחה להתרגל לשיטה הזאת. אני חושבת שיותר טוב שהמורה יסביר לנו את החומר בצורה מובנת.
חברה ב': את עצלנית ולא משקיעה מאמץ כדי להבין את החומר.
חברה א': (בצעקה) אני עצלנית!!! אם אני עצלנית זאת אומרת שאת טיפשה שמדברת עם עצלנים, אז קומי מיד ואל תדברי אתי.
חברה ג': היי בנות!!! די מספיק. אתן בסופו של דבר חברות ואל תיתנו לדברים הקטנים להשפיע על הקשר ביניכן.

4. להלן שיחה בין אם לבתה:

בת: אמא, הגיע החורף ואין לי מה ללבוש.
אמא: מה זאת אומרת אין לך מה ללבוש?! הארון שלך מפוצץ!

- בת: לא, אמא, כבר ממש לא בא לי על הבגדים האלה, אני רוצה בגדים חדשים, אופנתיים, אה... וראיתי מגפיים מהיזה יפות ב"גראנד".
- אמא: מה שאת צריכה – כן, סתם לבזבז כסף – זה לא.
- בת: אוף... אז מתי את רוצה לבדוק אתי ביחד את הארון?
- אם: הערב מתאים לך?
- בת: אוקיי.
- (לאחר בדיקת הארון...)
- אם: אני באמת רואה שאת צריכה מכנסיים ונעליים. אבל לא כאלו שתלכי אִתם קצת ואחר כך תזרקי.
- בת: אמא, את יודעת שאני הולכת עם רוב הבגדים שלי עד שהם קטנים עלי. אז למה את אומרת את זה... מתי נלך?
- אם: לא יודעת, מאמי. צריך למצוא יום שיתאים לשנינו.
- בת: ביום רביעי אני יכולה, מתי את מסיימת לעבוד?
- אמא: אני לא ממש יודעת מה יש לי ביום רביעי כי לא הסתכלתי ביומן, אבל נדבר.
- בת: טוב, לאיפה את מציעה שנלך, ל"גראנד" או ל"קריון"?
- אמא: לאן שבא לך, תחליטי ותודיעי לי.
- בת: טוב, נדבר כבר עד אז.
- אמא: אוקיי. יום נעים!
- בת: בי, גם לך.

5. להלן דו-שיח בין אם לבנה בן הארבע-עשרה:

- בן: אמא, יש לי בשורות טובות. קיבלתי 85 בהיסטוריה!
- אמא: באמת? כל הכבוד!! אתה רואה? כשאתה רוצה אתה יכול.
- בן: כן... מה שתגידי...
- אמא: לי יש בשורות רעות. קיבלתי מכתב בדואר מהמורה שלך למתמטיקה.
- בן: מה, באמת? מה היא כתבה? תדעי לך שהיא סתם נטפלת אלי ואז היא תמיד מוציאה אותי... ואחר כך היא עוד מאשימה אותי.
- אמא: (נוקבת בשם הילד), אני מציעה לך קודם להסתכל מה אתה לא עשית בסדר, כי זו לא הפעם הראשונה וגם בשאר השיעורים אתה מפריע. אז אני חושבת ששנינו ביחד צריכים לחשוב מה לעשות בנידון, ואיך לתקן את הבעיה!
- בן: מה יש לתקן, היא לא יודעת ללמד והשיעור משעמם אז אני מפריע, ולא רק אני מפריע, כל הכיתה לא מקשיבה לה והיא מוציאה רק אותי החוצה.
- אמא: אה... אז עכשיו לפחות התקדמנו והגענו לשלב שאתה מודה שאתה

מפריע. האמהות של שאר ילדי הכיתה יטפלו בהם, אני רוצה שכל ההתנהגות הזאת תיפסק, תיקח את עצמך בידיים. מהמקרים הקודמים אני רואה שעונש לא עוזר ואני גם לא רוצה לתת עונש. אני רוצה שתבין לבד שאתה צריך להפסיק ושוה רק לטובתך! אז מעכשיו אני בוטחת בכך שתתנהג כראוי ושתשתפר לבד בלי שאני כל הזמן אגיד לך!

בן: טוב, אמא, אני עושה את זה רק בשבילך כי אני שונא את המורה הזאת!

אמא: אתה לא צריך לעשות את זה בשבילי, אתה צריך ללמוד ולא להפריע לעצמך!

בן: נכון, את צודקת, אני אשתפר!

אמא: ואני גם מצפה ממך שתלך ותבקש מהמורה סליחה על ההתנהגות שלך בשיעורי המתמטיקה!

בן: טוב...

6. להלן דו־שיח בין שני מתבגרים:

בחורה: איך אני נראית היום? השקעתי הרבה כדי להיות הכי יפה בכיתה. אני מאוד אוהבת להיות מיוחדת מבחינת הלבוש ומבחינת הלימודים.

בחור: אל תדאגי. את הכי מיוחדת בכיתה בלי שתשקיעי בעצמך הרבה. הפנים שלך מאוד יפים והגוף שלך מושך בעיני הרבה תלמידים בבית־ספר. תמיד שואלים אותי עלייך. אל תדאגי.

7. להלן שיחה בין אם לבתה בת השמונה־עשרה:

בת: אמא, אני רוצה ללכת לטיול עם החברות שלי לים ביישוב הסמוך.

אם: לא, אני לא מרשה.

בת: למה אמא, כל החברות שלי הולכות ואני עכשיו בחופשה. אין סיבה שתסרבי לבקשתי, אין לימודים ואין בחינות. אני חופשייה.

אם: לא, אמרתי לך לא. אל תדברי יותר בנושא הזה. תתרגלי לקבל כל מה שאני מחליטה בלי כל התנגדות כי אם לא, תקבלי עונש קשה מאוד.

בת: אמא, למה את מתנהגת אתי ככה, תני לי סיבה. תנסי פעם אחת לשכנע אותי במה שאת מחליטה ולא לכפות עלי מה שבא לך.

אם: אינני מוכרחה להסביר לך למה אני מסרבת. זה השיקול שלי. זכותך לבקש וזכותי לסרב לבקשתך. תדעי שתמיד הגדולים יודעים יותר ממך מה מגיע לך ומה לא, במיוחד ההורים שלך, מבלי שיצטרכו להסביר לך את החלטתם.

בת: טוב, אמא, כרצונך. מה שתחליטי עלי לקבל. זה העולם, אני לא יכולה לשנות כלום.

8. להלן שיחה משפחתית:

- בן: בגדי הקיץ השנה מאוד יפים. ראיתי אותם עם חבר שלי בקניון.
 אם: מה אתה רוצה להגיד לי בדברייך?
 בן: את כל פעם אומרת לי ככה. משהו מוזר בזה שאמרתי את דעתי על הבגדים?
 אם: זה אומר שאתה מעוניין לקנות אותם.
 בן: כן, אני רוצה לקנות בגדי ספורט.
 האב נכנס הביתה...
 אב: מה, בגדי ספורט? הרי קנית בשבוע שעבר בגדי ספורט. אתה לא צריך עוד בגדים כאלה.
 אם: (לאב) נראה מה מצא חן בעיניו ואם יש לו כאלו בגדים ואם הוא צריך אותם.
 בן: המורה לחינוך גופני ביקש מאתנו לקנות בגד ים וזה מה שחסר לי.
 אב: נבדוק את העניין לאחר ארוחת ערב. תזכיר לי.
 בן: תודה אבא שקיבלת את דברי.
 אם: אל תדאג בני, הכול יהיה בסדר.

9. להלן שיחה בין שלושה בנים:

- ילד א': היי, מה המצב?
 ילד ב': בסדר, מה אתך? הבאת בגדי ספורט למשחק כדורסל?
 ילד א': ואו, אני לא מאמין, שכחתי... מה אני אעשה?
 ילד ב': יש לך אופנוע... לך תביא עכשיו.
 ילד א': אני לא יודע אם יש לי מכנסיים שחורים קצרים בבית.
 ילד ב': תשאל מישהו אם יש לו מכנסיים ותיסע אתו לבית שלו.
 ילד א': (שואל את ילד ג') יש לך מכנסיים קצרים בבית? רוצה לבוא אתי אליך?
 ילד ג': כן, בוא... אין לי אף אחד כרגע בבית.
 ילד א': ואו, יש בעיה. אתה גר ליד תחנת המשטרה ואין לי קסדה.
 ילד ג': תוריד אותי קצת לפני ואני אלך ברגל משם.
 ילד א': סבבה.

10. להלן שיחה בין אב לבנו:

- בן: אבא, היום חבר שלי עושה מסיבת יום-הולדת. רציתי לשאול אותך אם אני יכול ללכת.
 אב: באיזו שעה תתחיל המסיבה?
 בן: בשעה שמונה בערב.

- אב: בשמונה בערב? איזה מן מסיבת יום־הולדת זאת? ולמה כל כך מאוחר?!
- בן: הוא הזמין תקליטן והתקליטן תפוס במשך היום. רק אחר הצהריים הוא פנוי.
- אב: גם תקליטן! יפה מאוד. מי זה החבר שלך?
- בן: (נוקב בשם הילד) שלומד בכיתה שלי.
- אב: איך ההורים שלו מרשים לו לעשות מסיבה עם תקליטן בשעה כזאת?
- בן: לא, לא אבא, ההורים שלו יהיו שם במסיבה.
- אב: אם ההורים שלו נמצאים שם אז למה הוא לא הזמין גם אותנו?
- בן: אבא, אם הוא יזמין אתכם אז הוא יהיה מוכרח להזמין את כל ההורים של החברים שלנו וככה זו לא תהיה מסיבת יום־הולדת אלא כמו מסיבת נישואים.
- אב: למה אתה עונה לי תשובה כזאת?! אני רואה שלא מוצא חן בעיניך מה שאני אומר.
- בן: חס וחלילה, אבא, אני רק מסביר לך שהוא עושה מסיבה קטנה רק לחברים אבל ההורים שלו רצו להיות שם כדי שלא יהיה בלגן.
- אב: ובאיזו שעה תסתיים המסיבה?
- בן: אחת־עשרה, משהו כזה.
- אב: ואתה רוצה שאני ארשה לך לחזור הביתה בשעה כזו?
- בן: אבא, כל החברים שלי הולכים והם ילוו אותי עד הבית, אל תדאג.
- אב: לא. שעה אחת־עשרה בלילה זה יותר מדי מאוחר.
- בן: בחייד, אבא, אני רוצה מאוד ללכת, והוא גם היה במסיבת יום־הולדת שלי. לא נעים שאני לא אלך.
- אב: את יום־ההולדת שלך עשינו כאן בבית בשעות הצהריים. לכן הוריו הרשו לו לבוא.
- בן: טוב, תרשה לי ללכת ואני אחזור מוקדם.
- אב: אני מרשה לך ללכת בתנאי שאני אקח אותך לשם באוטו ואתה תישאר שם שעה־שעה וחצי, ואני אקח אותך בחזרה.
- בן: בסדר, אבא, ותודה רבה לך.
- אב: בבקשה, אבל בפעם הבאה תגיד לחברים שלך שיעשו את המסיבות שלהם מוקדם.
- בן: בסדר, אני אגיד להם.

בוגרים (תשע־עשרה ומעלה)

1. להלן שיחה בין אם לבתה הבוגרת:
- בת: אמא, אני חייבת את האוטו היום. יש היום מסיבה שממש חשובה לי, אני חייבת להיות שם.

- אמא: את יודעת שאני לא אוהבת שאת לוקחת את האוטו, אני לא אהיה רגועה.
- בת: מה אכפת לך? אני אתקשר כשאני אגיע! אני מבטיחה לך...
- אמא: זה לא קשור. את יודעת שהאוטו חדש ואת לא נהגת המון זמן...
- בת: אני לא ילדה קטנה! תגידי שאת מפחדת על האוטו וזהו...
- אמא: למה את אומרת דברים שאת יודעת שהם לא נכונים? אני מפחדת עליך, מה אכפת לי מהאוטו?
- בת: למה לכל החברות שלי יש אוטו מתי שהן רוצות, למה ההורים שלהן סומכים עליהן ואת לא סומכת עלי?
- אמא: לך אין אוטו מתי שאת רוצה, ואת לעומת כל החברים שלך כבר שנתיים לא היית מאחורי ההגה! אז תפסיקי להשוות את עצמך לאחרים!
- בת: זה לא מרחק כזה גדול, אמא, אני לא רוצה לשלם סתם על מונית, בשביל מה? אם יש אוטו, בבקשה... תביני אותי...
- אמא: אני ממש לא רוצה לריב אתך ואני גם לא מתכוונת לעשות את זה! אין לי שום בעיה לתת לך כסף למונית וככה תוכלי לנסוע בלי בעיה ואני אהיה רגועה.
- בת: טוב, יש לי בררה? כנראה פשוט לא סומכים עלי בבית הזה!

2. להלן שיחה בין בחורה בת תשע־עשרה לאמה. הבחורה לומדת באוניברסיטה רחוק מהבית ובאה בסופי־שבוע. האח סיים את לימודיו, והמשפחה חוגגת את האירוע בבית:

- בת: לא אוכל להגיע בזמן.
- אם: חבל.
- בת: חשוב לי להיות בטקס שיש לנו.
- אם: בסדר, תעשי מה שנראה לך. לי חבל שלא תגיעי.
- בת: העיקר שאגיע מתישהו. לא חשוב בדיוק מתי.
- אם: בעיני זה כן חשוב, (נוקבת בשם הבת). בסופו של דבר כולנו ניפגש בשעות הבוקר ולא בערב, ומה הטעם שתגיעי כשכולם כבר לא יהיו פה?
- בת: לא כל כך חשוב כולם, העיקר שאני אבוא בשבילי.
- אם: מתי את מתכוונת לצאת משם?
- בת: אחרי הצהריים.
- אם: יש לך איך להגיע?
- בת: באוטובוס.
- אם: כל כך מאוחר? את חושבת שבשעה כזו יש עוד אוטובוסים ביום שישי?

- בת: כן, בטוח.
אם: טוב. אבל חבל לי.
בת: לא נורא. העיקר שאבוא.
אם: בכל זאת, זה נראה לי החמצה. המשפחה נפגשת, ואת לא תהיי.
בת: אני באה רק בשבילו.
אם: טוב, תעשי מה שאת רוצה.
בת: אור־קיי.
אם: לכמה זמן תישארי?
בת: במוצאי שבת אני כבר חוזרת צפונה.
אם: ושבוע אחרי זה את באה?
בת: כן, וגם בזה שאחריו.
אם: יופי, לפחות בסופי־שבוע תחזרי קצת הביתה.
בת: זו תקופה חשובה בשבילי, מעניין לי שם.
אמא: זה העיקר, חמודה, אני מקווה שטוב לך.
בת: נדבר כבר מחר, ביי.
אם: ביי מתוקה.

3. להלן תיאור של שיחה משפחתית. הבת התבקשה לראיין את אמה בנוגע לאירועים הקשורים בלידתה וינקותה:

- בת: אמא, אני רוצה לדעת איך הייתה תקופת ההיריון, קשה או רגילה?
אם: (מחייכת) כשהייתי בהיריון אבא שלך ציפה שייוולד לו בן, כי הוא אוהב בנים. אבל אני הדבר שהכי עניין אותי הוא שאעבור את הלידה בשלום ולא חשוב מה המין של התינוק.
בת: (בכעס) זאת אומרת שציפיתם לבן במקומי.
אם: לא, בתי, מעולם לא היה חשוב לי מהו המין של התינוק. בשבילי הכול אותו דבר.
בת: אחרי שנולדתי וראית את הפנים שלי בפעם הראשונה, איך הרגשת, אמא?
אם: היה לי רגש שלעולם לא אשכח, הרגש שאת חלק ממני, חלק בלתי־נפרד מהגוף שלי.
בת: (הסתכלתי בפניה של אמא, שמתמלאים שמחה כשהיא מדברת על זיכרונות מהעבר)
אבא נכנס באמצע השיחה.
אבא: עדיין מראינת את אמא, (נוקב בשם הבת)?
בת: כן, אבא, אבל אני רוצה לשאול אותך שאלה.
אבא: כן, בתי, תשאלי מה שאת רוצה.

בת: אתה עדיין רוצה בן במקומי, אבא?
 אבא: (צוחק) לא, אני שמח מאוד שיש לי בת יפה כמוך שתקום עכשיו ותכין לי כוס קפה בידיה העדינות.

4. להלן שיחה של משפחה שבנה בן העשרים וחמש חזר עייף מהעבודה. הם אוכלים יחד ארוחת צהריים:

בן: שלום אמא, שלום אבא.
 אמא: שלום בני, איך הייתה העבודה היום? אתה נראה עייף.
 בן: היה קשה, אני מאוד עייף ורוצה לאכול. אני רעב מאוד.
 אמא: אה... אמרתי לך שתיקח אוכל אתך אבל לא רצית. ואני בטוחה שסירבת לאכול מהאוכל של בן דודך שעובד אתך כי אתה כזה תמיד.
 בן: אמא, תפסיקי לדבר שטויות, אני לא צריך את האוכל של בן הדוד.
 אמא: בקשר לבת דודתך אה... אתה עדיין לא מרגיש כלום, תראה כמה היא מנומסת ויפה. נכון שהיא לא מלכת היופי, אבל מספיק שבכל הבניין מדברים על נימוסיה ועל עבודתה בבית עם אמא שלה.
 בן: כן אמא, זה נכון אבל...
 אבא: מה אבל, אתה עדיין לא מסכים? אני נתתי מילה לדודה, ובשבוע הבא יהיה יום האירוסים שלך. עכשיו לך לבת הדוד ותלכו ביחד לקנות שמלה.
 בן: בסדר, אבא, אני לא יכול להתנגד לדבריך.
 אבא: תהיה עדין אתה ובלי בושות כי אבא שלה יתרגז עם תעשה משהו לא מתאים או שלא מוצא חן בעיניה.
 בן: בסדר, אבא, אהיה כפי שאתה רוצה. יהיה בסדר, אל תדאג.

5. להלן שיחה בין בת לאמה. האם היא אישה בת שישים שהתאלמנה בגיל צעיר והקפידה לשמור על כבודה ועל שמה הטוב. היא חונכה גם את משפחתה ברוח שמרנית. יום אחד בתה בת העשרים ושתיים שלומדת באוניברסיטה הייתה צריכה לשאול ספר מחברתה שגרה באותו היישוב.

בת: אמא, אני רוצה ללכת להביא את הספר מהחברה שלי.
 אמא: עכשיו?! למה לא אמרת יותר מוקדם? כבר חושך.
 בת: אבל אמא, אני זקוקה לספר הזה עכשיו משום שעלי להגיש עבודה למחר. עכשיו רק שמונה.
 אמא: השעה שמונה אבל כבר חושך! והשכנים לא ירחמו עלינו ובעצם עלי שאני מרשה לך ללכת בחושך לבד! אם חס וחלילה יקרה לך משהו בדרך האנשים לא ירחמו עלינו ויתחילו לספר כל מיני סיפורים.
 בת: אבל אמא א...
 אמא: אמרתי לך לא, לא...

הבת כעסה מאוד ולא יכלה לשבור את המילה של אמא שלה. הלכה לישון בוכה ובלבה שנאה לחברה שהיא חיה בה.

6. להלן דו־שיח קצר בין אם לבתה. האם שבה מחתונה שבה הייתה עם האב:

בת: ישבתם ליד (נוקבת בשם)?

אם: לא, השתגעת?! אבא לא מדבר אִתם. זה היה ממש כאילו לא ראינו אחד את השני.

בת: לא יפה.

אם: מה לא יפה? שהם יתנצלו. לא יפה!

בת: נו, אמא, באמת.

7. להלן שיחה בין שני שכנים:

שכן א': התרנגולות שלך מפריעות, לא רק הקול שלהן, הריח והלכלוך, הן גם אוכלות מהגינה שלי.

שכן ב': אם אתה חושב כך אז הכלב שלך גם מפריע לי.

שכן א': אני לא מתכוון לריב, אני מבקש ממך יפה ומצדי, אני לא מפריע לי, תעשה מה שאתה רוצה.

שכן ב': אני חיכיתי ליום הזה. אתה כל הזמן יש לך טענות.

שכן א': תתבייש לך, אני מנסה להיות נחמד כל הזמן.

שכן ב': אני יודע, אתה כמו נחש, מבחוף עדין ומבפנים ארסי.

שכן א': בכל אופן תחשוב טוב לפני שאתה מוציא את הלכלוך שלך מהפה (נכנס הביתה וסגר הדלת).

8. להלן סיפור של בחור:

אני והחבר שלי התווכחנו עם החבר השלישי שלנו, וחברנו, שהוא בעל לב טוב, השמיע מילה קצת גסה. לפי דעתי הוא אמר אותה בלי כוונה, כבדיחה. החבר שלי חשב שהוא אמר את המילה הזאת דווקא ובכוונה כדי להעליב אותו ולא היה מוכן לדבר אתו. ניסיתי לשכנע אותו שהוא לא התכוון ולא צריך לעשות מזה סיפור, וביקשתי ממנו שנלך ונדבר אתו. הוספתי ואמרתי שאפילו אם הוא טעה, נסלח לו ונוותר קצת ונדבר אתו כי הוא סלח לנו יותר מפעם אחת במצב דומה על טעות דומה. חברי הרגיש שכבודו נפגע ושהוא התכוון לפגוע בו. אבל אני הייתי שם ולא הרגשתי כך. זה היה בצחוק והנה זה הפך לבעיה רצינית וחברי לא היה מוכן לוותר לו כלל.

ניסיתי לשכנע אותו עוד ועוד, "הוא חבר שלנו הרבה שנים וזה לא שווה לנתק קשר. תן לו עוד הזדמנות", אמרתי לו. חברי לא השתכנע בכלל ועמד על דעתו שהוא רוצה לנתק קשר אתו. כשלחצתי עליו אמר לי, "אם תוסיף עוד מילה אני אעזוב גם אותך", כאילו שאני מגן עליו.

התרגזתי עליו ואמרתי לו, "אז באמת אתה לא בסדר ולא הוא". הלכתי ודיברתי עם חברי השני וניסיתי לשכנע אותו שיבליג על מה שראה ושילך וידבר אתו. הוא אמר לי, "אני סתם זרקתי מילה בצחוק ולא התכוונתי לפגוע באף אחד כי אנחנו רגילים לזה ותמיד אנחנו מתנהגים כך". הוא לא התכוון להעליב אותו ולכן לא הרגיש שהוא אשם. הוא גם סירב לדבר אתו משום שטען שהוא לא טעה וחבר טוב לא מחכה להזדמנות כדי להתנתק מחבריו.

9. להלן שיחה בין אישה ובעל:

אישה: נמאס לי, כל יום עושים אותו דבר. אין חדש, אני עובדת כל כך קשה, מביאה את הילדים מבית-הספר, קונה כל מה שצריך לבית, ואתה לא עוזר לי.

בעל: את יודעת, אשתי, שגם אני עובד קשה ואני מבלה הרבה שעות בעבודה וזה לא בשבילי אלא בשבילכם.

אישה: אני מבינה את זה וכל האנשים עובדים. אבל אתה גם לא מתייחס אלי ואל הילדים.

בעל: מה את אומרת?! את זאת שלא מתייחסת אלי ומקדישה את זמנך לילדים.

אישה: זה לא נכון. אני חיה ומקדישה את זמני לך ולהם.

בעל: אני יודע את זה ואני מעריך אותך, אשתי היקרה. לכן מה דעתך לצאת לארוחת ערב ולשנות אווירה?

אישה: נכון, זה רעיון טוב ודי לוויכוחים. אבל תדע לך שאני כל כך אוהבת אותך.

בעל: אשתי, את המשפט האחרון אני תמיד אוהב לשמוע.

10. להלן שיחת טלפון בין שתי חברות:

חברה א': יש לי הרבה דאגות. אני רואה את עצמי כאדם עם הרבה דאגות אה... לא הרבה דאגות, אבל שתי דאגות מאוד-מאוד עיקריות. בדיוק היום ציירתי; היינו צריכים לעשות רפלקסיה ללימודים, לצייר משהו, וציירתי דמות, שזו אני, שאבן שחורה כזאת מעלי, ונתתי לזה שם, "מתי האבן הזו תהיה מתחת". כאילו מתי אני כבר אעמוד עליה?! זה פשוט מעסיק אותי מאוד.

חברה ב': אמרת "שתי דאגות". על איזה שתי דאגות את מדברת?

חברה א': על כסף וזוגיות. אה... כסף שאין... זה אישיו מאוד-מאוד... שלוקח ממני המון-המון אנרגיות. וזוגיות שחסר. חסר לי מאוד... כל הזמן זה חוזר, אני כל הזמן מחזירה את זה אלי... מה... איפה אני לא... כי לי בטוח יש חלק בזה. ו... אבל אני לא עושה עם זה כלום... ואני מרגישה שזה נושא מאוד לא פשוט. וכמובן המחסור בכסף...

חברה ב': אני מבינה שזה משהו שנמשך כבר כמה זמן, הנושא של המחסור בכסף, זה לא משהו שהתחיל להציק לך היום בבוקר.

חברה א': לא. כבר המון זמן...

חברה ב': מממ... ומה בעצם את עושה בנידון – מעבר לעבודה, שאני יודעת ומניחה שאת עובדת קשה. איך את מתמודדת עם ה"חסר"?

חברה א': אני כל הזמן חושבת... אה... בצורה מאוד אה... לא יודעת איך להגיד את זה – יבשה, אנליטית. לא אנליטית... תכל'סית כזו, מה ביומיום אני עושה... וחשובים כאלו יומיים – "אני אקח מפה... אני אוריד מזה..."; ומעבר לזה אני מנסה לחשוב קדימה – אז אני לומדת עכשיו כדי שבעתיד אני לא אשאר במצב הזה עוד עשר שנים. אני מנסה לקדם את עצמי בשביל... בצורה שתעזור לי כרגע.

חברה ב': באיזה אופן זה משפיע על חיי היומיום שלך – הדאגה הזו?

חברה א': אני בדיכאון. אני מרגישה איזה ייאוש כזה... כבר אין לי כוחות, שמישהו כבר ייקח ממני את זה. את ההתמודדות עם זה.

חברה ב': מי נותן לך כוחות? או מה נותן לך כוחות?

חברה א': אני (שתיקה)... אני, בעיקר. וגם חברים טובים. חברים טובים עוזרים לי.

חברה ב': איך את נותנת לעצמך כוחות?

חברה א': אני – אין לי מושג מאיפה. זה מאז שאני זוכרת את עצמי, אני מתמודדת לבד... אף פעם לא חייתי בהרגשה של... שיש מישהו לפנות אליו, שיש מישהו שיתמוך בי... שיש מישהו שיעזור לי... נגיד בבית או ההורים או... למרות שידעתי שהם שם והם אוהבים אותי... אבל אף פעם לא היה לי למי לפנות, אז מאז שאני זוכרת את עצמי זה לפתור דברים לבד, אין בררה ואין מקום להרבה רגשות. או אין מקום להרבה התעסקויות בתוך זה ואיך אני מרגישה... או ללכת לקבל תמיכה רגשית או... צריך להתמודד עם מה שיש. בעיה – צריך לפתור אותה, אז אני לבד צריכה לפתור את הבעיה. אין פה מקום למה עובר עלי, ואיך אני מרגישה ו... לפתור את זה. ואין לי מושג איך ומאיפה הכוחות.

חברה ב': כנראה הם קיימים בתוכך.

חברה א': כנראה כן... אני לא יודעת להגדיר את זה...

11. להלן שיחה בין שני חברים:

חבר א': נו, התקבלת לחיפה לתואר שני?

חבר ב': אני ברשימת המתנה. יש את אלו שהתקבלו, אלו שלא התקבלו ואלו כמוני שברשימת המתנה.

חבר א': התאכזבת?
חבר ב': ככה, רוב האנשים שהכרתי לא התקבלו. כנראה הייתה סלקציה רצינית מאוד. אבל בינתיים אני ממשיך את המיונים לבר-אילן.
חבר א': לאיפה אתה מעדיף להתקבל?
חבר ב': ברור שלחיפה, אני רוצה את זה יותר. אם אני אלך ללמוד בבר-אילן אז אני אצטרך למצוא לי עבודה יותר רצינית, כי הלימודים שם הם פחות ימים.
חבר א': טוב, לא נורא, יש עוד סיכוי.
חבר ב': אתה מכיר אותי, אני מאוד אופטימי, מה שצריך לקרות יקרה. אבל קצת מפחידה אותי אי-הידיעה מה יהיה בשנה הבאה.

12. להלן שיחה בין שני סטודנטים חברים בתחילת תקופת המבחנים:

חבר א': ידעת שרק באוניברסיטת חיפה יש את האפשרות לגשת למועד ב' ולוותר לאחר חצי שעה על הבחינה?
חבר ב': לא ידעתי, מזל שיש את זה כאן, כך יש אפשרות לראות את הבחינה ולהחליט אם כדאי או לא כדאי להיבחן שוב.
חבר א': יש את זה רק בתואר ראשון. בתואר שני אין אפשרות כזו, או שאתה נבחן או שאתה לא מגיע בכלל.
חבר ב': חבל, לדעתי אם האוניברסיטה רוצה שהסטודנטים שלה יצליחו, היא צריכה לאפשר זאת גם בתואר שני.
חבר א': אני חושב בדיוק ההפך. בתואר ראשון הסטודנטים חדשים והם עוד לא יודעים כיצד נראית בחינה באוניברסיטה, ולכן יש לאפשר להם להתלבט ולבדוק, לעומת זאת בתואר שני אתה כבר מכיר את הנוהל וזה יותר פשוט, מה גם שיש לך כבר תואר אז הציפייה ממך יותר גבוהה.
חבר ב': לא יודע, אני חושב שעדיין צריך שתהיה אפשרות לוותר גם בתואר שני.
חבר א': אתה יודע מה? אני אגיד לך יותר מזה, אני חושב שצריכה להיות אפשרות ויתור רק בשנת הלימודים הראשונה של הסטודנט.
חבר ב': אתה ממש מחמיר, מזל שאתה לא זה שצריך להחליט את ההחלטות האלה.
חבר א': אל תשכח שזה אוניברסיטה ויש כאן אנשים איכותיים שבאו להשקיע וללמוד. אתה לומד לשם הלמידה ולא בשביל כמה מספרים בתעודה כמו בתיכון.
חבר ב': אבל גם אתה בעצמך לא פעם ולא פעמיים ניגשת למועדי ב' ושיפרת את הציונים או הגעת והחלטת לא לגשת, איך אתה מסביר את זה?

חבר א': אפשרו לי אז עשיתי את זה. אם לא היו מאפשרים זה גם היה בסדר.

13. להלן שיחת טלפון בין בת לאמה:

- בת: הלו, מה קורה?
אם: בסדר, מה, רצית משהו?
בת: כן, שילמת את השובר? חתמו?
אם: כן, בטח.
בת: תודה, את שומעת? עכשיו מה זה עצבנו אותי בעבודה.
אם: למה?
בת: כי יש ספירת מלאי ואין להם עובדים והוציאו עלי את כל העצבים. למה אני לא יכולה להגיע ולמה אני לא נותנת סידור בדיוק לפי מה שאמרתי בראיון עבודה... אז אמרתי לה שיש ולת"מים ויש לי מבחנים ועבודות ומחויבויות אחרות ואני עושה כל מה שאני יכולה.
אם: נו, ו...
בת: אז היא אמרה לי שלא מעניין אותה ואז אחרי שהיא סיפרה לי שמהבוקר היא מתקשרת לכל העובדים ומתחננת שיגיעו, ולזה כואב הראש ולזה כואב הגב וזה לא מרגיש טוב... אמרתי לה שבאותה המידה זה לא מענייני. אז מה הקטע? היא שואלת אותי: "אז מה, אני צריכה לפתור את זה עכשיו?" אז אמרתי לה: "ואני יכולה? אני אמורה לפתור את זה?" והיא שתקה והתעצבנה. נראה לי שהיא רתחה מעצבים. הם שם בלחץ מטורף. מה זה התעצבנותי, אני בשוק.
אם: אבל לא צריך להתחצף, תגידי לה יפה שהיית מאוד שמחה לעזור אבל את לא יכולה.
בת: אבל ממש לא התחצפתי. היא באה אלי בטענות, אמרה שהיא עדכנה את המנהל. אז מה לעשות? אמרתי לה שאם היא רוצה שבכל שבוע אני אעדכן אותה בקשר לסידור אז אין לי בעיה כל שבוע להיכנס אליה, אין לי התנגדות. הם סתם נטפלים כי אני הכי חדשה.
אם: בסדר, יהיה בסדר, הם עוד מעט ישכחו מזה כשיעבור הלחץ.
בת: טוב, אני יודעת... אני מקווה שיהיה בסדר. זה שעושה את הסידור הוא מה"זה "תופס תחת". מגעיל כזה, פעמיים הוא דיבר אתי היום ופעמיים ניתק את הטלפון בפרצוף בלי שלום, בלי כלום. מה זה חוצפן.
אם: נו, אז מה אתו, למה?
בת: אז התקשרתי וביקשתי אותו ואמרתי לו: "תשמע, פעמיים כבר ניתקת לי את הטלפון בפרצוף. אני לא יודעת אם אתה שם לב לעצמך, אבל קצת נימוס לא יזיק לך". ואז הוא אמר "טוב", אמרתי "ביי" והוא אמר "ביי". ממש מגעיל, אבל הייתי חייבת, מי הוא חושב שהוא?

נראה לי שבגלל זה הוא הלך אליה בקשר אלי.

אם: טוב, יהיה בסדר.

בת: טוב, אז נדבר.

אם: יאללה ביי.

פתרונות

הגיל הרך (עד שש)

1. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן הולך בשמחה לגן והדבר מעיד כנראה שהוא משתלב שם היטב. הגן הוא גן מודרני ונדרשת ממנו השתלבות מודרנית ולא מסורתית. כלומר, מצפים ממנו בתחומים מסוימים למידה של עצמאות שקרוב לוודאי שאינה נדרשת בחברה המסורתית באותו הגיל. לדידה של הבת, הגננת סומכת עליה שתשתלב בכל מקום. זוהי ודאי אמירה שמשמעותה שהבת עומדת במטלה ההתפתחותית של תרבותה. בגילה הצעיר היא כבר פחות תלויה בסביבתה ויותר תלויה בעצמה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים מתפעלים מהגננת. והיא מצדה ודאי מתפעלת מהילדים.

תוצאות: האב מספר שבנו הולך בשמחה לגן. הוא לא מדבר על השמחה שלו, אלא על השמחה של בנו. אם הוא שמח, שמחתו נובעת רק משמחת בנו ולא להפך. גם הגננת ערה לכך. האם מחפשת מקום שילדיה ילכו אליו בשמחה. ושוב, הרגשת הילדים עומדת במרכז בגיל זה ועוד קודם לכן. הגננת משיבה שהיא סומכת על הבת. היא מכירה בכוחותיה של הבת וביכולתה להסתדר בכל מיני מקומות ועם כל מיני ילדים. היא לא חושבת שהיכולת של הבת להסתדר תלויה בקבוצה שתשולב בה. היא מכוונת לבת ולא לסביבה. וכך גדלה הבת כשהיא מקבלת עידוד לפתח רגשות ממוקדים בעצמי ולא באחר. לבסוף מחמיאה האם לאישיותה ולמקצועיותה של הגננת. משפט אחרון זה הוא, כפי שאמרנו, אחד הדברים שאינם שכיחים בתרבות המסורתית – מחמאה ישירה המכוונת אל הפרט והתפעלות ישירה ממנו, משום שהתפעלות מייצגת ייחודיות ורגש ממוקד בעצמי.

גם הבן וגם הבת מכוונים מגיל צעיר לבטא את דעתם כיאה לבני חברה דמוקרטית משום שחוייתם הרגשית עומדת במרכז. וכך כל ציור שלהם בגן יעורר התפעלות וגם היצירתיות שלהם תעודד. ואם יבנה אחד מהם בית יפה בלגו תספר זאת הגננת להורים בהתפעלות ושוב יחזקו את יכולתו של הילד לפתור בעצמו בעיות.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

ת' הוא האב, ש' היא הגננת, י' היא האם.

ת': שלום, ש'. מה שלומך? נגמרה השנה, יא אללה, תגידי, איך הייתה השנה?

ש': הראש שלי לא בגן עכשיו, אולי אתה תגידי לי?

ת': אני פשוט לא יודע. מספיק שהבן מבסוט לבוא לכאן, זהו.

ש': כן, באמת הבן שלך היה מגיע יום-יום מבסוט, כל הכבוד לו.

י': יא ת', אתה יודע שאני לא רוצה לעבור מפה בגלל הילדים. איפה

נמצא גננת לילדים שלנו כמו ש'?! איפה... כזאת מתוקה, הילדים אוהבים אותה מאוד.

ש': אני מאחלת לכם הרבה הצלחה בחיים ביחד עם הילדים שלכם.

עמידה במטלה ההתפתחותית: המתרגמת המסורתית מצאה לנכון להוסיף לאמירתה של הגננת הנוגעת לילד שבא שמח לגן "כל הכבוד לו". בחברה מודרנית ילד שמגיע שמח לגן אינו עושה זאת בשביל אחרים וגם לא בשביל הגננת, אלא בשביל עצמו, ולכן "כל הכבוד לו" לא יתאים. הגננת המסורתית מכוונת אפוא לחשיבות החברתית של שמחה זו ולטוב שהיא עושה גם לאחרים. היא מלמדת את הילד איך התנהגותו משפיעה על הסביבה ומכינה אותו לחיי חברה קולקטיבית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הגננת משתמשת בשם יחס, "הבן", במקום בשמו הפרטי וגם במילה "ביחד". אבל בעיקר היא מעודדת את השתלבותו הטובה של הילד ומעניקה לו כבוד בשל כך.

תוצאות: המתרגמת בחרה לחבר שיחה קולקטיבית דומה למדי לשיחה האינדיבידואלית כולל ההתפעלות מהגננת, שכפי שציינו אינה שכיחה בחברה המסורתית. ואולם ההתפעלות מקושרת מיד ובאותו המשפט לכך ש"הילדים אוהבים אותה מאוד", בניגוד למה שראינו בשיחה המודרנית, שבה המשפט "אבל איפה אמצא גננת כזו?" עומד בפני עצמו. ההתפעלות אינה מכוונת אפוא לאדם עצמו, אלא לקשר שהוא יוצר עם הסביבה. ישנם עוד שני הבדלים. האב המסורתי שואל את הגננת, "יא אללה, תגידי, איך הייתה השנה?", ואילו האב המודרני שואל, "איך את מסכמת את השנה בגן?" האב המסורתי מזמין אמירה פחות מחייבת, המבוססת יותר על הקשר ביניהם, ואילו האב המודרני מזמין סיכום מסודר יותר. כמו כן בולטת השמטת המשפט "אני סומכת על (שם הבת) שתשתלב בכל מקום, בזה אני בטוחה" מן התרגום לחשיבה המסורתית. הגננת המסורתית מסתפקת באיחולי הצלחה לכל המשפחה ומדגישה את ה"ביחד", משום שלא מצפים מילדה שיהיה אפשר לסמוך עליה ושהיא תוכל להסתדר בכל מיני מקומות בכוחות עצמה.

בגן תיטה הגננת לחזק התנהגות חברתית מתאימה שיש בה משום התחשבות באחר ועזרה לו. הגננת תעודד את הילדים להיות טובים וחכמים ולא בהכרח להיות יצירתיים ומוכשרים. הילד ימשיך לבוא שמח לגן משום שלכך מצפה ממנו הסמכות ובכך הוא תורם לכלל ולא דווקא מפני שבאמת טוב לו. באופן זה יקשה עליו ליצור מתוך עצמו כפי שמקובל בגן מודרני. גם יצירתו תשמש לרצות את הסמכות ותהיה מותאמת למה שהוא חושב שמצפים ממנו. למשל, הגננת יכולה להדגיש שאין לצאת מהקווים בציור ולקפח את הביטוי העצמי. כלומר, כללים חיצוניים על חשבון תחושות פנימיות.

2. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ייתכן שהבת עדיין לא התגברה על קנאתה באחיה,

שהוא אמנם צעיר ממנה אבל זוכה ליחס מועדף מצד ההורים. היא פוגעת בו ונענשת על כך. בעתיד תלמד לכבד את אחיה ואף לציית לו ובכך תיטיב להשתלב בחברתה. הבן יודע להשתמש ביעילות בעזרת הוריו כשהוא נפגע, ודומה שהוא כבר למד שהוריו יהיו לצדו בעימותים מסוג זה עם אחותו כפי שמצווה חברתם. האם המכות יקדמו את החינוך שלו לניקיון? ייתכן, אולם הם ישרישו בו את הפחד והוא יחוש שהוא נענה לאיום חיצוני יותר מאשר לרצון הפנימי שלו. המטרה ההתפתחותית שהאב שואף אליה היא שבנו לא יהיה מפונק, שיהיה חזק, שיהיה גבר. התוצאה הסופית בהתפתחותו של הבן תהיה אפוא פחדים מבפנים ופסדה של כוח וגבריות כלפי חוץ כפי שרוצה אביו. הילד ילמד להסתיר את הפחדים שלו מהסביבה, לא לבכות כשמכים אותו וליצור רושם הפוך מהרגשתו האמתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: תוקפנות שמתבטאת באיומי הכאה, במכות וכניעה. יש גם שימוש בציווי.

תוצאות: ההורים מחנכים את הילדים להיות מנומסים כלפי החברה מגיל צעיר ושסור לילדים לשבת לאכול לפני המבוגרים. בחברה מודרנית לעתים קרובות מגישים את האוכל לילדים לפני המבוגרים מתוך הנחה שהם קטנים וקשה להם להתאפק. בחברה המסורתית, שבה ההורה וסמכותו הם במרכז, מקובל שהמבוגרים אוכלים לפני הילדים. בחברה המודרנית מקובל שהילדים מקבלים את החלק הטוב של העוף ("פולקה") מתוך התחשבות בהם ומתוך מחשבה שהם צריכים לגדול, ואילו בחברה המסורתית יזכה בו האב. ידוע סיפורו של אב ערבי שהגיע למערב ואימץ אורח חיים מערבי והוא מספר שהוא "אכל אותה פעמיים בפולקה". כשהיה ילד לא זכה בו וכשבגר שוב לא זכה בו.

הבת והבן המסורתיים יפתחו כישורים חברתיים ניכרים. בעתיד, קרוב לוודאי שהבת לא תסתבך עם אחיה ולא תעליב אותו. היא תלמד שלשרת אותו זו דרך מתגמלת יותר בעבודה. היא תלמד להיכנע, כך שחוש ההומור והשובבות שלה, גם אם היא פוגעת ("איזה תוכי, תמיד מפטפט וחוזר על המילים שלי"), ילכו וידעכו, ואתם ידעכו היצירתיות שלה וכושרה להשיב בהיגיון ולעמוד על שלה. כשיעלם צחוקה התוקפני והמשוחרר (כפי שצחקו כשסיפרה למראיינת שאחיה הרטיב) היא תיעשה צייתנית ופסיבית יותר. אנו יכולים אפוא לעקוב בדיוקנות אחר הכנעת הכוחות היצירתיים, המדעיים והדמוקרטיים המתפתחים בילד באופן טבעי מלידה.

גורלו של הבן יהיה דומה אולם יעבור במסלול שונה. הבן ימשיך לבקש את עזרת הוריו בעת הצורך משום שכך קל ונוח ולא יפתור את הבעיה בעצמו, והתלות בהוריו תימשך. הוא לא ילמד חשיבה דמוקרטית שוויונית משום שלו מגיע יותר, ולא ילמד להתמודד עם אחותו בכוחות עצמו. והרי התשובה לאחותו המתגרה בו אינה אלא תרגיל לוגי יצירתי. איזו תשובה ניצחת יוכל לענות לאחותו? תשובה שתעלה במוחו ותשאיר אותה המומה וכו'? כך שגם כושרו הדמוקרטי, היצירתי והמדעי של הבן ייפגע.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח בחברה מודרנית כך:

- אמא: ילדים, האם אתם זוכרים מה אמרתי לפני שבאנו אל הדודה?
 נ': בטח אני זוכרת, את אמרת לנו לא לעשות בלגן יותר מדי גדול עם המשחקים.
 ד': בטח שאני זוכר שאמרת לנו לא לעשות בלגן יותר מדי גדול עם המשחקים.
 נ': איזה תוכי, תמיד מפטפט וחוזר על המילים שלי.
 ד': (בוכה) אמא, תראי מה היא אומרת עלי.
 אב: נ', זה לא יפה, את מעליבה את ד' (בנימה עצובה).
 נ': (מחייכת במבוכה)

המראינת חוזרת אחרי עשר דקות ורואה שד' בוכה. היא מריחה ריח לא נעים. מראינת: מה זה?

- נ': (קופצת בצחוק) ד' עשה פיפי במכנסיים.
 אמא: זו לא סיבה לצחוק. זה יכול לקרות לכל אחד. לא לומדים להתאפק ביום אחד וגם לך זה לקח קצת זמן.
 אמא: (קמה אחרי זמן קצר ולוקחת את ד' לשירותים) הפעם לא הצלחנו. לא נורא. בפעם הבאה כשאתה שם לב שאתה צריך פיפי אז מיד נרוץ לשירותים. טוב?

עמידה במטלה ההתפתחותית: נ' מקנאת, כפי הנראה, באחיה הקטן ד'. הוריה משמשים לה דוגמה להתאפקות. האב פונה אליה בעצב והאם גם היא יותר מסבירה מנוזפת. המטלה ההתפתחותית של נ' בחברה מודרנית היא להתמקד בעצמה, במעשיה ובהישגיה ופחות להתעסק באחיה. תגובת הוריה מעודדת כיוון זה משום העצב והאיפוק שבתגובותיהם. על כן, סביר להניח שבעתיד היא תוכל להשתחרר מתחושות הקנאה, שבבסיסן מייצגות מיקוד שליטה חיצוני והשוואה לאחר, ולהתרכז בענייניה במיקוד שליטה פנימי. אחיה ד' ילמד לענות לה ולדאוג לעצמו אם ההורים לא ימהרו להיחלץ לעזרתו, ולעתים יניחו לו ולאחותו להסתדר בכוחות עצמם. ובעניין החינוך לניקיון, לא חשוב כמה מהר יפנים ד' את האיסורים, בכל מקרה עמדתה של אמו תעניק לו תחושת הצלחה שעשויה ללוות אותו גם בהתמודדויות אחרות. על כן, שניהם בדרך הנכונה לעצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: אמפתיה של האב לבן ("את מעליבה את ד'") ואסרטיביות בתגובת האם לבת ("זו לא סיבה לצחוק"). השיחה כולה נערכת בנימוס.

תוצאות: ההורים פונים אל ילדיהם בנימוס ומכירים ברגשותיהם, בקנאה כמו בעלבון, ולא מנסים לעצב אותם בכוח. כך הם עוזרים לילדים לפתח מיקוד שליטה פנימי באופן שיוכלו להכיל את רגשותיהם בעצמם ויזדקקו פחות לעזרה או שליטה מבחוץ. אז יגדל האזור נטול הקונפליקטים ואתו גם היכולת לחשיבה מדעית. בעוד כמה שנים, בכיתה,

הם יהיו עסוקים יותר בחומר הנלמד מאשר במורה ובקשר אתו. אנו רואים שהנימוס במשפחה חיוני להתפתחות של מרחב פנימי לא מאוים שמאפשר לילד חשיבה חופשית והעלאת פתרונות שונים לבעיה – כלומר, הנימוס הוא אבי ההתפתחות המדעית. ומילים קטנות כמו "בבקשה" ו"תודה" עושות את כל ההבדל. הילדה שאביה אמר לה "בבקשה" היא ילדה שאביה פנה לשיקול דעתה והעניק לה את הזכות לסרב. במילה האחת, "בבקשה", פנה האב ליכולתה לחשוב בהיגיון וגם הכין אותה לחיים בחברה דמוקרטית, שבה מותר לפרט שלא להסכים. הילדה בדוגמה לעיל תלמד במשך הזמן שלא לפגוע באחיה, אולם היא לא תאבד את יצירתיותה וחשיבתה המדעית כפי שקרה לרעותה המסורתית. מנגד, לילדה המודרנית יהיו פחות כלים להתמודד עם מניפולציות רגשיות שייתכן שיופעלו עליה. היא תתקשה להבין תחושות של קנאה, נקמה, איום, עשיית רושם, כבוד, רחמים וכו' משום שהיא מכוונת להבין את עצמה יותר מאשר את האחר.

3. את משפט הזה אמרה אם מסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: השאלה היא שאלה רטורית, כלומר התשובה ידועה וברורה מראש, ומטרת השאלה להדגיש את התשובה שבאה אחריה ותו לא. ודאי אין זו שאלה פתוחה המזמינה תשובה של הילד, למשל, "כי אני משחק". אילו אמרה האם "אסור לגעת בלכלוך!" לא היה לאמירה תוקף כפי שיש לשאלה ולתשובה הבאה אחריה, משום שנוצר מעגל סגור של שאלה ותשובה עם מקצב פנימי, בדומה לחרוזים, הנותן משנה תוקף לאמירה. כך גם המשפט "אתה יודע", שבא להעצים את עברתו של הילד העושה משהו אסור בכוונה. מה שברור הוא שכאשר הדברים מוצגים כך נחסמת בפני הילד האפשרות לשאול, מדוע אסור? מפני שהוא כבר יודע כביכול את התשובה. ואם אסור לשאול גם אסור לחשוב. סביר להניח שבעתיד לא ישים הילד את ידו בכללך מתוך אינסטינקט התנהגותי יותר מאשר מתוך הבנה, ובכך יתאים את עצמו לצרכיה של אמו ויעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: אם כן, יש שאלות שהן יותר ציווי משאלה.

תוצאות: עצם השאלה "למה אתה שם...?" מעוררת חרדה. "אתה יודע" מוסיף עוד חרדה. כך הילד נשלט מבחוץ. ערנותו של הילד לדקויות השאלה והאינטונציה תגדל. הוא גם ילמד וייטיב להבין שפה לא-מילולית של הבעות פנים, תנוחות גוף ורמזים מרעהו בן החברה המודרנית. הוא יפנים את חוקי מיקוד השליטה החיצוני, שבהם החוץ קובע ולא הוא ועולמו הפנימי. ואולם דווקא משחק בחול ובלכלוך הם יצירתו הגדולה של כל ילד קטן. בגיל הרך ילדים אוהבים את ארגו החול ומשחקי מים ויוצרים בהם כל מיני דברים. החופש להתלכלך אינו אלא חופש היצירה לילד. האם מגבילה אפוא את הילד פיזית, שלא ישחק בכללך, אבל גם חשיבתית באופן הצגת האיסור. אילו התקיים ביניהם דיון מתי מותר להתלכלך, למה וכמה, היה הילד פותר בעיה לוגית

למתחילים באזור נטול הקונפליקטים שלו. השימוש בשאלות מסוג זה, שנפוץ בחברה המסורתית, מזמין אפוא לא חשיבה פתוחה, אלא את צמצומה. אמירה מעין זו הייתה יכולה להישמע בחברה המודרנית כך:
אל תשים את היד שלך בלכלוך כי אחר כך נצטרך לעבוד קשה כדי לרחוץ אותה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מסבירה לילד. בעתיד עשוי הילד לדרוש הסבר או לנסות לחפש את ההסבר בעצמו. ואולם הניסיון להבין יעמוד בבסיס חשיבתו העצמאית. **כלים למימוש המטלה ההתפתחותית:** אסרטיביות מעבר לכך, ההסבר הופך את האמירה "אל תשים..." ל"נימוסית ואמפתית יותר. דברים מובנים הם ודאי פחות מאיימים. **תוצאות:** הילד בן התרבות המודרנית יוכל, אם ירצה, למצוא טיעונים נוגדים להסבר, להבטיח שיתרחץ בעצמו וכו'. אלו צעדיו הראשונים בחשיבה מדעית מנומקת ולא פחות בחיים דמוקרטיים.

4. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדה מרוכזת בעצמה, ורוצה מסיבת יום-הולדת מפוארת. אמה מכוונת אותה לקושי הכלכלי של המשפחה, ואחר כך לקושי הכלכלי של החברים שיבואו. כשההכוונה לא משיגה את מטרתה לא נשאר לאם אלא לאחל לבתה שבעתיד גם לה לא יהיה, כך תוכל להבין את האחרים – כך תוכל הילדה לעמוד במטלה ההתפתחותית שמצופה ממנה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הילדה רוצה מסיבת יום-הולדת גדולה, רוצה להיות במרכז ושכולם יתפעלו ממנה. ואולם האם מעודדת השתלכות. היא רוצה שבתה תבין אותה על ידי הזדהות. כשלה לא יהיה בעתיד כפי שלהורים אין היום, אז ורק אז היא תבין את הוריה. האם קוראת לבתה בשמות יחס: "יקירת", "ילדתי" ו"אהובתי" אך לא בשמה הפרטי.

תוצאות: הילדה היא ילדה רגילה שרוצה כמו כל הילדים מסיבת יום-הולדת גדולה ויפה ומתקשה לקבל את העובדה שאין למשפחה די כסף לערוך מסיבה מפוארת. בסיום האם מאחלת לילדתה שבעתיד גם לה לא יהיה משום שכך היא תוכל להבין את האם. הביחוד, ההזדהות, חייבים להישמר גם במחיר שלילדה בעתיד לא יהיה. בחברה מודרנית נוהגים הורים לאחל לילדיהם שיהיה להם בעתיד יותר משיש להם עצמם ושישיגו הישגים גדולים מהם. ואולם מצב זה בחברה המסורתית פוגע בתחושת שותפות הגורל ויכול לעורר קנאה. למשל, סביר להניח שילדה זו לא תשאף בעתיד להיות עשירה משום הפער שעלול להיווצר בינה ובין בני משפחתה. השאיפה ל"סוף טוב", שהיא מאושיות החברה המודרנית, הופכת במקרה זה לשאיפה ל"סוף ביחוד" מסורתי. הילדה תוותר בעתיד על הנרקסיסטיות ותקבל תמורתה חום משפחתי שלדידה אינו נופל בחשיבותו מפיתוח יכולת דמוקרטיה, מדעית ויצירתית.

מסיבת יום-הולדת היא חוויה נרקסיסטית של הילד שחוגגים לו את יום-ההולדת. הוא במרכז, הוא חשוב והוא מקבל מתנות. האם ממתנת ללא ספק תחושות אלו של הילדה. אבל חגיגה זו אינה שונה מאותה חגיגה שתחוש הילדה בתוכה כשתצליח בעתיד לפתור תרגיל קשה במתמטיקה או לכתוב חיבור יפה או לצייר ציור יפה. גם אז היא תהיה במרכז עולמה ותרוץ אל הוריה בתקווה לזכות בהתפעלותם. כשלא כך יקרה תרד פלאים המוטיבציה ליצירות מסוג זה. אפשר לדמיין את הילדה רצה אל אמה ובידה ציור יפה, ואמה שואלת אותה, "ומה עם הציור של אחותך?" או "כמה קיבלה אחותך במבחן שאת הצלחת בו?" משום שהאם מכוונת להיבט ההשוואתי ולא להיבט האישי, לביחד ולא ללבד. האם תחסל אפוא את ההתעוררות של הנרקסיסטיות הטבעית והבריאה ותחת זה תעניק לילדה תחושות קרבה וחום שמתאימות יותר לחברתה המסורתית.

שיחה זו בחברה המודרנית הייתה יכולה להתפתח כך:

ילדה: אמא, אני מאוד שמחה. זאת הפעם הראשונה שאתם עושים לי מסיבת יום-הולדת.

אמא: כן, מתוקה, התאמצנו לעשות לך יום-הולדת. זה לא היה קל ואני מקווה מאוד שתיהני.

ילדה: כל ילדי הכיתה עושים מסיבות יום-הולדת ומזמינים הרבה ילדים ומקבלים מתנות. אני גם אקבל הרבה מתנות מחר. הם יביאו לי דברים שאני אוהבת או שחסרים לי.

אמא: כן, באמת יהיה לך ולכולנו כיף.

ילדה: כן, אני שמחה, אמא, כי יהיו הרבה עוגות וממתקים ונרות ובלונים ומצלמה ... והכול.

אמא: נכון. זאת אולי לא יום-הולדת מפוארת כמו שעשו כמה מחברותיך שלהוריהם יש יותר כסף אבל עדיין זו תהיה יום-הולדת לא פחות כיפית.

ילדה: מה, אמא? למה את עצובה?

אמא: אני לא עצובה, אולי קצת. משום שאני מצטערת שלא היה לנו מספיק כסף להזמין גם ליצן ליום-הולדת שלך כפי שרצית.

ילדה: לא נורא, אמא. חברה שלי הכינה תוכנית יפה ויהיו הרבה הפתעות.

אמא: כן, אני בטוחה שיהיה כיף. ואני מקווה שבעתיד לך יהיה יותר מאשר לנו ותוכלי לחגוג לילדים שלך מסיבות יום-הולדת גדולות ויפות.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לדידה של האם על הילדה לשאוף קדימה כדי שבעתיד היא תשיג הישגים.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הכיף עומד במרכז, והאם מעודדת את בתה להתפעל ממסיבת היום-הולדת שלה. האם *אמפנית* לרצון בתה לערוך מסיבת יום-הולדת מפוארת.

תוצאות: כפי שנאמר, מאושיות התרבות המודרנית היא שההורה רוצה בדרך כלל שלילדו יהיה יותר מאשר לו, שילדו יעלה עליו, ואינו חושש שייווצר ביניהם מרחק בשל כך. מימוש עצמי הוא שם המשחק. האם משתדלת שלא להעמיס על בתה את המצב הכלכלי של המשפחה ולא מכוונת אותה ליתר התחשבות במצבן הכלכלי של חברותיה. היא מכוונת אותה ליהנות. לא במקרה מצליחה הילדה לעודד את רוחה של אמה, משום שקודם אמה לימדה אותה להתמקד בעצמה בלי להתחשב יתר על המידה באחרים. יצירתה של ילדה זו תזכה להתפעלות ללא השוואה עם הסביבה, שעלולה להפחית מערכה. ודעתה הנפרדת בנושאים למיניהם תכובד כיאה לחברה דמוקרטית. ילדה זו תהיה ללא ספק רגישה פחות למצבם של חברותיה ובני משפחתה.

5. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד מזדהה עם רצון אמו ומוותר על בכיו ועל עקשנותו. בעתיד יקל עליו להתאים את עצמו לדרישות הוריו, וההרמוניה בבית תישמר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: התוקפנות של האם מכניעה את הילד.

תוצאות: כבר בתחילה לא מציעה האם לבנה לבחור את המשחק שהוא מעוניין בו, אלא מורה לו, "תלך לשחק באוטו שלך עכשיו". בהמשך, לא ברור מדוע לא נענית האם לבקשת בנה לשחק בקוביות ומביאה לו אלבום במקום זה. אולי לא יכלה להביא לו קוביות באותו הרגע. מכל מקום, הילד לא קיבל הסבר, והאם קבעה בשבילו במה ישחק. היא גם לא עודדה אותו לשחק לבדו, אלא הציעה לו פעילות הקשורה אליה, שיספור בקול והיא תשמע. בכך משאירה האם את הילד תלוי בה. ילד שממתין לאם מתוך הבנה חש יותר עצמאי ופחות נשלט מאשר ילד שממתין לאם בלי להבין מדוע. האחד מפתח מיקוד שליטה פנימי – הבנה, ואילו האחר מפתח מיקוד שליטה חיצוני, שבו הילד תלוי באמו. וכך משחק, שיכול להיחשב לסמל היצירה, מבטא במקרה זה יחסי תלות. בהמשך האם אוסרת על הילד לבכות ולהתעקש. והרי זו המחאה שילד יכול להפגין אל מול אמו. האיסור לבכות שולל מן הילד את היכולת לבטא את רגשותיו. האיסור "להתעקש" כמוהו כהוראה לילד לשנות את אופיו ולא את התנהגותו הספציפית. האם לא מרשה לילד לעמוד על שלו, ובעתיד יהיה לו קשה לבטא את עמדתו גם כלפי אחרים. כלומר, לא תהיה לו מוכנות לחיים בחברה דמוקרטית. העונש על המחאה ודאי קשה לילד קטן: "אני לא אקנה לך את המשחק שרצית. גם לא אקנה לך ממתקים". לילד לא נותר אלא להיכנע. אבל ההתעקשות לעתים מול הסמכות היא סוד ההצלחה ביצירה ובמדע. מאבק אל מול כוחות שנראים לעתים גדולים וחזקים יותר. ילד זה למד שלא להתעקש כדי לשמור על שלום בית. ייתכן שהוא יגדל וירוה את הוריו נחת משום שיתאים את עצמו אליהם.

שיחה דומה בחברה המודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:

ילד: אמא, בואי תשחקי אתי.
אמא: אני עסוקה עכשיו, חמודי. תבחר לך משחק עד שאתפנה.
ילד: אני לא יודע מה לבחור. אני רוצה לשחק אתך.
אמא: אני עסוקה עכשיו. תשחק במה שאתה רוצה עד שאתפנה.
ילד: אין לי במה לשחק, הכול משעמם.
אמא: לא יכול להיות שהכול משעמם. חוץ מזה, השעמום שלך הוא עניינך.
זה לא התפקיד שלי לבדר אותך.
הילד יושב משועמם. האם ממשיכה בעיסוקיה. הילד ניגש ולוקח חוברת ומתחיל לדפדף בה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מעודדת את הילד לבחור את משחקיו בעצמו ולהיות אחראי על עיסוקיו. הוא בדרך לעצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אסרטיבית ולא מוותרת על עמדתה.

תוצאות: האם רוצה לשחק עם בנה אבל היא לא חושבת שמתפקידה לחלץ אותו מהשעמום, משום שלדעתה רגש זה של שעמום, באופן עקרוני צריך להינתן לו מענה בין האדם לעצמו. בדרכה, היא מעודדת את בנה לשאול את עצמו מה היה רוצה לעשות ולא לשאול אותה שאלות אלו. בעתיד לא ישאל אותה הילד למי כדאי להצביע ולא יערב אותה ביצירתו האישית בתחום כלשהו. שם תהיה לו פרטיות. ומה באשר לתחושת הבדידות? בשל היותו לבד, מדי פעם יחוש ללא ספק בדידות ואולי גם דכדוך – בני הלוויה הקבועים של רגש העצמאות. תחושות בדידות אלו יהיו מוכרות פחות לרעהו המסורתי משום שהן נעלמות עם התלות.

6. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לעת עתה הבת עדיין מתווכחת עם אמה ומצליחה להשיג ממנה הבטחה שתקבל את מבוקשה. מניסיונה, הבטחות אלו לא תמיד מתקיימות. ילדה זו תעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה כאשר לא תתעקש על טעמה ותקבל את דעת אמה בנושאים למיניהם. אמירת הילדה "אבל לא לשקר לי" אינה אמירה מקובלת בחברתה והיא מעידה שלילדה יש יכולת שליטה על האם באופן שמקשה עליה לקבל מרות ולהשתלב בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם דוחה את טעמה של הילדה: "כל הבלונים אותו דבר", היא אומרת. בהמשך, האם מזדהה עם בתה כשהיא אומרת לה: "אני מבטיחה להביא לך בלונים". אילו הבינה את מצוקתה, שהיא מעדיפה צבע סגול אבל אין, היא הייתה אמפתית אליה.

תוצאות: הילדה רוצה בלון סגול, אבל כנראה נגמרו הבלונים הסגולים במסיבה. האם אומרת לה: "אין הבדל, כל הבלונים אותו דבר". בחברה אינדיבידואלית נוטים להניח שעם הרגשה לא מתווכחים. לא כן בחברה קולקטיבית. האם רוצה שבתה תאמץ את

עמדתה ותשכח שהיא מעדיפה בלון סגול. בחברה אינדיבידואלית גם נוטים לומר "על טעם וריח אין מה להתווכח". אמירות אלו נכונות כשהרגש ממוקד בעצמי. בחברה שבה הרגש ממוקד באחר על טעם וריח יש הרבה ויכוחים ובעיקר צורך לקבל את עמדת הסמכות. מעניין לראות כיצד האם עוברת מדחיית הרגשתה של הילדה להזדהות איתה. עמדת הביניים, שבה האם מבינה את מצוקת הילדה אך לא מנסה לשנות את המצב, אינה נגישה לה. בעתיד, כשתידרש הילדה להצביע בבחירות דמוקרטיות, יקשה עליה להיות אמפתית לדעה שונה משלה, משום שדין דעה שונה כדין טעם שונה. היא תזדהה עם דעות מסוימות, תדחה אחרות, אולם העמדה שאפשר להבין אך לא להסכים – עמדה זו לא תהיה מוכרת לה. אם תנצח אמה, כפי שקורה בדרך כלל בהתפתחות תקינה בתרבותה, האם תוכל הילדה לבחור בעתיד צבע לציור שלה? או שתעדיף לאמץ את בחירת האחר?

השקר אינו אלא מניפולציה, במקרה זה של האם על הילדה, העושה את הילדה תלויה באמה, מצפה שתקנה לה בלון סגול. לאחר מכן באה האכזבה. השקר מחליף מנגנוני התמודדות שיכלו להיכנס לפעולה כשנאמרת האמת. אילו אמרה לה אמה, "אני מצטערת, אבל אין יותר בלונים סגולים", הייתה הילדה יכולה להתמודד עם העצב והאכזבה. היא יכלה לחפש צבע אחר שהיא מעדיפה, לתכנן מתי ואיך תשיג את מבוקשה, ולנסות להחליף את הבלון עם ילד אחר שמעדיף צבע צהוב או שלא אכפת לו, יכלה לבוא הביתה ולנסות לצבוע את הבלון וכו'. השקר סגר שערים אלו, והשאיר אותה תלויה באמה, וכשתאכזב לבסוף היא תתאכזב מהקשר עם אמה, שהבטיחה ולא תהיה פנויה להתמודדות עם המציאות והפתרונות שהיא מאפשרת. במובן זה השקר הוא אפוא איב החשיבה הלוגית-המדעית והיצירתית, המנסה למצוא פתרונות מציאותיים לבעיה.

שיחה זו הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- ילדה: אני רוצה בלון סגול.
 אמא: הצהוב לא מספיק?
 ילדה: אני לא אוהבת צהוב.
 אמא: אני מבינה. אבל לצערי נגמרו הבלונים הסגולים.
 ילדה: (בוכה, כועסת ומסרבת להשתתף במסיבה)
 אמא: אמרתי לך, אין בלון סגול. נגמרו כל הבלונים.
 ילדה: אז תקני לי כשנלך ביחד בלון סגול.
 אמא: בסדר, בהזדמנות הראשונה.
 ילדה: בסדר, אבל תזכרי שהבטחת.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדה הציעה פתרון, והאם קיבלה אותו, בהזדמנות הראשונה היא תקנה לה בלון סגול. הילדה עומדת במטלה ההתפתחותית של חברתה המעודדת חשיבה עצמאית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מגלה אמפתיה ("אני מבינה...") וגם

אסרטיביות ("אמרתי לך..."). גם הילדה אסרטיבית ("אבל תזכרי שהבטחת").

תוצאות: האם האינדיבידואלית מכבדת את הרגשת בתה גם אם אין בה היגיון ולא תמחק אותה. הבת מצדה דורשת שהאם תזכור את ההבטחה. היא מזכירה לאמה שלעתיים היא שוכחת הבטחות אבל לא מאשימה אותה בשקר. ההבדל הוא במודעות. שקר הוא מניפולציה מכוונת ואילו שכיחה היא מעשה שאינו מכוון. האם יכולה לשכוח משום שהייתה מרוכזת בעצמה ובענייניה אבל לא משום שניסתה להשפיע על הילדה במודע לשנות את עמדתה. בדיאלוג האסרטיבי של האם והבת כל אחת מכבדת את מרחב המחיה של האחרת. הן אינן רוצות להפעיל זו את זו או לכפות דעה.

טעמה של הילדה אינו אלא יצירתה הראשונית שהאם מכבדת אותה. כך גם מגיבה האם להצעת הילדה לפתרון הבעיה. האם הכשירה את בתה ליצירתיות וחשיבה מדעית בלי שהייתה ערה לכך כלל. גם בוויכוח הדמוקרטי על זכויותיה של הילדה לקבל בלון בצבע שהיא אוהבת התעקשה הילדה וניצחה. זהו זרע מוקדם שזרעה האם הנוגע להכרה של בתה בזכויותיה – וזכויות האדם כידוע אינן אלא בסיס הדמוקרטיה. נכון, גם לילדה המסורתית הובטח בלון. ואולם הימצאותו של השקר עלולה להפוך את חוויית הילדה מעצמאות וניצחון לתלות.

7. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: כשילמד הילד לאכול גם בהתאם לציפיות הוריו ולא רק בהתאם להרגשתו יעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו. בחברתו עמידה בציפיות האחרים חשובה לא פחות, ואולי יותר, מתחושותיו שלו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם משתמשת בצינוי כשהיא אומרת, "הוא חייב לאכול!"

תוצאות: האב נוטה לכיוון המודרני-האינדיבידואלי, אולם האם חושבת שיש לפקח על האכילה מבחוץ ואינה חושבת שמדובר רק בתחושותיו של הילד. המראינת המסורתית חשה אף היא שאין זה ראוי לנהוג כך וחווה זאת כעונש לילד ("אולי הוא לא רע?") אך האם בשלה. "תאכל כמה שאתה רוצה" הוא משפט שכיח בתרבות המודרנית שמשקף תפיסה מקובלת בנוגע לצרכיו של הילד. בתרבות המסורתית-הקולקטיבית חשים ההורים לעתים קרובות שתפקידם להכריח את הילד לאכול.

אצל הילד הרעב והשובע הם התחושה הראשונית ביותר. כשגם תחושה זו משועבדת לצורכי החברה לא נותר לילד הרבה משלו בפנים. תחושה פיזית זו והיכולת של הילד לסמוך על הרגשותיו הן הבסיס לכל יצירה, קטנה כגדולה. ילד שלא יכול לסמוך על תחושותיו ונזקק להכוון מבחוץ יתקשה ליצור משהו מתוך עצמו. הוא יהיה מכוון לרצות את סביבתו על חשבון תחושותיו. ואז למשל יתנהלו אמנותו או כתיבתו על פי הקונצנזוס ויהיו נטולות מרכיבים אישיים, ובלי צל של ספק לא יתאימו לחברה דמוקרטית. תחת זאת נקבל קבוצת אנשים שחושבים, לפחות כלפי חוץ, באופן זהה.

התגמול לכל האובדנים האלה יהיה תחושת שייכות קרובה ומלכדת המעניקה ביטחון שבן התרבות המסורתית לא ירצה לוותר עליה כשם שבן התרבות המודרנית לא ירצה לוותר על מימושו העצמי.

שיחה זו הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

אבא: תאכל כמה שאתה רוצה.

אמא: בזמן האחרון הוא לא אוכל כלום, זה מדאיג אותי.

מראינת לאם: תסמכי על הגוף שלו שהוא חש נכון.

אמא: אני סומכת אבל אני בכל זאת מודאגת.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מדברת על תחושותיה ומפרידה אותן מתחושות בנה. היא ערה לכך שדאגתה לא בהכרח מוצדקת. כך נשמרת עצמאות הילד בכל הנוגע לתחושותיו. ילד זה יגדל קרוב לוודאי כמי שסומך על עצמו בהתאם למטלה ההתפתחותית של תרבותו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אמפתית לתחושת הילד כשהיא אומרת שהיא סומכת על תחושתו. עם זאת, היא גם אסרטיבית ולא מוותרת על תחושת הדאגה.

תוצאות: יכולתה של האם להכיל את הדאגה ולא להעמיס אותה על בנה. כלומר, ההכרה העמוקה שהיא ובנה הם אנשים נפרדים ולא כל הרגשה שלה יש לה ערך אוניברסלי היא המאפשרת לילד לגדול לעצמאות. גם הילד ילמד שרגשותיו הם רק שלו והאחר לא בהכרח שותף להם. גם הוא יוכל לתת לסביבתו את מרחב המחיה שסיפקה לו אמו. מאחר שהקול הפנימי של הילד קיבל הכרה ראשונית סביב שולחן האוכל, ישרת אותו זיהוי הקול הזה בהמשך חייו גם בחברה הדמוקרטית, שבה יתבקש לבטא את קולו בפומבי, וגם בחשיבה המדעית, שם יצטרך להגן על עמדתו שהוא מאמין בה ועל מסקנותיו. ומה בקשר ליצירה? הרי שם עמל היוצר למצוא את הקול האמתי שלו שאותו הוא נלחם לבטא.

8. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד מונע על ידי החוץ ולא על ידי הפנים. על כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית של חברתו כבר בגילו הצעיר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מעודדת את בנה להזדהות עם מה שהיא אומרת.

תוצאות: האם מחנכת את בנה להיות חרוץ וטוב. אין זו התפעלות מילד יצירתי, מוכשר וכו'. הילד צייתן והוא משקיע כפי שרוצים ההורים והמורים, והוא גם ילד טוב – בהקשר החברתי. מעניינת במיוחד המניפולציה שמצאה האם כדי להביא את הילד אל המקום שהיא רוצה שיהיה בו. היא לא חושבת שבנה מנסה להתקדם ולהיות טוב בשביל עצמו, מתוך רצונו האישי. היא חושבת שהוא עושה זאת כדי להוכיח לאמו שמה שהיא אומרת נכון. על פי הרגשת האם, לבן חשוב יותר לאשש את דבריה שלה

מאשר את רצונותיו הוא. אין ספק שחינוך כזה מזמין ומגדל ילד שחושב כך. מעתה לא רצונותיו הם שיהיו במרכז תודעתו, אלא הסוגיה איך ואם ריצה את הסביבה. וכך תהיה האם תלויה בו ובחזוקיו כשם שיהיה הוא תלוי בה ובניסיון לרצותה. אם ימולאו ציפיות שני הצדדים תהיה לשניהם חוויה של קרבה וחום.

מאחר שעולמו של ילד זה הוא בחוץ יותר מאשר בפנים, כשישאל אותו המורה לחשבון איך פתר את התרגיל הוא עלול פשוט למחוק את עבודתו מתוך חשש, כפי שמספרים לא אחת מורים בני החברה הקולקטיבית. הרי הוא לא רגיל לעמוד על שלו ולהסביר את עמדתו לסביבה. הוא ודאי יתקשה לחבר לעצמו שאלה ולהשיב עליה, משום שהוא לא רגיל לשאול את עצמו. הוא רגיל שהשאלות באות מהמורה. הוא ודאי יתקשה לחשוב שהמורה טועה. מורים מוכשרים בחברה המסורתית יכולים לנצל את העניין ולערוך משחק עם תלמידיהם שבו הם עושים במכוון טעות על הלוח ועל התלמיד לתפוס אותם בטעותם. הרבה תלמידים מסורתיים עשויים למצוא במשחק זה חידוש מרענן לאחר ההלם הראשוני.

מה הייתה עשויה לומר אם מודרנית-אינדיבידואלית על חיזוקים שהיא נותנת לבנה או מונעת ממנו בנוכחות אחרים?

אם: לא אחת אני שמה לב שאני "משוויצה" בכן שלי יותר מדי. אבל אני רואה שגם אמהות אחרות מספרות בהתפעלות על כל מיני שטויות שהילד שלהן עושה. ככה זה הורים, רוצים שאחרים יתפעלו אתם מהילד שלהם.

עמידה במטלה ההתפתחותית: קרוב לוודאי שהבן יאמץ את עמדת אמו ויתפעל אף הוא מעצמו ומדברים שהוא עושה. במקרה זה הוא יעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו – הוא מרגיש את עצמו במרכז ולוקח לעצמו מקום זה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: התפעלות.

תוצאות: האם המודרנית-אינדיבידואלית תעשה פחות מניפולציות על בנה כדי להשיג תוצאה מסוימת. היא חיה על פי רגשות ממוקדים בעצמי ומתפעלת מבנה. הבן חש התפעלות זו שאין בה מטרה זולת הכרה בו וביכולתו. בעתיד סביר להניח שינהג כמוה ויחווה רגשות ממוקדים בעצמי ויחיה על פיהם. ואולם יצירתיות חייבת לעבור דרך רגש ממוקד בעצמי, ומדע חייב לעבור דרך ערך פנימי של אמת, ודמוקרטיה חייבת לעבור דרך בחירה אישית. אנו רואים אפוא שהלידה הפסיכולוגית של היצירתיות, המדע והדמוקרטיה היא בראשית החיים, באותה התפעלות של האם מילדה בטרם קרה דבר.

9. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: בדרך לעצמאותה מתגברת הילדה על פחדים, פותרת תרגילים לוגיים ומשתמשת בהומור. היא עומדת במטלה ההתפתחותית של חברתה המודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת ואביה מתפעלים זה מזה וגם מהסיטואציה. האם אסרטיבית כשהיא דורשת מהילדה לחגור מצופים ואמפתית כשהיא מרגיעה אותה.

תוצאות: בשיחה זו יש הומור. הילדה נהנית ממנו ויכולה גם להשתמש בו: "אני רוצה לפגוש דגים, לא לאכול", היא אומרת. בהמשך האם קובעת גבולות – שצריך מצופים – אבל מביאה הסבר הגיוני וענייני, שמסוכן בלי מצופים. בחברה קולקטיבית ראינו לא אחת שהורה יכול למשל לומר לילדה, "אם לא תשימי מצופים לא תקבלי אחר כך גלידה", או יכול לחגור לה את המצופים בכוח, ללא הסבר. האם מרגיעה את הבת מחרדות שווא שעלולות לעלות כשעיניה של הילדה שורפות. ומיד לאחר מכן הבת יכולה לצחוק על כך ששתתה ים ולכן תקבל מחלת ים. היא כבר לא נבהלת ויכולה להתבונן על כך מהצד בהומור. בחברה אינדיבידואלית הפחד אינו נחשב בדרך כלל לגורם מחנך, אלא לגורם מזיק ופוגע, מה שלא כן בחברה קולקטיבית. בהמשך הבת עומדת על שלה לנוכח הצעת אביה ואומרת שהבמבה שלה ולא יישאר לה אם תיתן לדגים. היא מקבלת טיעון הגיוני – לתת רק אחת. בקטע קצר זה פתרה הילדה שני תרגילים לוגיים ויצרה משחקי מילים. היא השיבה לאביה על השאלה "אז בשביל מה את לובשת מסכה?" היא שיחקה ביצירתיות במילים "שתיתי ים" ויצא לה "מחלת ים", והיא מצאה בעזרת אביה דרך איך לגרום שיהיה אוכל גם לה וגם לדגים.

הומור, כפי שצוין, יש בו שילוב של לוגיקה ויצירתיות, ובמחקר הנוכחי נמצא שהוא הרבה יותר שכיח בחברה מודרנית. בכל הנוגע לחשיבה יצירתית ומדעית הרי הילדה כבר משתמשת בה בפועל. היכולת שלה להביע את עמדתה בתקיפות גם היא ניכרת: "לא רוצה, זה שלי!" היא משיבה לאביה. כך שהדרך לחיים דמוקרטיים סלולה לפניה.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- אם: המים מאוד קרים, קר לי.
 בת: באמת יש דגים במים האלה?
 אב: כן, יש פה הרבה דגים, אבל אל תפחדי, הם לא מתקרבים אלייך.
 בת: אני רק רוצה לראות אותם בלי שיתקרבו אלי.
 אב: אז בשביל מה את לובשת מסכה?
 בת: אני רוצה לפגוש דגים מרחוק ובלי שיתקרבו.
 אם: תיזהרי, מתוקה, כאן מתחיל להיות עמוק. אולי תישארי איפה שהיית.
 בת: (ממשיכה להיכנס) למה אבא כן נכנס ואני לא?
 אם: כי זה מסוכן ואת עדיין בת קטנה.
 בת: (מכניסה את הראש למים ונכנסים לה מים לעיניים) אמא! שורף לי בעיניים!
 אם: לא נורא, זה עובר. אני לידך, אל תפחדי.
 בת: (מכניסה שוב ראש למים ובולעת מים) אמא! שתיתי ים.
 אם: לא נורא, זה קצת מלוח. לא קרה כלום.

- בת: אבל שתיתי ים ואני מרגישה שאני הולכת להקיא.
אב: אל תדאגי, לא יקרה לך כלום. בואי לראות דגים.
בת: (התרגשות) כן! כן!
אב: אז תזרקי במבה משלך כדי שיבואו.
בת: לא רוצה שייקחו לי את כל הבמבה.
אב: את צריכה לכבד דגים ולתת להם במבה כדי שתראי אותם.
בת: אבל אני לא רוצה שיתקרבו מאוד.
אב: תזרקי במבה אחת, נראה מה יקרה.
בת: (זורקת ואז עשרות דגים מתקבצים מסביבה).
בת: (צועקת) לא, אני לא רוצה שיתקרבו אלי. תזרוק להם במבה מרחוק כדי שאני אוכל רק לראות אותם.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת למדה שהיא קטנה ולא יכולה לעשות את מה שאביה עושה. אמה לא עזרה לה לגשר על פער הגיל והיכולת בעזרת מצופים למשל. כך גם לא חלף הפחד שהיה לה מהדגים. דומה שאביה אינו חושש מהדגים אך גם אינו מנסה לתווך בינה ובין הדגים באופן שירגיע את חששה. אפשר להתרשם שההורים משמרים את הפחד בלב הילדה, אולי כדי לעודד את הילדה להישאר תלויה בהם גם אם שלא במודע. הילדה אומרת, "למה אבא כן נכנס ואני לא?", לעומת הילדה בת החברה המודרנית, שאומרת, "אני רוצה להיכנס עם אבא". הילדה המסורתית חשה אפוא שהיא בתחרות ומאבק עם אביה, והילדה המודרנית חשה שיתוף ועזרה. מאבק זה, כפי שנאמר, לא יימשך כנראה זמן רב. בקרוב תיכנע הילדה, לא תשאל עוד, "למה אבא כן ואני לא?", תפגין פחד ותבקש עזרה, ואז תעמוד במטלה ההתפתחותית של חברתה. אם כן, הפחד נמצא בשירות הלכידות המשפחתית. בדוגמאות אחרות נתרשם שההורים רוצים לקבע את הפחד בלב ילדיהם, בייחוד אם אלו בנות, כדי לחזק את הקשר המשפחתי.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: אם בשיחה המודרנית ההתפעלות הייתה במרכז, כעת הצורך בהשתלבות הוא במרכז. ההורים המסורתיים מזכירים פעמיים את המילה "פחד" לעומת ההורים המודרניים, שלא הזכירו מילה זו כלל. בשיחה המסורתית למעשה האב הוא שאמר לבתו "אל תפחדי" לפני שהיא אמרה דבר. התפעלות הילדה המודרנית נובעת מהתגברות על הפחד מהמים המלוחים והדגים, ואילו *השתלבות* הילדה המסורתית נובעת מנוכחות הפחד, המחזק את תלותה בהוריה. תפקיד הפחד הוא לרסן את השאיפה לעצמאות. זאת ועוד, האם המסורתית מזכירה לבתה שהיא בת ולא בן, וההורים המסורתיים מגלים אמפתיה לחששות בתם, אולם באופן שמעודד תלות ולא התגברות על הפחד.

תוצאות: כבר בשורה השלישית מתגלה כל ההבדל. האב המודרני צוחק עם הילדה ואומר, "נתפוס לך אחד לארוחת צהריים", ואילו האב המסורתי אומר "אל תפחדי...".

בהמשך מציעה האם המודרנית לבת מצופים כדי שתוכל להיכנס, ואילו האם המסורתית מבקשת ממנה שלא להיכנס. ושוב אומרת האם המסורתית לבתה כשנכנסים לה מים לעיניים, "אני לידך, אל תפחדי", בזמן שהאם המודרנית מסתפקת במילים, "לא נורא, זה עובר". אין פלא שהבת המסורתית אומרת, "שתיתי ים... אני הולכת להקיא", ואילו הבת המודרנית אומרת בצחוק, "שתיתי ים... אולי תהיה לי מחלת ים". הילדה המודרנית אומרת, "לא רוצה, זה שלי", כשמציעים לה לתת במבה לדגים, ואילו הילדה המסורתית אומרת, "לא רוצה שייקחו לי את כל הבמבה". זהו ההבדל בין לא לרצות לתת לחשש שייקחו לך. האי־רצון לתת במיקוד שליטה פנימי, החשש שייקחו לך במיקוד שליטה חיצוני. בראשון הילדה מחליטה ובשני מתגוננת. בראשון חוויית כוח ובשני תחושת פחד. בסיום הבת המודרנית נהנית מקרבת הדגים, ואילו הבת המסורתית נכנסת לחרדה בגללם. הילדה המודרנית־האינדיבידואלית פתרה את חרדותיה בעזרת הומור משום שהוריה לא שידרו לה פחד, לעומת הילדה המסורתית־הקולקטיבית, שמהתחלה הסבירו לה שאין לה ממה לפחד ושידרו לה בדרך זו פחד.

הילדה המסורתית לא תהיה בשלה לחברה דמוקרטית משום הפחד המבטל את החופש. "למה אבא כן ואני לא" הוא משפט דמוקרטי ביסודו האומר שגם לי מגיע. ואולם קרוב לוודאי שעמדה זו תלך ותדעך ככל שתקרב הילדה לגיל ההתבגרות. שוב ושוב אנו מתרשמים כמה החופש והעמדה הנרקסיסטית של הילד המרוכז בעצמו הם מולדים וכמה מאמצים משקיעים בחברה המסורתית כדי לחנך את הילד להתאים את עצמו לקבוצה. אמירות רבות ברוח זו של ילדים בגיל הרך נעלמות כליל בגיל ההתבגרות. מובן שבתגובות אלו מחנכים ההורים המסורתיים את בנותיהם להתאים לחברה שהן עתידות לחיות בה. כל ניסיון לשנות חינוך זה בלי להביא בחשבון את תרבותה ועמידה של הילדה עלול שלא להיגמר בטוב. בדוגמה המודרנית גם ראינו שני פתרונות לוגיים ומשחק מילים יצירתי אחד. בדוגמה המסורתית לא הופיע אף לא אחד מאלמנטים אלו. אנו מתרשמים איך יצירתיות וחשיבה מדעית מקורם בראשית החיים באינטראקציות הבסיסיות בין ילד להורה.

10. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדה נשארת תלויה בהוריה משום שלא הוצעה לה שום התמודדות מעודדת עצמאות. למשל, היה אפשר לומר לה שהסרט אינו מתאים לה. היה אפשר לשקול אולי הסרט כן מתאים לה. היה אפשר לברר אֶתה מה היא חושבת על כך ועוד. כל אחת מתגובות אלו הייתה מפתחת את עצמאותה של הילדה. התלות גדלה עוד יותר משום שהילדה חשה, אולי בלא מודע, שמפעילים אותה מבחוץ והיא לומדת להיענות לכך בלא שאלות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב מדבר אל בתו בתוקפנות וביצוי ("נו, את לא שומעת? קומי תפתחי את הדלת"). נכון שמטרת התוקפנות היא לכסות על מבוכתו. ואולם הבת נכנעת מיד וקמה לפתוח את הדלת אף שהיא, כמוהם, צופה בסרט.

תוצאות: ההורה המסורתי השתמש במניפולציה כדי שהילדה לא תצפה במה שהוא חושב שאינו מתאים לה. הוא הפעיל אותה. הורה המודרני היה משתמש בדרך כלל בפתרונות אחרים. למשל היה יכול לומר לילדה שהוא חושב שהסרט אינו מיועד לה וכך היה נותן נימוק הגיוני לאיסור. הילדה הייתה יכולה להתווכח ולהביא נימוק הגיוני נוגד (למשל, חברות שלי כן רואות את הסרט ובעיתון כתוב שהוא כן מיועד לגיל שלי). הורה מודרני אחר היה יכול להחליף ערוץ והיה נכון לספוג את מחאתה של בתו. ההורה המסורתי שיקר לילדה כדי למנוע קונפליקט ולשמור על הרמוניה. ההורה המודרני היה בדרך כלל מוכן לשלם את מחיר הוויכוח או האי-הסכמה, ובלבד שלא ישקר לבתו. מובן שבקשת הסליחה של האב אינה אמתית משום שהיא המשך המניפולציה. לאב כישורים חברתיים אך אין לו יכולת לנמק לוגית את התנהגותו. הרי היה יכול להפעיל את סמכותו ולאסור על בתו לראות את הסרט ולהתמודד איתה באשר להיגיון של החלטתו. אך הוא בחר במניפולציה המחסלת את היכולת לחשיבה מדעית מנומקת ובמקביל שומרת על היעדר ויכוח והרמוניה. מובן שמניפולציה, כלי שכיח כל כך בעולם המסורתי, מבטלת את חירות הפרט בהיותו מופעל על ידי הסביבה בלא ידיעתו.

אירוע דומה היה יכול להתפתח בחברה המודרנית כך:

האב, האם והילדה בת החמש יושבים בפינת הטלוויזיה, צופים בסרט ומשוחחים. לפתע יש קטע רומנטי שבו הגיבור והגיבורה מתנשקים. האב והאם מסתובבים לעבר הילדה לראות לאן היא מסתכלת. ואז הם רואים שהיא צופה בקטע באדישות.

אב: נ', את חושבת שהסרט הזה מתאים לך?

נ': למה אתה שואל, אבא?

אב: אני לא יודע, אני לא מרגיש בנוח שאת רואה את זה.

נ': למה, כי הם מתנשקים? זה סתם מגעיל עם כל הרוק...

אב: טוב.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האב הניח לילדה ללמד אותו משהו על עצמה ועל האופן שבו היא חווה את הנשיקה שעל המסך. נ' חשה שאביה מתעניין בהרגשתה ומסתמך עליה בהחלטתו לאפשר לה לראות את הסרט. היא חשה שיש לה מקום ומשקל ועל כן היא בדרך הנכונה לעמוד במטלה ההתפתחותית של חברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: העמדה של האב ביחס לבתו היא אמפתית. הוא מנסה להבין מה היא מרגישה בלי לדעת מראש אם הוא יאפשר לה לראות את הסרט.

תוצאות: ראשית, האב באמת שואל את בתו. זאת לא שאלה מניפולטיבית כמו שפגשנו בחברה המסורתית, שיש לה מטרה. גם הבת משיבה לו בשאלה שדומה שהיא אמתית. האב אומר, "אני לא יודע". משפט זה הוא סמל מיקוד השליטה הפנימי של הפרט, שיכול להתבונן לתוך עצמו ולא למצוא תשובה. רק באזור נטול הקונפליקטים אפשר לזהות רגש זה משום שחדירת קונפליקט מזמינה נקיטת עמדה. ככלל, קשה לפרט שלא לדעת כשהוא מאוים. בחברה המסורתית לא נמצא בדרך כלל אמירה מעין זו, משום

שהפרט עשוי להפגין את ידיעתו כדי להשפיע על סביבתו או שיצפה שאחר ידע את התשובה. אבל בעצם האמירה "אני לא יודע" יש אינטרוספקציה ואולי גם יכולת להתלבטות פנימית ולאמביוולנטיות. בהמשך האב מספר לבת את הרגשות, והיא מלמדת אותו כמה הוא טעה בפירושו. מובן שעיסוק ברגשות, ובמיוחד הודאה של האב בתחושתו הלא־נוחה הנובעת ממיקוד שליטה פנימי, נדיר בחברה המסורתית. מאחר שהרגשתה של הילדה היא במרכז, ובה השתמש אביה כדי לדעת מה נכון בעבורה, תשתמש בה גם היא בעתיד בחופשיות, אם כדי ליצור ואם כדי לבחור באופן דמוקרטי. חיפוש ערך האמת שעשה האב בשאלות ותשובות מנומקות יכשיר אותה לחשיבה מדעית. כך שהאמת משחררת מכבלי הקבוצה.

11. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם הציבה לבתה מלכודת ותפסה אותה בשקר. הילדה לא מתרגשת ועומדת על שלה. היא כנראה חשה חזקה אל מול אמה. אם היא תמשיך בדרך זו עשויים להיות לה קשיים בעתיד בשל מרדנותה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: המשפט "את מתחילה לשקר לי!" נשמע תוקפני למדי. האם לוחצת על בתה לאכול ועושה לה מניפולציות כדי להשיג מטרה זו. על כן ההתנהלות כולה נראית תוקפנית אולם הילדה לא נכנעת.

תוצאות: האם טמנה פח לילדה. היא שאלה אותה אם אכלה בגן בזמן שידעה את התשובה האמתית. האם בעצם הראתה לבת שהיא יודעת הכול ועל כן לא כדאי לשקר לה. במניפולציה נעשה ניסיון להשפיע על הפרט מבחוץ, ואילו במדע וביצירה נעשה ניסיון הפוך לעצב את הסביבה מבפנים. שתי נטיות אלו אמנם לא בהכרח סותרות זו את זו, אולם הניסיון הבין־תרבותי מלמד שפיתוח מומחיות באחת בא בדרך כלל על חשבון פיתוח ניסיון באחרת.

בדיקות מניפולטיביות אלו בנוגע לאמתות דברי הילד מקובלות בחברה המסורתית והן מייצגות חוכמת חיים. למשל, אם שבנה נסע במכוניתה ללא רישיון נהיגה וללא רשות ביקשה בהזדמנות מבנה שיזיז קצת את האוטו כדי לראות איך הוא מגיב. במקרה זה הילד החוויר כמובן והזכיר לאמו שאין לו רישיון נהיגה. ואז קראה לו האם לשיחה והוא הודה במעשה. במקרה אחר אב שקנה מתנת הפתעה לבתו שלח אותה לחדר שבו נמצאת הפתעה בתואנה שתביא לו דבר מה. הבת נכנסה והפתעה... ובעוד מקרה אב קם בבוקר ונוכח לדעת שהכבש שקשר בחצר לשחיטה נחנק משום שהחבל שנכרך סביב צווארו היה הדוק יתר על המידה. הוא סיפר לבניו שהכבש ברח. אחד הילדים אמר, "איך זה יכול להיות? הרי אני קשרתי אותו חזק!". וכך מצא האב את האשם. מניפולציה, הנתפסת בחברה המודרנית באורח שלילי כאי־אמירת האמת, מקבלת אפוא משמעות הפוכה – של חוכמה – בחברה המסורתית. משטרים לא דמוקרטיים משתמשים כידוע במניפולציות רבות כדי להשפיע על הפרט ולעצב את דעתו באופן שנוח למשטר.

תקשורת מגמתית ומניפולציות כיד הדמיון משמשים משטרים אלו. ההנחה הדמוקרטית היא הפוכה – הפרט ורצונו הם אלו שיעצבו את השלטון. על כן, האם לא הכינה את בתה לחיים בחברה דמוקרטית, אלא הרגילה אותה לחיים בחברה שבה יפעילו אותה גורמים חיצוניים.

שיחה זו הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

בת: אני רוצה גלידה!
אמא: לא עכשיו. קודם כול את צריכה לאכול ארוחת צהריים. ח', קודם אוכלים אוכל בריא ורק אחר כך ממתקים.
בת: אני לא רעבה, אמא. אכלתי אורז בגן.
אמא: אבל הגננת אמרה שלא אכלת כלום היום.
בת: כן אכלתי.
אמא: אז למי להאמין, אני לא יודעת. וזה לא טוב שאני לא יודעת וקשה לי לסמוך עלייך.
בת: אני נשבעת לך, אמא, שאכלתי בגן.
אם: טוב, אם את אומרת אני מאמינה לך (מביאה לה גלידה).

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם לא יכולה לשנות את הרגשתה שהיא לא לגמרי מאמינה לילדה. על כן היא משתפת את הילדה בתחושה זו שלה. לבסוף היא סומכת עליה ובכך היא תורמת לעצמאותה. אם הילדה דוברת אמת, מה טוב. אם שיקרה, הרי אמה נתנה לה דוגמה של אמון, ועל כן סביר להניח שהילדה תחדל לשקר במשך הזמן. האם גם לא הסתירה מן הילדה את העובדה שהיא לא מאמינה לה, כלומר, היא נהגה בה בכנות כל משך השיחה, ובכך תרמה עוד תרומה לחיזוק האמת הפנימית של בתה, וזו קרוב לוודאי תחקה אותה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם בעיקר אסרטיבית ולא מוותרת על אמירת האמת שלה. היא גם קוראת לבתה בשמה הפרטי ולא בשם יחס ("אהובתי") כפי שנהגה האם המסורתית.

תוצאות: האם מסבירה לבתה מדוע היא לא רוצה לתת לה גלידה, הסבר שהוא בסיס החשיבה המדעית. האם משתפת את בתה ברגשותיה, ומשתפת אותה גם בסוד כוחה, אותו מיקוד פנימי שממנו נובע הכול. האם מתלבטת אם להאמין לבת, עכשיו גם הבת תוכל להתלבט בנוגע לבחירה דמוקרטית, בנוגע ליצירתה בתחומים למיניהם ועוד. המודל של ההורה המתלבט כמעט אינו קיים בחברה המסורתית, וכשנעלמת ההתלבטות נעלמת גם אפשרות הבחירה החופשית.

בחברה המסורתית מקובלת לעתים התפיסה שמותר לשקר כל עוד לא תופסים אותך, משום שכל עוד האדם לא נתפס לא נוצר עימות ואין מקום לבעיה. כלומר, המחויבות אינה לאמת, כי אם לשמירה על יחסים טובים. כאשר בן החברה המודרנית מפעיל לחץ על רעהו המסורתי בעניין כלשהו עשוי בן התרבות המסורתית לשקר לו

אף שהוא, האדם המסורתי, יודע שבן החברה המודרנית יודע שהוא משקר ומתפלא על כך מאוד. לדעתו של בן החברה המודרנית אפשר לשקר כשהאחר לא יודע שאתה משקר, שאם לא כן, מה הטעם? ואולם כשאמירת האמת היא האלטרנטיבה היחידה שעלולה להביא עימות, האיש המסורתי בעצם מציע לבן החברה המודרנית לשנות את האמת המוסכמת. מאחר שלדידו האמת היא בחוץ, בהחלטה של הקבוצה, יותר מאשר בפנים, באופן אובייקטיבי אפשר להסכים בקריצת עין, למשל להעלים עין. על כן האיש המסורתי ששיקר ביקש בעצם מרעהו בן החברה המודרנית לשמור על הקשר ביניהם ולא לפגוע בו. למותר לציין שבן החברה המודרנית נשאר המום. אנו שוב רואים ש"אמת" ו"קשר" הם ערכים שמתחרים ביניהם במפגש הבין-תרבותי.

12. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד משחק עם המחשבות בחופשיות. על כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית של חברתו, המצפה ממנו לעצמאות בחשיבה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ניכר שהילד מתפעל מהמצאותיו וכנראה אמו מתפעלת אתו.

תוצאות: בשיחה זו יש מרכיב יצירתי ברור שיכול לפרוח רק באותו אזור נטול קונפליקטים שבו הילד יכול לשחק באופן חופשי. כשיש איום חיצוני וצורך לחקות ולציית מודחקת יכולת זו ונשארת בעיקר נחלת עולם החלומות. כשגדל האיום גדל אתו הצורך להתייחס לאחר ומגרש משחקים פנימי זה הולך ומצטמצם. לא קשה להבין מדוע ניוטון, אחד מגדולי הפיזיקאים, טען שכל חייו הוא פשוט שיחק כשהעלה רעיונות ופתר בעיות. החלפת המחויבות לקשר, המקובלת בעולם המסורתי, במחויבות לאמת, המקובלת בעולם המודרני, היא שמאפשרת את המשחק היצירתי. הילד בדוגמה שהוצגה משתמש בלוגיקה והומור יצירתי ("אם היינו בלי בית אז איפה היינו מתלבשים, בחוץ? שיראו לנו את התחתונים?") ועוד מוסיף ציניות כשהוא שואל: "למה? למה לנו לגור בלי בית?" והאם "מצדיקה" אותו. מתברר שרק לאחר שהאמת ברורה ומעוגנת אפשר להשתחרר מכבליה ולהעלות רעיונות הגיוניים ומוזרים ככל שיהיו. למותר לציין שילד זה בשל לחשיבה יצירתית ומדעית ובשל גם לעמוד על שלו בחברה דמוקרטית.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

אמא: אז מה חשוב בעיניך?

ילד: החשוב בעיני זה כסף. אני רוצה בגדים, משחקים, ממתקים...

אמא: המשפחה לא חשובה בשבילך?

ילד: כן, היא חשובה. אני אוהב אותך ואת אבא.

אמא: ומה עוד חשוב בעיניך?

ילד: סבא וסבתא שלי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד פתח במה שחשוב לו, והאם כיוונה אותו לקשר

המשפחתי. הילד נענה לה ועל כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו. הוא נענה לאמו וגם מדגיש את התכנים הנכונים לתרבותו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: המתרגמת המסורתית לקחה את אותה שאלה, "מה חשוב בעיניך?", שהמשפחה המודרנית הובילה בעזרת התפעלות ליצירתיות, והובילה אותה בעזרת השתלכות לחיזוק הקשר המשפחתי.

תוצאות: הילד פותח ככל ילד במה שחשוב לו באמת: בגדים, משחקים וממתקים. הוא ממוקד בעצמי. האם המסורתית מיד מכוונת אותו לא לעצמו כי אם למשפחתו: "המשפחה לא חשובה בשבילך?" היא שואלת אותו, כנראה בניזיפה קלה. הילד מציית ואומר, "כן, היא חשובה. אני אוהב אותך ואת אבא". האם לא מסתפקת בכך ושואלת, "מה עוד חשוב בעיניך?" כעת הילד כבר למד למה מצפים ממנו ומוסיף את סבו וסבתו. כך נבנית הצייתנות על חשבון האינדיבידואליות. זאת לעומת האם המודרנית, שאמרה לילד שהוא צודק והניחה לו ללכת בדרכו היצירתית. כלומר, באותו רגע שהאם הסיטה את ילדה מהאמת שלו, מרצונו בבגדים, משחקים וממתקים, הוא איבד את כושרו היצירתי.

13. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד הוא המוביל את תהליך הבנייה בזמן שאמו רק מלווה אותו. הוא בדרך לעצמאות ועומד במטלה ההתפתחותית של חברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אמפתית לבנה, כלומר היא מתאימה את עצמה אליו אך אינה כופה את דעתה. הילד לעומתה מגלה אסרטיביות: "נו ד', תעזבי את זה, כואב לי המוח ממך..." הוא אומר לה.

תוצאות: אם נעקוב שורה אחר שורה נגלה את הריקוד העדין שבו מתואמים האם ובנה באופן שבסופו חש הילד חוויה של הצלחה. האם נעה בין שני הקטבים, כפייה על בנה וריחוק ממנו. לעתים בנה חווה אותה ככופה ("נו אמא, ד', אני רוצה שתעזבי אותי...") ואז היא נסוגה. לעתים הוא חווה אותה כרחוקה, לכן הוא מזמין אותה להתקרב ("איפה נשים את החווה?") כדי להדוף אותה שוב. הילד צריך רוצה את עזרתה אבל רוצה אותה כאילו בלי להרגיש אותה. כלומר, הוא רוצה לחוש שעשה את עבודתו בעצמו. והיא, אמו, משתפת פעולה בריקוד מתואם זה. נראה שבסופו של דבר יותר משהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק. כלומר, בשלב מסוים הוא כבר אינו זקוק לה והיא שמה לב שיותר משהיא עוזרת היא מציקה. ואז היא משאירה אותו להמשיך ולשתק לבדו. הילד קיבל הרבה רעיונות מאמו במהלך משחקם המשותף אולם זה הכפר שלו והוא זה שהיה בו הפוסק האחרון.

הילד פתר הרבה בעיות לוגיות במהלך הבנייה – היכן לשים, מה ולמה. הוא השתמש באופרטורים הלוגיים למיניהם. הוא שלל הצעות של אמו (השתמש ב"לא") הוסיף הצעות משלו ("השתמש ב"ו") ובחר בין אפשרויות שונות ("השתמש ב"או").

הוא בשל לחשיבה מדעית. מובן שכדי לבנות כפר מלגו נדרשים גם יצירתיות ורעיונות. הרעיונות הם של הילד ולא של אמו משום שהוא הוביל את תהליך הבנייה. ולסיום, הקול שלו היה דומיננטי. כמה קל יהיה לו בעתיד לומר לא רק איזה כפר הוא רוצה, אלא גם איזו ממשלה הוא רוצה.

שיחה מעין זו הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- ילד: אמא, בואי תעזרי לי לבנות כפר.
 אם: תכף אני באה. מה אתה רוצה?
 ילד: תתחילי את לבנות את הכפר מלגו ואני אעזור לך.
 אם: למה? תנסה אתה לבד ואחר כך אני אעזור לך.
 ילד: לא, אמא. אני עייף, לא רוצה לשחק לבד, תעזרי לי.
 אם: בסדר. בוא נשים את הלגו ונבנה כפר (אמא מתחילה לסדר ולבנות לבד והילד מסתכל עליה). נו, תעזור לי, ח'. שים משהו.
 ילד: איפה לשים את זה?
 אם: כאן, הנה, שים את זה.
 ילד: יופי, אמא, תמשיכי (אמא המשיכה לבד עד שסיימה הכול).

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד העניק לאמו תחושה שהוא צריך אותה ולא יכול בלעדיה. האם אמנם ניסתה לעודד אותו לנסות בעצמו, אולם כנראה היו אלה אמירות מן השפה ולחוץ משום שהילד לא הפנים אותן. הילד עומד אפוא במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו, פיתוח תלות באמו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם בעיקר מזדהה עם בנה ועושה בשבילו את העבודה. זה המשחק שלו אך אמו מחליפה אותו ומשחקת במקומו.

תוצאות: המשפט הראשון של הילד המודרני הוא "אני רוצה לבנות כפר", ואילו המשפט של הילד המסורתי – "אמא, בואי תעזרי לי לבנות כפר". הבדל זה אומר את הכול. האם המסורתית נענית מיד ("תכף אני באה"), ובנה מציב אותה במרכז היצירה, "תתחילי את לבנות את הכפר מלגו ואני אעזור לך", הוא אומר לה. כשאמו מציעה שהוא יוביל הוא משיב שהוא עייף. בהמשך הוא שואל אותה היכן לשים דבר מה. העייפות, כך נראה, הופכת גם לפסיביות ושעמום. לא נותר לילד אלא לעודד את אמו שתמשיך במקום שהיא תעודד אותו. סביר להניח שילד זה יהיה עייף עוד פעמים רבות בזמן שרעהו בן החברה המודרנית יהיה רענן ויוזם, משום שעייפות במקרה זה היא שם נרדף לתלות.

הזדמנות יצירתית-מדעית זו הפכה לחוויה של קשר ותלות באם, לתחושה נעימה כנראה של ביחד ולא של עצמאות ומימוש עצמי. מובן שקשה לדבר על בחירות אישיות של הילד, ובעתיד סביר להניח שישאל את אמו במה כדאי לו לבחור אם יידרש לכך.

אחד ההבדלים המרכזיים בין שני הילדים, המסורתי והמודרני, הוא שהילד המסורתי

לא ינסה לעלות על ההורה ואילו הילד המודרני ינסה. הילד המסורתי יחוש שלעלות על אחד מהוריו פירושו לאבד את האהבה ואת הקשר ולהישאר לבד, ואילו הילד המודרני יחוש שלעלות על הוריו ולהצטיין פירושו לקבל הערכה רבה על יכולתו וכישוריו. ומאחר שהמשפחה היא הקבוצה הראשונה שלתוכה נולד הפרט לא קשה לתאר את השפעת מצב עניינים זה על הילד בהמשך חייו בבית־הספר ובעבודה. הילד המסורתי עלול לחשוש להצטיין משום שהדבר מוציא אותו מהקבוצה, מגדיל את בדידותו ועלול לעורר קנאה בו. ואילו הילד המודרני ירגיש שהצטיינות היא הדבר שמצופה ממנו, אם בבית־הספר ואם בעבודה.

14. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האחים הסתדרו בזכות קשר האהבה שיש ביניהם. הם עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם, המציבה את הקשר ואת התלות ההדדית במרכז.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הזדהות. האח הצעיר מזדהה עם הבוגר ומוותר לו משום שהוא אוהב אותו.

תוצאות: הצהרת האב שהוא מתכוון לתת עונש מציבה אותו ואת סמכותו במרכז. דומה שהעונש חשוב בעיניו יותר מעצם המעשה. בהמשך הבן הצעיר מגלה יכולת לסתור את דברי אביו בנוגע לאורח, והרושם הוא שאמנם ילד זה הוא בעל כוחות. כששני האחים רבים דורש האב מהבכור לוותר לצעיר, עמדה מקובלת בחברה המסורתית. כשהבן הבכור לא נענה לוקח האב את השלט־רחק ומעניש את שני הילדים, ייתכן שאת הבכור ביתר חומרה משום שצפה בסרט. כך נוהגים הרבה הורים מסורתיים בנוגע לסכסוכים בין הילדים. העונש הוא קולקטיבי, המסר הוא שההרמוניה חייבת לשרור במשפחה, והחיפוש אינו אחר הצדק האינדיבידואלי. הקשר בין הילדים, כמו שמתאר אותו האב באוזני המראיין, מתאפיין בכך שהצעיר מציק מאוד לבכור אולם גם אוהב אותו מאוד. זהו בעצם הביטוי המלא להיעדר נפרדות בין השניים. הם מעורבים זה בזה לטוב ולרע. מילים אלו נוגעות לאח הצעיר, הוא אכן אוהב את אחיו, שצפה בסרט ובגללו אינו יכול לצפות כעת, והוא מוותר לו בשקט ובקושי. אם כן, הוויתור אינו בא בשם הצדק ומשום שאחיו היה הראשון וכו'. הוויתור בא משום שהוא חש את מה שחש אחיו־כלומר מזדהה אתו. זהו מודל השלום בעולם המסורתי, לא מודל של צדק, אלא מודל של אהבה שמקורה ביכולת להזדהות עם האחר. מודל השלום בעולם המסורתי הוא מודל של קשר ולא של משא ומתן יצירתי ולוגי.

כדי לבסס דמוקרטיה אין צורך שאנשים יאהבו מאוד זה את זה וגם אין צורך שיציקו מאוד זה לזה. נהפוך הוא, כדי לבסס דמוקרטיה הפרטים חייבים להיות נפרדים ועצמאיים ואמפתים זה לדעתו של זה אך אינם חייבים להזדהות זה עם זה. קבלת עמדתו של האחר מתוך אהבה לו ולא מתוך שיקול דעת פוגעת בדמוקרטיה ומזכירה

משטרים טוטליטריים, שבהם האזרחים אוהבים מאוד את מנהיגם, ורואים בו דמות הורה נערץ וכו'. האם יוכל ילד צעיר זה בעתיד לבחור במפלגה שאחיו מתנגד לה? ליצור יצירה שאחיו אינו אוהב? או לעסוק במדע שתלוי בו ואך ורק בו ללא שום קשר רגשי עם אחיו? כדי להשיג הישגים אלו יהיה עליו להיפרד מאחיו לעצמאות. אבל דומה שאביו גאה בקשר הקרוב של בניו ולא מעודד היפרדות לשם עצמאות.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

ילד צעיר: תן לי את השלֵט קצת. גם לי מגיע.

ילד בוגר: תפסיק להפריע לי לראות את הסרט. כשייגמר הסרט אתן לך את השלט.

ילד צעיר: (צועק ומנסה לקחת בכוח את השלט מאחיו) תן לי! עכשיו תורי!

אבא: ילדים תפסיקו לריב. מה קורה שם?!

ילד בוגר: אבא, תיקח אותו. הוא לא נותן לי לראות סרט.

אבא: (מתקרב אל הילדים) נו, אתם לא יכולים להסתדר ביניכם?

ילד בוגר: אבא, די! אני באמצע סרט.

ילד צעיר: (מתחיל לבכות)

אבא: (פונה אל הבוגר) מתי אתה מסיים?

ילד בוגר: עוד עשר דקות זה נגמר.

אבא: (לצעיר) עשר דקות זה לא הרבה. הנח לו ואחר כך תקבל כמה שאתה רוצה.

ילד צעיר: לא רוצה. תמיד אתה לטובתו.

אבא: זה לא נכון. אתמול למשל, כשאתה צפית בסרט, ביקשתי ממנו לא להפריע לך.

ילד צעיר: אז שיעבור לכיסא כי אני רוצה לשים את המשחקים שלי על הספה.

אבא: (לבוגר) אתה יכול לעבור?

האח הבוגר עובר אל הכיסא ומפנה את הספה. הילד הצעיר מביא את משחקיו ומניח אותם על הספה. עכשיו הוא נראה מפויס יותר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדים למדו מאביהם שיש חוקים שמסדירים את היחסים ביניהם ומבוססים על סדר, סימטריה ושוויון שיחד נקראים צדק. הם למדו שזכויותיהם הפרטיות עומדות במרכז ואי־אפשר לקפח אותן, משום שאביהם רואה כל אחד מהם בפני עצמו ולא את המשפחה כולה. על כן, הם בדרך הנכונה לעצמאות כפי שמצפה מהם חברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב אמפתי לכל אחד מילדיו וגם אסרטיבי ביחס אליהם. הוא מבין אותם ואת מצוקתם האישית אבל גם לא מוותר על דעתו גם אם היא לא נוחה למי מהם (למשל, הוא מזכיר לצעיר את יום האתמול). הוא ודאי נוהג כלפיהם בנימוס באופן ששומר על האזור נטול הקונפליקטים שלהם.

תוצאות: האב מנסה ליישב את הסכסוך באמצעות טכניקות משא ומתן בסיסיות המשלבות יצירתיות והיגיון. ראשית, הוא מציע להם להסתדר בלעדיו, כלומר לפתור את התרגיל ללא עזרתו. כשזה לא עובד הוא שואל את הבוגר מתי הוא מסיים. כשנראה לו שהסיום קרוב הוא מסביר לצעיר שאולי לא הבין את משמעות ה"עשר דקות", שאין זה זמן רב, ועוד מוסיף לו פיצוי שאחר כך יוכל לצפות ככל שירצה. הבן הצעיר עדיין חש מקופת. "לא רוצה. תמיד אתה לטובתו", הוא אומר. ואז פונה האב להגיונו ומוכיח לו שאינו צודק (מזכיר לו את אתמול). עתה מוכן הבן הצעיר להתפשר אולם מבקש עוד "טובה" שאפשר להיענות לה. מצבים יומיומיים אלו הם שכיחים מאוד ומעניקים אפשרות להורה לשתף את ילדו בפתרונות יצירתיים ומדעיים. מאחר שזכויות הפרט הן במרכז הכשיר אותם האב גם לחיים דמוקרטיים. פתרון זה, המבוסס על צדק ועל משא ומתן יצירתי ולוגי, שונה לחלוטין מהפתרון שמציעה התרבות המסורתית, המבוסס על קשר והזדהות.

גיל החביון (שבע-שתיים-עשרה)

1. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: חברה א' יודעת שכדי להיעדר מארוחת ליל שבת עם המשפחה עליה לבקש רשות. היא עושה כן בצורה עניינית. וגם חברה ב' היא עניינית. יש נהלים וסדר שיש לציית להם. נראה שבנות אלו עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתם בכך שאינן מערבות רגשות שלא לצורך.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: חברה ב' מפגינה כעין *התפעלות* או שמחה מהאפשרות שחברה א' תישאר.

תוצאות: חברה א' לא חוששת לשאול את הוריה. במקרה הגרוע התשובה תהיה שלילית אבל ודאי שאין איסור על עצם השאלה והבירור. בעיני הוריה של חברה א' לא ימצא חן שהיא תישאר לאכול אצל חברתה בלי להודיע להם בזמן שהם מכינים ארוחת ערב חגיגית של ליל שבת. אבל הם יעודדו אותה לשאול ולבקש רשות. אפשר להתווכח, עד גבול מסוים, גם אם התשובה שלילית. לעתים רחוקות יכעסו הורים מודרניים על ילדם שמבקש רשות לעשות משהו.

חברה א' היא כעת חוקרת, עורכת ניסוי ומצפה לתשובה שלילית או חיובית. היא פתוחה לכל אפשרות ופועלת מתוך האזור נטול הקונפליקטים שלה. היא רוצה שתוצאת הניסוי תהיה חיובית, כלומר שתקבל אישור מהוריה. ואולם רצונה אינו חודר לאזור נטול הקונפליקטים שלה ואינו משנה את כללי ההתנהגות.

כיצד הייתה עשויה שיחה מעין זו להישמע בחברה המסורתית?

י': אני צריכה עוד מעט ללכת. אני מאחרת ולא רוצה שיגידו לי למה איחרת.

ר': אני רוצה שתישארי אצלי עוד קצת כי יש לי מה לספר לך.

י': אבל כבר מאוחר ואבא יתרגז וכעס ואני לא רוצה שהוא יסתכל עלי בעין לא יפה.
ר': אל תדאגי, אנחנו נטלפן אליו ונסביר לו את העניין ועוד מעט אני ואבא נקפיץ אותך הביתה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה שי' מכבדת את אביה ויראה ממנו ועל כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: תוקפנות וציווי מצד האב מודגשים פעמיים בקטע הקצר.

תוצאות: בגרסה המתורגמת הזאת אומרת י' שעליה ללכת משום שהיא חוששת שהוריה יכעסו עליה. היא לא מעלה כלל את האפשרות להתקשר להוריה ולבקש רשות. חברתה מציעה לה את חסותה, היא תתקשר בשבילה, כמי שאומרת לחברתה, "תני לי, אני אסדר לך את העניינים". זוהי עמדה מקובלת בעולם המסורתי שמדגישה את מיקוד השליטה החיצוני. ייתכן שמה שעומד מאחורי מניפולציה זו היא ההנחה שלאביה של י' יהיה פחות נעים לסרב לאביה של ר' מאשר לסרב לבתו. באופן זה יתיר או יאסור הורה מסורתי על ילדו פחות משיקול התפתחותי אישי, כלומר מה מתאים לילד ולמשפחתו, ויותר משיקול שנוגע לתוצאות החברתיות-הקבוצתיות שיהיו להחלטתו. מובן שילדה מודרנית לא הייתה מסכימה לעמדה זו ואולי גם נפגעת ממנה. מצופה ממנה לשוחח עם אביה ולא לשלוח את חברתה או את אבי החברה לעשות כן. החברה מבטיחה אבל כנראה ללא בסיס מספק, משום שסביר להניח שי' מיטיבה להכיר את אביה ויש מקום לדאוג שמא יכעס. כלומר, מצד אחד, י' חוששת לשאול את אביה ומצד אחר, חברתה מבטיחה לה הבטחות לא מציאותיות. בגרסה המודרנית לא היה חשש לשאול וגם לא היו הבטחות שווא. המחיר של החשש לשאול הוא ברור. כל חקירה מדעית קשורה לשאלת המחקר. דומה שהחשש לשאול נובע מהידיעה המוקדמת שהסמכות לא אוהבת שאלות והיא תכעס על הילדה. כך חודרת החרדה לאותו אזור נטול קונפליקטים שמתפקידו לשאול שאלות באופן חופשי ומשתקת אותו. לאחר חדירת החרדה לא נותר אלא שהאשליה תחדור לאזור נטול הקונפליקטים, אותן הבטחות שווא שבאות לשכך את החרדה וגם הן לא עומדות בביקורת המציאות. על כן, הילדה חיה באזור המופעל על ידי הסביבה באמצעות חרדה ואשליה. היא חרדה מפני אביה וחברתה משלה אותה. אבל היא לא מונעת על ידי עצמה על כל המשתמע מכך. אילו הונעה על ידי עצמה, הרי דבריה של ר' שהיא תסדר לה את העניינים היו נתפסים כשקר. ואולם מרגע שהאדם אינו מונע על ידי עצמו, והאמת הפנימית היא לא עוגן, הרי שקר בחברה המודרנית אינו אלא הסכמה עם האחר בחברה המסורתית. די לשניים להסכים בעניין כלשהו כדי להפכו ל"אמת". ואולם למדע ערך אוניברסלי של אמת שאינו תלוי בהסכמתה של קבוצה כלשהי. שתיים ועוד שתיים זה ארבע בכל מקום ובכל זמן. כך שכשהאמת מוחלפת בקשר מקיץ הקיץ על החשיבה המדעית.

2. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: השיחה נפתחה בעמדה עצמאית של הילד ונגמרה בקבלת מרותו של האב והנחייתו. בעתיד, סביר להניח שהילד יוותר על עמדות עצמאיות וינהג כפי שמצופה ממנו. נראה שהילד בדרך הנכונה להתפתחות תקינה בחברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב *דוחה* את התנהגות בנו וזה משיב לו *בהזדהות* מלאה ("בפעם הבאה אעשה כרצונך"). האב גם פונה אל בנו *בשם יחס*, "בני", ולא בשמו הפרטי – מה שהיה מעניק לילד יותר עצמאות ושיקול דעת.

תוצאות: השיחה נפתחת בכך שהבת מלשינה לאביה על אחיה. בחברה המודרנית הלשנה הוא מעשה שלא מעורר הערכה, משום שמצופה שכל אחד יעסוק בענייניו שלו ולא ינסה להשיג יתרונות באמצעות הפגיעה באחר. ואולם בחברה המסורתית-הקולקטיבית ההלשנה נפוצה משום שזהו סוג של מניפולציה שיש בה חוכמת חיים, מיקוד שליטה חיצוני נכון של הסביבה. הבת זוכה בהערכת אביה על שום שסיפרה לו מה קרה. הוא שולח אותה לקרוא לאחיה והיא הולכת בשמחה. סמכות האב מחוזקת בכך שלא הוא הולך לקרוא לבנו.

מבחינת האב איום בהכאה דינו כהכאה. דומה שהבן לא חשב שקרה משהו משמעותי שיש לספר עליו להורים והוא מבחין בין איום בהכאה להכאה עצמה. ואולם האב מאלץ אותו להזדהות עם עמדתו. המשפט "טוב אבא, בפעם הבאה אעשה כרצונך" מספר לנו כמה הילד מוחק את עצמו ומציית לאביו. אין דיון, אין ויכוח, הוא מקבל לחלוטין את מרות אביו. ומה עושה הילד עם דעתו האישית שאותה ביטא רק לפני רגע? זו מתבטלת מול הצורך להזדהות. ציות מלא זה לרצון האב מאפיין את חינוך הילד בחברה המסורתית. החשש מפני האב ישפיע בעתיד ויתבטא בחשש מפני דמויות סמכות אחרות, אם בבית-הספר ואם בעבודה. זאת ועוד, חיסול משטח המשחקים הפנימי, הלא הוא האזור נטול הקונפליקטים, בציווי לפעול במקום לדבר יש לו השפעה שלילית מרחיקת לכת על היכולת להיות שותף חיובי בחברה דמוקרטית, המבוססת על תרבות הדיבור והשכנוע; השפעה שלילית על החשיבה המדעית, הפורחת בהיעדר חרדה, וודאי השפעה שלילית על היצירתיות, הניזונה מעולם פנימי של דמיון ומשחקים. במלחמה, כפי שאמרנו, קשה ליצור. ובילד זה יש תחושת מלחמה עקב האיום מן הסמכות שהוא חווה. עם זאת, וללא סתירה, הילד מזדהה עם אביו ככל הזדהות באמצעות רגש האהבה וזוכה עקב כך לתחושות של קשר, חום וקרבה מן הסמכות שעליהן לא יהיה מוכן לוותר. אנו מבינים שהפחד מן האב והאהבה אליו אין ביניהם סתירה כשהשותף ביניהם הוא עוצמתו החזקה של הקשר.

מאושיות החברה הדמוקרטית היא העובדה שהפרט יכול לומר כמעט כל מה שעולה על דעתו. כל בני החברה המודרנית השותפים לחברה דמוקרטית מחונכים לאורו של הקו הברור המבדיל בין דיבורים למעשים. בחברות לא דמוקרטיות, שבהן נעדר חופש

הביטוי, דיבורים עשויים להיתפס באותה חומרה כמעשים. והרי החיץ הזה בין דיבורים למעשים חיוני מאוד להתפתחות האישית. הוא שמאפשר לפרט להשתעשע בחופשיות עם מחשבותיו ודמיונותיו, ליצור בעיני רוחו ללא מגבלות פיזיות. בהישלל חופש הביטוי נשללים אתו גם חופש היצירה והמחשבה והיכולת להעביר רעיונות אלו.

שיחה מעין זו הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

הילדה, סביר להניח שתיתן לאחיה לספר לאב מה שהוא רוצה ולא תספר במקומו, והאב, אם יוודע לו, קרוב לוודאי שיקרא בעצמו לבנו. מכל מקום, אם תיאלץ הילדה ללכת לקרוא לאחיה במצוות אביה לא תהיה בכך משום סיבה לאושר מבחינתה.

אבא: האם זה נכון שילד ניסה להכות אותך?

ילד: כן אבא, אבל הילד לא עשה לי כלום.

אבא: ומה עשית אתה?

ילד: גם אני לא עשיתי לו כלום.

אבא: אני לא מסכים שמישהו יאיים עליך. ספר את זה למורה ותעדכן אותי מה היא אמרה.

הילד מהנהן בראשו כדי לצאת ידי חובה ולא מבטיח לאבא "אעשה כרצונך".

עמידה במטלה ההתפתחותית: עצמאותו של הבן נשמרת בכך שאין הוא חש מחויב למלא באופן מדויק אחר דברי אביו. ייתכן שהוא אינו רוצה לדון בנושא הזה כעת, ייתכן שהוא חושב שזה לא מספיק חשוב וייתכן שאינו מסכים עם אביו. מכל מקום, הוא עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו – שיקול דעת עצמאי.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבן אסרטיבי מאוד. הוא אפילו לא מוצא לנכון לדון עם אביו בנושא.

תוצאות: אכן, האב חושב שיש להתייחס גם לאיומים והוא לא מוכן לקבל שיאיימו על בנו. ואולם הוא מציע פתרון בדרך של דיבורים. המורכבות הלוגית והיצירתית שתפתח לפני הבן אם יפנה אל המורה היא ברורה. הם יוכלו לחשוב על פתרונות רבים ומגוונים לבעיה. הדעות השונות שיישמעו אם תזמין המורה את הילד המאיים לביורר אינם אלא תרגיל בסיסי בדמוקרטיה. עולם זה יימחק כמובן בחסות הצורך לפעול במקום לדבר.

מעניין להשוות את טקס הסולחה הערבי לבית-משפט מערבי. טקס הסולחה שם במרכז את הקשר – הסליחה, לחיצות הידיים לאות פיוס, הארוחה המשותפת וכו', ואילו בית-המשפט המערבי מחפש צדק, ובפסק-הדין יש מנצח ויש מפסיד. צדק כפי שאמרנו אינו אלא סדר, תרגיל אריתמטי שיש לו חוקים ברורים של שוויון וסימטריה, ואילו לסולחה יש כללים הנובעים מהבנת הצרכים הרגשיים של המשתתפים. וכך המודל המערבי יכול להיקרא מודל ה"אמת" ואילו המודל הערבי יכול להיקרא מודל ה"קשר".

3. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם חיזקה את תחושת השייכות של בנה למשפחה, שמשמעותה שיש להגן על הילד ולהצדיקו ללא צורך בשום בירור. האם עומדת אפוא במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בתפקידה כאם בחברה המסורתית – לטפח את הלכידות המשפחתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם *מזדהה* באופן מוחלט עם בנה, עם צרכיו ורצונותיו.

תוצאות: האם עוברת מיד למעשים. האב יחזיר לבן את הכדור וירביץ למי שהרביץ לו. לבירור ולשפת המילים אין מקום. אולי הדברים לא התרחשו בדיוק כמו שהילד מספר. ואם כן, אולי אפשר במקום להרביץ לילדים לפנות אליהם ולבקש שלא יעשו זאת שוב או לפנות אל הוריהם. ואולי בכלל הכדור לא אבד וכו'. האם גם ממהרת לפצות את הילד בגלידה, מניפולציה שנותנת לילד הרגשה טובה יותר. היא גם מוסיפה ואומרת, "אנחנו מאוד אוהבים אותך ולא ניתן לאף אחד לפגוע בך". משפט זה עלול לעורר חרדה משום שאהבת ההורים אינה קשורה לעניין. תפקיד ההורים להגן על בנם ולדאוג לו גם אם הם כועסים עליו ולא אוהבים אותו ברגע כלשהו. בכל הפעולות הרבות שעשתה האם היא לא התייחסה לעולמו הפנימי של בנה ולא ניסתה לשוחח אתו על פרטי האירוע. להפך, תגובותיה חסמו כל אפשרות לשיחה. אם אבא יסדר את העניינים, ויש גלידה, ונוסף על כך אנו אוהבים אותך לא נותר מה לברר.

ההזדמנות לפיתוח יצירתיות, מדע ודמוקרטיה אבדה במקרה זה. עצם הבירור של פרטי האירוע מזמין את הצגת עמדתו של הילד מול עמדתם האפשרית של האחרים כיאה לחברה דמוקרטית. הניסיון ליישב את הסכסוך מזמין שיקולים הגיוניים של צדק ויש בו לוגיקה רוב. הרי ילדים אלו במשחקם, בחלוקתם לקבוצות, בהחלפת שחקנים, באימוץ כללי ההגיונות במשחק ועוד ועוד מתמודדים עם בעיות לוגיות רבות. כעת עולה ההזדמנות לברר היכן נכשלו בפתרון הבעיה ואיזה פתרון עשוי לספק אותם. היצירתיות אף היא תפרח ותשגשג בכל בירור מסוג זה משום שאפשר להעלות רעיונות רבים לשם פתרון הבעיה.

עוד אלמנט הוא האשליה. לא ברור מה קרה כך שלא ברור מה האב יכול או לא יכול לעשות. ובכל זאת האם מבטיחה דבר שאין כל ביטחון שיתקיים. הילד ירגיש טוב עקב ההבטחה. אחר כך, כשלא תקוים, הוא עלול להתאכזב. ואולם במקרה הבא שוב יירגע עקב ההבטחה ללא כיסוי משום שהוא מכוון למיקוד שליטה חיצוני ותלוי באחר. יהיה לו קשה לומר "לי אסור לסמוך על הבטחות", לא רק מפני שהוא ילד, אלא בעיקר מפני שהכלים העומדים לרשותו שייכים למיקוד שליטה חיצוני ולקשר עם האחר ולא לעולמו הפנימי, שיכול להורות לו לחפש עצמאות מדמות הסמכות והבטחותיה. כך שאשליות אלו הן חלק בלתי נפרד מחינוך הילד המסורתי והן משמשות אמצעי לשכך את כאביו. האם אלו שקרים? האם אלו כוונות טובות? מזווית ראייה מודרנית

אלו שקרים. מעמדה מסורתית אלו כוונות טובות. אכזבת הילד בעתיד תישכח עד למקרה הבא, ואז שוב יהיה אפשר להשתמש בכלי האשליה. אשליה יוצרת תלות ומבטיחה תחושת חמימות ואחדות, מכאן ערכה. לרשות ההורה המסורתי הרוצה לעזור לילדו הבוכה עומד כלי מיקוד השליטה החיצוני ולא כלי מיקוד השליטה הפנימי. מניפולציה על רגשות הילד בדמות אשליה היא אחד הכלים העומדים לרשותו. עוד שני כלים הם הסחת דעתו באמצעות ממתק והבטחת אהבה. אנו רואים אפוא שבמרכז חווייתו של הילד הגדל בחברה המסורתית עומד הקשר עם האחר ולא האמת הפנימית. במילים אחרות, מבחינתו האמת היא הקשר.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

ילד נכנס הביתה בוכה.

אם: מה קרה?

ילד: שיחקתי עם שאר הילדים בשכונה ואז הם גנבו לי את הכדור והרביצו לי.

אם: (מלטפת ומרגיעה אותו) קרה משהו לפני כן? ספר לי את כל הסיפור.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מעניקה לילד ולסיפורו את הבמה. ברגע שיפתח הילד בסיפורו תחל גם הרפלקסיה שלו. הוא יתבונן במה שקרה יותר מרחוק ובפחות מעורבות רגשית. כך מכשירה אותו האם לעצמאות. היא עושה את המוטל עליה כאם מודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם אמפתית לבנה. היא תומכת בו בכאבו אך לא מצדיקה אותו בטרם התבררו פרטי האירוע.

תוצאות: התהליך שבו מספר הילד את סיפורו מציית לחוקי הטיפול הנפשי. בעת הסיפור יש לילד הזדמנות לשוב ולהעלות למודעותו את האירוע שקרה על פרטיו. הוא יחזור ויהרהר בו מכמה כיוונים ודי בתהליך זה להגדיל את שליטתו במתרחש. עתה הוא מבין, לא רק חווה. זהו תהליך של בירור האמת ולא חיזוק הקשר, כפי שהתייחסה למקרה האם המסורתית. חשיבה דמוקרטית, מדעית ויצירתית תשרת את הילד בתהליך זה. מהן זכויותיו וחובותיו במשחק ביחס לזכויות וחובות חבריו? האם אפשר למצוא פתרון למחלוקת בין הילדים באופן שיישמר הצדק? ואילו רעיונות אחרים לפתרון אפשר להעלות? הילד ואמו מאמינים שהפתרון יבוא מבפנים ולא מבחוץ.

4. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: המטלה ההתפתחותית של ילדה זו היא לציית להוריה, בעיקר בענייני בנים ובנות. הבת אינה כועסת על הוריה. כעס עשוי להיות סימן לעצמאות. היא מתחננת, בוכה וחשה חסרת-אונים. בעתיד, קרוב לוודאי, היא לא תבקש עוד משום שעמדת הוריה תהיה ברורה לה. מעבר לכך, חלק מהמטלה ההתפתחותית של ילדה זו הוא לחוש פחד, בעיקר מאביה, כדי להעצים את הלכידות המשפחתית. ודומה שגם מטרה זו הושגה באמצעות האיום של האם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם משתמשת בתוקפנות וציווי כלפי הבת.

תוצאות: האם אומרת לבת שיש שאלות שאסור לשאול ויש נושאים שאסור להעלות. ההבדל בין היכולת להעלות כל נושא, גם נושא שייחכן שהתשובה עליו תהיה שלילית, ובין חוסר-היכולת לשאול שאלה ולהעלות רצון הוא הפחד. באפשרות הראשונה אין פחד, בשנייה יש גם יש. בראשונה יש חופש, בשנייה צמצום. האם, במקרה זה כמו ברבים אחרים, משתמשת באב כאיום ("הוא לא אחראי למעשיו"). הפחד כידוע חודר לאזור נטול הקונפליקטים ופוגע בו. הילדה תתקשה לבטא את דעתה בחופשיות מחמת הפחד. היא גם תתקשה ליצור מתוך עצמה כשהיא נתונה באיום. והרי במלחמת הקיום שבה כל מעייניו של הפרט נתונים החוצה לסביבתו קשה להשתתף בתהליך יצירה הפונה פנימה. ומובן שלא יהיה לה המרחב הפנימי והשקט הנפשי הדרושים להתמודד עם מטלה לוגית.

הבת מנסה להשפיע על הוריה באמצעות כלי מיקוד השליטה החיצוני שברשותה. היא לא מנסה להסביר להם בהיגיון שאין להם סיבה לדאוג אם תשתתף במסיבת יום-הולדת של בן מהכיתה. היא מתחננת ומנסה לעורר את רחמיהם עליה. מעניין לציין שהאמצעי הזה אינו פועל בדרך כלל אולם כנראה הילדים פונים לכלים המוכרים להם. בהזדמנות אחרת תוכל הבת להגיד שאם לא תבוא, אביו של החבר יתפלא על כך, מתוך תקווה לעורר את המחויבות של אביה לבוגר אחר שאולי הוא מכיר. היא תוכל להציע שאחותה תבוא אֵתה, והיא תוכל לציין שגם החבר השתתף במסיבת יום-הולדת שלה ויהיה בכך משום עלבון אם היא לא תבוא למסיבת יום-הולדת שלו, וכמובן אם יש הורים שאביה מעריך והם מרשים לבנותיהם ללכת למסיבה, גם זה יכול לעזור. בכל אחת מאפשרויות אלו שיקול הדעת אינו ענייני אלא נסיבתי, כלומר ממוקד באחר ולא בעצמי.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

הבת מקבלת שיחת טלפון וכשהיא מסיימת לדבר היא חוזרת מרוצה.

בת דודה: מי זה היה בטלפון?

בת: חבר שלי מהכיתה. הוא הזמין אותי למסיבת יום-הולדת שלו. אני נורא מתרגשת.

בת דודה: ואו, אני מקנאת בכך. אותי אף בן לא הזמין למסיבת יום-הולדת שלו.

בת: אל תדאגי, יגיע הרגע, קצת סבלנות. אני רצה לספר לאמא שלי (רצה לאמה...).

אמא: טוב, יופי. מתי תלכי לקנות מתנה? יש לך רעיון מה לקנות?

בת: אני לא יודעת, אולי כמה חברות נקנה לו משהו ביחד. אבל אולי אני רוצה מתנה אישית.

אמא: אה... הוא מוצא חן בעינייך.

בת: אוי אמא, זה לא עניינך.

אם: טוב, רק שאלתי. אבל תלכי לספר לאבא. את יודעת שהוא אוהב לשמוע דברים כאלה.

הבת הולכת לספר לאביה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: אהבות של הילדה הן סימן שהיא מתבגרת, והמשפחה חוגגת זאת. הילדה עומדת במרכז החוויה ומובילה אותה ועל כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – עצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים מתפעלים מבתם והיא מתפעלת מעצמה.

תוצאות: עיקר ההבדל הוא ביכולתה של הבת האינדיבידואלית לחוות את כל טווח הרגשות ביחסים עם ההורים והחברים ולא להישאר באזור המצומצם של הרגשות והמחשבות המותרים. ראשית, היא מתרגשת, אחר כך היא מרגיעה את בת הדודה, לאחר מכן היא רצה בהתלהבות לספר לאמה, מתלבטת בין מתנה קבוצתית למתנה אישית, אחר כך היא אומרת לאמה שתפסיק לחקור אותה, ולבסוף הולכת לשתף בחדשות את אביה. כשאין פחד אין רגש שהוא אסור. וכשמותר להרגיש אפשר ליצור הכול ואפשר גם לבחור וגם לחשוב בחופשיות. שוב אנו רואים את המחיר הגבוה שגובה הפחד. פחד זה עשוי ללוות את האדם כל חייו אבל עם זאת הוא שמעצים את הלכידות המשפחתית ומעניק תחושות של קרבה וחום.

5. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם רוצה שבנה יהיה, בין השאר, גם עצמאי. כנראה היא מפרשת את המונח "עצמאי" בדרך אחרת ממה שיפרשו זאת בתרבות המודרנית. לדידה עצמאי הוא לא מי שנוהג על פי שיקול דעתו, אלא מי שמתאים את עצמו למשפחתו, משום שלאורך כל השיחה היא מובילה קו שמעודד את הילד להשתלב במשפחתו ולשמור על הרמוניה. בשלב זה הילד עדיין מרדן, אולם סביר להניח שבעוד כמה שנים הוא יהפוך לילד טוב וחכם שאינו מתעמת עם הוריו ומתאים את עצמו אליהם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: תוקפנות ושפת הציוני חוזרים לאורך כל השיחה. הילד נכנע לבסוף.

תוצאות: שיחה זו רצופה בחשיבה המבוססת על מיקוד שליטה חיצוני. מובן ששפה נימוסית הייתה הופכת את המיקוד לפנימי. הילד מבקש מכונית ואמו אומרת, "יש לך המון משחקים ומכוניות. אתה לא צריך לקנות עוד". היא לא מדברת על התרשמותה מה צריך הילד ("אני חושבת..."), היא מדברת כאילו מתוכו. בהמשך היא מאשימה אותו באופן פרדוקסלי במיקוד שליטה חיצוני – הוא רוצה את האוטו לא מתוך אהבה לאוטו הזה, אלא מתוך קנאה בבן דודו. וכי איזה ילד לא רוצה אוטו מתוך קנאה? עכשיו היא מצווה עליו להפסיק לבכות ולא, יקבל עונש חמור. היא מגבילה את יכולת המחאה והביטוי הרגשי שלו. היא יכולה שלא להסכים לקנות לו ועדיין להיות אמפתית

לביטוי הרגשי שלו, אבל שליטה בתגובתו הרגשית היא מיקוד שליטה חיצוני מצדה של האם. האם מאשימה אותו שהוא לומד דברים רעים מבן הדוד. הפתרון לכך הוא לאסור עליו ללכת לשם. העניין הוא לא שבנה יכול להיות אחראי לעצמו ולהחליט מה ילמד ואיך, אלא שהיא תשלוט עליו כך שלא ילמד דברים רעים. הילד גם גורם לאמו, לטענתה, כאב ראש. שוב, לא לאם קשה עם המצב, האשמה מקורה באחר. הילד מצדו מנסה גם הוא לשלוט באמו מבחון, הוא לא פונה להיגיון שלה ולא מדבר על הצרכים שלו, אלא מאיים שלא ילך לגן אם לא יקבל את מבוקשו. הדיאלוג ביניהם הוא דיאלוג של הפעלות חיצוניות ולא של חוויות פנימיות. האם ממשיכה לאיים עליו שתספר לאביו, שוב עיצוב התנהגות חיצוני. וכשהבן אומר שלא אכפת לו הוא נענש על כך שהוא לא מפחד. הפחד הוא אמצעי שליטה חיצוני חשוב בתרבות המסורתית והסמכות משמרת אותו. הפרט יכול להיענש לא רק על מה שעשה, אלא גם על עצם העובדה שלא פחד. הפרט בעצם נענש על חשיבה עצמאית ועצמאות שהוא מפגין. "איזה חוצפן, לא אכפת לך, ולא מפחד..." אומרת האם. בהמשך האם מכה והילד מתחנן. כל אחד מהם מנסה להשפיע בדרכו על האחר, באמצעות כאב או פנייה לרחמים, ולא לפנות לאותו אזור נטול קונפליקטים ולנסות לשכנעו. לסיום, הילד מוותר על רצונו במכונית, "אני לא רוצה מכונית", הוא אומר. הוא מוכן לוותר לא רק על המכונית, אלא, כפי שנדרש, גם על הרצון למכונית. השליטה המלאה ניצחה, לפחות לעת עתה. ויתור על הרצון למכונית ולא רק על המכונית עצמה כמוהו כהזדהות מלאה עם רצונות ההורה.

בריאיון האם מתארת את חווייתה הקולקטיבית שבנה ינצל אותה. הוא יבכה, יעורר בה רחמים וכך יזכה במבוקשו. המילה ניצול היא אחת מאותן מילים בין-אישיות ולא תוך-אישיות שהשימוש בהן נפוץ בחברה המסורתית. עכשיו עוברת האם לדבר על כך שהבן דוד שולט בבנה, שהיא מוותרת לו כשהיא מרחמת עליו (ולא כשהיא מרגישה אשמה למשל. כלומר, אין חויית נפרדות, יש הזדהות) ומסיימת בכך שהיא אינה רוצה שהוא יכריח אותה לעשות דברים שהיא אינה רוצה לעשות. מילים מודגשות אלו כולן בין-אישיות ולא תוך-אישיות, ועל כן עושים בהן שימוש רב בחברה המסורתית. האם מוסיפה ואומרת שהאלימות שלה כלפי בנה היא לטובתו. כשהילד יאמין בזה ייסגר מעגל "ההזדהות עם התוקפן". עתה הילד וההורה חד הם.

כמובן, מה שחסר הוא כל עולמו הפנימי של הילד. מה הוא באמת אוהב? באילו מצעצועיו הוא אמנם לא משחק ולמה? אילו סוגי מכוניות הוא אוהב והאם מכונית אחרת, זולה יותר, תספק אותו? אולי הוא יכול להחליף עם בן דודו צעצועים לכמה ימים ולנסות את המכונית הזאת? ועוד. עולם פנימי זה אינו אלא עולם היצירה והלוגיקה, שלא בא לידי ביטוי על שום מיקוד השליטה החיצוני. על חשיבה דמוקרטית קשה לדבר כמובן כשהפחד שולט והבעה רגשית דוגמת בכי אסורה. יש לזכור שאוצר המילים של ילד זה מכיל יותר מילים שפונות החוצה מאשר מילים המכוונות פנימה, מילים של מיקוד שליטה חיצוני ולא של מיקוד שליטה פנימי. פחות מילים דוגמת ריקנות, שעמום, ייאוש, לא יודע, מתלבט, מהרהר, חושב וכו' ויותר מילים כמו ניצול,

רחמים, להכריח ועוד, שפגשנו בשיחה זו. מילים אלו, מטבע הדברים, מעצבות את אופי החשיבה.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- בן: אמא, אני רוצה לקנות מכונית עם שלט.
 אם: לא חסרים לך משחקים.
 בן: אבל אמא, אין לי מכונית כזאת.
 אם: לאיזה מכונית אתה מתכוון?
 בן: הבן דוד שלי ל' קנה מכונית עם שלט והיא יפה מאוד.
 אם: האם אתה רוצה מכונית משום שלל' יש או משום שהיא באמת מוצאת חן בעיניך? עליך לדעת שתמיד תמצא חברים שיש להם משחקים יפים שלך אין, ואי-אפשר לקנות הכול. השאלה היא אם באמת תשחק בה לאורך זמן ותינה ממנה או שתזרוק אותה אחרי כמה ימים כפי שעשית למשחקים כל כך רבים.
 בן: לא, אמא, אני אוהב מאוד את המכונית ואין לי כזאת.
 אם: אני לא חושבת שנקנה לך מכונית הפעם. לא מזמן קנינו לך אחת ואתה אפילו לא נוגע בה.
 בן: (מתחיל לבכות) אני רוצה מכונית כמו המכונית של ל'. למה ההורים שלו קנו לו?
 אם: אני מבינה שאתה מאוד רוצה ומאוד מאוכזב אבל תאמין לי, זה באמת לא נורא שאין לך את כל המשחקים בעולם.
 בן: (ממשיך לבכות) אני רוצה מכונית. תקני לי אותה, אמא, בחיך.
 אם: קשה לי עם הבכי שלך, באמת קשה לי. זה עושה לי כאב ראש. תנסה להירגע.
 בן: אם לא תקני לי אני לא אלך מחר לגן.
 אם: מה הקשר? מה אתה מאיים עלי בגן שלך? אתה לא הולך לגן שלך בשבילי אלא בשביל עצמך אם זה לא ברור לך. ואתה לא עושה לי טובה כל בוקר כשאתה הולך לגן. אני מאוד מקווה שאתה נהנה שם. אבל בעניין המכונית זו החלטה סופית, הפעם לא נקנה לך.
 בן: את אמא רעה, את לא קונה לילד שלך כלום. כשאבא יבוא אספר לו ואת תראי שהוא יסכים לקנות לי.
 אם: אני לא יודעת מה אבא יחשוב אבל אני משערת שגם הוא לא ישמח לזרוק כסף ולקנות לך עוד מכונית חדשה.
 הבן בוכה. האם שבה לעיסוקיה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לדידה של האם לילד מותר לרצות ולה, בהיותה אם, מותר שלא להסכים. היא לא תנסה לשלוט ברצונותיו. בשאלותיה ובהסבריה היא פותחת לילד פתח לשכנע אותה. במקרה זה הילד איים, בכה ולא השתמש בכלי

השכנוע שהציעה לו אמו. האם מובילה את הילד לעצמאות בכך שאינה שוללת את רצונו ואת דרכי הביטוי שלו וגם מציעה לו דרך לגיטימית להתמודד אִתָּה ועם החלטותיה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הפנייה הנימוסית של האם אל בנה שומרת את האזור נטול הקונפליקטים שלו. היא לא מצווה ולא מאיימת עליו. היא אמפתית אליו ("אני מבינה שאתה מאוד רוצה...") וודאי גם אסרטיבית ועומדת על דעתה.

תוצאות: לכל ילד קשה כשמסרבים לקנות לו משהו שהוא רוצה. וסביר להניח שילדים רבים יבכו ויחושו באותו הרגע שלא קונים להם כלום. ואולם האם האינדיבידואלית הטובה מקרבת את הילד אל עצמו. היא מסבירה לו, מתעניינת ברגשותיו, משתתפת בכאבו ואכזבתו אבל לא בהכרח משנה את החלטתה. היא לא מנסה לשלוט עליו מבחוץ, אלא מקווה שהוא יגדל ויוכל לשלוט על עצמו מבפנים.

לאחר תגובה מהירה ללא מחשבה ("לא חסרים לך משחקים") נמלכת האם בדעתה ומתחילה לברר, "לאיזה מכונית אתה מתכוון?" בשלב הבא היא פורשת לפני הילד עולם שלם של שיקולים מתי קונים, למה וכמה. ראשית, היא מנסה לברר אתו אם הרצון במכונית בא ממקום אמתי. הקריטריון לכך הוא אם אמנם ישחק הילד בצעצוע לאורך זמן וייהנה ממנו, או ישליך אותו עד מהרה. גם האם המסורתית שאלה אותה שאלה משום שגם היא יודעת שאורך חיי החיקוי הוא קצר. ואולם בהתנהגותה היא כיוונה את בנה החוצה ולא פנימה. במילים אחרות, האם המודרנית אומרת לבנה, "תחשוב לרגע מה אתה באמת רוצה", ומדגישה את האמת הפנימית. היא מזכירה לו שבעבר קיבל משחקים וזרק אותם לאחר זמן קצר ובכך היא מנסה לעודד אותו להפיק לקחים מן הניסיון. עד כאן עזרה האם לבנה להתמודד עם רגש הקנאה בעזרת החיפוש בפנים, אחר האמת שלו, במקום בחוץ – בבחינת האחר. היא הפנתה אותו לשיקולים לוגיים הבוחנים אם הכסף יזכה את הילד בהנאה קצרת טווח או ארוכת טווח ומנסה להפיק לקחים על סמך השוואה עם העבר. אלו אותם כלים לוגיים שמשתמש בהם המדען. הילד לא נענה להזמנה ולא פיתח את הנושא. ייתכן שבפעם הבאה שירצה צעצוע ישתמש בחשיבה המדעית שאמו כיוונה אותו אליה. עתה מציבה האם גבולות ואומרת שאינה מסכימה לקנות לו. היא לא עושה זאת בכעס וכעונש ובמיקוד שליטה חיצוני, אלא מתוך אמפתיה לכאבו. היא שאומרת לילד, כואב לך. הילד לא צריך אפוא להתגונן כל כך והוא פתוח להסתכל פנימה כשהוא אינו מותקף. כשהוא בוכה היא לא אוסרת עליו לבכות, אלא רק מספרת לו איך היא מרגישה עקב בכיו. היא לא מנסה לשלוט בו אלא לשתף אותו בהרגשתה. אפשר לומר שהאם מנסה לכל אורך השיחה להחזיר את מיקוד השליטה החיצוני שמפעיל הילד אליו ולהופכו למיקוד שליטה פנימי. עכשיו הילד מאיים שלא ילך לגן. שוב האם לא מגיבה בכעס ועונש, ששייכים לשפת מיקוד השליטה החיצוני. תחת זאת היא מפנה אותו לעצמו ואומרת לו שהגן שלו הוא בשבילו. בהמשך, כשהילד מאיים שיספר לאביו, משיבה האם שהיא לא בטוחה מה יאמר האב. והרי חוסר-הידיעה וההתלבטות הם סמל מיקוד השליטה הפנימי. כעת,

לאחר שכל ניסיונותיו להפעיל את הסביבה בכל מיני דרכים כשלו, לא נותר לילד אלא לחשוב באמת מה הוא רוצה ומה נכון בעבורו. זה גם הרגע שבו הוא בשל לחיים בחברה דמוקרטית וגם הרגע שבו הוא יכול ליצור.

6. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: אולי הילדה לא לומדת אבל היא עומדת מול אמה בעצמאות מלאה ומדברת אליה כשווה אל שווה. לפחות במובן זה אין ספק שהאם הצליחה בחינוכה המודרני.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת מגלה אסרטיביות מול האסרטיביות של האם.

תוצאות: האם פונה אל ה"אני" של בתה ("את יודעת שאת צריכה להשקיע"). הבת עונה היישר ל"אני" של האם ("אני משקיעה ואת יודעת את זה"). האם והבת פונות זו אל האמת הפנימית של זו, אל אותו רגש ממוקד בעצמי שהוא מקור הכוח של בן התרבות המודרנית. בהמשך הקרב הופך להיות לוגי. האם אומרת לבת שהיא לא רואה שהיא לומדת. הבת משיבה לה שהיא לא רואה משום שהיא חוזרת מעבודתה מאוחר. האם לא מוותרת והבת ממשיכה, "טוב, אם את אומרת!" כלומר, אם זאת האמת שלך, מה יש לי לומר?! אמירה צינית המכירה בכך שאם זה מה שהאם חשה אי-אפשר להתווכח אֶתה ועם הרגשתה (בחברה המסורתית כן אפשר להתווכח עם הרגשה). ציניות היא תוצר מודרני מובהק המשלב הומור, פרדוקס לוגי ולעתים גם יצירתיות, והשימוש בו בחברה המסורתית הוא נדיר. גולת הכותרת של התרבות המודרנית, היכולת של הפרט לסמוך על עצמו, הופכת בציניות של הבת למכשול. האם מסיימת בדברים, "את לא מבינה אותי וכשתגדלי תביני!" ובעצם היא אומרת לבת שהיא, הבת, לא רואה את מה שהאם רואה אבל אולי בעתיד היא כן תראה את האמת של האם. היא מנסה לשכנע את הבת באמצעות דיאלוג המבין שצריך לפנות לאיזה חלק פנימי, עצמי פנימי, ופחות לכללים חיצוניים. בחברה המסורתית לא מנסים בדרך כלל לפנות לאותו עצמי פנימי, אלא מנסים לשכנע באמצעות הפעלת האחר בכל מיני אופנים. למשל, ילד שאינו לומד ייתכן שיאשימו אותו בכך שהוא מבייש את משפחתו או שאינו מציית לסמכות.

ילדה זו כבר מימשה את זכותה הדמוקרטית בעצם הדבר שהביעה את דעתה בעצמאות. היא גם השיבה לאמה תשובה לוגית ועל כן היא בשלה לחשיבה מדעית, ועוד הוסיפה ציניות יצירתית שהציבה את אמה מול פרדוקס. גם ליצירה היא בשלה.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

אמא: הכנת שיעורי בית?

ילדה: כן.

אמא: אני רוצה שתשקיעי ותשיגי ציונים טובים כמו האחים שלך.

ילדה: אני משקיעה ותודה לאל אני מצליחה. תהיי גאה בי.
אמא: לא. את יושבת מול הטלוויזיה ולא עושה כלום. עכשיו אני מוציאה את הטלוויזיה מהבית.
ילדה: למה את חושבת כך?
אמא: את יושבת ליד המחשב ורואה טלוויזיה ומבזבזת את הזמן שלך.
ילדה: אני מבטיחה שאשקיע יותר.
אמא: העצות שלי יעזרו לך בעתיד – כשתגדלי תביני.
ילדה: בסדר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילדה לא מתווכחת עם אמא, אלא אומרת לה מה שהיא רוצה לשמוע: "אני מבטיחה שאשקיע יותר". כך היא מונעת את העימות שהתפתח בשיחה המודרנית. הילדה עומדת אפוא במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – לשמור על ההרמוניה המשפחתית על אף הקשיים.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בולטת הדרישה להשתלכות ("כמו האחים", "ותהיי גאה בי"). האם תוקפנית כלפי בתה – מאיימת להוציא את הטלוויזיה מהבית.

תוצאות: כבר במשפט השלישי בולט ההבדל. האם המודרנית אמרה, "את יודעת שאת צריכה להשקיע", ואילו האם המסורתית אמרה, "אני רוצה שתשקיעי ותשיגי ציונים טובים כמו האחים שלך". כך גדלה הבת המודרנית כשהיא מכוונת פנימה וחברתה המסורתית כשהיא מכוונת החוצה. אין פלא שהבת המודרנית משיבה, "אני משקיעה ואת יודעת את זה", ואילו הבת המסורתית משיבה, "אני משקיעה ובעזרת השם אני מצליחה ותהיי גאה בי". שוב, הראשונה פונה אל האמת הפנימית של האם והשנייה לכך שהאם תוכל להתגאות בה משום שכולם ידעו. עכשיו האם המסורתית מאיימת בפעולה חיצונית שתכריח את הילדה ללמוד. היא תוציא מהבית את הטלוויזיה שהבת צופה בה שעות רבות. האם המודרנית לא מאיימת כך. היא מבינה שלימודים חייבים לבוא מבפנים, מתוך רצון והכרה של הפרט ולא ככפייה מבחוץ. לימוד כפוי הוא במקרה הטוב חיקוי והעתקה ואלו אמנם מפותחים בחברה המסורתית. ואולם הוצאת הטלוויזיה לא תחולל נס, ומיקוד השליטה לא יעבור פנימה. מעניין שתשובתה של הבת המודרנית לטענת אמא שהיא לא לומדת, ההנמקה שהאם פשוט לא נמצאת בבית בשעות שהיא לומדת, הושמטה מתרגומה של המתרגמת המסורתית. ואכן, הרושם הוא שלבת המסורתית חסרים הכלים הלוגיים להתמודד עם טענות אמא, אם מתוך חרדה להיכנס לעימות ואם מסיבה אחרת. כשהבת המודרנית עושה שימוש בציניות בעלת גוון תוקפני ("טוב, אם את אומרת") מבטיחה הבת המסורתית להיות ילדה טובה ("אני מבטיחה שאשקיע יותר"). אבל הרי שני משפטים לפני כן היא אמרה, "אני משקיעה ותודה לאל אני מצליחה. תהיי גאה בי". כך שלא רק שנשק הציניות לא עומד לרשותה, אלא היא בעיקר לא עקיבה בלוגיקה של טיעוניה. דומה שמה שמנחה אותה הוא הרצון להרגיע את אמא – אם כן, הקשר הוא האמת.

בת זו לא רק שלא הוכשרה לחשיבה לוגית ויצירתית משום התלות בסביבה, היא גם תתקשה לעמוד על דעתה בחברה דמוקרטית, כפי שאפשר להתרשם מתשובותיה לאמה, וכל השפעה חיצונית תגרום לה לשנות אותן.

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה:

- אמא: הכנת שיעורי בית?
 בת: כן.
 אמא: אני יודעת שאת לא לומדת מספיק.
 בת: אני הכנתי את כל שיעורי הבית וקראתי.
 אמא: לא מספיק. אני רואה שאת מעבירה את רוב הזמן מול הטלוויזיה ולא לומדת.
 בת: למה את אומרת עלי ככה? את חוזרת מהעבודה מאוחר ואת לא רואה מה אני עושה.
 אמא: אני רואה אותך רוב הזמן יושבת ליד המחשב והטלוויזיה. מהיום אני מנתקת את האינטרנט ואין טלוויזיה. את צריכה להשקיע בלימודים וגם לא לצאת עם חברות.
 בת: אמא, את לא מבינה אותי.
 אמא: אני מבינה אותך אבל את לא מבינה את עצמך. את לא יודעת מה את עושה. אני בגיל שלך הייתי יושבת לפחות שש שעות ולומדת.
 בת: (בוכה ולא מדברת)
 אמא: אל תבכי, הבכתי לא משחרר אותך. קומי, תרחצי את הפנים שלך ותלמדי. אם לא תשקיעי בלימודים לא תצליחי בחיים.
 בת: אמא, למה את צועקת עלי?
 אמא: עצבנת אותי. אני רוצה שתהיי התלמידה הכי טובה בכיתה.
 בת: כל הציונים שלי טובים.
 אמא: אמרו לך שלא מספיק. אני אתבייש אם תביאי אפילו ציון אחד נמוך. כל המשפחה שלנו מסתכלת מה יגידו עלייך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת אמנם משיבה לאמה על אחדים מטיעוניה אולם היא בעיקר מתחננת אל אמה בכל מיני אופנים ("אמא, את לא מבינה אותי", "אמא, למה את צועקת עלי?") והיא גם בוכה. בכך מחזקת הבת את קשרי התלות ועומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם תוקפנית כלפי בתה ומכניעה אותה (לפחות כשהיא בוכה). כשהאם חשה שבתה תבייש אותה אם תקבל "אפילו ציון אחד נמוך" היא מזדהה עם בתה. עתה הן אחת. כמו כן, כשהבת בוכה ומתחננת שאמה תבין אותה ולא תצעק עליה היא מבקשת מאמה שתצדיק אותה ותזדהה איתה.

תוצאות: האם המסורתית אומרת, "אני יודעת שאת לא לומדת מספיק", ואילו האם

המודרנית אמרה, "את יודעת שאת צריכה להשקיע". האם המסורתית מעבירה לבתה את התחושה שהיא, האם, יודעת ואילו האם המודרנית מעבירה לבתה את התחושה שהבת צריכה לדעת. זו תמצית ההבדל בין מיקוד שליטה פנימי למיקוד שליטה חיצוני. מי צריך לדעת כמה הבת צריכה ללמוד? לדעת האם המסורתית היא זו שצריכה לדעת. לדעת האם המודרנית מתפקידה של הבת לדעת. בהמשך הוסיפה המתרגמת המסורתית את המשפט "למה את אומרת עלי ככה?" לפני הטיעון של הבת שאמה לא בבית ועל כן אינה יודעת, שהעתיקה אותו מהטקסט המודרני. היא מתלוננת אפוא לא רק על אמתות הביקורת של אמה או על ההיגיון שבה, אלא על עצם ההכפשה שלה. "למה את אומרת עלי ככה?" נשמע כמו למה את אומרת עלי דברים לא יפים או למה את מעליבה אותי. הבת מתלוננת שאמה פוגעת בקשר שלהן ופחות עסוקה בעובדות. במשפחה המסורתית הפגיעה בקשר חשובה לעתים קרובות יותר מהעובדות. בהמשך, האם מסורתית מאיימת שתוציא את הטלוויזיה והאינטרנט מהבית. הבת משיבה, "אמא, את לא מבינה אותי", משפט שנשמע יותר ככמיהה של הילדה לאמא שתזדהה איתה ותצדיק אותה. האם משיבה לה: "אני מבינה אותך אבל את לא מבינה את עצמך". במילים אחרות, האם אומרת לה שהיא, האם, מבינה אותה מבחוץ יותר טוב משהבת מבינה את עצמה. בחברה המודרנית קשה למצוא הורה שיתבטא כך גם משום שהדברים יישמעו מעליביים לאוזן מודרנית. ואולם בחשיבה המסורתית אין חדש בכך שההורה עשוי להיטיב ולהבין את הילד משהילד מבין את עצמו. המשפט "את לא יודעת מה את עושה" שוב מייחס את הידע למי שנמצא בחוץ ועשוי להישמע עוד יותר מעליב לאוזן מודרנית. בחשיבה המסורתית מי שלא מציית להוריו לא יודע מה הוא עושה. בחשיבה המודרנית מי שלא יודע מה הוא עושה ייתכן שהוא משוגע, משום שהפרט אחראי על עצמו. עכשיו הבת בוכה והאם שוללת ממנה גם אפשרות לביטוי רגשי זה. רגשותיה של הבת אינם מעניינה של האם ולעניות דעתה של האם גם לא צריכים להטריד את הבת. מביטוי רגשי לא יוצא כלום, אומרת לה האם. עתה מעזה הבת לשאול: "אמא, למה את צועקת עלי?" והאם משיבה בכנות: "את עצבנת אותי. אני רוצה שתהיי התלמידה הכי טובה בכיתה". הורה מודרני יתבייש להודות בדרך כלל שהוא מגיב בתוקפנות משום שילדו עצבן אותו. הוא מצפה מעצמו שלא להגיב מעמדה רגשית זו. ואולם כשהקשר והרגש עומדים במרכז יכולה האם להגיב במיקוד שליטה חיצוני ולומר שהיא צועקת משום שעצבנו אותה. היא מוסיפה שהיא רוצה שבתה תהיה התלמידה הטובה ביותר בכיתה. זו בקשה נפוצה בהרבה משפחות מסורתיות. כפי שכבר אמרנו היא גורמת לילד תסכול וכישלון ולא מעודדת אותו, משום שהילד יבין שגם אם יתאמץ יקשה עליו להיות התלמיד הטוב ביותר בכיתה ועל כן, אם ממילא יאכזב את הוריו, בשביל מה להתאמץ? האם מוסיפה ומסבירה את התפקיד הבלתי־אפשרי שקיבלה הילדה – להביא כבוד למשפחה, וכמה המשפחה המורחבת ממלאת תפקיד הרסני בלחץ על הבת. האם חשה אפוא שבתה מייצגת אותה ולא שהיא אדם נפרד העומד בפני עצמו.

בת זו, שגדלה על ברכי הרעיון שאמה מיטיבה להבין אותה משהיא מבינה את

עצמה, לא תוכל להיות שותפה פעילה בחברה דמוקרטית, שבה מצופה ממנה להאמין במה שהיא חשה וחושבת. כמו כן, יקשה עליה להתמודד עם בעיה מדעית משום ששוב, האמת נמצאת בחוץ ולא אצלה בפנים. זאת ועוד, היא הורגלה לאי-שביעות רצון ממעשיה ולא-הערכה על כן יקשה עליה לסמוך על עצמה – תנאי הכרחי להתמודדות מדעית. ולסיום, אם היא לא יודעת מה היא עושה סביבתה לא תעריך כל יצירה שלה וכתוצאה מכך גם היא לא תעריך את עצמה.

7. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ילד א' קיבל אחריות על חברו, ילד ג', ועזר לו להתגבר על העלבון ולשחק. ילד ג' נענה לילד א', שלקח אותו תחת חסותו. ילדים אלו עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם, המעודדת קשרי תלות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר *דחייה והזדהות*. ילד ב' דוחה את חברו, ילד ג' ("לא רוצה... לא רוצה"). ילד ד' מדבר במקום ילד ג', ומזדהה אתו כשהוא אומר שהוא לא רוצה (אף על פי שזו כנראה מניפולציה). ובסיום הדרמטי ילד א' מקבל אחריות על חברו, ילד ג', מושיב אותו פיזית על הכיסא ומצווה עליו לשחק. ילד א' מזדהה עם צרכיו הרגשיים של ילד ג' ולוקח אותו תחת חסותו. ילד ג' מקבל זאת באופן טבעי.

תוצאות: ילד א' מקבל אחריות על ילד ג'. אף שילד ג' אמר שהוא לא רוצה לשחק, ילד א' מושיב אותו על הכיסא ומצווה עליו לשחק, וילד ג' אמנם משחק. ילד ג' הזמין כנראה בהתנהגותו את עזרתו ואת חסותו של ילד א'. "אני רוצה ללכת הביתה", הוא אמר בהבעת עצב שכנראה עוררה את רחמיו של ילד א'. נראה שהילדים לא רואים בסיטואציה זו שילד אחד מקבל אחריות על ילד אחר משהו יוצא דופן ועל כן אינם מגיבים. ילד א' הזדהה עם ילד ג', עזר לו לצאת מהעלבון והכעס ו"עשה בשבילו את העבודה".

ילד ג' פטור מלקבל על עצמו אחריות. הוא נעלב, וחברו יעשה בשבילו את העבודה ויוציא אותו מהעלבון. ההמתנה הזאת לעזרה מבחוץ שבלעדיה אין הילד יכול לדאוג לעצמו משאירה אותו תלוי בחסדי הסביבה לא רק בסיטואציות בין-אישיות. סביר להניח שמחר, כשיקבל בעיה קשה לפתור בכיתה, הוא יעדיף שלא לסמוך על עצמו וימתין לעזרה מהמורה. הרי הוא לא מתורגל לעזור לעצמו ולפתור את הבעיה. לעומת זאת, חברו הוא אותו תלמיד שיתקשה גם הוא להתרכז בבעיה שלו משום שחברו לא מצליח ועליו לעזור לו. הוא חש אחראי עליו, ואף שחברו אמר שהוא לא רוצה לשחק ולא ביקש את עזרתו הוא חש מחויב לו. במצב עניינים זה ודאי יהיה לו קשה להשקיע בעצמו. גם המודל הדמוקרטי מבוסס על עצמאות הפרט ועל יכולתו לומר את שלו. והרי ילדים אלו דיברו זה בשביל זה או זה בשם זה. על כן, הם אינם בשלים להיות שותפים פעילים בחברה דמוקרטית.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך (ילד א' המודרני יקרא ילד א"מ, ילד ב' המודרני יקרא ילד ב"מ, וילד ג' מודרני הוא ילד ג"מ): ילד א"מ וילד ב"מ משחקים במשחק טלוויזיה. ילד ג"מ מגיע וצופה בהם. הוא מתחיל ללחוץ על כפתורי השלט של ילד ב"מ ומפריע לו במשחק.

ילד ב"מ: תעוף מפה, אתה מפריע לי.

ילד ג"מ: (הולך הצדה נעלב)

לאחר כשתי דקות...

ילד א"מ לילד ג"מ: אתה רוצה לשחק?

ילד ג"מ: לא (בפנים נעלבות).

ילד א"מ: אתה בטוח?

ילד ג"מ: (לא עונה)

ילד א"מ: ממשיך לשחק.

עמידה במטלה ההתפתחותית: כל הילדים מפגינים עצמאות ואיש מהם לא מבקש את חסותו של האחר. על כן, ילדים אלו עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברה מודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ילד א"מ אמפתי לילד ג"מ. הוא שואל אותו אם הוא רוצה לשחק, וכשילד ג"מ משיב בשלילה הוא שואל אותו אם הוא בטוח בכך. הוא לא מזדהה אתו ולא עושה במקומו את העבודה – להושיב אותו על הכיסא. הוא גם לא דוחה אותו באופן כלשהו.

תוצאות: ילד א"מ היה אמפתי לילד ג"מ כשראה שהוא נפגע והציע לו לשחק. אבל הוא קיבל את ה"לא" שלו. בתרבות המודרנית-האינדיבידואלית "לא" זה "לא". ואילו בתרבות המסורתית-הקולקטיבית יש יותר מקום גם לסימנים לא מילוליים. למשל, ילד ג' אמנם אמר "לא" אבל טרח להבהיר את רגשותיו ("אני רוצה ללכת הביתה"), מה שלא עשה בן התרבות המודרנית. כך עודד הילד המסורתי את האחר להזדהות עם רגשותיו והזמין אותו לפעול בעבורו.

מפגש בין-תרבותי בין ילד א' לילד ג"מ היה עלול להיגמר בכי רע. ילד א' היה שואל את חברו, ילד ג"מ, אם הוא רוצה לשחק. ילד ג"מ היה אומר "לא". לדידו של ילד ג"מ, בן תרבות המודרנית, לא זה לא. ואולם רעהו המסורתי היה נחלץ לעזרתו משום שהתרשם שנעלב וחש צורך לקבל אחריות עליו. הוא היה ניגש אליו ומושיב אותו בכוח על הכיסא. ילד ג"מ היה צועק, "אמרתי לא. לא זה לא!" לחלופין, אילו היה המפגש בין ילד א"מ לילד ג', היה ילד ג' נעלב ומצפה שחברו יבין שהוא ממתין לעזרתו. ילד א"מ היה שואל אותו אם הוא רוצה לשחק. ילד ג' היה משיב בשלילה משום שלא נעים לו לומר שהוא זקוק לעזרה. ילד א"מ היה מסתפק בתשובתו ומתייחס אליה כפי שהיא, לא כמסר הפעלה שמיועד לו, אלא כרצון פנימי אמתי. עכשיו היה ילד ג' נעלב מהעובדה שחברו זנח אותו ולא הבין למה הוא מתכוון כשהוא אומר "לא".

8. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת יכולה לבקש מה שהיא רוצה ללא חשש וגם להסביר את הסיבה האמתית לרצונה. על כן נראה שהיא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר התפעלות. הבת מתפעלת מן העטים ואמה מתפעלת אֶתה. לאם חשוב שבתה תתפעל ותשמח.

תוצאות: הבת משכנעת את אמה שתקנה לה באמצעות החוויה האישית שלה שהדבר ישמח אותה. והאם תחשוב פעמיים לפני שתקלקל לבתה את החוויה הזאת. האם משיבה בצניניות מסוימת, "טוב – בכיף, אם זה מה שיגרום לך שמחה". כלומר, מי אני שאקלקל לך את הכיף. הבת משיבה, "יופי, תודה!" המילה "יופי" היא מילת התפעלות מערבית שלא הופיעה בטקסטים המסורתיים שנבדקו, כנראה משום המיקוד העצמי שלה. ככלל, התקשורת בין האם לבת סובבת סביב השמחה הנרקיסיסטית של הבת, שהאם שמחה אף היא להשתתף בה ולהתלהב עם בתה.

התלהבות כזאת מן העטים היא כבר יצירה בפני עצמה. ולא קשה לדמיין שהבת תוכל להפיק עבודות יצירתיות מעטים אלו. גם לא קשה לדמיין שהבת תוכל להיות חברה מועילה בחברה דמוקרטית משום הקלות שבה היא מבטאת את רצונה ועמדתה. ומה בנוגע לאמירה הצינית של האם המבוססת על משפט תנאי לא גמור ("אם זה מה שיגרום לך...")? הרי זוהי הלוגיקה בכבודה ובעצמה. משפט מעין זה נדיר למצוא בשימוש בחברה המסורתית והוא מעיד על מוכנות להעלות השערות ולהסיק מסקנות – תנאי לכל חשיבה מדעית.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- בת: אמא, אני צריכה קצת כסף. את תיתני לי?
 אמא: למה? מה את צריכה?
 בת: ראיתי עטים יפים מאוד עם דיו כזה מנצנץ ואני רוצה לקנות.
 אמא: למה לא קנית מדמי הכיס שלך? הם מאוד יקרים, נכון?
 בת: בבקשה, אמא. אני לא אבקש כלום עד סוף השנה.
 אמא: בסדר, אני אתן לך אבל תדעי שאת יכולה לקנות רק שניים, ושאת צריכה לשתף את אחותך, בסדר?
 בת: מה, הם לא יהיו שלי?
 אמא: כמובן שהם יהיו שלך אבל גם של אחותך, בסדר?
 בת: בסדר.
 אמא: אבל תדעי לך גם שבפעם אחרת את צריכה לחסוך כסף לפני שתצאי לקנות משהו כי לא בכל פעם אתן לך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מזכירה לבתה, שרוצה מאוד עטים, שיש לה גם אחות וכן מגבלות כלכליות. האם דואגת שבתה לא תתלהב יתר על המידה משום

ששמחת יתר פירושה היעדר תלות. האם מחנכת אפוא את בתה לעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – לשמור על התלות ההדדית במשפחה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: במקום התפעלות אנו מוצאים נטייה להשתלבות

תוצאות: כבר בפתיחה הבת המסורתית מתגוננת, "אמא, אני צריכה קצת כסף. את תיתני לי?" והבת המודרנית מאתגרת את אמה ואומרת, "אמא, יש לי בקשה שיכולה לעלות קצת כסף". בהמשך, המשפט "אני נורא רוצה..." המודרני הפך למשפט "ראיתי עטים יפים מאוד", מסורתית. "אני נורא רוצה..." היא התבטאות נדירה מאוד בחברה המסורתית משום שרצונו של הפרט אינו במרכז. שיתוף האחות הוא עוד מהלומה לייחודיות שהופיעה בטקסט המודרני ומשהו ממנה רצתה, כך נדמה, הילדה המסורתית לחוות. למעשה כל מילות ההתפעלות והשמחה נעלמו בתרגום לחשיבה המסורתית. נכון שהמצב הכלכלי של האוכלוסייה המסורתית פחות טוב במוצק משל האוכלוסייה המודרנית, אולם עדיין אפשר למצוא ממה להתפעל בדרכים רבות ושונות גם כשאי אפשר לקנות מסיבות כלכליות. (אפשר להתפעל מהעטים ולהבטיח לקנות אותם בעתיד, אפשר לנסות ולחפש עטים זולים יותר ולא פחות יפים ועוד). היעדר ההתפעלות, כפי שאמרנו, קשור בעצמי שאינו נוכח. לצד היעדר ההתפעלות מציבה האם סדרה של הגבלות: מותר לקנות רק שני עטים, גם האחות תהיה שותפה ובפעם הבאה לא אתן לך. דומה שהאם מנסה לחזור בה מהסכמתה לקנות לבתה עטים ונראה שעל כל אמירת "כן" חייבת האם להוסיף כמה "לא". כך אנו מבינים שהבקשה של הבת מאמה להתפעל מהעטים יכולה להיגמר גם בעונש משום שעצם הבקשה אינה לגיטימית. מובן שגם אין ציניות.

בשנים הבאות תלמד הילדה לחשוב על אחותה בכל פעם שתקנן בה תחושה, ולו קלה, של שמחה. כך ודאי שאי אפשר ליצור. עולם היצירה הוא גם עולם ההתפעלות ולא עולם האיסורים, ודומה שבת זו תהסס בחשש לפני כל "שמחה מוגזמת". גם דעה אישית יהיה לה קשה לבטא, ראשית, משום שהיא מעולם לא הייתה לבד ואחותה תמיד ליוותה אותה, ושנית, משום שתמיד כשביקשה דבר אחד היא אמנם קיבלה אותו אבל כמה דברים אחרים נלקחו ממנה. האמת היא שלאחר כמה ניסיונות כאלה ימעיט הפרט לבקש ולהביע את דעתו.

9. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת עוברת תהליך שבסופו היא מסכימה עם אמה הסכמה מוחלטת. על כן, הבת עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת מודדה עם אמה בעזרת המשל. האם מצווה ("הקשיבי לדברי ועני בתי לשאלותי"). כמו כן היא פונה אל בתה בשם יחס – "בתי".

תוצאות: השימוש במשלים מעודד את ההזדהות משום שהתשובה לא נאמרת כהוראה שעשויה לעורר התנגדות, אלא באה בדמות סיפור המתקשר אסוציאטיבית ועוקף את

ההגנות. אם בתחילת הסיפור דיברה הבת בשם המורכבות והעצמאות – על כך שהיא יכולה להבחין בין חלקים שונים בחברה, אלו שאפשר וכדאי ליהנות מחברתם ואלו שלא כדאי לאמץ – בסופו של סיפור מזדהה הבת לגמרי עם אמה. בולטת גם עמדת האם בספרה את הסיפור. היא פותחת במשפט, "הקשיבי לדברי ועני בתי לשאלותי", כלומר בעמדה מסודרת ומצווה שלא מותרת לבתה לומר למשל שהיא לא רוצה לשמוע את הסיפור. בסיום, האם מסבירה לבתה את הנמשל. היא לא משאירה את המשל פתוח להבנת הבת פן תבין חס וחלילה את המשל שלא כמו האם ותסיק מסקנות "לא רצויות". אנו רואים שהדרך להזדהות מושגת לעתים קרובות בכפייה ובצמצום החופש. הבת אמנם מסיימת את השיחה בהצהרה שמעתה ואילך היא תהיה תמיד הבת "הטובה והמנומסת" של האם.

משלים הם שיטה ידועה ועתיקה לשכנע את המאזין. יש בהם מניפולציה של המסקנות לכיוון הרצוי למספר וכמובן יש בהם חוכמת חיים. בחברה המודרנית לא נהוג לפרש סיפורים ומצפים מן המאזין שיסיק את המסקנות בעצמו. לא כן בחברה המסורתית. אנו מתרשמים אפוא שהאם הולכה את בתה החל מהציווי להקשיב ועד פרישת המסקנות באופן מניפולטיבי אל עבר המסקנה שהייתה ידועה לה מראש. אם מדובר בתרגיל לוגי הרי נקודת ההתחלה של הבת טובה מנקודת הסיום שלה. היא החלה ביכולת אנליזה של אישיות חברתה לחלקים טובים ורעים וסיימה בהיעדר יכולת זו. היא גם הסיקה מסקנות על סמך השוואה של ירקות עם אנשים. אם מדובר ביכולת לבטא את דעתך באופן דמוקרטי הרי זו הלכה ונשללה מן הילדה ככל שנמשך המשל. האפשרות שלא להסכים, תנאי הכרחי לכל חשיבה דמוקרטית, נשללה ממנה. ולסיום, הרי ודאי זו חברה שהיא אוהבת, ואם תמהר כל כך לוותר עליה משום שאמה לא אוהבת אותה לא יישאר לה סיכוי לסמוך על עצמה ועל רגשותיה. האם תוכל לידה זו ליצור כשנאמנותה לרגשותיה כה ארעית? הפיצוי לכל הוויתורים שלה הוא ללא ספק תחושת החום והביחד עם אמה.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

באחד הימים ביקשה בת מאמה רשות לבקר אצל חברתה שידועה בתכונותיה הרעות. האם מביעה הסתייגות.

בת: את חושבת שאני ילדה קטנה וטיפשה ואת מפחדת שאני אלמד מהחברה הזאת כל מיני דברים.

אם: למען האמת, כן, אני חוששת. היא יכולה להשפיע עלייך. חברים משפיעים אחד על השני.

בת: תראי, נחמד לי לפטפט אֶתה. היא באמת בחורה עם חוש הומור ומבריקה אבל אני יודעת שהיא אחר כך תלך ותרכל ולכן אני לא מספרת לה שום דבר אישי. ואם אצטרך עזרה היא לא תהיה זו שתעזור לי. אני יודעת הכול. אבל אף אחד לא מושלם והקשר שיש לי אֶתה מספק אותי.

- אם: כבר שכחת מה שהיא עשתה לך אז, שהפיצה עלייך סיפורים.
בת: נכון, היא לא יודעת לשמור סוד. ואם את רוצה שכל העיר תדע משהו את פשוט צריכה לגשת אליה לספר לה, ועוד להשביע אותה שלא תספר לאף אחד.
אם: נו, אז למה להכניס ראש בריא למיטה חולה?
בת: אמא, אני בכל זאת מחבבת אותה וכיף לי אֶתה. אבל כמו שאמרת נכון, יש לה מגרעות שיש להיזהר מהן.
אם: טוב, אני לא רוצה לאסור עלייך ללכת אליה.
בת: אמא, זה לא התפקיד שלך להחליט עם מי אני מתחברת.
אם: אולי... טוב, תלכי ותשמרי על עצמך.
בת: להתראות, אמא.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת עומדת על דעתה עד שזו מתקבלת. הבת עומדת אפוא במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה לעצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת *אמפתית* לדברי אמה, מבינה אותה אך לא מסכימה אֶתה. הבת *אסרטיבית* כלפי אמה. כך גם האם *אמפתית* ואסרטיבית כלפי הבת. הבת *מתפעלת* מחברתה ואומרת שהיא "בחורה עם חוש הומור ומבריקה". האם מדברת עם הבת *בנימוס* ומגנה בכך שלא יחדרו רגשות לאזור נטול הקונפליקטים של הבת.

תוצאות: הבת *אמפתית* לעמדת אמה ומבינה אותה אבל גם יכולה לראות משהו אחר שאמה מתקשה יותר לראות – שהיא נהנית מאוד עם החברה. הבת לא מוכנה לוותר על עמדתה, והיא מסבירה ומנמקת אותה כיאה לשותפה בחברה דמוקרטית. בסיום האם מתלבטת ("אולי... טוב"). בחברה המסורתית הורים ממעטים להתלבט. תפקידם הוא לדעת ולא להתלבט. התלבטות היא שיחה של האדם עם עצמו והיא מעידה על קיום האזור נטול הקונפליקטים. באזור המופעל על ידי הסביבה אין התלבטות. ההתלבטות היא הטרנספורמציה של הקונפליקט הבין-אישי הנפוץ בחברה המסורתית והפיכתו לקונפליקט תוך-אישי הנפוץ בחברה המודרנית. האם אפשר להתמודד עם בעיה מדעית או יצירה כלשהי ללא התלבטות קודמת? הבת גם הפגינה כושר לעשות לבעיה אנליזה. תכונות החברה הופרדו לתכונות טובות ותכונות רעות, והבת ניתחה את משמעותה של כל קבוצה בעבורה. אמה קיבלה את דעתה משום שהיא הוכיחה לה שהיא צודקת. הוכחה זו אינה שונה במהותה מכל הוכחה במדע והיא משתמשת באותם כלים לוגיים (חשיבה סיבתית, אופרטורים לוגיים ועוד).

10. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת עדיין לא למדה את מהות ההבדל בין בנים לבנות המקובל בחברתה. בעתיד היא תפנים זאת, והריצה שלה אל אמה, כנראה מתוך הזדהות ובקשת נחמה, מעידה על כך.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת רוצה להזדהות עם אחיה הגדול ("אני רוצה לשחק כמו...") אולם היא מסיימת בהזדהות עם אמה. האב מעודד אותה להשתלב.

תוצאות: הבת חווה את זכויות היתר שיש לבן כפגיעה והשפלה. בגיל זה, באירועים רבים שבהם מועדף הבן מן הבת ניכרת הפגיעה שחווה הבת. בגיל צעיר עוד קיימת התקוממות המעידה שהבת עדיין נאבקת בדימוי העצמי הירוד שנכפה עליה. בשנים הבאות היא תפנים דימוי זה, תאמין בו ותמעט להתקומם. במקרים אלו נוטה הבת שהאב דחה לבקש נחמה אצל אמה מתוך הזדהות נשית ומתוך תקווה שיש בידי האם פתרון. אבל לא נותר לה אלא להזדהות עם הדימוי העצמי הירוד שאמה כבר אימצה. ואולם משחק זו יצירה. לרוץ, להתלכלך ולטפס בחבלים אלו סמלי חופש המבטאים לא רק יצירה, אלא גם פתרון בעיות שמתעוררות בזמן המשחק. כאשר כבר מגיל צעיר מגבילים את המשחק וכן מגבילים את התנועה באמצעות בגדים ארוכים ולא נוחים, יש בכך משום מכת מוות לכל אלה.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח כך בחברה מודרנית:

- בת: אבא, למה ג' (שם אחיה) תמיד משיג אותי?
 אבא: כי הוא גדול יותר והוא גם בן.
 בת: אבל זה לא פייר שבנים תמיד יותר חזקים מבנות.
 אבא: כן, אולי זה לא פייר אבל ככה זה.
 בת: (מעוצבנת) אם אני אתאמן חזק אני אוכל לעבור את הבנים בכיתה שלי?
 אבא: אם תתאמני ודאי תשתפרי אבל אני לא בטוח שתוכלי להשיג את הבנים בכיתה שלך בספורט.
 בת: אבל אבא, זה לא פייר, למה הם תמיד יותר חזקים?
 אבא: ע' (שם הבת), בינתיים תטפסי על החבלים ותראי לי מה את יודעת לעשות. ראיתי שאת מטפסת מאוד יפה.
 בת: (רצה בשמחה לטפס).

עמידה במטלה ההתפתחותית: האב מכוון את בתו להשתפר ביחס לעצמה, ועם זאת גם מכין אותה לאכזבה שלעולם לא תהיה חזקה כמו הבנים. האב עוזר לבתו להתמקד בעצמה ובהישגיה ולא בהשוואה לאחר. על כן הוא עוזר לה לעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – נפרדות מן האחר ועצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב מתפעל מהישגי בתו בטיפוס. הוא אמפתי לכאב שלה ופונה אליה בנימוס ולא בציווי.

תוצאות: בולט התסכול של הבת בגלל נחיתות כוחן הפיזי של הבנות ביחס לבנים. היא, כהרבה בנות אחרות, הייתה רוצה להיות טובה מן הבנים. במהלך השנים היא תתרגל לכך שבנות יכולות להיות טובות מבנים בתחומים למיניהם שספורט כוחני הוא לא אחד מהם. כשמקריאים לבנות בגילה של ילדה זו ואף צעירות יותר אגדות שבהן

הנסיך לעתים קרובות מציל את הנסיכה הן עשויות להתקומם ולומר שתמיד זה אותו הדבר ולמה שהנסיכה לא תהיה הגיבורה שמצילה את הנסיך. במשך השנים הן מתרגלות להבדלים בין בנים לבנות, מהם מולדים ומהם מעשי ידי החברה, ומחאתן פוחתת. אבל שלב המחאה הראשוני הוא יקר משום שזהו השלב שהדימוי וההערכה העצמית של הבת טרם דוכאו. לשם מכוון אביה של הילדה. הוא רוצה שהיא תתפס טוב ביחס לעצמה, תשתפר ותינהג. בשנים האחרונות, עם התעצמות התנועות הפמיניסטיות במערב, יש נטייה לעודד את הבנות למצות את יכולתן בכל נושא – ספורט, לימודים או כל דבר אחר. בבית־הספר למשל מחקרים מראים שיכולת הלימוד שלהן לא נופלת מיכולתם של הבנים וישנם תחומים שהיא אף עולה עליה. בכל זאת בחברה המסורתית לעתים קרובות הן לא ימשיכו בלימודיהן. כך מאבדת חברה את מחצית כוחה. היצירתיות העתידית של הילדה אינה קשורה במהירות שבה היא מטפסת בחבל, אלא באותו חופש שנתן לה אביה לשחק. משמעות המשחק היא הרבה מעבר למשחק עצמו. ועבודה, שאינה אלא משחקו של המבוגר, תיראה אחרת כשקדם לה משחק. האמת היא שבמשחק יש הכול: יצירתיות, פתרון בעיות בדרך של חשיבה מדעית ויכולת המשתתף לעמוד על שלו בשאיפתו לניצחון כיאה לשותף בחברה דמוקרטית. מערכת הבחירות עצמה אינה אלא משחק קבוצתי בעל כללים ברורים שמלהיב את ההמונים וכל קבוצה שמשתתפת בו שואפת לניצחון. הילדה המסורתית, המכוונת לקשר יותר מאשר לצדק ולחוקים ברורים, ותחרות עלולה להתפס אצלה כהיעדר שותפות וניצול (ראו דוגמת משחק הקלפים), לא תהיה בשלה לחברה דמוקרטית.

11. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן מנהל דיון עצמאי עם אמו, עומד על שלו, מוכיח ומשכנע. על כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו בחברתו.
כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבן ואמו אסרטיבים זה כלפי זה והאם אמפתית לטיעוני בנה.

תוצאות: ברור שבעיני האם לא מוצא חן הרעיון שבנה לא יישן בבית והיא אומרת זאת, אולם היא לא נכנעת לתחושה זו שלה ומנהלת דיאלוג של נימוקים. הילד אומר שהבקשה חד־פעמית. האם נותנת נימוק נגדי, "מחר יש בית־ספר! איך תקומו?" הילד אומר שלא ראה את חברו זמן רב. האם מציעה פתרונות אחרים – שיפגשו בצהריים ושהחבר יבוא לישון אצלו. הילד מתעקש ולא מוותר. יש לו פתרון בנוגע לבית־הספר – אביו של החבר ייקח אותם. בנקודה זו האם מתפשרת. נראה שהנימוק שכנע אותה. היא מחויבת לחוקי ההיגיון ואם היא הצהירה "מחר יש בית־ספר!" איך תקומו?" והבן נתן תשובה, היא אינה יכולה להתעלם ממנה וחייבת לקבל את העובדה שהקושי הזה הוסר מסדר היום. אבל היא מציבה תנאי: שזה יהיה אירוע חד־פעמי. באותו הרגע שהילד הבטיח שוב מחויבת האם לחוקים הלוגיים של המשחק ומרשה לו

ללכת ולישון אצל החבר. התחושה היא שלמילים יש ערך וכוח, והבטחה מתקבלת באמון. ולסיום האם מגלה כמה קשה לה באמת להיפרד מבנה, היא לא תוותר על שיחת טלפון בבוקר כדי לבדוק שהילד קם ומורה לו להתקשר בכל שעה בלילה אם יהיה צורך. האם התגברה אפוא על הקושי שלה להיפרד מהילד, כנראה גם מתוך הבנה של צורכי הילד, ועשתה ויתור בדרך לפשרה. הילד מצדו התפשר והבטיח שהאירוע יהיה חד-פעמי אף שהוא חושב שהוא גדול דיו לישון אצל חבר. במקרה זה, כמו במקרים אחרים, חשובה פחות התוצאה הספציפית וחשוב יותר אימוץ הדרך שמובילה לפשרה. כדאי לשים לב שבשיחה הזאת הילד אומר "בבקשה אמא", ומעורר באם יותר רגש של אשמה מאשר רגש של רחמים. הוא גם חש צודק וקצת כועס ("מה הבעיה?", "את לא צריכה לעשות מזה כזה 'ביג דיל'"). הכעס על ההורה אינו שכיח כידוע בחברה המסורתית.

הילד ואמו פתרו אפוא את הבעיה בפשרה שהשיגו באמצעות תרגילים לוגיים רבים. הם גם העלו כל מיני רעיונות כיצד להתמודד עם המחלוקת. האם למשל הציעה מועדי פגישה חלופיים ואפשרות שהחבר יישן אצל בנה. חיפוש פשרה או משא ומתן יכול להיות תרגיל לוגי ויצירתי מובהק. כיצד לגרום לשני הצדדים להרוויח ושהשלם יהיה גדול מסכום חלקיו. דומה שגם הילד וגם האם יצאו מרוצים מהפשרה שהשיגו. כמו כן, הילד מתייחס לסיטואציה באופן דמוקרטי ומתווכח על פי כללי הדמוקרטיה ועל כן הוא בשל לחיים בחברה דמוקרטית.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- בן: אמא, היום אני לא אוכל ארוחת צהריים בבית.
 אמא: למה? הכנתי אוכל.
 בן: אני רוצה לאכול אצל החבר שלי.
 אמא: מי אמר לך?
 בן: אני החלטתי.
 אמא: בסדר, אבל קודם כול תגיד ואחר כך נחליט מה יהיה.
 בן: אמא, כל החברים שלי מחליטים מה הם רוצים.
 אמא: החברים שלך יעשו מה שהם רוצים אבל אתה לא כמו החברים שלך.
 בן: למה אני לא כמו החברים שלי? אין לי שכל להחליט ולחשוב מה אני רוצה?
 אמא: בבית הזה קטנים לא מחליטים.
 בן: למה קטנים לא מחליטים?
 אמא: בגלל שהקטנים לא יכולים להחליט בצורה נכונה.
 בן: מי אמר את זה?
 אמא: אני.
 בן: מי אמר שהחלטה של המבוגרים היא תמיד נכונה? אני רוצה לאכול אצל החבר שלי. זה לא בעיה שהחלטתי כי אני יכול להחליט בדברים האלה.

אמא: בסדר, אתה יכול להחליט כשתהיה גדול.
בן: אם אני לא אחליט עכשיו לא אוכל להחליט בעתיד.
אמא: בסדר, היום תאכל עם החבר שלך אבל בפעם הבאה קודם כול תגייד לי ואחר כך נחליט.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד פותח במשפט מנופח ("אני החלטתי"), כנראה מתוך התגוננות, ומתוכח עם אמו, והיא משפילה אותו בשחצנות. השפלת האם תהפוך במהרה לויתור. ייתכן שילד זה גדל והוא מרשה לעצמו למרוד באמו. גם סביר להניח שאל אביו לא ידבר כך. המשותף לאם ולילד הוא שהם לא עוסקים בתכנים האמתיים, כלומר האם מתאים ונכון לילד לאכול ארוחת צהריים אצל החבר? הדיון מתרכז בנימוקי גיל ומה עושים החברים כדי לקבוע את מידת זכאותו של הילד לעצמאות. יש קריטריונים חיצוניים והם קובעים. אף שהילד מערער עליהם ("מי אמר שהחלטת המבוגרים היא תמיד נכונה") הוא לא מציע דיון ענייני בעצם השאלה. דומה שילד זה יש בעיה. הוא לא מקבל את סמכות המבוגרים בחברה שבה המטלה ההתפתחותית היא להזדהות עם דרכם של המבוגרים ולא למרוד.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם *תוקפנית* כלפי בנה ודוחה את עמדתו, ייתכן שהיא מגלה תוקפנות יתר ומשפילה אותו כך שהוא אינו יכול להזדהות עם הסמכות.

תוצאות: בפתיחה הבן מצהיר הצהרה מלאת ביטחון שהוא לא אוכל בבית. המתרגמת המסורתית הפכה את המשפט "אני חושב שאני אוכל אצל חבר שלי" של הילד המודרני לאמירה "אני החלטתי" של הילד המסורתי. האם המסורתית שואלת, "מי אמר לך?" הניסוח הזה מעניין. מישהו מבחוץ חייב להגיד לילד משום שהוא מנוע מלהגיד לעצמו, כלומר להחליט. האם מדמינת עולם שמניע את הילד מבחוץ ולא מתארת לעצמה שילד יש כוחות הנעה פנימיים משלו. בהמשך מסתמך הילד המסורתי בטיעונו על חבריו, שגם להם נותנים להחליט בעצמם, כלומר הוא מסתמך על הקבוצה. ההמשך ברור, שוני מהחברים פירושו בושה. כשאמו משפילה אותו בתשובתה ("אתה לא כמו החברים שלך") הוא שואל: "אין לי שכל להחליט ולחשוב מה אני רוצה?!" ומנסה לעורר את רחמי אמו עליו. הילד המודרני כעס בשלב זה ואמר, "את לא צריכה לעשות מזה כזה 'ביג דיל'. אני כבר ילד גדול", ואילו הילד המסורתי ניסה לעורר את רחמי אמו. כעס הוא סמל הנפרדות, ואילו בקשת הרחמים היא סמל התלות. בהמשך אמו משפילה אותו שוב בהדגישה שהוא קטן ועל כן הוא לא יכול להחליט נכון. והרי ברור כמה הוא רוצה להרגיש גדול. הוא, בנה, עונה לה בחוכמה, "אם אני לא אחליט עכשיו..." ואז היא מתרצה.

אין כאן תהליך של פשרה. בתחילה משפילה האם את הילד ופתאום היא מוותרת באופן לא-צפוי. הילד נשאר בהרגשה שהאם נכנעה או שאמירותיה שרירותיות וקפריזיות ולא נובעות מתוך תהליך מסודר ומתפתח של דיאלוג הגיוני. ההשפלה חסמה אפוא את

היכולת לקיים דיון פתוח ודמוקרטי, לחפש תשובות הגיוניות וליצור פתרונות חדשים. השפלת האם היא שפוגעת באזור נטול הקונפליקטים משום שתחת האיום אין מקום לחשיבה הגיונית או ליצירתיות, אלא רק להתגוננות. גם הבעת דעה עשויה להיות מנופחת כדי להימנע מפגיעה. הילד מנהל אפוא דיאלוג עם אמו מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה.

12. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: במרכז עומד הקשר בין החברים ולא עצמאותם. על כן שני חברים אלו עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הזדהות.

תוצאות: תיאור קצר זה הוא דוגמה לקשר בין חברים של אהבה ומחויבות לקבוצה שקשה למצוא דוגמתו בחברה מודרנית. חבר א' אומר לחבר ב' שהוא לא יוכל ליהנות בטיול בלעדיו. קרבתם כל כך גדולה וכך גם התלות ההדדית, עד שאין הנאה פרטית לאחד אם לא ישותף האחר באותה הנאה. בחברה המודרנית הנאה היא בבסיסה עניין אישי, ואילו כאן אנו רואים שלדעת חבר א' אין הנאות אישיות. חבר ב' מוותר על הנרקסיסטיות הכל כך טבעית הטמונה במחמאה זו שבה אומרים לו כמה הוא חשוב לאחר וחולק אותה מיד עם הקבוצה. הוא מוותר על ייחודיותו ביחס לחברו ומזכיר לחבר שהם בעצם נמצאים בקשר קבוצתי יותר מאשר בקשר אישי.

מתוך הנחה שבכיתתם נערכו בחירות לוועד הכיתה, האם יוכלו ילדים אלו לבחור כל אחד מהם במועמד אחר? מאחר שאסרטיביות ואמפתיה לא קיימות בחברתם האפשרויות העומדות לרשות ילדים אלו הן או להזדהות עם בחירת האחר או לעלות על מסלול של עימות. ומה בנוגע לתחרות בין תלמידים, הפותחת פתח למימוש עצמי של האחד ללא חברו? ומעל הכול, האם אפשר ליצור דבר מה כשהמבט הוא החוצה, להזדהות עם החבר והקבוצה, ולעולם לא פנימה אל העצמי?

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

תלמיד א': מקווה שמחר יגיע מהר. מחר יש טיול לכל בית-הספר.

תלמיד ב': אבל אני לא נוסע אתכם.

תלמיד א': מה אתה אומר? יהיה לי קשה בלעדיך.

תלמיד ב': אני סומך עליך, אתה תסתדר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: קשה אינו בלתי-אפשרי. תלמיד ב' מעודד את תלמיד א' כמו שמקובל בחברה המודרנית ואומר לו שהוא סומך עליו. על כן, חברים אלו עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם. מותר שיהיה להם קשה אבל אסור שלא יוכלו להתמודד.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: אמפתיה. החברים אמפתים זה לזה.

תוצאות: תלמיד א' אומר לתלמיד ב' שיהיה לו קשה בלעדיו. הוא מדבר מתוך עצמו

ותחושותיו, במיקוד שליטה פנימי. זהו ביטוי קרבה משמעותי בתרבות המודרנית. האחד מספר לאחר על תחושותיו כלפיו, אולם הנפרדות והעצמאות של כל אחד מהחברים נשמרת בקפדנות. הוא לא אמר לו, "אני לא יכול ליהנות בלעדיך", כפי שאמר החבר המסורתי. לחבר המודרני יש קיום רגשי מלא ללא חברו אם כי עצוב וקשה לו בלעדיו. לחבר המסורתי אין קיום רגשי מלא ללא חברו – הוא לא יכול ליהנות בלעדיו. תשובת החבר המודרני גם היא צפויה. אתה תסתדר בכוחות עצמך משום שאתה עצמאי, הוא אומר לו בדרכו.

שני חברים מודרניים אלו בשלים לחברה דמוקרטית. לכל אחד מהם יש חיי רגש עצמאיים ויכולת בחירה משלו. הם יכולים להיות חברים טובים גם אם יש עניינים שבהם אין הם מסכימים זה עם זה. הם יכולים ליצור דברים שונים זה מזה ולשתף זה את זה בחוויותיהם, אך קיומם הרגשי אינו משותף. דומה הדבר להבדל בין שניים שגרים בבתי נפרדים ויכולים לבקר זה אצל זה ובין שניים שגרים באותו הבית ומתחלקים בכול.

גיל ההתבגרות (שלוש-עשרה-שמונה-עשרה)

1. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת והאם לא הגיעו לידי הסכמה. הבת בחרה באופן עצמאי שלא ללכת לבית-הספר וקיבלה אחריות על המעשה. וגם אמה החליטה באופן עצמאי שהיא לא מסכימה שבתה תיעדר מבית-הספר והחליטה שלא לתת לה אישור על כך. הבת והאם הן שני אנשים נפרדים ועצמאיים ועל כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית של חברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ללא ספק האם והבת אסרטיביות הבת מנסה לעורר את האמפתיה של האם, בייחוד כשהיא שואלת אותה, "אמא, לא היית אף פעם ילדה? מה, את לא הברזת אף פעם?"

תוצאות: הנשק העיקרי שהילדה משתמשת בו בבואה לשכנע את אמה הוא הנימוק ההגיוני. היא מסבירה לאמה שהאמץ – להתארגן וללכת לבית-הספר, לא שווה את הרווח – שיעור ספורט ושיעור חינוך. הילדה מזכירה לאם שגם היא הייתה פעם ילדה ורצתה לעתים להיעדר מבית-הספר. בתרבות קולקטיבית יש דיסטנס בין הילד להורה ולכן יקשה על הילד להזכיר להורה שגם הוא היה פעם ילד משום שאמירה זו פוגעת בסמכות ההורה. בתרבות אינדיבידואלית, לא אחת הורים משתמשים בזיכרונות ילדותם כדי לעזור לילדיהם להבין שאפשר לגדול מתוך מצוקות ולהתגבר עליהן כפי שקרה להורה עצמו. הורה יכול לומר לילד, "נכון, גם אני ברחתי לפעמים מהשיעורים, העתקתי בבחינות ועוד כל מיני דברים ובכל זאת הגעתי לאן שהגעתי", וכדומה. במקרה הזה אין האם מכחישה שהיא "הבריזה" לפעמים. היא רק טוענת שהיא עשתה זאת פחות מבתה.

האם, שבתחילה לא מסכימה שבתה תיעדר שוב מבית-הספר, מסיימת במשפט, "את רוצה, תלכי לבית-הספר, אם את לא רוצה ללכת לבית-הספר אני לא אשא באחריות... תעשי את השיקול שלך". במקום להשתמש בציווי ובכות באופן שהיה משאיר אותה אחראית לבתה ולא מלמד את הבת לקבל אחריות, היא מעבירה את כל האחריות לבת כדי שזו תעשה את השיקולים שלה. כך גם חשה האם הקלה על כך שלא הכול באחריותה והיא לא צריכה להיות "השוטרת" של בתה. אפשר להעביר כך אחריות בעולם של מילים כמוכן ולא בעולם של מעשים וכפייה. הבת החליטה בסופו של דבר שלא ללכת לבית-הספר. ייתכן שהיא צדקה בשיקולה וייתכן שלא צדקה, לא זה העניין. מה שחשוב הוא שהיא לומדת להיות עצמאית ולנהל את ענייניה בעצמה. והאם גם היא עצמאית ולא משתפת פעולה (לא נותנת אישור) עם בתה במה שלא נראה לה. בקיצור, לכל אחת מהן מותר ללכת עם ה"אני מאמין" שלה.

בדמוקרטיה שהייתה בבית הביעה הבת את דעתה. כשתצטרך בת זו להתמודד עם בעיה מדעית היא תקבל אחריות על האמת שלה ולא על האמת של איש מלבדה. לדידה האמת היא בפנים ולא בחוץ. וכשתרצה ליצור תוכל להתרכז בעצמה על אף הביקורת שהיא עשויה לספוג. נכון, לאחר העימות עם אמה היא עשויה לחוש בדידות ולהרגיש שאיש לא מבין אותה. ואולם לדידה זה מחיר צנוע ביחס ליכולתה לעמוד על שלה.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- אמא: עדיין לא התלבשת? אין לך הרבה זמן. את תאחרי לבית-הספר.
 בת: אבל אני לא רוצה ללכת היום לבית-הספר.
 אמא: ולמה את לא הולכת?
 בת: המורה להיסטוריה לא תהיה ואני לא רוצה ללכת רק לספורט וחינוך.
 אמא: ומה הבעיה שתלכי לשיעורי ספורט וחינוך, הם לא חשובים?
 בת: הם לא כל כך חשובים אז בשביל מה לי לטרוח וללכת?
 אמא: ואם הם לא כל כך חשובים אז למה שיהיו לכם השיעורים האלו במערכת?
 בת: אמא, זה לא העניין!
 אמא: אז מה העניין? כי דברייך לא משכנעים אותי והסיבה שלך לא מצדיקה היעדרות מבית-הספר.
 בת: אבל אין לי מצב רוח לקום ולהתלבש וללכת לבית-הספר לשני השיעורים האלה.
 אמא: את תלכי לבית-הספר והדבר הזה אינו תלוי במצב רוח שלך. את חייבת ללכת אם יש או אין לך מצב רוח.
 בת: אבל בא לי להישאר בבית ולעזור לך בעבודות הבית ולעשות משהו אחר בשאר היום.
 אמא: אין צורך שתתכנני תוכניות כי ברגע זה את קמה, מתלבשת והולכת לבית-הספר.

- בת: אמא, בחייך, תני לי לא ללכת רק היום.
אמא: לא! אל תתלונני כמו הבנות הקטנות. לכי לבית-הספר.
בת: אבל אמא...
אמא: אם את לא קמה עכשיו והולכת לבית-הספר אני אגיד לאבא שלך והוא יאסור עליך ללכת לטיול של בית-הספר בסוף הסמסטר.
בת: אבל אבא לא ירגיש שלא הלכתי לבית-הספר.
אמא: את גם רוצה ממני שאני אשקר לאבא שלך.
בת: את לא תשקרי, רק תגידי לו שלא היה לי משהו חשוב ללכת בגללו לבית-הספר.
אמא: אל תגרמי לזה שאם לא תלכי לבית-הספר לא תלכי לטיול. ואם את רוצה להיעדר זה יהיה רק מסיבה משכנעת וזהו. מובן?!

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה שהמתרגמת המסורתית נצמדה לטקסט המודרני והדבר הוביל את הבת לסוף הצפוי – אמה מכריחה אותה ללכת לבית-הספר. סביר להניח שבעתיד לא תשוב הבת לנהוג כך משום שהלקח נלמד. ואז תעמוד הבת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה, היא לא תאתגר את אמה ותשמור על הרמוניה משפחתית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם משתמשת ב ציווי ובתוקפנות.

תוצאות: האם המסורתית שמה לב שבתה לא מתארגנת ללכת לבית-הספר ושואלת אותה על כך. רק אז מספרת לה בתה שהיא מתכוונת להישאר בבית. הבת המודרנית, לעומתה, מצהירה בפתח השיחה, "אין לי למה ללכת לבית-הספר". במקרים רבים אנו נתרשם שהמסר המסורתי מועבר בעקיפין, בהכרח או תוך כדי בדיקת שטח קודמת, ואילו המסר המודרני מועבר באופן ישיר וגלוי. סגנון הקשר מול סגנון האמת. סגנון הקשר מחפש את ההקשר הנכון, את הרגע הנכון בהתחשב בנסיבות הקיימות, ואילו סגנון האמת מדבר בעובדות. האם המסורתית שואלת, "ולמה את לא הולכת?", ורק אחר כך מספרת לה בתה מדוע: שיעור היסטוריה בוטל. בגרסה המודרנית נתנה הבת את המידע הזה כבר במשפט הראשון. כך שהבת המסורתית מנדבת פרטים תוך כדי החקירה של אמה ואילו הבת המודרנית מציבה אותם מיד בפתחה. האם המודרנית עונה בתקיפות שהיא לא מסכימה שבתה תיעדר מבית-הספר, ואילו האם המסורתית, לאחר שקיבלה את אותו מידע, עדיין מגיבה בשאלה: "ומה הבעיה שתלכי לשיעורי ספורט וחינוך, הם לא חשובים?" גם האם המסורתית בודקת את השטח, כבתה, לפני שתשתמש בציווי ובתוקפנות ותחייב את בתה לציית לה. כעת מזדהה האם המסורתית עם המערכת והסמכות ושואלת: "ואם הם לא כל כך חשובים אז למה שיהיו לכם השיעורים האלו במערכת?" לדידה, הסמכות צודקת. ואילו האם המודרנית דווקא דואגת בשלב הזה שהמורה תתפוס את בתה. בהמשך, האם המסורתית מדברת במונחים מערביים של שכנוע וצדק, "דברייך לא משכנעים אותי והסיבה שלך לא מצדיקה היעדרות מבית-הספר", היא אומרת. ואולם ברור שהיא אינה מאפשרת ויכוח חופשי

ומשתמשת בשפת הציור. עכשיו מנסה הבת לעורר רחמים ("אין לי מצב רוח לקום ולהתלבש..."), מה שבדרך כלל לא עוזר, וכך גם הפעם. בהמשך, מנסה הבת עוד כישור חברתי, עוד מניפולציה שיש בה חוכמת חיים: להציע לאמה עזרה. גם כאן יש הפעלת מיקוד שליטה חיצוני, כעין שוחד לאם שתיענה לבקשה. האם לא נענית. כעת שוב מנסה הבת לעורר את רחמי האם באמצעות תחינה: "אמא, בחייך, תני לי להיעדר רק היום", היא מבקשת. האם משיבה לה שבגילה היא כבר צריכה לדעת מה מתקבל ומה לא מתקבל ("אל תתלונני כמו הבנות הקטנות"). ואכן, סביר להניח שאחרי שיחה כזו תהסס הבת לפני שתבקש שוב מאמה רשות להיעדר מבית-הספר. לקראת סיום עושה הבת את הניסיון המניפולטיבי האחרון שלה, היא מבקשת מהאם שתשתף אותה פעולה ולא תספר לאב את כל האמת. כפי שראינו, במשפחות רבות האם מאיימת שתספר לאב והדבר מפחיד את הילדים מאוד. במשפחות רבות התפיסה היא שהאב צריך לדעת כל דבר והוא זה שמחליט בנושאים החשובים. גם זו בקשה שאין סיכוי שתיענה. והסוף הצפוי הוא שהאם מצווה על הבת ללכת לבית-הספר.

דרכי ההתמודדות של הבת הן ניסיון לעורר רחמים, תחינה, שוחד וניסיון להסתיר מהאב. אבל אף לא אחת מדרכים אלו, שיש בהן חוכמת חיים לא מעטה, אין בה כדי לעזור לבת זו לפתור תרגיל במתמטיקה. הן יכולות לסייע לה בקשר עם המורה אולם לא בפתרון התרגיל, המבוסס על אמת, לוגיקה וכו'. הבת המודרנית לעומתה ניסתה לשכנע את אמה שהשיעורים האלו לא חשובים ולא כדאי להשקיע בהם את המאמץ של ההתארגנות וההגעה לבית-הספר. כשאמרה אמה שהמורה תתפוס אותה השיבה הבת שלדעתה לא תקשר המורה את היעדרותה לביטול השיעור בהיסטוריה. בהתאם לחוקי הסימטריה ניסתה הבת להזכיר לאמה שגם היא הייתה פעם ילדה. האם השיבה לה בהיגיון שאמנם כן, גם היא הייתה פעם ילדה, אבל היא לא התנהגה אז כפי שבתה מתנהגת היום, היא לא נעדרה כל כך הרבה. הבת המודרנית שילבה אפוא חשיבה מדעית ממשית בשיחה זו, ואילו הבת המסורתית השתמשה בכישורים חברתיים. בסיום, האם המודרנית מצהירה שלא תיכנע לבת ועל כן לא תיתן לה אישור שקרי. ואולם מעבר לכך הבת מוזמנת לקבל אחריות ולפעול על פי שיקול דעתה. האם המסורתית ציוותה, ואילו האם המודרנית רק סירבה להיכנע. בכך שמרה גם על עצמאותה וגם על עצמאות בתה והכינה אותה לחיים דמוקרטיים, שבהם לא מצווים ולא נכנעים.

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה כך:

ילדה: אמא, אני לא הולכת לבית-הספר כי אין שיעור היסטוריה.
 אמא: זו החלטתך?
 ילדה: כן, זו החלטתי לא ללכת לבית-הספר בשביל שני שיעורים לא חשובים.
 אמא: אני לא מסכימה אתך ואת חייבת ללכת לבית-הספר על אפך ועל חמתך. מה תגיד המורה על היעדרותך?
 ילדה: למורה אין עמדה והיא לא תשים לב שלא הגעת.

אמא: עלייך ללכת לבית־הספר וממני לא תקבלי כל גיבוי.
ילדה: כנראה שכחת שהיית פעם ילדה ונעדרת מבית־הספר.
אמא: אין לך זכות להזכיר לי מה הייתי ואיזה תלמידה. אני לא נעדרתי מבית־הספר. חוץ מזה, אני האמא ואת הבת ואת חייבת לעשות את מה שאני אומרת לך.
ילדה: אני לא הולכת לבית־הספר וזהו.
אמא: אני אקח אותך לבית־הספר בכוח.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לאחר שהאם תיקח את הילדה לבית־הספר בכוח סביר להניח שהילדה תהסס לפני שתעז לדבר שוב כך אל אמה. ואז תעמוד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה ותשמור על יחסים טובים במשפחה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר *תוקפנות וציווי מצד האם.*

תוצאות: המתרגמת המסורתית בחרה להניח לילדה המסורתית להתחיל כפי שהתחילה הילדה המודרנית – בהצהרה ברורה שאין לה בשביל מה ללכת לבית־הספר. ואולם מאחר שילדה זו מסורתית היא לא תוכל להחזיק בעמדתה לאורך זמן. האם שואלת, "זו החלטתך?" ובודקת את השטח ולא ממהרת לומר את דעתה לפני שהיא מאמצת עמדה תוקפנית. בסגנון המסורתי נפוצות שאלות מהסוג הזה כי הן מאפשרות לבן השיח המסורתי לתהות על קנקנו של בן שיחו. הוא לא מנסה לנסח את האמת שלו, הוא מנסה להבין את האחר ואת כוונותיו – לשם הוא מכוון במיקוד שליטה חיצוני. בתשובה לשאלת אמה, "מה תגיד המורה?", משיבה הילדה שלמורה אין עמדה, כלומר הילדה מוחקת את המורה. דומה שהילדה מתרברבת ואומרת שהמורה חלשה מולה. התרברבות גם היא רגש שממוקד באחר, רגש שנפוץ יותר בחברה המסורתית ומטרתו להשפיע על האחר ולהרשים אותו. בהמשך, האם מדברת על זכויות הילד בבית. לבת אין זכות להזכיר לאמה את ילדותה, ובכך להחליש אותה ולפגוע בה. לדידה של האם רק חוק אחד קיים בבית ועל פיו הילדה חייבת לציית לאמה. הסיום הבלתי־נמנע הוא איום באלימות. האם כופה על בתה ולא מעבירה לה את האחריות – שהיא הדרך היחידה שתאפשר לילדה לחפש את האמת שלה בפנים. מאחר שילדה זו לא תורגלה לכך יהיה לה קשה לגבש את דעתה בנושאים החיוניים לאזרח בחברה דמוקרטית, וכן לסמוך על עצמה בחשיבתה הלוגית־המדעית המבוססת על ערכי אמת אוניברסליים מופנמים.

ואולם כמאמר הפתגם התנ"כי "חושך שבטו שונא בנו", בת זו עשויה להזדהות בסופו של דבר עם אמה, להצדיק אותה ולחוש קרבה וחום אליה בשל אותה התנהגות. לדידה, אמה פעלה מתוך דאגה ואהבה. מאחר שהאם היא מודל ההזדהות של הבת כשם שהאב הוא מודל ההזדהות של הבן, והזדהות מתרחשת באמצעות אהבה, יאהבו ילדים אלו את הוריהם לא פחות, ומנקודת ההשקפה שלהם אולי אף יותר, מבני החברה המודרנית. ילדים מסורתיים אלו עשויים לשאול בתמיהה איך תיתכן אהבה כשהדיבור מרוחק, קר ובעיקר לוגי כפתרון תרגיל במתמטיקה ואין בו, כפי שנראה להם, סממנים רגשיים.

2. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: שלוש הבנות מבטאות את דעתן בעצמאות, אם בעניין בחורים, אם בעניין בגדים ואם בעניין לימודים. על כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות מתפעלות מבחורים ומבגדים. הן גם מתפעלות מהבנתן או מחוסר־הבנתן. ובחורה ג' מבקשת באסרטיביות שיסבירו לה.

תוצאות: בפתיחה, בחורה א' מספרת בהתלהבות שראתה בחור שהן מכירות. בחורה ב' עונה בהתפעלות שהוא חתיך. אחר כך הן מתפעלות גם מבחור אחר ("ואללה, מה אתו?"). לאחר מכן הן עוברות לדבר על הצעיף ולא חוששות לשאול אם הוא יפה. בסיום הופכת בחורה ג' בהתפעלות את אי־הבנתה לעניין גדול ("אני לא זוכרת כלום ולא מבינה את הסיפור הזה בכלל"). ובחורה א' משיבה לה גם כן בהתפעלות, הפעם חיובית ("אני דווקא יודעת טוב..."). לא קשה להן להשמיע דעה הפוכה זו מזו ואפילו יש בכך גאווה. בסיום בחורה ג' מבקשת שיסבירו לה את החומר. כך, ישר, פשוט ובלי הקדמות, כלומר באסרטיביות. היכולת של היוצר להתפעל ממעשיו עומדת בבסיס כל יצירה. היוצר חש תחושת ייחודיות חזקה ובדרך כלל ברגעי היצירה הוא חש התעלות ותו לא. בנות אלו מרגישות כך משום שמעולם לא חסמו רגשות טבעיים אלו בהתפתחותן. הבעת דעה אישית היא עניין פשוט מבחינתן ועל כן הן בשלות גם לחיים בחברה דמוקרטית.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

חברה א': שלום, ראית את נ' היום באוטובוס לבית־ספר?

חברה ב': איזה חתיך הוא. פגשתי אתמול את פ'.

חברה א': איפה פגשת אותו?

חברה ב': במק'דונלדס.

חברה א': מה, את לא מפחדת מההורים או מאנשים שידברו על זה?

חברה ב': לא, סתם, זה מקום גלוי.

חברה א': זה נראה לך בסדר?

חברה ב': כן, למה לא?

חברה א': היי, ש' (חברה ג'), מה קורה? תתחדשי על המכנסיים.

חברה ג': תודה.

חברה א': כן, מאיפה?

חברה ג': "גולף", על מה דיברתן?

חברה ב': סתם, לא חשוב, למדת למבחן?

חברה ג': קראתי אבל לא למדתי הכי טוב ואני עדיין לא מבינה את כל החומר.

חברה א': אני כן למדתי ואני מבינה.

חברה ג': תסבירי לי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבנות נזהרות מלהשמיע התבטאויות חריפות מדי שאינן מותאמות לבנות שיחן. הן שומרות על ההרמוניה ביניהן כדי שלא יתגלו פערים וחילוקי דעות. על כן, הן עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות בעיקר משתדלות להשתלב בשיחה הקבוצתית.

תוצאות: המתרגמת המסורתית בחרה לפתוח את השיחה באותו האופן שנפתחה השיחה המודרנית, כולל האמירה "איזה חתיך...", אולם מהר מאוד מתברר שההתלהבות מבנים נמוגה והפחד תופס את מרכז השיחה. כך גם בתגובה למחמאה על המכנסיים, חברה ג' מסתפקת בתשובה, "תודה", ולא שואלת, "יפה?" כבחורה המודרנית. היא לא תבקש מחברותיה להתפעל מן המכנסיים שלה. ולסיום, חברה ג', בשונה מבחורה ג' המודרנית, אינה אומרת שהיא לא מבינה כלום, אלא, "לא למדתי הכי טוב...", וחברה א' אינה אומרת כבחורה א' המודרנית "אני דווקא יודעת טוב", אלא עונה תשובה מרוככת, "אני כן למדתי ואני מבינה". בגלל רגישות הפרט לאחר והצורך להתאים את עצמך לקבוצה, המבנה הדיאלוגי הפשוט המקובל במערב, שבו כל אחד אומר את דעתו, לעתים קרובות אינו קיים בתרבות המסורתית. השיחה אינה בנויה אפוא מדיאלוג של אישיות נפרדת, אלא מאוסף אמירות שמצייתות לקודים החברתיים הקולקטיביים של הקבוצה. למשל, האמירה "אני לא מבינה כלום" אינה הדגשה של האישיות האינדיבידואלית, שאינה חוששת לבטא את רגשותיה, אלא יש בה הסתכנות בהשפלה. כך גם האמירה "אני דווקא יודעת טוב", יש בה סכנת התנשאות בחברה קולקטיבית ורצוי למתן אותה מעט. אם נחשוב על חיי חברה דמוקרטית הרי אין הם יכולים להתקיים בקבוצת בנות זו, משום שיש בה זהירות רבה בהבעת דעה וצורך חזק לשמור על הרמוניה קבוצתית. לפנינו קבוצת בחורות שעסוקות בהתאמת עצמן לאחר יותר מאשר באמירה אסרטיבית ברורה של תחושותיהן ומחשבותיהן. אותו אזור נטול קונפליקטים האחראי על היכולת של שני אנשים בלתי-לויים לבסס יחסים דמוקרטיים שבהם כל אחד מביע את עמדתו, וברור שאין חובה להסכים עם האחר, נעלם והופך לשיחה מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה. כשאין דיאלוג ואין נפרדות ועצמאות אנו מקבלים קול אחד, כפי שקורה במשטרים לא דמוקרטיים. גם יש לזכור שלידם של בני התרבות המסורתית האלטרנטיבה להרמוניה היא מריבה וסכסוך, משום שאי-אפשר להסכים שלא להסכים ללא אזור נטול קונפליקטים פעיל. ואז כמובן האמפתיה והאסרטיביות, שתי פוזיציות רגשיות העומדות בבסיס הדמוקרטיה, האחת מכוונת ליכולת להבין את האחר והשנייה לומר את שלך ללא חשש, גם הן אינן קיימות.

3. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: בנות אלו נכשלו במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן – לשמור על קשר טוב והרמוני ביניהן. חברה ג' מנסה להחזיר את חברותן למקומה המיועד.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבנות ביטאו באסרטיביות את עמדתן ומכאן הכישלון. חברה ג' ניסתה להזכיר להן את ההקשר החברתי שלהן – הן חברות – וכך לגרום להן להזדהות זו עם זו.

תוצאות: חברה א' פותחת בהצהרה שאינה מקובלת בחברה המסורתית, "איזה משוגע המורה הזה...". היא מבטאת את דעתה באסרטיביות וגם בהתפעלות. חברה ב' משיבה לה מיד: "אל תדברי בצורה כזאת...". אכן, זו צורת דיבור לא מקובלת משום שיש בה קביעה פסקנית של דעתו של היחיד ללא בדיקה או התחשבות בדעת האחרים. חברה א' לא מוותרת ועומדת על דעתה, הפעם בכעס. כשאי-הסכמה אינה באה בחשבון נותרות שתי אפשרויות: הרמוניה או כעס. הבנות לא הצליחו להשיג הרמוניה, וכעת עולה הכעס. עכשיו לא נותר מה שיעצור את הכעס המתעצם. חברה ב' מאשימה את חברה א' שהיא עצלנית. ואילו חברה א' מאשימה את חברה ב' שהיא טיפשה. מעניין המשפט, "אם אני עצלנית זאת אומרת שאת טיפשה שמדברת עם עצלנים", המראה על חשיבה בעלת מיקוד שליטה חיצוני שבו תכונה של האחד מיד משפיעה על תכונה של רעהו. קשה לחשוב על בני החברה המודרנית שיריבו בגלל מחלוקת אם מורה מסוים הוא טוב או שאינו טוב. אבל כשיש דרישה להזדהות ולהרמוניה קבוצתית כל הפרה שלה יכולה להסתיים באי-נעימות. חברה ג' אינה מבקשת לחוות את דעתה בקשר למורה וגם לא לנסות לעזור להן להשיג פשרה, היא מבקשת להזכיר להן את המבנה החברתי שבו הן מצויות ואת תפקידן במבנה זה. שוב, קשה לחשוב על פיתוח חברה דמוקרטית כשלא תיתכן אי-הסכמה. ואי-הסכמה לא תיתכן כשהאישיות נעדרת יכולת לנפרדות ולעצמאות. שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המערבית כך:

חברה א': איזה משוגע המורה הזה, אני לא מצליחה להבין אותו...

חברה ב': זה נכון שהוא מעביר את החומר במהירות ובלי הסבר מובן, אבל אם תקראי את הפרקים שנמצאים בספר את בטח תביני את המושגים העיקריים.

חברה א': קשה לי מאוד להתרגל לשיטה הזאת של לקרוא בבית מספרים. אני חושבת שמורה צריך להסביר את החומר בכיתה בצורה סבירה.

חברה ב': נכון שזה דורש יותר השקעה אבל זה גם חלק מהלימוד שזכותו של המורה לדרוש.

חברה א': לא, אני חושבת שמורה חייב להסביר בכיתה כמו שצריך וזהו. הוא לא יכול לסמוך על הספרים.

חברה ב': אני דווקא חושבת שמותר לו לא להסביר בכלל ופשוט להפנות אותך לספר.

חברה א': טוב, די, אין לי כוח וחשק להתווכח על זה.

חברה ג': באמת, בואו נחליף נושא.

עמידה במטלה ההתפתחותית: החברות שומרות על דעה עצמאית במהלך השיחה ועל כן הן עומדות במטלה ההתפתחותית המצופה מהן בחברתן.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: החברות בעיקר אסרטיביות ומבטאות את דעתן בחדות ובבהירות.

תוצאות: החברות לא מסכימות ביניהן מהן חובותיו וזכויותיו של המורה ומכאן גם מהן חובותיו וזכויותיו של התלמיד. אבל הן לא עושות עניין מחוסר-ההסכמה ולא חושבות שהן צריכות להסכים ביניהן בכל דבר. הן גם מצהירות בחופשיות שהן רוצות לשנות את הנושא. המבנה הלוגי הקיים, שמשלב שימוש נרחב באופרטור הלוגי של השלילה וכן במבנה "כן... אבל...", לא היה יכול להתקיים ללא שיתוף האזור נטול הקונפליקטים בשיח. גם המשפט "קשה לי מאוד...", שהוא שכיח מאוד בחברה המודרנית, אינו נפוץ בשיח המסורתי משום שהוא ממוקד בעצמי. במקום זאת אומרת חברה א' המסורתית, "אני לא יכולה לעשות כמותך...". גם חברה ב' המודרנית איננה אומרת כחברה ב' המסורתית, "אל תדברי ככה", משום שבחברתה הדמוקרטית מותר לדבר כמעט איך שרוצים ובעיקר לומר מה שרוצים. המרחב הדיאלוגי שנפתח בין החברות כשקיים תהליך של אינדיבידואציה הוא המאפשר את חופש הדעה החיוני לדמוקרטיה. אבל אותו מרחב גם אחראי לאפשרות ליצור ולחשוב חשיבה מדעית. ויזואלית אפשר לדמיין כמה קשה ליצור או להתמודד עם בעיה מדעית בחדר הומה אדם. כשגדל המרחק בין הפרטים מצטמצם האזור המופעל על ידי הסביבה ומתרחב האזור נטול הקונפליקטים. מובן שהעמדות הרגשיות של אמפתיה ואסרטיביות המקובלות במערב מבוססות על היכולת שלא להסכים. האפשרות הזאת לא קיימת בשיח המסורתי. ואז נותרת אפשרות ההזדהות או הדחייה.

4. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת מתמודדת בעצמאות ובשוויון מול אמה. על כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם והבת אסרטיביות האם אמפתית לבת ("אני באמת רואה שאת צריכה..."). הבת מתפעלת מהבגדים האופנתיים. האם נימוסית כלפי הבת וקוראת לה בשמה הפרטי (שם חיבה – מאמי).

תוצאות: השיחה נפתחת במחלוקת ברורה וגלויה. הבת אומרת, "אין לי מה ללבוש". האם אומרת, "הארון שלך מפוצץ!" פתיחה כזאת לא תעלה על הדעת בחברה המסורתית משום שהבת לא תכריז הכרזות כאלו, שיגררו עימות שעלול לעלות לה ביוקר. ואולם תנאי הכרחי כדי להשיג פשרה עתידית הוא היכולת של כל אחד מהצדדים לבטא את עמדת הפתיחה שלו גם אם היא לא תנעם לצד השני. הבת ממשיכה לספר בהתפעלות על הבגדים האופנתיים המוצאים חן בעיניה. בחברה המסורתית התפעלות כזאת תיתן לאם את ההרגשה שבתה מחשיבה את עצמה הרבה יותר מדי ושעליה להחזיר אותה מיד "למקומה הטבעי". כך שבתהליך הגדילה הילד לומד שהתפעלות כזאת נגמרת לעתים קרובות באכזבה, כאב ובכי והוא נמנע ממנה. האם המודרנית לא נבהלת

מההתפעלות של בתה ומשיבה בהבחנה ברורה בין מה שהיא מסכימה למה שהיא לא מסכימה ("מה שאת צריכה – כן, סתם לבזבז כסף – זה לא"). בתהליכי הפחד וההזדהות המאפיינים את החברה המסורתית הבחנה זו בדרך כלל אינה קיימת משום שדבר תלוי בדבר ואין נפרדות בין כן ולא. כלומר, היכולת לאנליזה נפגעת ואתה היכולת להשיג פשרה שבה אפשר לומר מה מתקבל ומה לא מתקבל. הבת משיבה, "אוף...", כלומר שוב אין היא חוששת לבטא אי-שביעות רצון מתגובת האם ומציעה שיבדקו את הארון יחד. לאחר הבדיקה שוב מפרקת האם את הבעיה לגורמים ומציינת שאמנם הבת צריכה מכנסיים ונעליים אבל... כאלו שישמשו אותה לאורך זמן. הבת נפגעת ופונה בתגובתה היישר אל ה"אני" של אמה, האמת של אמה, אותו אזור נטול קונפליקטים הנמצא באמה שיודע את האמת ("את יודעת שאני הולכת עם רוב הבגדים שלי עד שהם קטנים עלי. אז למה את אומרת את זה?"). פנייה אל האזור נטול הקונפליקטים היא נדירה בחברה המסורתית משום שנדיר למצוא פנייה אישית לתכנים פנימיים. כנראה הפנייה הצליחה ועכשיו משיבה לה האם בחיבה, "לא יודעת, מאמי".

האם, שפתחה במשפט "הארון שלך מפוצץ", כבר עשתה צעד משמעותי לעבר בתה כשהבחנה בין מה שהיא צריכה למה שאינה צריכה וכן אבחנה את הצורך בבגדים שיהיו שימושיים לאורך זמן. הבת, שפתחה במשפט "אני רוצה בגדים חדשים אופנתיים...", גם היא עברה כברת דרך לא מבוטלת והיא מקבלת את ההבחנה בין מה שהיא צריכה ובין מה שהוא בגדר בזבז כסף וכן את הצורך לקנות בגדים שיהיו בשימוש לאורך זמן. כך שהיו כאן ויתורים הדדיים. הפשרה קלה יותר בדיון מתי ילכו לקניות. האם אומרת, "צריך למצוא יום שיתאים לשתינו". ובאשר למקום שאליו ילכו לקניות אומרת האם לבת, "לאן שבא לך, תחליטי ותודיעי לי". כלומר, לדידה של האם, במשא ומתן לפשרה יש דברים חשובים לה, כמו מה לקנות ומה לא, יש דברים שצריך שיתאימו לשתיהן, כמו מתי לקנות, ויש דברים שלא חשובים לאם, כמו היכן ייערכו הקניות, והיא תניח לבת להחליט בהם. כלומר, לאם יש סדר עדיפויות ברור. לא כל הנושאים שווים בחשיבותם. היבטים לוגיים אלו נדיר שיימצאו בשיח המסורתי. ברור שבתהליך זה של פשרה (יש הטוענים שמילה זו במשמעותה המערבית חסרה בשפה הערבית), המשתמש באופרציות לוגיות למיניהן אינו שונה במהותו מתהליך של מחקר וחשיבה מדעית. האם והבת פתרו את התרגיל שניתן להן ועל כן הן בשלות לחשיבה מדעית. גם דמוקרטיה הייתה כאן לכל אורך הדרך, וכל אחד מהצדדים ביטא את עמדתו בבהירות ובתקיפות.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

בת: אמא, אני רוצה בגדים חדשים לחורף, אין לי מה ללבוש.
 אמא: אבל הארון שלך מלא בגדים. תלבשי את הבגדים שיש לך.
 בת: אני רוצה בגדים חדשים, אופנתיים כאלה. הבגדים שלי כבר ישנים ואני גם צריכה מגפיים.
 אמא: טוב, אז היום בערב אני אבדוק את הבגדים שלך ונראה מה חסר לך.
 בת: אוֹ־קיי.

לאחר הבדיקה:

אמא: את צריכה מכנסיים ונעליים שישמשו אותך בחורף ולא כאלה שתלכי אִתם קצת ואז תזרקי בארון.
בת: אני תמיד לובשת את הבגדים שלי עד שהם נהיים קטנים עלי. אבל אם תראי שהדברים שימצאו חן בעיני לא מתאימים אז לא אקנה.
אם: אור־קיי. אז אקח אותך ביום רביעי. אני חושבת שאהיה פנויה ואז נבחר יחד את הבגדים שלך שגם ימצאו חן בעינייך וגם אראה שהם מתאימים לך.

האם הולכת לחדר השני וממשיכה בעבודות הבית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הקשר הטוב בין האם לבת נשמר, ועל כן הבת עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם נוקטת לשון ציווי ("תלבשי את הבגדים שיש לך", "את צריכה..."), והבת משתלבת בעמדת אמה ונכנעת ("אם תראי שהדברים שימצאו חן בעיני לא מתאימים אז לא אקנה").

תוצאות: בין שתי השיחות הבדלים רבים. להלן כמה מהם: האם המודרנית אומרת, "הארון שלך מפוצץ", לעומת האם המסורתית, שאומרת, "תלבשי את הבגדים שיש לך". כלומר הסקת מסקנה מן המצב לעומת ציווי. המתרגמת המסורתית נצמדה לטקסט המודרני והרשתה לבת המסורתית להתפעל במקצת, אולם הרבה פחות מהבת המודרנית. "כבר ממש לא בא לי על הבגדים האלה, אני רוצה בגדים חדשים, אופנתיים, אה... וראיתי מגפיים מהיזה יפות ב'גראנד'", אומרת הבת המודרנית, ואילו רעותה המסורתית אומרת, "אני רוצה בגדים חדשים, אופנתיים כאלה. הבגדים שלי כבר ישנים ואני גם צריכה מגפיים" (מוסיפה את ההתנצלות שהבגדים שלה כבר ישנים). בהמשך מדלגת המתרגמת המסורתית על הפירוק האנליטי המודרני, "מה שאת צריכה – כן, סתם לבזבוז כסף – זה לא". האם המסורתית מוסיפה ואומרת, "אני אבדוק את הבגדים שלך...". בשיחה המודרנית הבת הציעה לערוך בדיקה משותפת ונעריך משא ומתן בין האם לבתה שנסב על הזמן המתאים לכך. האם המסורתית אומרת לאחר הבדיקה, "את צריכה מכנסיים ונעליים...", ואילו האם המודרנית אומרת, "אני באמת רואה שאת צריכה מכנסיים ונעליים...". המילה "באמת" חשובה משום שהיא באה מהאזור נטול הקונפליקטים ויש בה רפלקסיה של האם וקבלת אחריות על טעות שעשתה. הבת המודרנית כועסת על אמה, שאומרת שהיא משתמשת בבגדים זמן קצר וזורקת אותם ("את יודעת... אז למה את אומרת..."), ופונה אל ה"אמת" שלה, הנמצאת באזור נטול הקונפליקטים, ואילו הבת המסורתית מסתפקת באמירה כללית שאין בה כעס והיא אינה פונה לאמת הפנימית ("אני תמיד לובשת את הבגדים שלי עד שהם נהיים קטנים עלי") ומוסיפה, "אבל אם תראי שהדברים שימצאו חן בעיני לא מתאימים אז לא אקנה". עכשיו, במעבר חד, היא נכנעת לגמרי. בשיחה המודרנית נסוגה האם לנוכח

הכעס של בתה וקראה לה "מאמי" וניהלה אותה משא ומתן על הזמן שמתאים לשתיהן וכו'. ואילו בשיחה זו, לאחר שהבת נכנעת ומכירה בסמכותה של אמה, קובעת האם מתי ילכו יחדיו ועוד מוסיפה, "נבחר יחד את הבגדים שלך שגם ימצאו חן בעינייך וגם אראה שהם מתאימים לך". האם המסורתית מאפשרת לבתה להשתתף בבחירת בגדיה, ואילו לאם המודרנית ברור שהיא בעיקר מלווה את בתה. כלומר, הדיון מסתיים בביסוס הסמכות האמהית המסורתית הבלתי־ניתנת לערעור, שהחיים הרגשיים היחידים שאפשר לחיות לצדה הם חיי כניעה.

המורכבות הלוגית שנמצאה בשיחה המודרנית לא נכחה בשיחה המסורתית, משום שהאזור נטול הקונפליקטים של בנות החברה המסורתית נפגע עקב הדרישה לכניעה והזדהות עם דמות האם. עכשיו, כשהן יחד, שוב אין צורך במשא ומתן. וליחד הזה, כמו כל יחד, אף שהחל בכפייה, יש מרכיבים חמים ונעימים שקשה לוותר עליהם. דבר זה מקשה עוד יותר את תהליך הפרדה וגיבוש העצמאות. גם דו־שיח בעל מאפיינים דמוקרטיים לא היה פה משום שלא היו כאן שתי אישיות נפרדות.

5. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד מקבל אחריות על מעשיו ועל כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו בחברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בפתיחה האם מתפעלת מבנה. "כל הכבוד!!!!" היא אומרת לו. האם ובנה אסרטיביים. כל אחד מהם אומר את שלו ועומד על דעתו. האם נאבקת בבנה ועומדת על כך שיכיר בעובדה שיש לו בעיה. ואילו הוא מנסה בתחילת השיחה להוכיח את צדקתו. כשהאם אומרת לבנה ששניהם יחד צריכים לחשוב מה לעשות ומוסיפה שהיא לא רוצה לתת לו עונש אלא רוצה שיבין בעצמו, היא אמפתית אליו. כשהילד רוצה לתקן את התנהגותו למען אמו האם לא רוצה בכך. היא לא רוצה שהוא יזדהה אותה, היא רוצה שהוא יהיה אסרטיבי, כלומר שיתקן את התנהגותו בשבילו עצמו. האם מצפה מבנה שינהג בנימוס ויבקש סליחה מהמורה על התנהגותו. היא לא מבקשת שישפיל את עצמו או ייכנע לפני המורה. היא מצפה שיתנצל לפניו מתוך עצמאות ונפרדות. ולסיום, האם פונה אל בנה כשמו הפרטי.

תוצאות: השיחה מתחילה מהתפעלות של האם מבנה, שקיבל ציון 85 במבחן. בחברה המסורתית ראינו שלעתים קרובות הורים רוצים שילדיהם יקבלו רק ציון 100 ובכך הם גורמים להם שלא להתאמץ, משום שהילד יודע שככל שיתאמץ הוא לא ירצה את ההורה כי לא תמיד יוכל לקבל 100. התפעלות מודרנית זו אינה מקובלת בחברה המסורתית ככלל וודאי לא מציון כזה. הילד משיב בצניות, "כן... מה שתגידי...". הוא לא רוצה להיות שבוי במחמאות של אמו ולהיות חייב לה ובכך לאבד את עצמאותו ולכן הוא מתגונן בצניות. ייתכן שהוא יודע שיש בעיות שעשויות לעלות בקרוב והוא מקדים את התגוננותו. צניות, כפי שראינו, אינה מקובלת בחשיבה המסורתית. מעניין

שהמילים עצמן, "כן, מה שתגידי", יכולות להישמע כטקסט מסורתי לכל דבר של ילד צייתן המזדהה לגמרי עם מה שהוריו אומרים. ואולם אנו שומעים את המנגינה ויודעים שהילד משתמש בציניות כאומר, "אל תעשי לי טובות ואל תיתני לי מחמאות. אני יכול להסתדר יפה בלי המחמאות שלך". אבל האם יודעת להתפעל וגם לבקר והתפעלותה אינה משתקת את ביקורתה. לפני רגע היא אמנם התפעלה מהציון שהביא בנה, אבל אין פירוש הדבר שכעת היא לא תאמר לו את דעתה על המכתב שקיבלה. ייתכן שאם מסורתית לא הייתה רוצה לקלקל את השמחה, ייתכן שהייתה מכוונת רק לביקורת, אבל לאם המודרנית יש היכולת לעשות אנליזה ולהתייחס בנפרד לחלקים רגשיים שונים: לטוב ולרע. היא מספרת לבנה על המכתב שהגיע מהמורה למתמטיקה. הילד מנסה להאשים את המורה, והאם מנסה מיד להפנות אותו לעצמו ("אני מציעה לך קודם להסתכל מה אתה עשית לא בסדר"). היא מניחה שהישועה תבוא מבפנים ולא מבחוץ. גם אם המורה לא בסדר – וזה לא מה שהאם אומרת – את המורה אין הם יכולים לשנות אבל הילד יכול לקבל אחריות ולשנות את התנהגותו. האם מוסיפה עוד חזיון לטענתה ומציינת שבעיות אלו חוזרות אצל בנה גם בנוגע למורים אחרים. היא מציעה לו שיחשבו יחד איך לפתור את הבעיה. זו הצעה לשותפות שוויונית ללא איום או כפייה. האם מניחה שלשניהם יש אינטרס אחד – שהילד ישמור על יחסים טובים עם המורים. כשהילד אומר שכל הכיתה מפריעה משיבה לו אמו שזו התקדמות משום שכעת הוא הודה שגם הוא מפריע. היא מסבירה לו שמתפקידה לדאוג לבן שלה ושמהות אחרות ידאגו לילדיהן. האם באמת ממוקדת בו ולא בחברתו. כך היא מלמדת אותו לקבל אחריות על עצמו ולא להתנהג על פי "הנורמות" של הקבוצה, שבמקרה הזה מפריעה. משפט ידוע של הורה מודרני הוא, "אם כל הילדים יקפצו מהגג, גם אתה תקפוץ?!" בחברה המסורתית התנהגות הקבוצה היא אכן גורם חיקוי משמעותי, ומצופה מן הפרט שיתאים את עצמו לנורמת הקבוצה. האם מעדיפה להימנע מעונש. היא מספרת שמניסיונה עונש לא עוזר, אולי משום שכאשר ההורה מפעיל כוח מתעוררת התנגדות אצל הילד. היא רוצה שהילד יבין וישתף פעולה מרצונו. היא גם אומרת לו שהיא בוטחת בו ונותנת בו אמון שהוא אכן ישתפר. האם משתמשת במשפטים מודרניים מקובלים בחינוך, כגון "קח את עצמך בידיים", "זה רק לטובתך", "אני בוטחת בך" ועוד. במילים פשוטות, חינוכה של האם ממוקד בעצמי. כעת הילד אומר לאמו שהוא מוכן לעשות זאת בשבילה. אבל היא רוצה שיעשה זאת בשביל עצמו. היא לא מאמינה במיקוד שליטה חיצוני, בהזדהות, ובכך שמישהו עושה בשביל האחר כפי שמקובל בחברה המסורתית. בנה מסכים עם עמדה זו. לסיום היא מבקשת שיתנצל לפני המורה. התנצלות אינה אלא קבלת אחריות, שהיא ממוקדת בעצמי ומקובלת בחברה המודרנית, ויש בה תחושות אשמה. בעולם של מיקוד שליטה פנימי הטלת אשמה על האחר, שמקובלת בחברה המסורתית, עשויה להפוך לרגשי אשמה ולקבלת אחריות אישית.

בחברה המסורתית שיחה זו הייתה עשויה להישמע כך:

בן: אמא, יש לי בשורות טובות. קיבלתי 85 בהיסטוריה!

אמא: טוב, כל הכבוד, עכשיו אני מרוצה ממך יותר. אבל יש לי בשורות רעות. למה המורה למתמטיקה שלחה מכתב בדואר בהקשר להתנהגותך?
 בן: היא סתם נטפלת אלי, לא עשיתי כלום.
 אמא: המורה לא אומרת דברים סתם. בטח עשית משהו לא טוב. אני אדבר עם המורה ואוי ואבוי לך אם עשית משהו לא טוב.
 בן: טוב, תעשי מה שאת רוצה. אני משוכנע שלא עשיתי שום דבר.
 אמא: טוב, אני אגיד לאבא שלך ונראה מה הוא יגיד על זה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הילד לא מקבל את עמדת אמו שהוא הפריע ולא נבהל מהאיום שלה. קרוב לוודאי שיש סיבה לכך שהאם מאיימת שתספר לאב, ואכן, האב הוא מקור הסמכות בבית. ייתכן שכשיבוא אביו יפחד הילד, יודה במה שעשה, ייענש ויבטיח מעתה להתנהג יפה. כדי להשתלב בחברתו חייב הילד לקבל עליו את מרות אביו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: תוקפנות האם מאיימת על הילד.

תוצאות: המתרגמת המסורתית נצמדה לטקסט המודרני, ואכן, האם אמרה לבנה "כל הכבוד" על הציון, אבל מיד הוסיפה הסתייגות, "עכשיו אני מרוצה ממך יותר". זו אמירה שונה מהאמירה, "באמת? כל הכבוד!! אתה רואה? כשאתה רוצה אתה יכול", של האם המודרנית המתפעלת. האם המסורתית ממשיכה בשאלה, "למה המורה למתמטיקה שלחה מכתב בדואר בהקשר להתנהגותך?" ואילו האם המודרנית מציינת עובדה, "קיבלתי מכתב בדואר מהמורה שלך למתמטיקה". בסגנון השאלה המסורתית שפגשנו במקרים לא מעטים יש עמדה מניפולטיבית שרוצה לבדוק את עמדת האחר בטרם ניתן המידע הידוע. במקרה זה הילד המסורתי, כרעהו המודרני, פותח בהכחשה של מעשיו. אמו של הילד המסורתי, בניגוד לאמו של הילד המודרני, דוגלת בחינוך באמצעות שליטה חיצונית ולא באמצעות הבנה פנימית. היא מיד מצדיקה את המורה ומאיימת על בנה, לעומת האם המודרנית, שלא התווכחה עם המורה אלא עם בנה וגם לא איימה עליו אלא עודדה אותו להבין. טבעי שבעמדה כזו יתגונן הילד המסורתי ויכחיש. כשיבוא אביו ייתכן שייכנע משום שהאיום יגדל. אם בסופו של תהליך ייעשה הילד המסורתי ילד טוב הדבר לא יקרה מתוך האזור נטול הקונפליקטים שלו, המבין שהפרעה למורה לא תקדם אותו לשום מקום, אלא מתוך האזור המופעל על ידי הסביבה, המעורר בו פחד מפני הסמכות. זאת ועוד, כשיפגוש הילד המסורתי מורה סמכותי פחות הוא ייטה להפריע משום שהוא מצפה שיציבו לו גבולות חיצוניים ברורים. כשיפגוש אדם לא-סמכותי הוא גם עלול לשפוט אותו כחלש. לעומת זאת, הכבוד שירחש לדמות הסמכות יהיה בו מרכיב של פחד לצד מרכיב של חום וקרבה. ברגע שאמו של הילד המסורתי איימה עליו באיום חריף כבר אין משמעות למה שחושב באמת הילד על המקרה משום שהאמת שלו נמחקת בחסות האיום. האם יוכל הילד המסורתי למצוא את המרחב הפנימי הדרוש ליצירה בעתיד, אותו מרחב פנימי

שלא שואל יותר מדי מה חושב האחר על עבודתו? ומה עם יכולתו המדעית של הילד המסורתי? הרי עמדתו ושיקול דעתו נמחקו, ותפיסתו את המציאות עורערה. ולסיום, באיזו מידה עודדה האם את ילדה לפתח חשיבה דמוקרטית? הרי היא לא רצתה לשמוע את דעתו מעבר להכחשתו הראשונית ולא התעניינה כלל בפרטי האירוע. היא לא ניהלה אתו דיאלוג דמוקרטי שיכלה לנהל על אף היותה הסמכות. וכך פגע אירוע יחיד זה ביכולתו של הילד המסורתי לחשיבה יצירתית, מדעית ודמוקרטית.

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה:

- אמא: קיבלתי טלפון מבית־הספר והודיעו לי שנעדרת משיעורי מתמטיקה אתמול והיום.
- בן: לא נכון, זאת לא היעדרות או שהיא מוצדקת כי הייתי בספרייה והכנתי שיעורים בהיסטוריה.
- אמא: לא חשוב, מה שחשוב הוא שאתה לא היית נוכח בשיעורים. חוץ מזה אתה מפריע בשיעורי מתמטיקה וזאת לא הפעם הראשונה שאני מקבלת עליך תלונה כזו.
- בן: טוב, מה רוצים ממני? אני שונא שיעורי מתמטיקה ודווקא שונא את המורה.
- אמא: אפשר לדעת למה? מה יש לך נגד המורה והשיעור?
- בן: משעמם לי. יש לה צורת לימוד משעממת. והיא גם מתנפלת עלי.
- אמא: אני לא מסכימה אתך. לטובתך עליך לשנות את עמדתך כי אחרת תיכשל בבחינות וגם בבגרות.
- בן: אני יודע כי הרי אני לומד פיזיקה, והמתמטיקה זה מקצוע חובה ואני חייב להצליח בו. אבל מה אני יכול לעשות אם המורה שונאת אותי.
- אמא: תשמע בני, אני רואה שאתה משוכנע שחשוב להצליח במתמטיקה, ולכן אני מציעה שנלך אני ואתה לבית־הספר לדבר עם המורה ולברר עמדות.
- בן: אני מסכים, אבל אל תתעצבני עלי לפני המורה ותני לי להסביר את עמדתי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האם מכוונת את הילד לשפר את הקשר עם המורה. היא מציבה את הקשר בין בנה למורה במרכז ועל כן היא מחנכת אותו לעמוד במטלה ההתפתחותית של חברתו – ליצור קשר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מעודדת את בנה להשתלב בשיעור, אבל הכלי העיקרי שהיא משתמשת בו הוא *ההזדהות*. הבן מזדהה עם מטרות אמו כשהוא אומר שהוא יודע שעליו להצליח במתמטיקה, והאם רוצה לשפר את הקשר בין המורה לבנה באמצעות מפגש, שמעורר בעיקר קרבה והזדהות. היא קוראת לו בשם *היחס* "בני".

תוצאות: האם המסורתית דורשת מבנה לשנות את עמדתו ("לטובתך, עליך לשנות את עמדתך"). היא לא מדברת על אמת פנימית וקבלת אחריות כאם המודרנית. היא מדברת על התאמת העמדות של בנה למה שיעזור לו להצליח בלימודים. הבן משיב בהצהרה לקהל שיכולה להישמע לאוזן המודרנית כהתרברבות: "אני יודע כי הרי אני לומד פיזיקה, והמתמטיקה זה מקצוע חובה ועלי להצליח בו". הוא לא מדבר כילד בן החברה המודרנית, שמבין שהוא צריך להשתפר. הבן המסורתי נצמד לכללים הידועים ונשמע כמי שמדקלם אותם. באופן זה האם ובנה המסורתיים מדברים בשפה של מיקוד שליטה חיצוני. עכשיו האם חוזרת על ההזדהות של בנה אֶתה ואומרת, "אני רואה שאתה משוכנע שחשוב להצליח במתמטיקה", ומציעה שילכו יחד למורה "לברר עמדות". בסיום הבן מבקש מאמו שלפני המורה לא תדרוש ממנו להזדהות עם עמדת המורה ותו לא. כנראה ניסיונו בעבר לימד אותו שזו הדרך המקובלת ושדעתו לא תישמע. ההבדל הבולט הוא שבשיחה המודרנית הבעיה נפתרת בכך שהילד מקבל אחריות על עצמו ובשיחה המסורתית הנוכחית הבעיה נפתרת באמצעות שיחה עם המורה, כלומר באמצעות קשר. החשיבה המודרנית דורשת הפנמה של ערכים, ועל הילד "לקחת את עצמו בידיים". החשיבה המסורתית מנסה לשפר את הקשר בין המתעמתים. למותר לציין שהגישה של האם המסורתית השנייה מוצלחת מגישה האם המסורתית הראשונה, משום שהשנייה מעודדת את בנה להזדהות עם המורה באמצעות פגישה והסכמה, ואילו הראשונה ניסתה לפתור את הבעיה באמצעות שימוש באביו של הילד כדי להפחידו. מאחר שהילד המסורתי הנוכחי רק יברר עמדות עם המורה ויבין למה היא מצפה ממנו, הוא ילמד להתאים את עצמו לציפיות. הוא לא ילמד לקבל אחריות ולבדוק את עצמו כפי שעשה הילד המודרני. אבל במקצוע המתמטיקה חשובה מאוד העמדה שעל התלמיד לחשוב באופן עצמאי ולא להתאים את עצמו לתוצאה חיצונית. זה מדע ולא דת, והאמת הפנימית היא האמת שיש לפתח. כך עזרה האם המודרנית לבנה לפתור את התרגיל שהוצב לפניהם, כלומר "בעיית הילד והמורה", באופן נכון יותר. ומה באשר לדמוקרטיה? גם שם אנו מצפים לאמת פנימית ולא להתאמת עמדות חיצונית.

6. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבחורה מבקשת מהבחור שיעניק לה מחמאות והוא נענה לבקשתה. בחברה המסורתית הכבוד וההערצה באים מבחוץ ואילו בחברה המודרנית מחונכים הילדים לעמדה יותר צנועה ופחות מתרברבת. במילים אחרות, הכבוד בחברה המודרנית צריך לבוא מבפנים, באמצעות מימוש עצמי או הכרה בערך עצמך ולא מבחוץ. "והצנע לכת" היא סיסמה מערבית ידועה. כך גם "ההלך זר ולא פיד" או "אין אומרים שבחו של אדם בפניו" ועוד. הבחורה, ששייכת לחברה תלוית קשר ולא עצמאית, מבקשת מהבחור לספק צורך זה שלה לחוש שהיא הכי יפה והבחור משאיר אותה תלויה בו בכך שהוא נענה לרצונה. על כן, שניהם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבחור *מזדה* עם הצורך של הבחורה וממלא אותו.

תוצאות: הבחורה מקבלת את תחושת הייחודיות שלה מבחון ולא מבפנים. היא לא מתביישת להצהיר שהיא רוצה להיות הכי יפה בכיתה. והבחור אומר לה שאין לה מה לדאוג ושאיננה היא גם שומע מאחרים שהיא הכי מיוחדת בכיתה. בכל חברה אנשים רוצים להיות מיוחדים ולהתבלט. הנשים בדרך כלל בתחומים נשיים כמו יופי, משחק, מקצועות לימוד מסוימים ועוד, ואילו הגברים בתחומים כמו ספורט, גיבורי מלחמה, מקצועות לימוד אחרים ועוד. ואולם בחברה המודרנית יהיה זה בדרך כלל מבייש לבחורה להשוויץ שהיא הכי יפה בכיתה או לבחור שהוא הכי חזק בכיתה. הפרט מצפה שהאחרים יכירו בזאת ולא יבקש שאחרים יגידו לו שאכן כך פני הדברים. עצם הבקשה מביישת משום שאל לפרט לבקש מהאחרים שיכירו בכך שהוא "מישהו", על האמת הזאת להיות מוכרת לכולם בלי שיהיה לו צורך לבקש הכרה מבחון. זה טבעו של מיקוד השליטה הפנימי לעומת החיצוני. כך הפרט המודרני משוחרר מסביבתו, ואילו הפרט המסורתי תלוי בה לשם קבלת חיזוקים. למשל, ילד בחברה המסורתית יכול לספר לאמו שהוא רוצה לצפות בסרטים של קרבות כדי להיות הכי חזק בכיתה. ילד מודרני ייטה לדמיין שהוא הכי חזק בכיתה אולם ישמור בדרך כלל את שאיפתו בסוד. מובן שהתלות בחיזוקי האחר שקיימת בחברה המסורתית לא מאפשרת לפרט להיות חבר בחברה דמוקרטית ולהחליט על דרכו בעצמו. מזונו הרוחני בא מבחון ולא מבפנים ועל כן ייזהר שלא להתעמת יתר על המידה. ואולם עימות זה הוא תנאי הכרחי לקיום כל דמוקרטיה. אבל זוהי גם אותה ההכרה באמת הפנימית החיונית לכל יצירה ולכל פיתוח מדעי שלא יכולה לבוא מבחון.

שיחה זו הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

בחורה: איך נראים עלי הבגדים החדשים? מוצא חן בעיניך?
בחור: כן, זה מאוד יפה, זה מחמיא לך.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבחור מחווה את דעתו על בגדי הבחורה ולא עליה כאדם. והיא שואלת אם הבגדים מוצאים חן בעיניו ולא מבקשת שיגידו לה שהיא הכי יפה בכיתה. באופן זה נשמרת עצמאות הבחורה. בגדים אפשר להחליף, מראה של אדם קצת יותר קשה. הוא גם מדגיש שהבגדים מחמיאים לה. כך שהיא תהיה יפה ביחס לעצמה ולהרגשתה ולא בהשוואה לאחרים.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבחור אמפתי לצורך של הבחורה לשמוע שהבגדים הולמים אותה. הוא לא הזדהה עם הצורך שלה בכך שהבטיח לה שהיא הכי יפה. הוא השאיר מקום גם לאחרות להיות יפות ביחס לעצמן. הבחור המודרני התפעל מבגדי הבחורה, ואילו הבחור המסורתי העריץ את הבחורה.

תוצאות: הבחורה המודרנית שואלת איך הבגדים שלה ומסתירה את משאלתה להיות היפה בכיתה. שיתוף בפנטזיות עלול להיות מביש בעבורה כמי שניזונה מבחון ורוצה

להיות חשובה ולעמוד במרכז ושכולם יביטו בה. הבחור המודרני לא מזדהה אֶתה (אף שהיא אינה מבקשת זאת) ולא מבטיח לה שהיא הכי יפה בכיתה. הדיאלוג הוא על הבגדים ולא על הזהות "מי אני?" ובעיקר אין אזכור של הסביבה, היא פחות חשובה. הבחור והבחורה יחפשו אפוא מה מתאים להם, גם מבחינת העמדה הפוליטית בחברה דמוקרטית וגם מבחינת הרצון ליצור. הבגד הוא שצריך להתאים לבחורה ולא הבחורה צריכה להתאים לחברה כך שיגידו שהיא הכי יפה. ומה בנוגע לחשיבה מדעית? גם במקרה זה ההבנה והאמת צריכות להתאים לפרט כשם שבגדים עשויים להתאים.

7. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת אמנם בת שמונה-עשרה אבל עדיין לא השלימה עם סמכותה הבלתי־ניתנת לערעור של אמה. היא אמנם לא כועסת על אמה ומשלימה עם גורלה בפסיביות אבל מעזה לשאול ולבטא אי־שביעות רצון. די בכך כדי לקבוע שבת זו עדיין לא עומדת לגמרי במטלה ההתפתחותית שמצפה ממנה חברתה. ודאי יש מקרים יחידים של פרטים מורדים, בייחוד בחברה הנמצאת במעבר, אולם אין זה הכלל.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר ציווי ותוקפנות

תוצאות: ראשית, האם מודיעה שאין היא מסכימה לבקשת בתה ולא מספקת שום הסבר. ההסבר הוא דגל החברה המודרנית. ילד זכאי להסבר, יאמר כל הורה ומחנך מודרני. ההסבר מרחיב את הבנתו ופותח לפניו עולם של היגיון ונימוקים לעומת שרירותיות של ההורה. ללא הסבר הילד נשאר מפוחד משום שאינו מבין, אינו מסוגל לצפות את תגובות הוריו וסביבתו ובעיקר תלוי בהוריו שיאשרו או ידחו את בקשתו. כאילו אלוהים הוא המחליט ואין הוא צריך להסביר לבני האדם מדוע עשה כן. ולהם לא נותר אלא להישאר מפוחדים ולא מבינים. האם אוסרת על הבת להמשיך ולדון בנושא. היא גם מזהירה אותה שאם תביע התנגדות, כלומר תביע דעה אישית שונה מדעתה שלה, תקבל עונש. במילים פשוטות, האסרטיביות אסורה. הבת מעזה להתעקש עוד קצת ומבקשת הסבר. האם משיבה לה שהגדולים תמיד יודעים יותר. זהו משפט מקובל בחברה המסורתית, שבה אם יכולה לומר לבנה שתמיד כשלא יודעים יש לשאול את המבוגרים משום שחוכמתם רבה יותר. הידע הופך אפוא לדת ברגע שהסמכות היא הקובעת מה נכון ולא האמת הפנימית האובייקטיבית שכל אחד יכול לזהות. האם בעצם דורשת מבתה שתתייחס אליה כפי שבעולם המערבי מתייחסים לאלוהים, שממנו לא מבקשים נימוקים. בסיום הבת מצהירה הצהרת פסיביות, עמדה מסורתית מקובלת מול הסמכות.

מאחר שההסבר הוא השפה המשותפת שכולם יכולים לחלוק כבסיס הלוגי־האובייקטיבי לדיאלוג, אם הם מסכימים ואם לאו, כאשר אין הסבר נפגעת היכולת לחשיבה מדעית ונותרת החשיבה הדתית. החשיבה הדתית אינה שואלת שאלות,

היא רק מקבלת את המרות. נראה שהילד סקרן מטבעו, חקרן ושואל שאלות ולא בנקל הוא מוכן לוותר על עמדה זו בתהליך התפתחותו כפרט בחברה המסורתית. ומה בנוגע לדמוקרטיה? ודאי שאין עידוד לכך בעמדת האם, השוללת כל הבעת ביקורת או אפילו דיון בנושא. ויצירתיות? גם בה פוגעת הפסיביות, שאינה מאמינה בכוחו של האדם לעצב את עולמו ומשאירה אותו תלוי באחר.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

בת: אמא, אני רוצה ללכת לטיול עם החברות שלי לים ביישוב הסמוך אלינו.

אם: לא, אי־אפשר ללכת, השעה עכשיו מאוחרת.

בת: למה, אמא? כל החברות שלי הולכות ואני עכשיו בחופשה אין סיבה לסרב לבקשתי, אין לימודים ואין בחינות. אני חופשייה מחר.

אם: לא, אמרתי לך לא. כשאת הולכת לישון מדי מאוחר למחרת כל היום שלך הפוך, גם בחופש.

בת: אמא, את סתם כופה עלי את דעתך. היום שלי לא הפוך ואת לא נותנת לי ליהנות מהחופש עם החברות שלי.

אם: זו דעתי ואני לא מתכוונת להתוכח אתך. אני פשוט לא מסכימה שתחזרי הביתה מאוחר.

בת: טוב, אמא, אז עד איזה שעה מותר לי לחזור?

אם: אם את רוצה ללכת עלייך להיות בבית עד השעה עשר.

בת: לפני כל החברות שלי.

אם: כן. ההורים שלהם, לעניות דעתי, חסרי־אחריות. לתת לבנות בגיל שלכן ללכת לישון מאוחר!?

בת: טוב אמא, אין לי בררה, אבל אולי עד אחת־עשרה.

אם: לא בא בחשבון. עד עשר.

בת: טוב, אז לא כדאי לי ללכת. אבל אני לא אשכח לך את זה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת מגלה עצמאות בכך שהיא לא מסכימה עם אמה ומתאמצת לשכנע אותה בדעתה. היא גם כועסת על אמה וכעס, כידוע, הוא סמל הנפרדות. על כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית של חברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם והבת אסרטיביות זו כלפי זו

תוצאות: אם מודרנית זו נשמעת די קשוחה. ואולם היא מסבירה לבת את עמדתה ולא מונעת מן הילדה את האפשרות לכעוס עליה ("לא אשכח לך את זה"). מתן ההסבר, גם אם אינו מתקבל על דעת הילדה, הוא טוב בהרבה מהיעדר הסבר. הילדה, במקרה זה, נאלצת לחשוב ולתת הסבר נוגד להסברה של האם. היא טוענת שההורים של חברותיה מרשים להן יותר, שיש לה חופש מחר ושהיום שלה אינו הפוך. אמה לא אפשרה לה ללכת אבל לא שללה את זכותה לחשוב באופן עצמאי ולא הפכה אותה לצייתנית פסיבית.

הכעס ישמש אפוא כוח מניע בחייה של הנערה ובשאיפתה לעצמאות. אותו רצון לומר את שלה יפרוץ בהזדמנות הראשונה בדמות יצירה אישית, בחירה דמוקרטית או יכולת לחשיבה מדעית הסומכת על העצמי. כל אלו קיימים בתוכה ומחכים לרגע שיוכלו לפרוץ. על כן בחורה זו בשלה לחיים דמוקרטיים ולחשיבה מדעית ויצירתית.

8. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: נראה שהמשפחה פועלת בהרמוניה וכל אחד יודע את מקומו. הבן יודע איך לפנות אל אמו ואל אביו, והם מצדם מתייחסים אליו בחום. מאחר שהקשר בין בני המשפחה הוא שעומד במרכז ולא עצמאותם, הם עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מזדהה עם רצון בנה ומרגיעה אותו. היא גם משתמשת בשם היחס "בני". הבן משתלב בסביבתו באמצעות שאלות שעוזרות לו לבדוק את השטח.

תוצאות: הבן לא פותח מיד בכך שהוא רוצה שיקנו לו בגדים, אלא בודק לפני כן את השטח – הוא מספר שראה בגדים יפים. האם, האמונה על החשיבה המסורתית-הקולקטיבית, מבינה את הרמז. היא יודעת שכך נפתחות בקשות רבות – בבדיקה לפני הבקשה. היא ממשיכה בדרך זו ועונה לו בשאלה שתפקידה לגלות את רצונו האמתי ("מה אתה רוצה להגיד לי בדברייך?"). היא לא אומרת לו מיד את מה שהבינה מדבריו. בסגנון זה שבו הפרט שואל במקום לומר את שלו הוא מפעיל את האחר ולא מוסר מידע. כך הוא לומד על מצבו ועל הלך רוחו של האחר ויכול להיטיב ולהתאים את עצמו לסיטואציה. הפרט המסורתי ממוקד חיצונית ולא פנימית ועל כן חשוב לו יותר להתרכז בעמדת האחר ולהיות מוכן אליה מאשר לומר באסרטיביות את דבריו. הבן מתגונן. ראשית, הוא מאשים את אמו ("את כל פעם אומרת לי ככה"). ומיד הוא ממשיך בעוד שאלה ("מה מוזר בכך שאמרתי את דעתי על הבגדים?"). גם הוא לא מוכן להיכנס כל כך מהר לעמדת המשיב ולהסגיר את סודותיו. הוא מעדיף את העמדה המוגנת יותר של השואל. עתה לא מסתירה עוד האם את תחושתה ואומרת, "זה אומר שאתה מעוניין לקנות אותם", ולבן לא נותר אלא להודות בכך. הבן לא חש צורך להיות עקיב. הרי לפני רגע טען שלא מסתתר מאחורי שאלתו כלום ועתה הוא מספר את האמת. מאחר שהשיחה היא בעלת מיקוד שליטה חיצוני ולא פנימי אין המשוחחים חשים חובה להיות נאמנים לאמת פנימית. הם יכולים לשנות את עמדתם בהתאם להתפתחות השיחה ובהתאם לקשר עם האחר.

האב שנכנס מתפלא שהבן שוב רוצה לקנות בגדים אבל הפעם הבן והאם נותנים נימוקים ענייניים לקנייה (האם – לבדוק מה יש לו וכו' והבן – המורה להתעמלות ביקש). האב מבקש שיזכירו לו את העניין לאחר ארוחת הערב, לכאורה בקשה תמימה אבל יש בה כדי להפוך אותו למי שמחזרים אחריו בבקשות ובתזכורות במקום שהוא

יחזר אחרי הילד ויחפש אותו ויזכיר לו – כפי שהיה עשוי להיות בחברה מודרנית. האמירה "תזכיר לי" אינה אלא מניפולציה שמציבה את האב במרכז ונותנת לו כוח וחשיבות. הבן אומר, "תודה אבא על קבלת דברי". האב עוד לא הסכים לקנייה, אבל הבן כבר מתחנף. חנופה זו לאב גם היא כישור חברתי בעל משמעות שיכול להתפרש באופן חיובי יותר כמתן כבוד לאב. ועתה, בסיום, מרגיעה האם את בנה ואומרת שהכול יהיה בסדר ("אל תדאג בני, הכול יהיה בסדר"). דומה שהיא מזדהה אתו, מרחמת עליו וחשה אתו את תחושותיו. היא אתו בכל לבה. קרבה כה מידית ובלתי-אמצעית הניתנת לתמצות במילה "רחמים" או "חמלה" שכיחה הרבה פחות בחברה המודרנית.

נכון שבמקרה זה נתנו האם ובנה את הנימוקים שהיו צריכים להינתן לשם קניית הבגדים, אולם דומה שתהליך קבלת ההחלטה לא נמשך בדרך לוגית זו. האב ביקש שיזכירו לו ובכך הגיב יותר למקומו החשוב בתהליך קבלת ההחלטה ולא אמר מילה על דעתו בנושא הקנייה. הבן השיב בהענקת כבוד לאב, והאם מיד ריחמה על בנה והרגיעה אותו. צדק אפוא הבן בכך שרצה לבדוק את השטח בטרם יבקש, משום שהוא יודע שקבלת ההחלטה אינה לוגית בעיקרה, אלא רגשית ותלויה ברצון של אמו להזדהות אתו ובנכונות של אביו לקבל את מחוותו.

תרגיל זה, שאינו שונה מהרבה תרגילים מדעיים ולוגיים שמערבים שיקולי משאבים קיימים מול צרכים וכדאיות, הסתיים באמצעות מתן כבוד והתעוררות רגש הרחמים. כך למד הילד חשיבה בעלת מיקוד שליטה חיצוני ותלוית הקשר ונסיבות. הוא לא למד את בסיס החשיבה הלוגית המושתתת על הנחות אמת שאינהרנטיות לבעיה עצמה. הנימוקים ההתחלתיים של האם ובנה אמנם היו לוגיים, אך לא כן ההמשך והסיום. על כן יקשה על ילד זה לבודד את המרכיבים הרגשיים מפתרון בעיות לוגיות ולהגן על האזור נטול הקונפליקטים שלו מפני חדירתם. את הילד תעסיק למשל הסוגיה כיצד נתן המורה את התרגיל ומהי המשמעות של פתרון נכון או שגוי שלו באשר ליחסיו עם המורה ומה יחשוב עליו המורה או איך יגיבו אליו חבריו לכיתה ועוד, ויתקשה להתרכז בבעיה עצמה. ומה בקשר ליצירה? היוצר שואל בעיקר את עצמו ולא את הסביבה. היוצר בוודאי אינו עסוק כל כך בדעת האחר ולא מציב אותה במרכז תחת דעתו שלו. לכך גם מצפים מאזרח בחברה דמוקרטית.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- בן: אמא, ראיתי בגדים יפים לקיץ בחנויות בקניון. יש כמה דברים שאני רוצה לקנות.
- אם: אנחנו צריכים לבדוק אם אתה צריך וכמובן איזה סכום אנו מקציבים לעניין הזה. אתה יודע שלאחרונה אנחנו צריכים לצמצם את ההוצאות שלנו.
- בן: טוב, אבל בגדי התעמלות אני ממש צריך לבית-ספר.
- אבא: נכנס.
- אבא: מה שצריך צריך אבל לא יותר מזה משום שפשוט אין לנו כסף כעת.

בן: אוף...
אבא: תגיד תודה שאני מסכים לקנות לך בגדי התעמלות בשעה שלעצמי ולאמך חודשים שלא קנינו שום דבר חדש.
בן: טוב, תודה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן מבקש ישירות את מה שהוא זקוק לו. הצורך של הבן נענה באופן ענייני ובהסבר מובן. כל אלו תורמים לעצמאותו ונפרדותו של הבן. על כן, בני המשפחה עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים והבן אסרטיביים ומכריזים איש-איש על עמדתו בבהירות. הבן מתבקש להגיב מימס אולם לא בכניעה. כך נשמר האזור נטול הקונפליקטים שלו. ההורים אמפתיים לצורך של בנם בבגדים ומכירים בצורך זה.

תוצאות: הבן, כפי שנאמר, פותח ואומר את דבריו באופן ישיר. האם עונה לו באותו האופן. היא מסבירה לו את מצבם הכלכלי ומציבה את העובדות מול צרכיו. האם כתבה משוואה. הבן מסביר שהצורך הוא מטעם בית-הספר, נימוק שמעניק לצורך משנה תוקף. האב נכנס ומכריז, "מה שצריך צריך..." ומסביר מדוע לא יותר מכך. הבן מוחה. הוא לא חייב להסכים ומותר לו לבטא אי-שביעות רצון ואפילו כעס. האב, ייתכן שהוא נפגע וכועס. נראה לו שבנו עדיין לא מבין כמה חמור מצבם. הוא חושב שהבן צריך להעריך את מאמצי הוריו ולהודות להם ומוסיף הסבר השוואתי שהם, ההורים, לא קונים לעצמם דברים חדשים ואילו לבנם הם קונים. הבן, בליט ברה, מסכים ומודה. הוא מבין, הוא לא נכנע.

דומה שהכללים במשפחה ברורים לכולם וההחלטה עשויה אפוא להיות צפויה מראש יותר מאשר במשפחה המסורתית, משום שהתהליך הוא לוגי יותר מאשר רגשי ועל כן הוא מכשיר את הפרט לחשיבה מדעית. נכון, היו גם בחירות רגשיות. למשל, ההורים מעדיפים לקנות לבנם את מה שהוא זקוק לו לבית-הספר ולא לקנות דברים לעצמם. והאב דורש שבנו יכיר במאמץ שלו. ואולם האמירה "תודה" באה מתוך האמת הפנימית של הפרט המכירה בהשקעה של האחר, תוצר של הבנה שמקורה באזור נטול הקונפליקטים ולא באזור המופעל על ידי הסביבה כפי שקורה בהענקת הכבוד שדרש האב המסורתי. ולסיום, אין צורך שהאם תרגיע את בנה ותבטיח לו שיהיה בסדר משום שהילד לא הושאר בחוסר-ודאות. מערכת יחסים מודרנית זו עשויה להיראות לפרט המסורתי האמון על הצבת הקשר במרכז קרה, מחושבת ומרוחקת, ללא כבוד לאב וללא חמלה לבן. מנגד, עשויה מערכת היחסים המסורתית להיראות לפרט המודרני כלא עניינית ומערבת רגשות מיותרים, בעיקר כבוד ורחמים – רגשות שלא נתפסים כחיוביים כל כך בחברה המודרנית.

9. שיחה זו היא מהחברה המערבית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: עצמאותם של הנערים המתכננים תוכניות כדי לפתור

את בעיית המכנסיים ברורה. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם המערבית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בעיקר אסרטיביות של כולם. כל אחד מציע פתרון לבעיה הדורש מאמץ והתמודדות.

תוצאות: מטרת הנערים ברורה – לפתור את הבעיה. ילד ב' מציע לילד א' שייסע לביתו באופנוע ויביא מכנסיים. כשמתברר שייתכן שלילד א' אין מכנסיים מתאימים בבית ילד ב' מציע לשאול את אחד הילדים אם יש לו בבית מכנסיים מתאימים. ילד א' שואל את ילד ג', וזה נענה לבקשה. ילד א' מגלה עוד בעיה, שאין לו קסדה נוספת בשביל החבר ויש באזור משטרה. ילד ג' מציע פתרון הגיוני – הוא ילך ברגל באזור שיש משטרה. התמודדות זו עם הבעיה היא לוגית ואינה שונה מהתמודדות עם כל בעיה מדעית. מרגע שזוהתה הבעיה החלה לפעול שרשרת החשיבה הלוגית. נערים אלו גם לוקחים את גורלם בידיהם ועל כן הם בשלים לחיים בחברה דמוקרטית.

כך כתב המתרגם המסורתי:

ילד א': מה שלומך?

ילד ב': בסדר, מה אתך? הבאת בגדי משחק למשחק כדורסל?

ילד א': ואו, אני לא מאמין, שכחתי... מה אני אעשה?

ילד ב': תשאל אם למישהו יש עוד מכנסיים ותבקש לקבל!

ילד א': אתה חושב? רעיון טוב! ומה אם אין להם? מה אני אעשה?

ילד ב': בוא אלי הביתה, הבית שלי קרוב ואני אתן לך.

ילד ג': (שומע את השיחה ואומר) היי, רגע, על מה אתם מתווכחים? אני יש

לי עוד מכנסיים, בוא תיקח.

ילד א': סבבה... תודה, גבר.

ילד ג': אין בעד מה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבעיה נפתרת באמצעות קשר בין הילדים ולא באמצעות יוזמה ועצמאות. על כן, ילדים אלו עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הפתרון נמצא בזכות השתלבות הנערים בקבוצה. כמו כן, ילד ג' מזדהה עם צרכיו של ילד א' ונענה לו מבלי שהתבקש ישירות.

תוצאות: ילד ב' המסורתי מציע לחברו, "תשאל אם למישהו יש עוד מכנסיים", ואילו ילד ב' המודרני אומר, "יש לך אופנוע... לך תביא עכשיו". ההבדל בין פתרון הנעזר בקשר עם האחר ובין פתרון הסומך על העצמי ברור. ילד א' המסורתי חושש שלא ימצא ילד שיש לו, ובתשובה מציע מיד ילד ב' המסורתי את עזרתו ומזמין אותו לבוא אליו הביתה משום שיש לו מכנסיים מתאימים. שוב פתרון המבוסס על קשר אישי שאותו לא הציע ילד ב' המודרני. גם הצורך העצמאי לחפש אחר ילד שיש לו מכנסיים מתאימים לא נדרש בחברה הקולקטיבית כשם שהוא נדרש בחברה האינדיבידואלית. ילד ג' המסורתי שומע את השיחה ונחלץ לעזרת חברו. בשיחה זו בחר המתרגם לספר

לנו שהנערים לא נקלעו למצב שהיה עליהם לפתור בעיות על ידי עצמאות כפי שהיה צורך לבני החברה המודרנית. הבעיה של הילד המסורתי נפתרת בעזרת הקבוצה והוא נצרך פחות לגלות עצמאות ותושייה. ברור שבעיה מדעית לא נפתרת בעזרת האחר, אלא בעזרת העצמי. האמת הפנימית היא תמיד קודם כול אישית, ורק אחר כך אפשר לשתף את האחר ולהסכים אתו על נכונות הפתרון. אין פתרון מדעי שעובר דרך הקבוצה במקום דרך האזור נטול הקונפליקטים של הפרט. כך שילדים אלו מסתדרים יפה ביניהם ונראה שהם חברים טובים מאוד ומזדהים זה עם זה, אולם אופן התמודדותם עם בעיות לא מאפשר להם לפתח חשיבה מדעית. כך הוא הדבר באשר לדעה העצמית, החיונית לחברה דמוקרטית, וגם באשר ליצירתיות. ילדים אלו לא הציעו ולא יזמו פתרון אישי לבעיה. הפתרון תמיד התבסס על עזרה מבחוץ.

10. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: סמכות האב וכבודו נשמרים וכך נשמר גם הקשר בין הבן לאביו. על כן עומדים האב ובנו במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האב *דוחה* את רצון בנו. בתגובה הבן נכנע לרצון אביו ומזדהה אתו.

תוצאות: הבן מבקש מאביו רשות ללכת למסיבת יום-הולדת שמתחילה בשעה שמונה בערב. אביו חושב שזו שעה מאוחרת. הוא מבקר את הורי הילד, שנותנים לו לעשות מסיבה עם תקליטן בשעה כזאת. הוא עסוק בשאלה למה לא הזמינו הוריו של הילד גם אותם. שאלות אלו הן תלויות הקשר ותלויות אחר ולא נוגעות לנושא השעה המאוחרת והשיטה שבה האב בוחר לחנך את ילדו. האב רוצה להבין את הסיטואציה והקשרה יותר מאשר לפתור את השאלה החינוכית על עקרונותיה ונימוקיה. הבן מעז לענות לאב בצנינות. הוא אומר לו שוב באופן תלוי הקשר שאם יזמינו הוריו של הילד את הוריו הם יצטרכו להזמין גם את שאר ההורים ואז זאת תהיה מסיבת חתונה ולא מסיבת יום-הולדת. האב רומז על כעסו ("...אני רואה שלא מוצא חן בעיניך מה שאני אומר"), והבן מיד נבהל, נסוג ומסביר ("חס וחלילה..."). אנו מבינים למה הצנינות לא מפותחת בחברה המסורתית. צנינות, כמו סוגים שונים של הומור, אסור לה להיות מכוונת לסמכות, הרואה בכך משום פגיעה. אנו רואים כמה קשה לאב לתת לילדו להיות במרכז. זאת מסיבת יום-הולדת והאב עסוק במקומו בה. אכן, חברה אינדיבידואלית נקראת לא אחת *Child centered* בעוד חברה קולקטיבית יכולה להיקרא על אותו משקל *Parent centered*. כשהאב שומע שהמסיבה תסתיים בשעה אחת-עשרה הוא אומר לבנו: "ואתה רוצה שאני ארשה לך לחזור הביתה בשעה כזו?" זה סגנון השאלות הרטוריות המקובל בחברה המסורתית, המוסיף לתשובה השלילית גם את מטען החרדה הקשור בעובדה שהילד בכלל חשב שהדבר יורשה לו. בהמשך, הבן מספר לאביו שגם לחבריו מרשים לחזור הביתה בשעה אחת-עשרה. גם בחברה המודרנית ילדים רבים

אומרים להוריהם שלחברים מרשים כדי לשכנע את ההורים להרשות להם. ואולם ההמשך שוב שונה. האב לא מרשה לבנו לחזור בשעה זו. בנו מתחנן ואומר, "בחיך אבא...". זהו כישור חברתי המפעיל את האחר. הבן מתרץ את מחויבותו ללכת למסיבת יום-ההולדת בכך שהחבר היה במסיבת יום-ההולדת שלו ולא נעים לו לא לבוא. השימוש בהדדיות שכיח בחברה המסורתית כעוד היבט לפתרון ברמה החברתית של הסיטואציה. אדם מודרני היה חש בדרך כלל פחות מחויבות לסימטריה, משום שמיקוד השליטה הוא פנימי ולא חיצוני. אילו היו נימוקים שמונעים ממנו לבוא הוא היה דואג להסביר אותם לבעל המסיבה כדי שלא ייפגע. ואולם בעולם של מיקוד שליטה חיצוני להתנהגות האחר יש השפעה מכרעת על התנהגות האדם. בנוגע ל"לא נעים", גם בחברה מודרנית לעתים אנשים עושים דברים כי לא נעים להם. ההבדל הוא שבחברה המסורתית "לא נעים לי" הוא נימוק שלעתיים קרובות משכנע משום שהוא תלוי באחר שכלפיו חשים אי-נעימות, ואילו בחברה המודרנית מצופה מן הפרט, והפרט מצפה מעצמו, לעתים קרובות להתגבר על תחושה זו כדי לדבוק בעיקרון. האב מצביע על ההבדל בין מסיבת יום-ההולדת של בנו, שנערכה בצעריים, למסיבה הזאת, שנערכת בלילה. זו תגובה מסורתית צפויה. הוא מגביל את בנו ומרשה לו לשהות במסיבה במקום שלוש שעות רק שעה-שעה וחצי ומתנה את ההליכה בכך שהוא ייקח אותו. הילד לא מוחה כי אם מודה לאב. הוא גם מקבל את הנחיית אביו להעיר לחבריו על שעת המסיבה. איננו יודעים מה בדיוק הבן חש משום שהוא לא חופשי לגלות את רגשותיו, אבל כלפי חוץ לפחות הוא נכנע לרצון אביו ומזדהה עם הוראותיו באופן מוחלט. הבן צריך ללמוד מה משפיע על אביו או אילו נימוקים מדברים אל אביו יותר מאשר אילו נימוקים הגיוניים אמורים לשכנע. האב הוא מקור הסמכות ועל כן הוא מייצג ערך של אמת שהילד צריך להתאים את עצמו אליו. האמת אינה אפוא אוניברסלית כפי שמחייבים חוקי הלוגיקה וההיגיון, אלא יחסית לאופיו ורצונותיו של האב. במצב עניינים זה לא יכולים להתפתח אמתות הטיעון והגיונו כי אם הכישור החברתי. הבן לא רק נאלץ לקבל את תכתיב האב, הוא גם צריך לומר שהאב צודק ובכך נפגמת גם חירות המחשבה שלו. העובדה שהחזק הוא גם הצודק מבטלת את ערך האמת. הקושי של הבן ליצור נובע מכך שיקשה עליו בעתיד לזהות מה הוא באמת מרגיש וחושב משום שרגשותיו לא רלבנטיים לחייו ולא הם קובעים. על חיים דמוקרטיים קשה לדבר כשחייבים לקבל את דברי הסמכות במלואם מבלי לערער עליהם.

שיחה דומה הייתה עשויה להתפתח בחברה המודרנית כך:

בן: אבא, יש לחבר שלי מסיבת יום-הולדת ואני רוצה ללכת אליה.
 אבא: אז מה הבעיה?
 בן: אני רוצה לחזור מאוחר.
 אב: מתי?
 בן: אחרי חצות.
 אב: לא, זה מאוחר מדי.

- בן: למה, אבא? לכל החברים שלי מרשים.
 אב: אני אדאג ולא אישן בלילה. אני מרשה לך עד חצות ולא יותר.
 בן: אבא, אבל מה אתה דואג? מה כבר יכול לקרות לי?
 אב: אני לא חושב שילד בגילך צריך לחזור אחרי חצות.
 בן: אבא, תדע לך שלכולם מרשים ורק לי לא.
 אב: לא מעניין אותי מאחרים. אני לא מרשה לך והסברתי לך למה.
 בן: אני באמת לא מבין אותך. תמיד אתה חייב לקלקל לי את הבילויים.
 חכה שאגדל ולא אשאל אותך יותר.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן מפגין עצמאות בכך שאינו מסכים עם אביו וכוועס עליו. על כן הוא עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו בחברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני הצדדים אסרטיביים.

תוצאות: הבן רוצה לחזור אחרי חצות ומנמק את רצונו, כמו הבן המסורתי, בכך שלחבריו מרשים. האב מדבר על רגשותיו, הוא ידאג ולכן אינו מוכן שבנו יחזור אחרי חצות. לפנינו תשובה פשוטה לשאלה פשוטה שאפשר לקבלה או שלא לקבלה, אבל המבנה הלוגי נשמר. הבן מספק נימוק הגיוני ("מה כבר יכול לקרות לי?"). נימוק זה לא משכנע את האב הדואג ורוצה לישון והוא משיב לבנו שיש נורמות מתקבלות על הדעת הנוגעות לשעת החזרה של ילדים בני גילו מבילויים. שוב טיעון מול טיעון והמבנה הלוגי נשמר. הבן חוזר על הטיעון הקודם שלכולם מרשים, והאב עונה לו שלא מעניינים אותו האחרים, משפט שלא יעלה על הדעת בחברה קולקטיבית אבל הוא שומט את טיעונו של הבן שלכולם מרשים. בסיום הבן כועס על אביו ומוסיף שהוא מחכה שיגדל ולא יהיה תלוי עוד באביו. הפער בין שתי התרבויות מובהר בסיום. בתרבות המסורתית הבן מזדהה עם אביו ובתרבות המודרנית הבן מורד באביו.

בשיחה זו בהחלט יש משפטים שעשויים להישמע לעתים תכופות בחברה המסורתית: הנימוק של הבן שלחברים מרשים ותשובת האב הנוגעת לנורמות של גיל. ואולם השיחה בבסיסה היא לוגית ויש בה מחויבות לרצף הגיוני. כמו כן אין מאמץ להפעיל את האחר בדרכים שונות כגון ניסיון לעורר חרדה, התחננות, העמדת פנים של קבלת מרות וביקורת על סגנון ציני. על כן, יש לילד זה יכולת לחשיבה מדעית. הוא גם מחכה שיגדל ולא יהיה עליו לשאול את אביו – על כן יוכל להיות שותף חיובי בחברה דמוקרטית, שבה מצופה ממנו שלא לשאול את אביו, אלא לגבש דעה אישית משלו. כשלא ישאל את אביו יוכל גם ליצור מתוך עצמו. על כן, סביר להניח שכבר כעת הוא בשל ליצור בנושאים רבים שבהם אינו חייב דין וחשבון לאיש. מתברר שללא מרד המגבש את העצמי הנפרד מסביבתו אין מדע, אין יצירתיות ואין דמוקרטיה.

בוגרים (תשע-עשרה ומעלה)

1. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת דבקה בעמדתה ועל כן היא עומדת במטלה המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם והבת, כל אחת מהן אסרטיבית יש שימוש נרחב בגוף ראשון יחיד והתפעלות ("יש היום מסיבה ממש חשובה לי").

תוצאות: הבת פותחת בעמדה נרקיסיסטית שבנות מסורתיות בדרך כלל לא יעזו לאמץ ("אני חייבת... יש היום מסיבה ממש חשובה לי... אני חייבת..."), משום שבת מסורתית לא חשה בדרך כלל שלרצונותיה יש מקום מרכזי במשפחה. מעבר לכך, היא עצמה לא תתייחס לרצונותיה כה ברצינות. גם בנים מסורתיים לא יעזו להתבטא מתוך מיקוד שליטה פנימי שכזה. בשיחה זו הבת אסרטיבית ועומדת על דעתה, והאם אמפתית לאסרטיביות זו. היא מאפשרת לבתה לבטא את עצמה. דומה שהיא גם מבינה אותה ואת רצונה אך לא מוכנה להיענות לרצון הזה. התוצאה היא קרב לוגי שבו יש טענה וטענה שכנגד. האם אומרת שלא תהיה רגועה, הבת עונה שתתקשר. האם מבטלת את טענת הבת כשהיא אומרת שזה לא קשור ומוסיפה שהבת לא נהגה הרבה זמן. הבת משיבה שהיא לא ילדה קטנה ומוסיפה שזו אינה הסיבה האמתית – האם פשוט חוששת למכונית. האם אומרת שהיא חוששת לבת ושזאת כן הסיבה. הבת עוברת לנימוק אחר, למה על אחריים סומכים ועלי לא? האם מסבירה לבתה את הסיבה, שהיא לא נהגה זמן רב. כעת מעלה הבת עוד נימוק, שמונית עולה כסף, והאם משיבה שהיא מוכנה לשלם. השיחה מסתיימת בכך שהבת מטיחה בפני אמה שהיא לא סומכת עליה. בחברה מודרנית, שבה מצופה שהורים יסמכו על ילדיהם ויעניקו להם עצמאות, משפט מעין זה עשוי לעורר רגשי אשמה באם.

הבת ואמה התמודדו זו מול זו, אזור נטול קונפליקטים מול אזור נטול קונפליקטים, ופתרו במהלך ההתמודדות תרגילים לוגיים רבים מתוך אותו מרחב שיכול לבצע מניפולציות לוגיות. פחד או חשש לא היו מאפשרים להתמודדות זו של חשיבה לוגית להתרחש. ודאי יש כאן מוכנות לחברה דמוקרטית משום יכולתה של הבת לעמוד על שלה ויש כאן גם יצירתיות, שמתבטאת בהעלאת נימוקים למיניהם. בחורה זו הייתה נתפסת כמורדת בחברה המסורתית ונענשת על התנהגות חסרת-כבוד. במקרים רבים בחברה המסורתית עצם הוויכוח אסור משום שהוא מעיד שאין יראה מן הסמכות.

שיחה מעין זו יכלה להישמע כך בחברה המסורתית:

בת: אמא, אני מבקשת שתיתני לי את האוטו. היום יש יום-הולדת לחברה שלי וכולם יהיו שם.
אמא: בתי, אני לא מסכימה שתנהגי בלילה לבד, אבא יכעס.
בת: אני מסכימה שאחותי תבוא איתי, שלא אהיה לבד.
אמא: האוטו חדש והוא משרת את כולנו ואנחנו לא יכולים לוותר עליו.
בת: אנחנו נשמור עליו, אל תפחדו.
אמא: אנחנו מפחדים עלייך ולא על האוטו.
בת: מה יגידו במשפחה של החברה שלי אם אני לא אגיע למסיבה?

אמא: אז כשיבוא אבא ניקח אותך למסיבה וכשתסתיים נחזור לקחת אותך הביתה.
בת: מסכימה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: המתרגמת המסורתית החלה את התרגום באותה נקודה שבה התחילה השיחה המודרנית אבל ההשתלשלות והסוף שונים כמובן. סביר להניח שבפעם הבאה תחשוב הבת פעמיים אם לבקש בכלל. מכל מקום, הבת עומדת במטלה ההתפתחותית משום שהיא שמרה על הרמוניה משפחתית במהלך השיחה ולבסוף הכריזה שהיא מסכימה עם אמה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שימוש ב"נים" ("אנחנו"). שימוש בשם יחס ("בתי"). בניגוד לבחורה המודרנית, שמתפעלת מהמסיבה שהיא מוזמנת אליה, נראה שהבחורה המסורתית נוטה להשתלב.

תוצאות: ההבדל בין שתי השיחות בולט כבר במשפט הראשון. "אני חייבת...", שאומרת הבחורה המודרנית, מול "אני מבקשת...", שאומרת הבחורה המסורתית. עמדה נרקסיסטית מודרנית לעומת רצון מסורתי להשתלב, תקיפות מודרנית לעומת נימוס מסורתי מצד הילדים כלפי הוריהם. הבחורה האינדיבידואלית מנמקת את הצורך באוטו בסיבה, "יש היום מסיבה ממש חשובה לי. אני חייבת להיות שם", ואילו הבחורה הקולקטיבית אומרת, "כולם יהיו שם". הבחורה המסורתית רומזת לא על רצונה האישי כי אם על מחויבות קבוצתית. האם המסורתית מכניסה מיד את סמכות האב לתמונה ("אבא יכעס"). זוהי בדיוק חוויית הפחד מן הסמכות שלא מאפשרת לאזור נטול הקונפליקטים להתקיים, משום שהפחד מזמין מיקוד שליטה חיצוני ולא פנימי, רצון לרצות ולא הסתמכות על העצמי שעשוי להעלות רעיונות לפתרון. בדיוק באותו האופן חרדה פוגעת ביכולת לפתור תרגיל בחשבון. בצמד המילים "אבא יכעס" מנעה האם פתרון לוגי של הבעיה משום שכעת הפתרון הפך להיות ממוקד באבא ולא ממוקד בבעיה. כיוון שהבת מכירה את הקודים המחייבים הסתמכות על האחר ולא על העצמי היא מציעה פתרון קולקטיבי ברוח זו – להיעזר באחות. האם המסורתית מחויבת פחות מהאם המודרנית לעקיבות לוגית והיא משנה נימוק: "האוטו חדש והוא משרת את כולנו ולא יכולים לוותר עליו". הבת מבטיחה שישמרו על האוטו, וכעת האם סותרת את עצמה כשהיא אומרת שהיא לא חוששת לאוטו אלא לבת. בהמשך הבת מנסה לשכנע את הוריה לא בכך שזהו רצונה וזה חשוב לה, אלא באמצעות לחץ סביבתי ("מה יגידו במשפחה של החברה שלי"). לסיום, פתרונה של האם – שמקובל גם על הבת, שאינה מחפשת עצמאות – הוא שהאב יסיע אותה. לעומתה, הבת המודרנית סיימה את השיחה בכעס על כך שלא סומכים עליה. במשפחה הקולקטיבית ההרמוניה הקבוצתית נשמרת בדרך כלל, לפחות כלפי חוץ, וילד לא יעז לכעוס על ההורה. אסרטיביות ובמיוחד כעס ייענו בעונש ולא באמפתיה. ואילו בחברה המודרנית כעס של ילד על ההורה הוא מן המקובלים, והוא נענה לעתים קרובות באמפתיה ובהכרה

בזכותו של הילד שלא להסכים ולכעוס ומעיד על יכולת לנפרדות. לדידה של הבחורה המסורתית זה היה פחות תרגיל לוגי של נימוקים ויותר תרגיל בשמירת קשר. האם בעתיד בכלל תהיה דעתה שלה חשובה בעיניה בנושאים למיניהם? ואולי יהיה חשוב יותר לשמור על הרמוניה חברתית? האם היא תחוש רצון ליצור משהו משל עצמה ללא קשר לבני משפחתה? ובכלל, האם תסמוך על שיקול דעתה לאחר שבמקרה זה ויתרה עליו בנקל? הבת המסורתית ניצבה לפני הצורך לפתור תרגיל מדעי לכל דבר. היא הפעילה חוכמת חיים וכישורים חברתיים ולא כישורים אנליטיים לוגיים. היא השתמשה בכישרון בסביבתה, בהכרת צורכיהם ורצונותיהם של האחרים ובהפעלתם. היא לא השתמשה בנימוקים הגיוניים העומדים בפני עצמם ללא קשר לסביבה כפי שעשתה הבת המודרנית (למשל, חישובי מרחק וכדאיות). על כן, תקשה עליה בעתיד כל עבודה מדעית. בעיני בחורה מודרנית בחורה מסורתית זו עשויה להיראות תלותית ופסיבית או נימוסית ומתחשבת ואולי שניהם גם יחד. ואילו בעיני בחורה מסורתית הבחורה המודרנית עשויה להיראות אמיצה או מתנשאת או שניהם גם יחד.

2. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת מקבלת החלטה עצמאית ללא קושי, בניגוד לדעת אמה. היא עומדת במטלה ההתפתחותית המרכזית של חברה מערבית – עצמאות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם נימוסית ואמפתית לבת, וזו מצדה אסרטיבית כלפי האם. האם גם מתפעלת עם הבת ממה שחשוב לבת. "זה העיקר, חמודה", היא אומרת לה.

תוצאות: הבת פותחת בהצהרה שלא תוכל להגיע לאירוע המשפחתי. והאם עונה לה בהבעת צער. העצב מקובל יותר בחברה המודרנית, המכוונת פנימה ולא החוצה. האם מצטערת שבתה לא תוכל להגיע. היא לא כועסת או מאיימת כפי שסביר להניח שתגיב אם מסורתית במצב דומה. רגש כמו עצב, המכוון פנימה, מאפשר לאזור נטול הקונפליקטים להתקיים, משום שהאדם מתנתק מסביבתו. הוא לא מאיים על האחר ולא מאיים על ידו כפי שעשוי להיות ברגש כמו פחד או כעס. הפחד והכעס קשורים קשר ישיר לאזור המפעיל את הסביבה ומופעל על ידה. הבת ממשיכה בהסברה לאם ואומרת, "חשוב לי...". הנימוק שלה הוא מה שחשוב לה. בחברה המסורתית אנשים ככלל ימעטו מאוד להשתמש באמירה "חשוב לי..." כנימוק, משום שהם לא ממוקדים בעצמי, אלא באחר. בתשובתה מבחינה האם בינה ובין בתה ואומרת, "בסדר, תעשי מה שנראה לך. לי חבל שלא תגיעי". לדידה, מותר שלכל אחת מהן תהיה דעה משלה. משפט זה מסמל אולי את התרבות המודרנית כולה כאשר האם יכולה להחזיק בשתי נקודות מבט בו־זמנית, שלה ושל בתה. בכך היא משחררת את בתה ומתירה לה להיות אדם נפרד. הבת מצדה מדגישה את חשיבות הקשר האישי שלה עם אחיה ולא את הקשר למשפחה כולה. היא אינה מחויבת לכל המשפחה, היא חשה מחויבות במשפחה רק למי שמוצא חן בעיניה

וקרוב אליה. לסיום מתפעלת האם מהבת, שמספרת כמה מעניין לה ("זה העיקר, חמודה"). האם מתפעלת מהבת אף שהאם "ניזוקה" מהעובדה שהבת משקיעה ושקועה בעצמה. האם גם מוסיפה, "אני מקווה שטוב לך". משפט אחרון זה סביר שלא ייאמר בחברה המסורתית משום שהוא מכיר בעצמאותו ונפרדותו של הפרט. בחברה המסורתית הטוב של הפרט הוא לא עניין אישי, אלא תוצאה של קשרים חיצוניים. על כן האם המסורתית עשויה לדבר בלשון רבים על טובת המשפחה או לומר "אנחנו נעזור לך" וכו'. באוניברסיטה מתבקשת הנערה ליצור מעצמה ולהביע את דעתה בנושאים שונים ודומה שהיא בשלה לכך.

שיחה דומה בין אם לבתה בחברה המסורתית הייתה עשויה להישמע כך:

- בת: לא אוכל להגיע בזמן.
 אם: חבל.
 בת: אמא, את חושבת שזה כל כך חשוב להיות במפגש המשפחתי?
 אם: בטח חשוב, מה קרה לך? זה אח שלך, את לא תכבדי אותו?
 בת: אבל, אמא... את יודעת כמה אני עסוקה לאחרונה.
 אמא: לא ייתכן שלא תהיי.
 בת: טוב, אני אנסה אבל לא חשוב מתי אני אגיע.
 אם: בעיני זה כן חשוב כי כל בני המשפחה נפגשים בשעות הבוקר ולא בערב. ומה הטעם אם תגיעי וכולם לא יהיו פה?
 בת: מי זה כולם?
 אם: דודים, דודות, סבא, סבתא ואחרים.
 בת: אם לא אגיע הם יתחילו לשאול איפה היא, למה לא באה ... בטח היא לא מכבדת את אח שלה ועוד...
 אמא: בטח, אני יודעת שהם מתחילים לחשוב אחרת.
 בת: למרות שהתקופה הזאת מאוד חשובה לי וכדאי שאשאר כאן, אבל אין לי בררה, אני צריכה להגיע בזמן. לכן אני אצא מוקדם כדי להגיע בזמן ולפגוש את כולם אצלנו בבית. אצטרך לצלם מחברות בשבוע הבא כדי להשלים את החומר.
 אמא: טוב, מותק, תכיני את עצמך כדי שלא תאחרי.
 בת: אוריי, אמא. ביי.
 אם: ביי מותק.

עמידה במטלה ההתפתחותית: גם כאן החלה המתרגמת המסורתית מאותה נקודת מוצא של הטקסט המודרני, כאילו הבת לא מכירה את אמה ואת תגובותיה, אולם השינוי התרחש מהר. החשוב הוא שהבת צייתה לאמה ובכך נשמרה ההרמוניה המשפחתית. על כן, בת זו עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה – השתלבות במשפחה. **כלים למימוש המטלה ההתפתחותית:** בשיחה זו בולט הצורך בהשתלבות המתבטאת בכיבוד האח ובריצוי המשפחה כולה ("יתחילו לשאול..."), והבת נכנעת

תוצאות: המתרגמת פותחת בצמוד לטקסט המודרני. האם אומרת "חבל" אולם מיד מתברר ההבדל. הבת, שהחלה בניסיון קצר לעמוד על שלה ("לא אוכל להגיע בזמן"), עברה לתלותיות באמה ("אמא, את חושבת שזה כל כך חשוב להיות במפגש המשפחתי?"), לעומת הבת המודרנית, שאמרה בשלב זה, "חשוב לי להיות בטקס שיש לנו". האחת מכוונת למשפחה, ועוד בשאלה שמזמינה את התערבות הסמכות, והשנייה מדגישה מה שחשוב לה. כשהבת המסורתית אומרת, "אמא... את יודעת כמה אני עסוקה לאחרונה", האם לא מגיבה באמפתיה. היא יכולה לסרב ובכל זאת להיות אמפתית לקושי, לומר למשל, "אני מבינה כמה את עסוקה אולם אין לנו בררה". האם המסורתית, שאינה אמונה על אמפתיה, משיבה, "לא ייתכן שלא תהיי". הבת מנסה להרוויח זמן אבל אמה אומרת שאכן חשוב מאוד שתגיע מוקדם. כעת הבת המסורתית מצדיקה את אמה מיוזמתה ואומרת, "אם לא אגיע הם יתחילו לשאול איפה היא, למה לא באה... בטח שהיא לא מכבדת את אח שלה ועוד...". האם כמובן מצטרפת אליה. הבת מסיימת במשפט, "כדאי שאשאר כאן אבל אין לי בררה, אני צריכה להגיע בזמן...". שוב האם לא מגלה אמפתיה לקושי ולא מתייחסת להפסד של בתה, אלא רק מזכירה לבת להתארגן כדי שלא תאחר. בדרכה שלה אומרת האם לבת שחשוב יותר מה יגידו אחרים ממה שהיא, הבת, אומרת וחושבת. בשפת הציווי ("לא ייתכן שלא תהיי") היא גם לא השאירה לבתה מקום לשיקול דעת, וכמובן לא התפעלה מהדברים החשובים שעושה בתה אף שבתה ציינה אותם. מעל הכול, האם לא הייתה אמפתית לקשיים שבתה מתמודדת אִתם וקיבלה את הציות שלה כמובן מאליו. אמפתיה זו מעניקה הכרה ל"עצמי", התייחסות שיש לה ערך גם כשאי-אפשר לשנות את המציאות. הוויתור המהיר של הבת על עמדתה מספר לנו שבקרב תשלים הבת את המטלה ההתפתחותית הדורשת ממנה להתאים את עצמה לסביבתה. הוויתור שלה יהיה ויתור מתוך השלמה אם לא מתוך הזדהות עם הצד שכנגד. כשתזדהה עם אמה היא תחוש גם קרבה וחום. בת זאת לא תוכל להיות שותפה פעילה בחברה דמוקרטית משום שהיא עצמה לא מכבדת את עמדתה ומצדיקה מיד את הסמכות. מאחר שהדברים שחשובים לה לא מקבלים התפעלות והערכה מסביבתה והיא משתפת פעולה עם מחיקה זו שלה, יהיה לה קשה ליצור. ולסיום, היא לא תסמוך על שיקול דעתה הלוגי-המדעי משום שהסמכות היא שפוסקת מה נכון וצודק ולא האמת הפנימית שלה.

3. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: דומה שלהורים נטייה קולקטיבית גדולה משל הבת. האם חשה את הבת כחלק מגופה, ואילו האב מצפה שבתו תשרת אותו, לפחות בענייני קפה. הבת מצדה יכולה לבטא כעס על האם ולא תגר את האב בשאלות מביכות – אלמנטים שאינם שכיחים בחברה המסורתית. כך שקיים פער בין הדורות שבו, כפי שקורה לא אחת, הדור הצעיר זו לכיוון אינדיבידואלי. היפה הוא שההרמוניה המשפחתית נשמרת על אף הפערים וצחוקו של האב מבטא זאת. כלומר, דומה שמימושה העצמי

של הבת לא בא בהכרח על חשבון ההרמוניה בבית. הבת יכולה להכין לאביה כוס קפה בלי לחוש פחיתות כבוד בשל כך אבל היא גם יכולה לומר לו את אשר על לבה. ביחס לאם הדברים נראים אפילו יותר פשוטים משום שהבת יכולה לבטא כעס.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם מזדהה עם בתה כחלק מגופה. הבת אסרטיבית כלפי האם והאב. ואילו האב נוקט בלשון ציווי מתובל בהומור כשהוא מבקש שבתו תכין לו קפה. שני ההורים משתמשים בשם יחס כשהם קוראים לבתם "בתי". כך שההורים משתמשים בכלי התפתחות מעוררי אינטגרציה משפחתית, ואילו הבת משתמשת בכלי המכוון למימוש עצמאותה.

תוצאות: תחושת האם שבתה היא חלק מגופה מדגימה מהו קשר נעדר נפרדות. היא לא מתפעלת מבתה, היא מאושרת מכך שהן אחד. האב מצדו מצפה לקפה מידיה העדינות של בתו. ההנאה שהוא מפיק ממנה אינה נובעת מהישגיה ועצמאותה, אלא ממה שהיא עושה למענו. באיזו מידה מוכנה בת זו לחיים בחברה דמוקרטית? נראה שכשם שהיא מסוגלת לעמוד מול הוריה כך תוכל לבטא את דעתה האישית. דומה שבת זו נותנת לנו רמז כיצד אפשר לקיים את המפגש הבין-תרבותי בהצלחה. מה שמחבר אותה ואת הוריה אלה לאלה זו האהבה לשונה. ההורים אוהבים את בתם כפי שהיא, עצמאית וחזקה. והיא אוהבת אותם בשמרנותם. עצם יכולתה לאתגר כך את אביה בשאלה לא קלה, בצירוף מילת החיבה "אבא", ועצם יכולתו לצחוק בתגובה לאתגר ואז להשיב על פי תפיסתו השמרנית מראה שזה אפשרי.

שיחה דומה בחברה המודרנית הייתה עשויה להתנהל כך:

בת: אמא, אני רוצה לדעת איך הייתה תקופת ההיריון, קשה או רגילה?
 אם: תקופת ההיריון הייתה יפה משום שעבדתי פחות והייתי יותר בבית בשקט עם עצמי.
 בת: ולאחר הלידה?
 אם: זאת הייתה תקופה נהדרת. אני זוכרת איך אבא ואני לא הפסקנו להתפעל מכל דבר חדש שעשית.

אבא נכנס.

בת: אבא, לפני שנולדתי רצית בן או בת?
 אבא: אומר לך את האמת, רציתי בן. אבל ברגע שנולדת זה כבר באמת לא היה חשוב.
 בת: למה?
 אבא: משום שנוצר הקשר שלי אתך, כאדם, ואז זה באמת כבר לא משנה.
 בת: אבל בכל זאת רצית יותר בן...
 אבא: כן, אבל אלו יותר דמיונות לפני שאתה יודע את מין הילוד. תמיד מעדיפים משהו אחד על פני האחר. אבל מעולם לא חשתי שאני מצטער שיש לי בת. תראי כמה אושר את גורמת לי! אז למה בן היה יותר טוב?

הבת מחייכת.

עמידה במטלה ההתפתחותית: האב מעניק לבתו תחושת חשיבות שתוביל אותה לעצמאות. עצם השיחה הפתוחה מעידה שהבת עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני ההורים מתפעלים מהבת. האם אומרת, "זאת הייתה תקופה נהדרת...לא הפסקנו להתפעל..." והאב אומר, "תראי כמה אושר את גורמת לי!"

תוצאות: האב האינדיבידואל ייטה להפוך את בתו למרכז, ועשוי לתת לה את הכוח להפוך אותו למאושר. היא לא בחירה שנייה שיכולה לגרום לו נחת בכך שתשרת אותו בעדינות. עצם קיומה עושה לו טוב ובכך היא מקבלת חיזוק נרקיסיסטי עוד לפני שעשתה דבר. מתקיים כאן היפוך – ההורים המודרניים שמים את הילד במרכז ואילו ההורים המסורתיים יציבו את עצמם, ובפרט את האב, במרכז. הצבת הילד במרכז מעבירה מסר דמוקרטי ראשון – דעתך חשובה. הצבת הילד במרכז והתפעלות מכל דבר חדש שהוא עושה – זחילה ראשונה, הליכה ראשונה, ציור חדש, מילה חדשה וכו' – אינה אלא התפעלות מיצירתו כבר בראשית חייו.

4. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבן, לא רק שמקבל עליו את הדין ומסכים להתחתן עם בחורה שהוא לא מעוניין בה, הוא גם מרגיע את אביו ומבקש שלא ידאג משום שהוא ימלא את דרישתו כלשונה. זו הזדהות מלאה עם הסמכות. על כן, הבן עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו ושומר בכך על אחדות המשפחה. סביר להניח שימשיך תמיד לראות את אביו כדמות סמכות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים מגלים כפייה ותוקפנות כלפי הבן. הוא מצדו מזדהה עם דרישתם תכנע להם. השפה המדוברת היא שפת הציווי ונעשה שימוש בשם יחס ("בני").

תוצאות: האם כנראה חשה אשמה על כך שבנה רעב ועל כן היא תוקפת אותו על כך שלא לקח אוכל אתו לעבודה ועל כך שהוא מתבייש לקחת אוכל מבן דודו. השלכת האשמה היא מידית ללא יכולת להכילה. כך נחסמת היכולת לבירור אובייקטיבי יותר של העובדות שנשארות לא ידועות בשיחה זו. זו עוד דוגמה לחדירת רגשות לאזור נטול הקונפליקטים באופן שלא מאפשר חשיבה לוגית, שלא לדבר על הצעת פתרונות. הבן גם הוא מגיב רגשית מתוך עלבון ואומר, "אמא, תפסיקי שטויות, אני לא צריך את האוכל של בן הדוד". למה לא לקח אוכל מהבית? מדוע לא ביקש מבן דודו? הכול נשאר סתום.

בהמשך מתברר שההורים קובעים לבנם עם מי יתחתן. כשמדובר בבנות, כפי שנראה, קביעות אלו חריפות אף יותר. הבן לא מנסה להתקומם. "בסדר אבא, אני לא יכול להתנגד לדבריך", הוא אומר. נראה שבמצב עניינים כזה הבן עצמו לא יודע בדיוק

מה הוא רוצה או שהוא לא נותן לדעתו משקל ורצינות יתר משום שדעתו נחוות בעיניו יותר כפנטזיה ורצון לא־מציאותי שאין להם יכולת להתממש. זאת ועוד, נראה שיש בבן חלק שמסכים עם עמדת האב כמי שיודע מה טוב בעבורו והוא משתף עם כך פעולה, לפחות באופן פסיבי. האב שם את עצמו ואת סמכותו במרכז כשהוא מנמק את הצורך של הבן להסכים בכך שהוא כבר הבטיח ("נתתי מילה לדודה") וכבר קבע בשביל בנו את התאריך למסיבת האירוסים. אילו היה לבן רצון עצמאי משלו, דבר שהיה מאפשר לו ליצור או להיות שותף פעיל בחברה דמוקרטית, הוא לא היה מתאים לחברה המסורתית שהוא חי בה. שם מצפים ממנו לוותר בתהליך ההתפתחות על רצון עצמאי כדי שיוכל להיות חלק מן המשפחה שהוא שייך לה. חשוב לזכור שהחוויה של הבן היא בדרך כלל חום ודאגה שמקרינה אליו הסביבה, תחושה שהוא מעריך ומוקיר, ולא חוויה של כפייה גם אם ברגע זה תחושותיו אינן ברורות. בסיום, האב דורש מבנו שלא יעשה בושות. האב חש שבנו הוא חלק ממנו והתנהגותו אינה עניין אישי שלו אלא תיזקף לזכותה או לחובתה של המשפחה. הבן מבין זאת ומבטיח ומרגיע את האב.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- בן: שלום אמא, שלום אבא.
 אמא: שלום י', איך היה בעבודה היום? אתה נראה עייף.
 בן: היה קשה, אני מאוד עייף ורוצה לאכול. אני רעב מאוד.
 אמא: אה... הצעתי לך שתיקח אוכל אתך אבל לא רצית.
 בן: אמא, עזבי שטויות, מה את עושה עניין מכלום.
 אמא: איך הולך עם החברה שלך? יש סיכוי שיצא מזה משהו?
 בן: אוי אמא, תיתני לאכול בשקט. את כזאת נודניקית. אל תהיי אמא פולנייה.
 אבא: אבל אנחנו פולנים ואנחנו כבר רוצים לראות אותך מסודר.
 בן: בסדר, אבא, גם אני רוצה לראות את עצמי מסודר אבל אתם לא עוזרים לי אלא מציקים לי.
 אבא: כל פעם שאנחנו שואלים אותך משהו אתה מרגיש כאילו מי יודע מה שאלנו. כאילו אנחנו לא סומכים עליך.
 בן: אתם באמת לא סומכים עלי.
 אמא: זה לא נכון. למה אתה אומר את זה? אנחנו בסך הכול דואגים לך.
 בן: טוב, הבנתי, יאללה, בואו נחליף נושא.

עמידה במטלה ההתפתחותית: לבן אין כל בעיה לעמוד על דעתו מול הוריו ועל כן הוא עומד במטלה המצופה ממנו בחברתו המודרנית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בולטת אסרטיביות של הבן מול נימוס של ההורים. כמו כן ההורים פונים אל בנם בשמו הפרטי.

תוצאות: גם האם המודרנית קופצת כשהיא שומעת שבנה היה רעב, כנראה מתוך

תחושת אשמה, אבל המשפט "אמרתי לך שתיקה אוכל..." של האם המסורתית הפך אצלה ל"הצעתי לך שתיקה אוכל...". פקודה לעומת הצעה, ציווי לעומת נימוס השומר על האזור נטול הקונפליקטים של הבחור שיוכל להחליט מה שנראה לו כנכון. על כן, הבן המודרני מגיב לעצם הבעיה ואומר שאין בעיה ואמו עושה עניין מכלום ("אמא, עזבי שטויות, מה את עושה עניין מכלום"), לעומת רעהו המסורתי, שהגיב מתוך עלבון ("...אני לא צריך את האוכל של בן הדוד") וחסם את האפשרות לבירור ענייני ולוגי. כך, מיקוד שליטה פנימי של האם מזמין מיקוד שליטה פנימי של הבן, ומיקוד שליטה חיצוני של האם מזמין מיקוד שליטה חיצוני של הבן. כששואלת האם בעדינות בנוגע לאפשרות של חתונה ("יש סיכוי שיצא מזה משהו?") עוצר אותה בנה לא כל כך בנימוס ("את כזאת נודניקית"). האב משיב בהומור שהם אכן פולנים ושהם רוצים לראות את בנם מסודר. במילים אחרות, הם רוצים לראות שלבנם יש ביטחון בחיים הכולל בין השאר חיי משפחה. ואולם רצונם מתרכז בטובת בנם כאדם נפרד, לעומת רצון האב המסורתי, שהתמקד בו, בהבטחתו לדודה, במחויבות של בנו שלא לבייש אותו וכו'. כעת הבן הודף גם את אביו ("אתם... מציקים לי"). האב מבקר את מה שנראה לו כהתנהגות מתגוננת של בנו, שלא מאפשר לשוחח על הנושא משום שאולי הוא חש שהוריו לא סומכים עליו. הבן מאשר שזו לא רק הרגשתו, אלא זו האמת, ושהם לא סומכים עליו. האם שוללת זאת, והבן מיד סוגר את הדיון באסרטיביות משום שאין לו עניין בו. מעניין להשוות את הוריו של הבחור המסורתי, שלא סומכים עליו משום שיעשה להם בושות, עם ההורים המודרניים, שלא סומכים על בנם שידע לכלכל את מעשיו לטובתו.

בשיחה זו ההורים אכן דואגים לילד ומנסים לשאול אותו ולחקור אותו על מעשיו ותוכניותיו אולם הם עושים זאת בנימוס והוא לא מהסס להדוף אותם. הוא משתדל שלא לפגוע בהם אבל לא יוצא מגדרו. הוא פשוט רוצה שיעזבו אותו וייתנו לו לנהל את חייו בשקט. אבל להם קשה החוסר מעורבות הזה. אנו רואים כמה הבן אסרטיבי וקנאי לעצמאותו ולא ייתן לאיש לחדור אליה ולהפר אותה. עצמאות זו תשרת אותו כחבר בחברה דמוקרטית שבה יוכל לבחור בחופשיות כפי שהוא בוחר ללא לחצים את בת זוגו.

5. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: אם הבת הבוגרת שונאת את חברתה יש לה בעיה, משום שבתהליך ההתפתחות מצופה ממנה שתשתלב בחברתה המסורתית. כנראה הסיבה לכך היא העובדה שהיא חיה בשני עולמות סותרים: בית אמה והאוניברסיטה. ואכן, הרבה משפחות מסורתיות לא ישלחו את בנותיהן לאוניברסיטה כדי שלא לחשוף אותן לדרך חיים מודרנית-מערבית. איך תישב הבת את הקונפליקט הבינ-תרבותי בעתיד, זאת איננו יודעים. נכון להיום היא בת עשרים ושתיים, היא גרה בבית אמה ובסופו של דבר גם מציינת לה. דומה שלאחר "אכילה מעץ הדעת" קשה לחזור

לאחר, והבת תקשה לציית לאמה כאילו היא לא מכירה אפשרויות אחרות.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: האם בסופו של דבר מצווה ואילו הבת נכנעת. האם אומרת לבת: "השכנים לא ירחמו עלינו, ובעצם עלי... האנשים לא ירחמו עלינו...". לדעת האם החברה תעודד *הזדהות* מוחלטת בין האם לבתה.

תוצאות: השליטה של החברה באם והשליטה של האם בבת ניכרת. אם חס וחלילה יקרה משהו, אומרת האם, הקורבן יהפוך לנאשם. שוב ההיפוך המוכר ביחס לחברה המודרנית – החזק הוא הצודק והחלש והפגוע הוא הנאשם. אנו מכירים מנגנון זה של "הזדהות עם התוקפן" בחברה מודרנית במקרים של בחורה גאנסת שחשה אשמה או ילד מוכה שחש שהמכות מגיעות לו. אבל בחברה מסורתית-קולקטיבית זוהי לעתים קרובות הנורמה. היפוך תפקידים זה הוא אחד הדברים שקשה ביותר לבני החברה המודרנית לקבל ובעניין זה הם ביקורתיים מאוד כלפי החברה המסורתית. הם אָמונים על כך שהחלש בדרך כלל הוא גם הצודק ואילו מופנית האמפתיה ומהחזק מצופה שיקבל אחריות. ואולם תהיה בכך משום תועלת לבני החברה המודרנית אם יבינו שבילדות המוקדמת כולנו הצדקנו את הורינו לא משום שחשבנו שהם צודקים, אלא משום שהם היו הגדולים והחזקים. כך שכולנו, לפחות פעם, "הזדהינו עם התוקפן".

האם, כפי שמסופר בהקדמה, שמרה על כבודה, כלומר הייתה מוטרדת ממה שיגידו, וכך היא מחנכת גם את בתה. תמיד לחשוב איך ייראו הדברים בעיניים של האחרים ולא בעיניה שלה. האם מפגינה מיקוד שליטה חיצוני כה חזק, עד שהיא עסוקה לא במה שתחוש הבת אם יקרה לה אסון (אונס למשל), אלא במה שתגיד הסביבה. התרופה היחידה לסבל של הפרט, לדידה של האם, אינו אמפתיה של הסביבה לאסון שקרה למשפחה או השתתפות בצער, אלא רחמים. ברחמים פרט אחד מזדהה עם סבלו של האחר וחש כאילו הוא עצמו עובר סבל זה. האמפתיה המודרנית השומרת על נפרדות ועצמאות של כל אחד מהצדדים הופכת בחברה המסורתית להזדהות מלאה עם האחר באופן שגם מבין אותו וגם מצדיק אותו באופן מוחלט. כך שהאפשרויות שהאם מכירה ומלמדת את בתה הן רחמים וחמלה – האפשרות המועדפת, או דחייה של הקורבן והטלת האשמה עליו. בשני המקרים ישנה הזדהות, פעם עם הקורבן (רחמים) ופעם עם התוקפן (האשמה). ברוב המקרים היכולת לאותה עמדת ביניים הנקראת אמפתיה אינה קיימת.

המטלה ההתפתחותית שרואה האם לנגד עיניה ואליה היא מנסה לחנך את בתה היא הכרת חוקי הסביבה ולא מימוש רצונה ועצמאותה. אבל לשאול באופן תדיר מה אחרים חושבים על מעשי זהו המתכון הבדוק לחיקוי ולא ליצירה. ולהתאים את דעותי תדיר לסביבה זהו המתכון הבטוח לשלטון טוטליטרי ולא דמוקרטי. וכל הוכחה במתמטיקה שלומד כל תלמיד בכיתה היא בלתי-תלויה בהסכמת הסמכות או הסביבה ובלחצה, אלא עומדת בפני עצמה ומאושרת על ידי הגיונו של הפרט. האם תוכל בת זו להתנתק מן הסביבה, איומה ולחציה ולתת רק להגיונה שלה את הבמה? זה לפחות מה שדורשת ממנה האוניברסיטה.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- בת: אמא, אני רוצה ללכת להביא את הספר מהחברה שלי.
אמא: עכשיו?! למה לא אמרת יותר מוקדם? כבר חושך.
בת: אבל אמא, אני זקוקה לספר הזה עכשיו כי אני צריכה להגיש עבודה למחר. עכשיו רק שמונה.
אמא: השעה שמונה אבל כבר חושך! ואת יודעת שלאחרונה קרו כל מיני מקרים בסביבה שלנו. אנו לא גרים בסביבה בטוחה.
בת: אבל אמא, זה יכול לקרות בכל מקום.
אמא: אמרתי לך לא, לא...
בת: טוב נו... את כל הזמן מפחדת עלי. אולי את קצת מגזימה!?

עמידה במטלה ההתפתחותית: מאחר שהבחורה בת עשרים ושתיים לא סביר שבחברה מודרנית אמה תקבע בעבודה אם תצא או לא. ייתכן שהבת תלוחית במידת מה, ייתכן שהסביבה אכן מסוכנת והבת מודעת לכך, לפחות חלקית. מכל מקום, אופי הוויכוח מראה שהבת עומדת באופן כללי במטלות ההתפתחותיות המצופות ממנה, לפחות בתחום החשיבה העצמאית.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת ואמה אסרטיביות במקום האמירה הקטועה, "אבל אמא א...!", של הבת המסורתית, הבת המודרנית מבטאת את דעתה באסרטיביות. "אבל אמא, זה יכול לקרות בכל מקום", היא אומרת.

תוצאות: בשיחה זו הסביבה בכלל לא מעורבת כגורם והשיקול "מה יגידו" לא משחק תפקיד. נותר רק השיקול של מידת הסכנה הקיימת, והאם והבת חלוקות בנוגע אליו. כשמוסר האיום הלא-ענייני מה תגיד הסביבה אפשר לפתח ויכוח לוגי, משום שאז ורק אז האזור נטול הקונפליקטים, האחראי לחשיבה המדעית, מתחיל לחיות. האם מנמקת את עמדתה בכך שקרו לאחרונה מקרים בסביבתם, ואלו הבת טוענת שזה אולי מקרה שהיה יכול להתרחש בכל מקום. הבת אמנם מקבלת את סמכות האם, אך אין הדבר מונע ממנה לבטא את דעתה באסרטיביות. זאת אולי הסיבה שהיא לא צריכה לכעוס, לבכות או לשנוא כבחורה המסורתית. היכולת להתבטא בחופשיות משחררת לפחות את מקצת הלחצים והיא ודאי מתאימה לחברה דמוקרטית.

6. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ההורים הפגינו עצמאות בחתונה. הם יכולים להתעלם ממי שהם מוצאים לנכון. ולבת אין קושי לבקר את הוריה. כך שכולם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים והבת, כולם אסרטיביים. ציפייה להתנצלות היא במסגרת נימוס. זו לא בקשת סליחה, מחילה או תחנונים הנפוצים בחברה המסורתית ומבטאים היעדר נפרדות רגשית. בבקשת סליחה לעתים על האחר לסלוח כדי שהבקשה

תתקבל. תחנונים זו ודאי פעולה שאמורה להפעיל את האחר. התנצלות לעומת זאת ממוקדת בעצמי, ובה הפרט מקבל אחריות על מעשיו.

תוצאות: האם מספרת שהיא ובעלה יכולים להתעלם ממישהו אחר כאילו הוא לא קיים. מין עמדה נפרדת ועצמאית שאינה כפופה לאיש. הם לא חייבים להיות נחמדים ולא מנומסים ובעיקר, הם יכולים להיות כועסים. לבת מצדה אין קושי לבקר את אמה ("לא יפה... נו, אמא, באמת"). והרי זאת בדיוק היכולת המאפשרת להם לעשות את השיקולים שלהם בלי להתחשב באחר. יכולת חיונית לחברה דמוקרטית, ליוצר השוקע בעצמו ומתעלם מסביבתו ולמדען המסתגר בחדרו ומתמודד עם הבעיה בעצמו.

שיחה דומה בחברה המסורתית הייתה יכולה להתפתח כך:

בת: ישבתם ליד ע'?

אמא: כן, למרות שזה לא מצא חן בעיני כל כך... אבל התביישתי לא לומר להם שלום.

בת: אהה...

אמא: לא יפה לא לדבר אתם למרות שאבא לא מדבר אתם.

בת: כן, אמא... זה קשה לפעמים.

עמידה במטלה ההתפתחותית: ההורים צייתו לנורמות ולא להרגשתם ובכך הם עמדו במטלה ההתפתחותית שמצופה מהם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: ההורים נכנעו לנורמות החברתיות. והבת הזדהתה עם הקושי של אמה (היא לפחות לא מראה כל סימן לחשיבה עצמאית). הבת משתלבת עם ההורים המשתלבים בחברה.

תוצאות: האם מונעת על ידי הבושה. בניגוד לאשמה, הבושה קיימת רק כשמישהו רואה אותך ועל כן היא ממוקדת באחר. האשמה היא רגש מופנם שהפרט נושא אתו לכל מקום ללא תלות בסביבה. במילים אחרות, בבושה הקונפליקט הוא בין-אישי ואילו באשמה הקונפליקט הוא תוך-אישי. ואכן, רגש הבושה מפותח ונפוץ יותר בחברה המסורתית מאשר בחברה המודרנית. האשמה, לעומת זאת, דומיננטית יותר בחברה מודרנית. בעצם הדבר שההורים מציינים לנורמות חיצוניות ומוותרים על הרגשתם ומתעלמים ממנה, הם פוגעים ביכולתם לקשר עם עצמם, כלומר פוגעים ביכולתם לקיים אינטרוספקציה ועל כן ליצור. המתרגמת המסורתית הפכה את מילות הביקורת של הבחורה המודרנית ("נו, אמא, באמת") ושמה בפי הבחורה המסורתית מילים שמביעות הזדהות עם אמה ("זה קשה לפעמים"). הזדהות היא ההפך מביקורת. וללא ביקורת אין מדע. משום שהביקורת מכילה בתוכה תמיד גם את האפשרות ההפוכה שיש לבדוק. וודאי ללא ביקורת אין דמוקרטיה, המושתתת על יכולת זו. ואולם המשפחה שמרה על הרמוניה עם הסביבה וגם בתוכה.

7. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: שני השכנים מדברים לא לגופה של הבעיה אלא לגופם

שלהם. הם לא מנתחים את הקושי שלהם ואינם מנסים לפתור אותו מתוך עמדה עצמאית, אלא עסוקים במהות הקשר שלהם. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית של חברתם, שמצפה מהם להיות קשובים לקשר עם האחר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בשיחה זו משחקים אלמנטים של *תוקפנות*, *כניעה והזדהות לסירוגין* בין השכנים. שכן א' נכנע כשהוא אומר, "מצדי, אני לא מפריע לי, תעשה מה שאתה רוצה". בהמשך הוא אומר, "תתבייש לך, אני מנסה להיות נחמד כל הזמן". הוא מספר על ניסיון להיות יחד ולהזדהות עם שכנו, אולם שכן ב' משיב בתוקפנות כשהוא אומר, "אתה כמו נחש, מבחוץ עדין ומבפנים ארסי". ברור שאין כאן עמדה אמפתית או אסרטיבית.

תוצאות: שכן א' פותח בתלונה שכנראה שמר זמן רב בלבו משום שהוא יודע לספר שהתרנגולות של שכנו מפריעות לו, הקול שלהן, הריח, הלכלוך והן גם אוכלות לו מהגינה. שכן ב' משיב, "אם אתה חושב כך אז הכלב שלך גם מפריע לי". כלומר, אם אני מפריע לך אז גם אתה מפריע לי. ואם אני לא מפריע לך אז גם אתה לא מפריע לי. שכן ב' לא משיב לשכן א' תשובה עניינית. הוא לא מנסה לברר מתי אכלו התרנגולות שלו מגינתו ואיך אפשר למנוע זאת, אם מותר לו לגדל תרנגולות בגינתו או אסור וכו'. הקשר הוא במרכז מפני שתלונת האחד גוררת את תלונת האחר. אם אתה מאשים אותי, אומר שכן ב', גם אני אאשים אותך. שכן א' משיב, "אני לא מתכוון לריב, אני מבקש ממך יפה, ומצדי, אני לא מפריע לי, תעשה מה שאתה רוצה". אדם מודרני היה אולי מתבייש לדבר כך משום שיש כאן לא רק שידור של חולשה, כי אם כניעה והשפלה. גם השכן המודרני, שלא רוצה לריב, אולי יאמר, "אני לא מתכוון לריב, אני מבקש ממך יפה". ואולם ההמשך, "מצדי, אני לא מפריע לי, תעשה מה שאתה רוצה", זה כבר עלבון לאינטליגנציה משום שלפני רגע הוא אמר שזה מפריע לו ושהוא לא מוכן ששכנו יעשה מה שהוא רוצה. שכן א' האומר זאת לא רק מחויב פחות לעקיבות לוגית, הוא גם מספר שהקשר עם שכן ב' חשוב לו עד כדי כך שהוא מוכן לסגת ללא תנאים בווייתור זה יש משום השפלה. רגש ההשפלה, כמו רגשות אחרים נעדרי נפרדות הממוקדים באחר (בושה, קנאה וכו'), בני התרבות המסורתית אמונים יותר על החיים בצלם. שכן א' מוכן להשפיל את עצמו בתשובתו. קרוב לוודאי שכן החברה המודרנית לא היה משפיל את עצמו משום שהדבר מנוגד לעצמאותו ולנפרדותו כאדם. במילים אחרות, שכן א' מתחנן ששכן ב' ישמור על קשר טוב אתו ועמדתו אינה חריגה בסביבתו המסורתית. אף על פי ששכן א' מתחנן שכן ב' מתקיף אותו. "אני חיכיתי ליום הזה. אתה כל הזמן יש לך טענות", הוא אומר. שוב, אין שום מילה על עצם העניין, אלא רק על אופיו הצפוי מראש של שכנו. עכשיו משיב שכן ב', "תתבייש לך, אני מנסה להיות נחמד כל הזמן". הוא מספר לשכנו כמה הוא מתאמץ למען הקשר המשותף שלהם וכמה הוא, השכן, דוחה אותו שוב ושוב. במונחים מסורתיים הוא מציב את הקשר במרכז, כמעט מבקש רחמים, באופן שיכול לעורר גם הערכה אצל פרטנר מסורתי האמון על צורת חשיבה זו. ואולם לא אצל השכן הזה ברגע הזה. במונחים

מודרניים הוא משפיל את עצמו בכך שהוא מחפש קשר וקרבה על אף הדחיות החוזרות ונשנות. שכן א' אומר לשכן ב' שעליו להתבייש משום שכולם רואים (כפי שקורה בבושה) כמה הוא, שכן א', מחפש קשר אתו וכמה הוא דוחה אותו. ואולם שכן ב' לא מתרצה. הוא שב ומתקיף את שכן א', המחפש קרבה, ואומר לו שהוא כמו נחש, מבחוק עדין ומבפנים ארסי. הוא אומר לו שהוא לא באמת מחפש קשר ולא באמת רוצה להיות נחמד אליו. הפעם שכן א' נפגע ומשיב מלחמה. "תחשוב טוב לפני שאתה מוציא את הלכלוך שלך מהפה", הוא אומר לשכנו. שכן א' חיפש אפוא קרבה אל שכן ב' לא באמצעות הסבר וחשיבה עצמאית, אלא באמצעות נחמדות. ואילו שכן ב' חש שהוא לא נחמד לחלוטין.

שכנים אלו ודאי לא הפעילו כלים של חשיבה לוגית ומדעית בוויכוח שלהם. הם הציבו את היחסים ביניהם במרכז. לא הייתה אמפתיה לצד השני ולא אסרטיביות בהצגת הטענות, תנאים הכרחיים לפיתוח חשיבה דמוקרטית.

שיחה דומה בין שני שכנים מודרניים הייתה יכולה להתפתח כך:

שכן א': התרנגולות שלך מאוד מפריעות לי. הן עושות רעש ולכלוך ולאחרונה גם החלו לאכול את הירק בגינה שלי.

שכן ב': אני מצטער, אבל מה אתה מציע שאעשה? גדר כבר שמת. לגבי הרעש אין לי מה לעשות.

שכן א': זה לא ענייני מה שתעשה. אני לא מוכן לסבול את הרעש והריח הזה. שכן ב': זה גם לא ענייני מה שאתה מרגיש. מותר לי לגדל תרנגולות כאן וזהו. שכן א': אני לא בטוח שמותר לך לגדל ללא גדר סגורה כך שלא יגיעו לירק שלי ואני גם לא בטוח שאני צריך לסבול את כל הרעש והלכלוך שלהן. אולי תכסה את הכלוב שלהן בלילה אז הן לא יעירו אותי בבוקר.

שכן ב': אני לא יכול כל לילה להתחיל להתעסק עם הכלוב שלהן. זה יותר מדי עבודה בשבילי.

שכן א': אבל אין בררה אחרת.

שכן ב': אין לי פתרון בשבילך (הולך בכעס).

עמידה במטלה ההתפתחותית: כל שכן מציג את עמדתו בעצמאות ועל כן שניהם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני השכנים אסרטיביים בעמדתם. בתחילה שכן ב' עוד שומר על נימוס ואמפתיה, כלפי שכן א' ("אני מצטער, אבל מה אתה מציע שאעשה?").

תוצאות: גם שני שכנים אלו מסיימים את השיחה בריב, אולם בדרך שונה לחלוטין. שכן ב' פותח בהתנצלות ושואל את שכן א' אם יש לו הצעה לפתרון משום שחוק מבניית גדר, דבר שכבר עשה, אין לו פתרון לבעיה. שכן ב' מחפש אפוא פתרון לבעיה

ולא קשר עם השכן. שכן א' משיב בנפרדות ברורה. הוא אומר שהפתרון לא צריך להעסיק אותו אלא את שכנו משום שהוא לא מוכן להיות כך. שכן ב' נפגע כנראה ומשיב שזה גם לא עניינו שלו משום שעל פי החוק מותר לו לגדל תרנגולות בגינתו. הוא אמנם מגיב לקשר, כלומר לפגיעה, אבל הוא מנמק את עמדתו. שכן א' חולק עליו ואומר שאינו בטוח שעל פי חוק מותר לו. עכשיו הוא מוכן להציע פתרון, ששכנו יכסה בלילה את הכלוב. שכן ב' חושב שזה רעיון לא טוב מבחינתו. שכן א' טוען שאין בררה אחרת. ואז פורש שכן ב' בכעס ואומר שאין לו פתרון. כלומר, הוא לא חש מחויבות לפתור את בעיותיו של שכנו, שנראות בעיניו לא סבירות.

בשיחה זו היו הרבה כעסים, סמויים וגלויים, אולם כללי העצמאות, הנפרדות והחשיבה הלוגית נשמרו. השכנים היו מחויבים למבנה של שיחה שבמרכזו לא הקשר שלהם, כי אם פתרון הבעיה. שכנים אלו בשלים לחשיבה מדעית. בעצם האמירה "אין לי פתרון" ברור ששני הצדדים מחפשים פתרון וישמחו לפתרון יצירתי שייתכן שיעלה בעתיד. הצעות חדשות לפתרון הבעיה, אם ייראו מתקבלות על הדעת, יתקבלו בברכה. בחברה המסורתית העלאת רעיונות יצירתיים יכולה להיתפס כהתנשאות של הפרט שחושב את עצמו אלוהים ולא מכוון לעיקר, לקשר. כך שגם פוטנציאל ליצירתיות יש כאן. וכמו בדמוקרטיה המשתתפים לא חייבים להסכים. אבל אז הם מסכימים שלא להסכים בתוך מבנה ברור ומוגדר של חשיבה לוגית ששני הצדדים מסכימים עליו.

8. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: שלושת החברים מציבים את הקשר שלהם במרכז, לטוב ולרע. השאלה הקריטית היא אם החבר התכוון להעליב או לא. בני החברה המודרנית קרוב לוודאי שלא יתעסקו כה באינטנסיביות בשאלה זו, אלא יתמקדו בתוכן היחסים והחברות. שלושת החברים עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם גם משום שהם מנסים למצוא פתרון קבוצתי לבעיה באמצעות שכנועים, קואליציות ואופוזיציות ולא פתרון אישי.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: החברים נעים בין ניסיון להזדהות ובין דחייה הדדית. אין כאן אמפתיה לאחר, כלומר אין יכולת להבין את האחר ועם זאת לא להסכים אתו. למשל, "אם תוסיף עוד מילה אני אעזוב גם אותך". במילים אחרות, או שאתה אתי או שאתה נגדי.

תוצאות: מתברר שמילה או משפט יכולים להשפיע באופן דרסטי על חברות. תפקיד החברות הוא אפוא לספק חוויה טובה של כבוד והיא תלויה פחות באישיותו של החבר. התייחסותו של החבר הפוגע מקבלת את "ערך האמת" יותר מכל היכרותו של החבר הפגוע עם חברו ועם עצמו. הוא לא יכול לומר מה שיגיד לעצמו בדרך כלל אדם מודרני, "שיגיד מה שהוא רוצה, מה אכפת לי", או, "אני מכיר אותו ואת אישיותו [של חברי הפוגע] וזה קובע יותר ממילה זו או אחרת". כך האזור נטול הקונפליקטים של

החבר הפגוע, האמור להכיר את האמת שלו בדרך ההתבוננות הפנימית, נשאר ללא שימוש וההזנה באה בעיקר מבחוץ. כאן נכנס לתמונה החבר השלישי, שמקבל אחריות על הסכסוך בין שני חבריו ומנסה לפשר ביניהם. הוא לא אומר שזה עניינם ושהם ילדים גדולים שיכולים להסתדר לבד. החבר המתווך מנסה לשכנע את החבר הנעלב שגם חברם סלח להם על טעות דומה פעמים מספר בעבר. דרישה זו לסימטריה, שמקובלת בחשיבה המסורתית, אומרת שעל הפרט להתנהג במיקוד שליטה חיצוני כפי שחברו מתנהג. החבר גם מדגיש את הדיוק שבסימטריה ("באותו מצב ובאותה טעות"). החבר המתווך מנסה לדבר במונחים של "תסלח לו", "תן לו עוד הזדמנות" ולא למשל "תבקש ממנו להתנצל", "תראה אם הוא ימשיך בדרך זו" ועוד. הראשונים מעלים תחושות מחילה ורחמים ואילו האחרונים מעידים שהפוגע מקבל אחריות על מעשיו. החבר המתווך גם מזכיר לחברו הפגוע, "הוא חבר שלנו הרבה שנים וזה לא שווה לנתק קשר". הוא לא אומר לו, "הוא חבר שלך...". החברות היא יותר עניין קבוצתי מאישי, והריב שלכם, אומר החבר המתווך, גם קשור אלי. החבר הנעלב אומר, "אם תוסיף עוד מילה אני אעזוב גם אותך". אם תפקידו של האזור נטול הקונפליקטים לשמור על נייטרליות בעניינים למיניהם ולעצור חזית רגשות לא-רלבנטיים, עתה לא מסוגל החבר הפגוע לחוות את המתווך כנייטרלי. בכך איבד החבר הפגוע את אופציית התיווך, שיתרונה הוא שזהו אזור נטול קונפליקטים בעבור היריבים ועל כן הם מסוגלים להפיק ממנו תועלת. או שאתה אתי או שאתה נגדי, אומר החבר הפגוע למתווך. אין לך עוד אפשרות. לנוכח הלחץ הזה מאבד גם המתווך את הנייטרליות שלו ואומר, "אז אתה באמת לא בסדר ולא הוא". הוא היה יכול כמובן שלא לשחק על פי הכללים של חברו הפגוע ולהישאר בעמדה נייטרלית, כלומר לשמור על אמפתיה לשני הצדדים, להבין את שניהם ולא דווקא לחפש מי צודק ולא להזדהות עם אחד הצדדים. ואולם בחברה שבה אמפתיה אינה אפשרות מוכרת ומתורגלת דבר זה קשה לביצוע. המתווך עדיין לא מוותר וחש שהסכסוך ביניהם הוא עניינו הישיר. הוא פונה אל החבר הפגוע, וזה מסביר שאינו רוצה לבקש סליחה גם משום שחבר טוב לא מחכה להזדמנות להכשיל את חברו. שוב, הסבר שממוקד באחר ולא בעצמי. בן התרבות המודרנית עשוי לומר, "אם נפגעת אני מתנצל משום שלא התכוונתי". הוא ידבר על חלקו ותו לא. בדרך כלל לא ינמק את התנהגותו כקשורה בעיקרה לאחר אלא לעצמו.

בדמוקרטיה שומר כל אחד על עצמאותו ומבטא את דעתו בחופשיות. דמוקרטיה לא תסבול אמירה כמו, "אם אתה לא אתי אז אתה נגדי", כפי שאמר במילים אחרות החבר הפגוע. לאחר ישנה דעתו שלו, ובין בעד לנגד יש מרחב גדול. משטרים לא דמוקרטיים חווים את האזרחים כך – או שהם בעד השלטון או שהם אויבי המשטר. כשנאמנות היא שם המשחק ודאי שאין מקום לרעיונות חדשים ולנוסחאות אחרות שקיומם נובע מהאזור נטול הקונפליקטים, שאינו נדרש לנאמנות אלא לחופש. ואכן, חברים אלו לא הגיעו בכלל לשלב הוויכוח הדמוקרטי שבו עומדים שני הנצים זה מול זה ומסבירים זה לזה את מחשבותיהם ותחושותיהם.

שיחה דומה בחברה מודרנית הייתה עשויה להתפתח כך:

י' ח' וש' שוחחו על כדורגל. י' וח' בקיאים במשחקי הליגה והשחקנים, ואילו ש' אינו מצוי כל כך בנושא. עיקר השיחה התנהלה בין י' לח'. ש' התערב בשיחת חבריו מפעם לפעם וחיווה את דעתו. י' אמר לו, "תשתוק, אתה ממילא לא מבין", כמה פעמים. לאחר השיחה סיפר ש' לח' שהוא ממש נעלב מי'. "אז מה אם אני מבין פחות ממנו", טען, "זה אומר שאסור לי לומר את דעתי? גם אני לא שופט אותו על השטויות שהוא מדבר בשיעור היסטוריה משום שלא קרא את החומר. להפך, אני עוזר לו ומסביר לו ולא צוחק עליו". ח' הציע לש' לשוחח על כך עם י' ולומר לי' את מה שהוא אמר לו. ואכן, ש' ניגש אל י' ואמר לו שהוא נפגע מדבריו ומהתייחסותו. "אבל אתה באמת כל פעם מתערב בשיחות על כדורגל מבלי שאתה מבין דבר", חזר וטען י'. "וגם אתה מדבר שטויות בשיעור היסטוריה ואני לא מגיב כך", חזר ואמר ש'. "זה לא אותו דבר", טען י'. "אלו שיחות שלי ושל ח' ואל תתערב. בשיעור זה דבר אחר". "אני דווקא חושב שזה בדיוק אותו דבר", אמר ש', הפעם בכעס. "ואני אתנהג אליך בדיוק כמו שאתה מתנהג אלי".

עמידה במטלה ההתפתחותית: החברים מגסים לפתור את הבעיה ללא מתווך ומציגים את עמדתם ואת רגשותיהם באופן עצמאי. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: החברים אסרטיביים ואומרים זה לזה את מה שיש להם לומר. ח', שהוא כנראה אמפתי לשניהם, לא מחווה את דעתו ושולח אותם לפתור את הבעיה בעצמם.

תוצאות: ש' מדבר על העלבון שלו בגלוי. זוהי האמת הפנימית שלו. הוא לא מכחיש את העובדה שהוא יודע פחות מי', גם זו האמת הפנימית שלו. ואולם הוא מוחה על התייחסותו המעליבה של י'. לחיזוק טענתו הוא מביא דוגמה שמראה שהוא אינו מתנהג כך עם י' במצבים דומים. אנו מתרשמים שיש סדר. יש עובדות שאי-אפשר לחלוק עליהן. יש רגשות שאפשר לדון בהם, ויש השוואות שאפשר לערוך. ח' לא רוצה לקחת את תפקיד המתווך, אם משום שהוא חש שזה לא עניינו ואם משום שהוא חש שהם ייטיבו להסתדר בלעדיו מאשר אתו. שתי אפשרויות אלו ממוקדות בעצמי. הוא ודאי שונה מרעהו המסורתי, שהתייחס לסכסוך חבריו כאילו היה סכסוכו שלו. תשובתו של י' שוב מעליבה את ש'. האם הוא עושה זאת בכוונה? האם הוא פשוט מאוד כועס משום שכדורגל אצלו הוא דבר מאוד טעון ורגיש? לא ברור. ש' השיב לו שגם הוא מדבר שטויות בשיעור היסטוריה, וי' טען שזה לא אותו דבר – שיחה אישית ושיעור בכיתה. י' סיפק נימוק הגיוני. לדידו, ההשוואה של ש' אינה תקפה. ש' השיב שההשוואה תקפה משום שמדובר בהתנהגות מעליבה מול התנהגות מעליבה ומעתה הוא ידע איך להתנהג עם חברו. על אף הכעס והאי-הסכמה המבנה הלוגי נשמר. היה אפשר להוסיף או

להמציא נימוקים, אולם הכללים המחייבים נשמרו, והנימוקים היו בדרך כלל ממוקדים בעצמי ולא באחר. למשל, 'י' היה יכול להציע לש' שישוחח אתו בנפרד על כדורגל אם הוא רוצה אבל ייתן לו ולח' לשוחח באין מפריע. ש' היה יכול לומר לו שיש לו רעיון אחר. שאם 'י' רוצה לשוחח עם ח' על כדורגל שלא יעשו זאת לידו וכו'. רעיונות יצירתיים אלו ליישוב הסכסוך וגם נימוקיהם של הנצים הבאים מתוך האזור נטול הקונפליקטים מעידים על יכולת לחשיבה מדעית ויצירתית וכמובן על יכולת דמוקרטית לטעון ולהתווכח על פי כללים מוסכמים.

9. שיחה זו היא מהחברה המסורתית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: השיחה נסבה על הקשר בין בני הזוג. בתחילה עולה השאלה מי נותן יותר למשפחה, לאחר מכן מי נותן יותר זה לזה, והשיחה מסתיימת בהצהרות הדדיות של הערכה ואהבה. על כן בני הזוג עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם ושומרים על אחדות המשפחה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: בתחילת השיחה הבעל והאישה, כל אחד מהם מצפה שהאחר יזדהה, אתו משום שלטענתם הם מזדהים עם המשפחה ועושים למענה הכול. ואולם הם מספרים שלפי הרגשתם הם מקבלים מהאחר לא הזדהות אלא דחייה ("אתה לא מתייחס אלי"). כיוון השיחה מתהפך כשהאישה מצהירה, "אני חיה ומקדישה את זמני לך ולהם". היא מזדהה לגמרי עם המשפחה. השיחה מסתיימת בתחושת הזדהות הדדית ובהצהרה שאין מקום לוויכוחים. בעמדה אמפתית אפשר להתווכח ולא להסכים עם האחר, לא כן בהזדהות. כמו כן הבעל קורא לאשתו לא בשמה הפרטי, אלא בשם היחס "אשתי".

תוצאות: הפתיחה של האישה היא אמירה מקובלת גם בחברה מודרנית. האישה מתלוננת על כך שבעלה לא עוזר לה מספיק בבית. הבעל משיב שהוא עובד קשה לא בשבילו, אלא בשביל המשפחה. זו כבר אמירה שלא תישמע לעתים קרובות בחברה מודרנית. שם מצופה מהאדם שילך לעבודה לפחות גם בשבילו אם לא רק בשבילו. ואולם לא מצופה מן הפרט המודרני שיקדיש את חייו לאחר. במקרה זה הבעל גאה בכך שכל עיסוקו הוא לא למען מימוש עצמי, אלא לטובת המשפחה. האישה לא מתפעלת מכך ואומרת לו שכולם עובדים אבל הוא לא מתייחס אליה ואל הילדים. היא לא חשה את ההזדהות שהוא מדבר עליה אלא דחייה. הבעל מגיב בהיפוך המקובל בחברה המסורתית משום שהוא ממוקד באחר. כלומר, אם את מאשימה אותי אז כנראה את אשמה ("מה את אומרת?! את זאת שלא מתייחסת אלי ומקדישה את זמני לילדים"). על תלונת אשתו בנוגע ליחסו אל הילדים הוא אומר שהבעיה היא לא שהוא לא משקיע בהם, אלא שאשתו משקיעה בהם יותר מדי על חשבונם. לדידו של האב הוא צריך להיות במרכז ולזכות בטיפול של אשתו יותר מילדיו. אשתו שוללת את דבריו ומוסיפה הצהרה, "אני חיה ומקדישה את זמני לך ולהם". שוב, אישה מודרנית לא

הייתה גאה בהצהרה זו כאישה מסורתית. מצופה ממנה, ולו במעט, שתממש את עצמה ולא תקדיש את חייה לאחרים. אבל הפעם בא הגמול מן הבעל: "אני מעריך את זה, אשתי היקרה. מה דעתך לצאת...". כשהיא מזדהה אתו לגמרי ומקדישה את חייה למענו הוא חש אליה הערכה ומציע לה פיצוי. לדידו, היא אשתו ולא אדם נפרד שאמור לממש את עצמו. האישה מעלימה את כל תלונותיה כהרף עין ומכריזה שדי לוויוכוחים. לדידם, דעות שונות או ויכוחים אינם לגיטימיים משום שהם פוגעים בתהליך ההזדהות. האפשרות להבין את האחר שקשה לו אך לא להסכים אתו בעניינים מסוימים, כלומר אמפתיה, לא קיימת. הזדהות או דחייה, אלו האפשרויות. אז מצהירה אשתו הצהרת אהבה עזה. ובעלה משיב לה לא בהצהרת אהבה נגדית, אלא בכך שהוא אוהב לשמוע משפטים כאלו. אם כן, לדידו, תפקיד האישה הוא להיות חלק בלתי־נפרד ממנו, אשתו, ולפנק אותו. והוא מעריך אותה על כך, כלומר מעניק לה ציון חיובי. הזדהות עם האחר אינה דורשת סימטריה ביחסים משום שכל צד מזדהה עם תפקידו. מעניין גם לשים לב למעבר המהיר מעימות לאהבה. מאחר שהקשר הוא במרכז ולא טענות יציבות ומנומקות מתוך האזור נטול הקונפליקטים, המעברים הרגשיים מדחייה להזדהות מלאה יכולים להיות מהירים מאוד. ויכוחים הם "סתם", טוענת האישה ומכריזה, "די לוויוכוחים", כאילו כל מה שאמרה עד עתה ניתן למחיקה בקלות. ואז הקשר הופך להיות האמת ולא הסוגיה אם בעלה עוזר לה בבית ובאיזו מידה. הדין, שהחל בטענותיה של האישה שבעלה אינו עוזר לה מספיק, הסתיים בכך שהיא שוב דואגת לו ומפנקת אותו. הקדשת חיי הפרט למען האחר אינם מתכון מעודד לחברה דמוקרטית שבה מצופה שהפרט יבחר את מה שמתאים לו. לא הייתה כאן יכולת לפתח ויכוח ענייני ואסרטיבי בין בני הזוג כך שגם חשיבה לוגית ומדעית לא הוצגה. וודאי שבני הזוג לא הגיעו לשלב הרעיונות היצירתיים שהיו עשויים לעזור להם להיטיב ולפתור את בעיית חלוקת הנטל.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המודרנית כך:

- אישה: אין לי כוח יותר. אף אחד בבית לא עוזר לי. הכול אני עושה לבד.
בעל: תגידי איזה עזרה את רוצה. במה לעזור לך?
אישה: זה לא חד־פעמי, אני מדברת על בדרך כלל. אתה בכלל לא שותף.
בעל: זה נכון שאת עושה יותר בדברים מסוימים אבל אני עושה יותר בדברים אחרים.
אישה: הו, את המשפט הזה כבר שמענו.
בעל: את רוצה להגיד לי במה את צריכה עזרה?
אישה: תסדר את הבלגן בכיור.
בעל: בסדר. מעתה אני אהיה אחראי על הכלים.
אישה: כמו שאמרת כבר כמה פעמים.
בעל: (נאנח) אז מה אם את מזכירה לי מדי פעם.
אישה: לא רוצה להזכיר. תזכור לבד. זה עניינך בדיוק כמו שזה ענייני.

עמידה במטלה ההתפתחותית: בוויכוח הזה שני בני הזוג עצמאים ומבטאים את דעתם בבהירות. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני בני הזוג אסרטיביים. דומה שהבעל מבין את טענות אשתו ואמפטי אליה.

תוצאות: האישה פותחת בתלונה על שלא עוזרים לה בבית. הבעל ענייני, שואל במה לעזור. אשתו מאשימה אותו בכך שהוא רוצה לפתור את הבעיה הנקודתית ולא את הבעיה העקרונית. הבעל מתגונן וטוען שבסך הכול הוא לא עושה פחות מאשתו. האישה משיבה שאת הטענה הזאת היא כבר מכירה וכנראה כבר דנו בה והיא אינה מקבלת קביעה זו. הבעל שוב מנסה לפתור את הבעיה הנוכחית. הוא כנראה כבר התיימש מלפתור את הבעיה העקרונית הנוגעת לחלוקת התפקידים והעבודה בבית. האישה מסתפקת בפתרון נקודתי ושולחת את הבעל לסדר את הכיור. הבעל מבין שאשתו מצפה ממנו שיאמר משהו כללי ומחייב יותר באשר לתפקידיו בבית ועל כן הוא מתחייב מעתה לקבל אחריות על הכלים. אשתו טוענת שכבר הבטיח זאת בעבר ולא קיים. הבעל מבקש שתזכיר לו עניין זה אבל היא חושבת שלא מתפקידה להזכיר לו משום שזה צריך להיות עניין משותף של שניהם.

לדיון הזה מבנה לוגי ברור ומוגדר. הוא עוסק בפתרון בעיות ואינו שונה מפתרון של כל בעיה לוגית הכוללת הסקת מסקנות נכונה, הבחנה בין פרט לכלל, הרחבת תחומי ההשוואה לנושאים אחרים ולעבר, הפרדה בין טפל לעיקר וניסוח העיקרון המנחה – שותפות. לבני הזוג המסורתיים שיחה זו עשויה להיראות קרה ומרוחקת. בעיניהם של בני הזוג המודרניים הדו־שיח המסורתי הוא תלתי ולא שווינוי. בני הזוג המודרניים הפעילו כלים של חשיבה מדעית, ועל כן הם בשלים לחשיבה זו. בהזדמנות אחרת הם גם יוכלו להעלות רעיונות יצירתיים ליישוב המחלוקת. למשל, חלוקת עבודה למיניהן ששניהם יהיו יותר מרוצים מהן, משום שיתכן שהאחד מעדיף מטלה מסוימת ואילו לרעהו העדפות אחרות. וכמובן שיחתם שיקפה חשיבה דמוקרטית שבה כל אחד עומד על דעתו ואומר את שלו ועם זאת שניהם עדיין ערים למטרה המשותפת שלשמה קיים הדיון. הפתרון המסורתי למחלוקת היה באמצעות קרבה והזדהות שמקורן ברגש ולא באזור נטול הקונפליקטים. ואילו הפתרון המודרני אם יושג יהיה מבוסס על משא ומתן אמפטי לצורכי האחר שישתמש בכישורים לוגיים ויצירתיים שמקורם באזור נטול הקונפליקטים.

10. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: חברה א' היא עצמאית, חזקה, מנסה להתמודד בכוחות עצמה ועל כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: חברה ב' אמפית לחברה א' באופן ההקשבה. חברה א' אסרטיבית בניסיונה להתמודד ולפתור את בעיותיה. כשחברה ב' אומרת

לחברה א' על כוחותיה, "כנראה הם קיימים בתוכך", היא מגלה מידה של התפעלות. תוצאות: חברה א' פותחת במונולוג ארוך על עצמה. היא לא מתקשה לדבר על עצמה, על מחשבותיה ורגשותיה. דומה שהיא בת בית בעולמה הפנימי ולא זרה בו. היא מקבלת אחריות על קשייה כשהיא אומרת בין השאר על הזוגיות החסרה לה, "לי בטוח יש חלק בזה". היא גם מקבלת אחריות בכך שהיא לומדת כדי שבעתיד ישתפר מצבה הכלכלי. והיא גם מתמודדת בחיי היומיום באופן אקטיבי עם הקושי הכלכלי בכך שהיא חושבת איך להפחית הוצאות. חברה א' מתבוננת לתוך עצמה, בעצמה וברגשותיה, וכך היא יכולה להיות אובייקטיבית יותר ומחוברת יותר לאזור נטול הקונפליקטים שלה. המודעות הרגשית היא שמגדילה את חופש הבחירה של הפרט, משום שהיא מונעת מן הפרט להיות מוגע על ידי רגשות לא-רלבנטיים. עתה, כשרגשותיו פרושים לפניו, הוא יכול להחליט מה ענייניו ומה לא ולכלכל את מעשיו בהתאם. באופן זה טיפול פסיכולוגי מגדיל את האזור נטול הקונפליקטים של הפרט משום שעכשיו הפרט מודע לנטיותיו ויכול לשפוט אם הן ממין העניין או שלא ממין העניין. כך שיכולת אינטרוספקטיבית היא תנאי הכרחי ליכולת הפרט להיות בן בית באזור נטול הקונפליקטים שלו.

חברה ב' מקשיבה יפה, שואלת את חברה א' שאלות שמעודדות אותה לספר את חווייתה הפנימית ונמצאת בעיקר בעמדה של הקשבה שכנראה נותנת לחברה א' הרגשה טובה. ואכן, חברה א' רומזת על כך בשיחה כשהיא אומרת, "חברים טובים עוזרים לי". בהמשך חברה א' מדברת על תחושות של ייאוש ודיכאון, הנפוצות יותר במערב המודרני משום שרגשות אלו מכוונים פנימה ולא החוצה. חברה א' מספרת כיצד היא מתמודדת לאורך השנים עם בעיותיה בכוחותיה שלה מתוך תחושה חזקה של בדידות. לעתים חברים עוזרים אך ברור שהיא העיקר. לא, אין לה זמן להתעסקויות רגשיות מיותרות משום שהיא צריכה כנראה לתפקד. ואולם שיחה זו מדגימה יותר מכול את יכולתה ללכת פנימה. בסיום חברתה מחמיאה לה על כוחותיה.

ואולם יכולת אינטרוספקטיבית זו חיונית לחברה דמוקרטית. חופש הפרט וזכויותיו מתחילים מבפנים, מיכולתו להעניק לעצמו חופש זה, מתוך יכולתו להיות בקשר עם האזור נטול הקונפליקטים בתוכו. רק אחרי שהעניק לעצמו את חופש הבחירה יכול הפרט להעניק לאחר חופש כזה משום שאת האחר הוא ימצא בתוך עצמו. ילד, נוהגים פסיכולוגים לומר, צריך קודם כול לקבל ורק אחר כך הוא יכול לתת. לולא היה לחברה א' החופש שיש לה היא הייתה מגיבה לגירוים ללא מודעות, מתנהגת יותר מאשר חווה. ברגע זה נפגמה יכולתה להיות שותפה לחברה דמוקרטית המחייבת אותה להשמיע את קולה האמתי מתוך רצונה החופשי. ללא יכולת למבט פנימה אין אפוא קיום לדמוקרטיה. ואולם המחיר הוא תחושת בדידות שנפוצה בעולם המודרני ואותה ממעטים להכיר בני העולם המסורתי, משום שהליכה פנימה מכילה בתוכה אלמנט של בדידות ואילו הליכה החוצה מצמקת מטבע הדברים תחושה זו.

שיחה דומה בחברה המסורתית הייתה יכולה להתפתח כך:

חבר א': אני כל כך מודאג מהלימודים שלי, אני מרגיש עומס רב. אבל יש עוד דבר שמדאיג אותי.

חבר ב': מה עוד מדאיג אותך?
חבר א': מדאיג אותי שחסר לי כסף. כל הזמן אני חושב על הכסף.
חבר ב': אולי תחשוב על פתרון, לצאת ולעבוד, כלומר לחפש עבודה.
חבר א': אני חושב על עבודה אבל אני לומד כדי שמצבי בעתיד לא יהיה אותו דבר.
חבר ב': איך אתה מרגיש בדאגה הזאת?
חבר א': אני מרגיש כעס, דיכאון, חוסר שמחה וחולשה מכל הצדדים.
חבר ב': מי מעודד אותך?
חבר א': הקרובים והחברים עוזרים לי.
חבר ב': איך אתה עוזר לעצמך?
חבר א': אני כל הזמן עוזר לעצמי, פותר בעיות, אני בעל אחריות, אחראי מאוד על עצמי.

עמידה במטלה ההתפתחותית: חבר ב' מציע לחבר א' פתרון, וחבר א' מספר שמי שעוזר לו הם חבריו, כך שהקשר הוא במרכז. האמירה, "אני כל הזמן עוזר לעצמי... אני בעל אחריות...", נשמעת יותר כהצהרת שוויץ של חבר א' לחבר ב' הממוקדת באחר ולא כעמדה עצמאית אמיתית. בשיחה זו, כמו במקרים אחרים, צריכים להקשיב לא רק למילים, אלא גם למנגינה. השיחה עשויה להישמע לא טבעית משום שאכן אין זה טבעי לבן התרבות המסורתית להישאל שאלות מסוג זה המפנות אותו פנימה לכיוון של מיקוד שליטה פנימי ועצמאות חשיבתית ולא החוצה, לכיוון של מיקוד שליטה חיצוני ותלות באחר.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: חבר א' מספר שהחברים עוזרים לו. ואכן, חבר ב' לא מסתפק באימוץ עמדה אמפתית, הוא מציע לו בפועל הצעות ובכך הוא מזדהה עם חברו.

תוצאות: דומה שהמתרגם המסורתי, על פי ההנחיה, פתח בטקסט המודרני משום שהצהרה "אני כל כך מודאג מהלימודים שלי" היא מכוונת פנימה וסביר שלא הייתה נאמרת בדרך כלל בחברה המסורתית. חבר א', כמו חברה א' מהדוגמה המודרנית לעיל, מונה את שתי דאגותיו – לימודים וכסף. ואולם בניגוד לחברה ב' המודרנית, חבר ב' המסורתי מיד משיא לחברו חבר א' עצה. חברה ב' הקשיבה ארוכות מבלי לתת עצות. חברה א' יכלה לחיות את עולמה הפנימי ולספר עליו בעוד חברה ב' מקשיבה. השיחה של חבר א' וחבר ב' הרבה יותר קצרה מהשיחה המודרנית, משום היעדר היכרותו של חבר א' עם עולמו הפנימי והיעדר היכולת והתרגול של חבר ב' להקשיב לעולם הפנימי של חברו. שאלותיו קצרות וממוקדות יותר, סגורות יותר, ועל כן פחות מזמינות את חברו לספר על עצמו. האמירה, "אני מרגיש כעס, דיכאון, חוסר שמחה וחולשה מכל הצדדים", המשתמשת במילה "מרגיש", יש בה הליכה פנימה, משום ש"אני מרגיש כעס" שונה מאוד מ"אני כועס". שימוש ב"אני מרגיש..." מקובל בדרך

כלל בחברה מודרנית. ואכן, המתרגם המסורתי נצמד לטקסט המודרני לפרטיו (למשל, הסיבה שבגללה הוא לומד וכו'). ואולם ההבדל מתגלה מיד לאחר מכן. חברה א' מגלה במהלך השיחה שעיקר כוחה בא לה מבפנים, ואילו חבר א' מקבל את עיקר עזרתו מחבריו. וכשהוא נשאל, "איך אתה עוזר לעצמך?" הוא משיב תשובה שאדם מודרני בדרך כלל לא ישיב, "אני כל הזמן עוזר לעצמי, פותר בעיות, אני בעל אחריות, אחראי מאוד על עצמי", משום שאדם מודרני נוטה לקבל אחריות על עצמו באופן טבעי ואין לו צורך לנופף ולהשוויץ בזה. שוויץ, כפי שנאמר, הוא ניסיון להרשים את האחר ועל כן זוהי מניפולציה בעלת מיקוד שליטה חיצוני.

כפי שנאמר, תנאי הכרחי לקיומה של חברה דמוקרטית הוא שלחבריה תהיה קודם לכן דמוקרטיה פנימית. דמוקרטיה פנימית אינה אלא יכולת לאינטרוספקציה, התלבטות ומגע עם העולם הפנימי. שם, בעולם ההוא, הם יכולים להקשיב לקולות למיניהם עוד טרם יאזינו להם בחוץ. שם, בעולם ההוא, הם ייתנו מקום לקולות שונים לפני שיקבלו החלטה. או אז הם יתפנו לצאת החוצה אל עולם המציאות ויוכלו לתת מקום לדעות אחרות. ברור שחבר א' וחבר ב' ייטו להצביע על פי סביבתם משום שמגעם עם עולמם הפנימי מצומצם. ולעומת זאת חברה א' וחברה ב' ימעטו לעסוק בחיקוי וירבו לעסוק במציאת האמת הפנימית שלהן. ואולם כשחברה א' עסוקה בעולמה הפנימי וברגשותיה ומחפשת את האמת שלה היא בעצם פותרת תרגילים לוגיים למיניהם שערך האמת שלהם הוא קודם כול בפנים ורק אחר כך אפשר להוכיח אותו לאחר. חבר א' וחבר ב' יצפו לעזרה מבחוץ יותר משיסתמכו על עצמם ועל כן גם דרך החשיבה המדעית תהיה חסומה בפניהם, שלא לדבר על יצירתיות, שחיקוי הוא מכת מוות בעבורה.

מתרגמת מסורתית אחרת כתבה:

חברה א': נכנסתי לדיכאון קשה. לא יודעת למה. קשה לי להתמודד או לצאת מזה.

חברה ב': מה עבר עלייך ביום הזה? תחשבי מה הכניס אותך לזה.
חברה א': לא יודעת, פתאום נכנסתי לזה. היה יום רגיל, לא היה משהו חריג.
חברה ב': אני לא חושבת שזה בא מכלום. חשבי על מה שקרה לך, אולי אתמול.

חברה א': את יודעת, אולי זה לא בא ממשהו מסוים. אולי זה בגלל המצב הכספי שלי בתקופה האחרונה. אני מקווה שזה ייגמר, אין לי כוח לזה.
חברה ב': גם אני מקווה אבל את צריכה להשתדל לשכוח מזה.

עמידה במטלה ההתפתחותית: חברה ב' מקבלת אחריות על חברה א' ומנסה לעזור לה באופן פעיל. בכך היא מציבה את הקשר ביניהן במרכז.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: חברה ב' לא מסתפקת בעמדה אמפתית, אלא מודה עם חברתה בכך שהיא מקבלת אחריות על פתרון בעייתה.

תוצאות: דיכאון שכיח פחות בעולם המסורתי מאשר בעולם המודרני משום שזהו רגש

שיש בו הליכה פנימה. חברה א' לא אומרת, "אני בדיכאון" אלא, "נכנסתי לדיכאון...". כלומר, אין מרחב פנימי שמאפשר הבנה רגשית. קרה לה משהו והיא לא מבינה למה נכנס בה רגש זה, היא מספרת. חברה ב' מנחה אותה בעצה ספציפית לקשר את המצב למשהו שקרה לה באותו היום. חברה א' עדיין לא יודעת מה קרה לה. חברה ב' מתעקשת שתחשוב מה קרה באותו היום. חברה א' מזהה לבסוף את בעיית הכסף. היא אומרת, "אני מקווה שזה ייגמר, אין לי כוח לזה". הפסיכיות שלה מורגשת. הבעיה צריכה להיגמר מעצמה משום שאין לה כוח להתמודד אִתָּה. כעת מנחה אותה חברתה פשוט לשכוח מזה. לא לקחת את עצמה בידים ולהיות אחראית לעצמה, לא לבדוק עם עצמה, בתוך עצמה, מה משמעות הבעיה ואיך יש להתמודד אִתָּה, אלא לשכוח מזה. העמדה הפסיכית של החברות מתגלית גם בהצעה לשכוח וגם בעצות החיצוניות הבאות במקום חקירה פנימית. אותה עמדה אמפתית המאפשרת לאחד להיות עם האחר וללוות אותו בדרכו העצמאית לפתרון אינה מופרת בחברה המסורתית.

קשה לחשוב על יצירה בחסות הפסיכיות. קשה לחשוב על התמודדות עם בעיה מדעית מבלי לקבל אחריות אישית לפתרון. וקשה עוד יותר לחשוב על דמוקרטיה בחברה פסיכית. דומה שפסיכיות האזרחים היא האויב מספר אחת של הדמוקרטיה, שבנויה על השתתפותם הפעילה וחווה דעתם של אזרחיה. למשל, חובת אזרח במדינה דמוקרטית היא להצביע בבחירות והמדינה מנסה לעודד את האזרחים לנצל זכות זו שלהם להביע את דעתם. אם כולם יאמצו עמדה פסיכית ויישארו בבית ביום הבחירות לא תוכל הדמוקרטיה להתקיים.

11. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: עמדה אופטימית קשורה בעצמאות ובמימוש עצמי. על כן חבר ב' עומד במטלה ההתפתחותית המצופה ממנו בחברתו.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: חבר ב' מעיד על עצמו שהוא מאוד אופטימי. התפעלות עצמית אינה אלא חלק מגישה אופטימית המאמינה שיהיה טוב ושהפרט ישיג הישגים. חבר ב' הוא גם אסרטיבי בהתמודדותו ודבק במטרתו.

תוצאות: כששואל חבר א' את חבר ב' אם הוא התאכזב מכך שהוא ברשימת המתנה משיב חבר ב' שרוב האנשים שהכיר לא התקבלו. אכן, גישתו של חבר ב' היא אופטימית והוא רואה את הישגיו ביחס לאלו שהשיגו פחות. חבר ב' מפרט את שיקוליו הפרקטיים היכן ללמוד ובאיזה צורה וברור שהוא מתכנן את עתידו ומקבל עליו אחריות. חבר א' מנסה לעודדו ואומר לו שעוד יש סיכוי. חבר ב' לא מכחיש את חששותיו אולם חוזר ומאשר שהוא אופטימי מאוד מטבעו.

תהליך הקבלה לאוניברסיטה, ככל תהליך קבלה, כרוך בחידוד תחושות של הצלחה וכישלון. קיימת נטייה בתרבות המודרנית-האינדיבידואלית לאופטימיות לפחות ביחס לבני התרבות המסורתית-הקולקטיבית. ביטויים כמו "השמים הם הגבול" או "אין דבר

העומד בפני הרצון" רוחים בתרבות המודרנית וההנחה השכיחה היא שלרצון של הפרט חשיבות מרכזית בהצלחתו. בני התרבות המסורתית חשים את עצמם בראש ובראשונה תלויים בסביבה ועל כן הם נוטים להיות פסיביים ופסימים יותר. מרגע שנעלמת הנרקסיסטיות המערבית, הכוללת תחושות חופש, חירות והיות האדם במרכז, מטבע הדברים גוברת העמדה הפסימית.

חבר ב' לא חושש להתחרות על קבלה לאוניברסיטה תוך כדי שאיפה לניצחון. הוא מתמודד עם תרגיל לוגי-מדעי ומנסה לנצח אותו ולפתרו. הוא עושה שיקולים משיקולים שונים היכן יעבוד והיכן ילמד, נרשם לכמה מוסדות כדי להגדיל את סיכוייו להתקבל, משווה את מיקומו לאחרים ועוד. על כן הוא מפגין חשיבה מדעית בכל פעולותיו. ואולם גם דמוקרטיה היא תחרות במיטבה, ותעיד על כך הדרמה בערבי בחירות. על תחרות דמוקרטית זו חלים חוקים ידועים וברורים, יש אוהדים, יש מעודדים ולבסוף יש מנצחים ויש מפסידים. חבר ב' בשל לקחת חלק פעיל בתחרות זו גם משום חשיבתו המסודרת וגם משום האופטימיות הטבועה בו ושאיפתו לניצחון.

שיחה זו הייתה עשויה להתפתח בחברה המסורתית כך:

חבר א': נו, התקבלת לחיפה לתואר שני?

חבר ב': עוד לא ונראה לי שאני לא אתקבל.

חבר א': למה?

חבר ב': ככה. רוב האנשים שהכרתי לא התקבלו. אז איך יהיה לי סיכוי.

חבר א': איפה אתה מעדיף להתקבל?

חבר ב': ברור שבחיפה, אבל אם לא יסתדר אני אלך ללמוד בבר-אילן.

חבר א': טוב, אין לי מה להגיד לך.

חבר ב': אני מקווה שיסתדר, לפחות אחד מהם.

עמידה במטלה ההתפתחותית: חבר ב' פסימי לגבי סיכוייו להתקבל, וחבר א' לא מעודד אותו להיות אופטימי. הוא פסימי מפני שלהרגשתו הוא כמו כולם. הם לא התקבלו ועל כן כנראה גם הוא לא יתקבל. "רוב האנשים שהכרתי לא התקבלו. אז איך יהיה לי סיכוי", הוא אומר. עמדה עצמאית היא בדרך כלל עמדה אופטימית המאמינה שהפרט יכול להוביל את חייו בהצלחה, לעומת העמדה המציבה במרכז את הקשר והתלות באחר, עמדה שמזמינה פסימיות – משום שאז הדברים שוב אינם תלויים בפרט. על כן חברים אלו עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: חבר ב' משתלב במציאות ונכנע לה. הוא כמו כולם. כלומר, הוא מזדהה אתם ולא חושב שישגי יותר מהם.

תוצאות: בפתחה אנו עדים לכך שבאותם תנאים – חוסר ודאות בנוגע לקבלה – הבחור המודרני אופטימי משום שהוא משווה את עצמו ("בהמתנה") לאלו שנדחו ומתעודד, ואילו הבחור המסורתי פסימי משום שגם הוא אמנם משווה את עצמו לאלה שלא התקבלו אבל חושב שגורלו יהיה כגורלם. כפי שנאמר, חברה שבה לא הפרט הוא

שקובע את גורלו אלא הסביבה היא מטבעה חברה פסימית ופסיבית יותר. עצמאות הפרט ותחושתו שגורלו בידיו היא הבסיס לאופטימיות ולאקטיביות שלו. לא מקרה הוא אפוא שהבחור המודרני פירט יותר את מצבו ועסק בתכנונים מדויקים מהם סיכויי להתקבל, היכן יתקבל, אם יעבוד וכו'. הוא מכוון לפתרון הבעיה, הוא מתמודד ואינו פסימי ופסיבי כרעהו המסורתית. תגובתו של חבר א' המסורתית "טוב, אין לי מה להגיד לך", הייתה פוגעת בחבר בן החברה המודרנית משום שהוא מצפה שחברו יעודד אותו. ואולם לחבר א' המסורתית קשה לתת מה שאין לו. הוא מטבעו לא אופטימי ולא מסוגל לעודד את עצמו. הוא יכול להעניק לחברו קשר קרוב, הזדהות עם קשייו בדמות סימפתיה ורחמים אבל לא עידוד לעצמאות. בסיום מקווה חבר ב' המסורתית שהדברים יסתדרו, אמירה שנשמעת כבקשה פסיבית מן הגורל יותר מאשר קבלת אחריות ומאבק לשם השגת המטרה.

ההנחה שאם אחרים לא הצליחו גם אני לא אצליח היא אויב היצירתיות, שמנסה ליצור משהו שונה וייחודי מכל השאר. אותה הנחה גם לא תאפשר התמודדות מוצלחת עם תרגיל קשה במתמטיקה שאחרים לא הצליחו לפתור, משום שבגללה מתבונן הפרט לא בתרגיל, בניסיון לפותרו, אלא בסביבתו, מתוך תקווה שאחרים לא פתרו אותו ואז ישתפר מצבו היחסי. ומה בנוגע לדמוקרטיה? אם אני אמור להיות כמו אחרים מדוע שאנסה לגבש דעה אישית?

12. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: שני הסטודנטים מחזיקים בדעתם בעצמאות. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני הסטודנטים אסרטיביים.

תוצאות: שיחה זו, שמתנהלת בתחילתה כשיחה אינטלקטואלית ולא אישית הנוגעת למדיניות המבחנים של האוניברסיטה, מחביאה מאחוריה את מה שעולה בהמשך – כל אחד מהחברים מדבר על עצמו ומסביר כיצד הוא תופס את הלימודים. חבר א' מחמיר משום שהתייחסותו ללימודים נשמעת רצינית יותר. חבר ב' מקל משום שלדידו האוניברסיטה צריכה להקל על הסטודנטים. החברים לא חוששים לומר, "אני חושב בדיוק ההפך", ולא "לא יודע", המציג התלבטות, ולא "אתה ממש מחמיר", כלומר ביקורת על עמדת החבר. ולסיום, הם לא חוששים להפוך את הדיון לאישי באמצעות דוקציה המסיקה מהכלל לפרט ("אבל גם אתה בעצמך"), וכן לדרוש הסבר ("איך אתה מסביר את זה?"). אוסף אמירות אלו הן הבסיס ליכולת להשיג פשרה באמצעות משא ומתן. אילו הטילו על הסטודנטים את המשימה לתכנן את מדיניות הבחינות של האוניברסיטה, סביר להניח שכל אחד היה יכול לשטוח את טענותיו ולנמקן, ולבסוף היו יכולים להשיג פשרה כלשהי מתוך מגוון האפשרויות שמקצתן כבר הועלו בדיון זה (להרשות רק בשנה הראשונה, רק בתואר הראשון וכו'). דיון זה התאפשר, בין השאר,

משום שהמרכיב הרגשי נשאר מנוטרל והאזור נטול הקונפליקטים היה יכול לפעול בחופשיות. אין זה עניין של מה בכך שלא להיפגע כשנאמר לך, "אתה ממש מחמיר", או שבעצם אתה עצמך לא עומד בקריטריונים שלך כפי שאמר חבר ב' לחבר א'. ואולם חבר א' השיב בנימוק ולא בתגובה רגשית. לא רק התוכן הוא בעל מבנה לוגי מסודר, כדאי לשים לב גם למילים המקשרות כמו "לדעתי", המצביעה על יכולת לאינטרוספקציה, ו"מנגד" או "אני אגיד לך יותר מזה", המצביעות על מבנה חשיבתי לוגי בתוך המשפט עצמו.

סטודנטים אלו מתמודדים עם בעיה לוגית מתוך מתן נימוקים וניסיון לסתור זה את טענותיו של זה. על כן הם בשלים לחשיבה מדעית. שלל רעיונות לפשרה מצביעים גם על יכולתם היצירתית. ודמוקרטיה בוודאי הייתה כאן במיטבה משום שהחברים עמדו על שלהם ונימקו את עמדתם.

וכך כתב המתרגם המסורתי שהתבקש לפתח שיחה דומה בחברתו:

חבר א' נשמע כמתגאה בעצמו ומבליט את השרירים שלו. הוא מראה שהוא יכול לעמוד במצבים קשים בלי להתלונן ולתמוך בחוקים שמגבילים את הסטודנטים. חבר ב' היה יכול לומר לחברו: תשתוק ואל תשחק אתי. אם היו מונעים ממך את חצי השעה הזאת שאתה מזלזל בה היית רוקד על הבמה ומצטער על כל מילה שאתה אומר עכשיו. ואולי הוא יגיד לו: מה אתה משחק עלי. תעוף מפה. אתה עושה את עצמך גיבור.

עמידה במטלה ההתפתחותית: חבר ב' לא חושב שחבר א' מדבר מתוך האמת הפנימית שלו, מתוך האזור נטול הקונפליקטים שלו. הוא חושב שהוא מנסה לעשות עליו רושם ועל כן הוא עשוי להגיב בהתאם ("תעוף מפה..."). המאבק ביניהם אינו על העיקרון אלא על הקשר ביניהם: מי מנסה להרשים את מי ומי יחשוף תרמית זו. על כן הם עומדים במטלה ההתפתחותית המצופה מהם בחברתם.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: שני החברים מנסים להשפיע זה על זה בתוקפנות. הראשון משדר שהוא גיבור ואילו השני משיב לו, "תעוף מפה...".

תוצאות: שני החברים המסורתיים לא יכולים לפתח ויכוח חופשי מתוך האזור נטול הקונפליקטים שלהם. הם לא מכירים אפשרות זו. המתרגם המסורתי חושב שעמדתו של חבר א' אינה אמתית והיא נועדה רק לעשות רושם ותו לא. כך הופכים תכנים פנימיים מודרניים לחיצוניים בפירוש מסורתי ואמת פנימית מוצגת כרצון למניפולציה והשפעה בדרך כלשהי על האחר. בעמדה זו מתקשרים לא באמצעות משא ומתן והשגת פשרה, אלא באמצעות השפעה על האחר. את ההשפעה אפשר להשיג באופן חיובי באמצעות עירור רגש הכבוד או הזדהות עם האחר באמצעות הרחמים או באופן שלילי באמצעות איום והפחדה.

מובן שללא האזור נטול הקונפליקטים כל מה שהוא בפנים בחייו של האדם המודרני יהיה עתה בחוץ בחייו של האדם המסורתי, ולהפך. וכך לוגיקה תהפוך

למניפולציה וקונפליקט תוך-אישי יהפוך לקונפליקט בין-אישי. ברגע זה תסתיים האפשרות לחשיבה יצירתית ומדעית ולדמוקרטיה, והקשר עם האחר הוא שיהיה במרכז ולא העצמאות והנפרדות.

13. שיחה זו היא מהחברה המודרנית.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת עצמאית ועומדת על זכויותיה. על כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית המצופה ממנה בחברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת אסרטיבית.

תוצאות: הבת לא מקבלת התייחסות שלא מכבדת אותה. היא לא מקבלת שיטרקו לה את הטלפון בפרצוף. מישוהו בעבר לימד אותה שהיא לא אמורה לקבל יחס כזה ושלא מגיע לה יחס כזה. ניכרת אצלה המיומנות להיות תקיף אך לא תוקפן, אסרטיבי אך לא חוצפן. האם מציעה לה שלא להתחצף אך לעמוד על שלה בנימוס. הבת אמנם לא מקבלת שמישהו יפגע בה ויתנשא מעליה אף שהיא חדשה במקום ויש עליה ממונים. היא משיבה בנימוס אך בתקיפות. סביר להניח שמי שהושפל בילדותו ישחזר מערכת יחסים דומה עם דמויות סמכות בעבודה בהמשך חייו. לכשייתמנה לבוס הוא עשוי לשחזר את התנהגותו של התוקפן.

הבת מתמודדת עם פתרון בעיות בעניין סידור העבודה. היא מעלה הצעות, מנמקת ומתווכחת. בתחילה היא מסבירה שיש לה עוד מחויבויות ולכן היא לא נותנת סידור עבודה כפי שהבטיחה בראיון הקבלה. בהמשך היא משיבה לממונה עליה שהבעיה שהיא מציגה בפניה אינה בעייתה שלה. היא מציעה שתעדכן את האחראית בסידור העבודה בכל שבוע מחדש. הבת לא מסכימה להיות מקופחת כתוצאה מן העובדה שהיא חדשה. ולבסוף היא נוזפת במי שעורך את סידור העבודה ודורשת ממנו שיפנה אליה בנימוס. חשיבה מדעית היא כבר הפגינה, לעמוד על שלה היא עמדה כיאה לשותפה בחברה דמוקרטית וגם רעיונות חדשים כיצד לפתור את הבעיה היא העלתה.

שיחה דומה הייתה יכולה להתפתח בחברה המסורתית כך:

- בת: הלו, מה קורה?
אם: בסדר, מה שלומך?
בת: בסדר, אמא, שילמת בשבילי את השובר?
אם: כן.
בת: תודה רבה לך, אמא. תראי, קרה לי קטע היום בעבודה.
אם: איזה קטע?
בת: הייתה ספירת מלאי ואין עובדים אז הוציאו עלי את כל העצבים ואני התעצבנתי עליהם. הסברתי להם שיש לי בחינות ומחויבויות אחרות ושאני לא אחראית על המחסור בעובדים שיש להם.
אם: ממש כך דיברת אתם?

- בת: לא ממש כך. בהתחלה הייתי מנומסת. אחר כך הם ניצלו את זה שאני חדשה ומדברת בנימוס וברוגע עד שהעלו לי את העצבים.
- אם: זה לא יפה להתחצף.
- בת: נכון, אבל הם התחצפו קודם.
- אם: בכל זאת, בסוף תאבדי את מקום העבודה.
- בת: למרות זאת אין להם זכות להפיל את הכול עלי.
- אם: את צודקת, אבל הם הבעלים והאחראים ואת צריכה להקשיב להם.
- בת: אבל מה?
- אם: מחר במשמרת שלך תבקשי סליחה ואל תעלי טונים.
- בת: בסדר, אמא.
- אם: אויִי, חמודה. תלכי לנוח עכשיו, ביי.
- בת: ביי, אמא.

עמידה במטלה ההתפתחותית: הבת, בעצת אמא, עושה הכול כדי לשמור על הקשר. על כן היא עומדת במטלה ההתפתחותית של חברתה.

כלים למימוש המטלה ההתפתחותית: הבת נכנעת בעצת אמא. היא מבקשת סליחה אף על פי שהיא חושבת שהיא צודקת.

תוצאות: ההבדל בין שתי השיחות ברור. הבחורה המודרנית העזה לומר את מה שהיא חושבת ולא תיתן לאיש לטרוק לה את הטלפון בפרצוף. ואילו הבחורה המסורתית, מתוך חשש, ביקשה סליחה. הבחורה המודרנית לא רק נאבקה בסמכות, אלא גם הציעה פתרונות משלה והתמודדה באופן לוגי עם הקשיים, מה שלא כן הבחורה המסורתית. מאחר שהבחורה המסורתית לא מכוונת לעצמאות אלא לשמירה על קשר, היא מוכנה לוותר ולהיכנע. ואולם כניעה זו תתרחש כל עוד הסמכות נתפסת כחזקה. ברגע שהסמכות תיראה לה חלשה, היא, כמי שממוקדת באחר ומתאימה את עצמה אליו, עשויה לשנות את התנהגותה ולהיות הרבה יותר אגרסיבית. למשל, בכיתה של סטודנטים מסורתיים שחרר המרצה בשיעור כלשהו את הסטודנטים לפני הזמן. בשיעור הבא רצו הסטודנטים להשתחרר שוב לפני הזמן. המרצה סירב. הסטודנטים מחו, וסטודנטית אחת הסבירה למרצה בן החברה המודרנית שזו אשמתו שהם כועסים עליו משום שהוא היה יותר מדי טוב אליהם. מבחינתה הסטודנטית צודקת. חשיבתה היא בעלת מיקוד שליטה חיצוני. תפקיד המרצה הוא לדאוג שהם לא יתרגלו לטוב ואחר כך יתאכזבו. היא לא הודתה למרצה על שבאופן חד־פעמי הסכים לשלחם הביתה מוקדם יותר. היא כעסה עליו על שלא הציב גבולות ברורים יותר ולא דאג שהסטודנטים לא יפתחו ציפיות. כך האדם המסורתי הגדל במשפחה סמכותית ובמשרה לא דמוקרטית מצפה שיציבו לו גבולות ברורים משום אין לו הכלים לעשות זאת בעצמו. ואולם בחשיבה מדעית האדם הוא הסמכות. וכך הדבר גם בתהליכי יצירה וגם בחברה דמוקרטית, שבה השלטון משרת את האזרח. על כן אין הוא בשל לכל אלה.

סיכום

לימוד אופן חשיבתו של בן התרבות האחרת אינו תהליך קל. דומה הדבר לתהליך רכישת שפה חדשה, שהנו ארוך וקשה. בנוגע לרכישת שפה זרה יש הבנה ברורה שאם רצוננו לתקשר עם האחר עלינו ללמוד את שפתו. ואולם בעניין "השפה" המסורתית ו"השפה" המודרנית עדיין חסרה המודעות הברורה לכך שקיימים שני אופני חשיבה בסיסיים, שונים זה מזה, ושלא למידה מעמיקה של אופן החשיבה של האחר לא תיתכן תקשורת אפקטיבית. אבל אנשים מתקשים להכיר בכך שבתרבויות אחרות יש אופן חשיבה אחר משום שהם נוטים לקיים מגע עם בני תרבותם כדג החושב שהאפשרות היחידה היא מים מסביב. וגם כאשר פוגשים בבני תרבות זרה הרי קל יותר להבחין בתווי הפנים השונים ובצבע העור השונה ובשפה הלא-מובנת שהם מדברים וקשה הרבה יותר לערוך כעין "צילום רנטגן" של המחשבות כדי להכיר בפערים הקיימים.

לא קל לתמצת במשפט יחיד את ההבדל בין אלו שחשיבתם ממוקדת בעצמי – בני התרבות המודרנית-האינדיבידואלית, ובין אלו שחשיבתם ממוקדת באחר – בני התרבות המסורתית-הקולקטיבית. לעתים אני מבקש מתלמידי בני התרבות המסורתית לדמיין שהם על אי בודד. ומנגד, מתלמידי בני התרבות המודרנית לדמיין שהם מוקפים אנשים רבים ואירועים מסעירים. כשהפרט נמצא על אי בודד הוא חייב לסמוך על עצמו, כך שרד רובינזון קרוזו בשעתו. ואילו בסביבה הומה אירועים ואדם – למשל במלחמה – על הפרט להיות ער לאחר וממוקד בסכנה הבאה מבחוץ ואין לו החופש המאפשר התבוננות פנימה. באמצעות דמיון מודרך זה אני מבקש מתלמידי המסורתיים, המכוונים לקשר, להיות לרגע מכוונים לעצמאות, ואילו מתלמידי המודרניים, המכוונים לעצמאות, אני מבקש לרגע להיות מכוונים לקשר עם האחר. לעתים אני מבקש מהם לדמיין שבכל שיחה פשוטה קיים משפט מפתח אחד לפחות שכמוהו כווקטור בעל עוצמה אבל במיוחד בעל כיוון שיש לזהותו. המשפט "אני חזק" מכוון פנימה ואילו המשפט "אני חזק כמו אבא" מכוון החוצה. באופן דומה "תקריאי לי את 'כיפה אדומה'" לעומת "את רוצה להקריאי לי את 'כיפה אדומה'?" הראשון מכוון פנימה והשני החוצה, לאחר. כך "להסביר" מול "לשכנע" או "ילד מבריק" מול "ילד חכם וטוב", "לא נכון" מול "לא מקובל", "כן" מול "בסדר" ועוד. כעת אנו כבר מדברים ממש על מוזיקה, שמצריכה תרגול בהקשבה נכונה. המשכו הישיר של הספר הנוכחי הוא הספר המתואר – המוזיקה של החשיבה – שיעסוק בפיתוח יכולת ההקשבה למשפט הבודד שמספר למאזין משהו על תרבותו וצורת מחשבתו של העומד מולו.

אני מודה שתהליך הלמידה הזה אינו קל כלל ועיקר והוא מצריך השקעה רבה של אנרגיה וזמן כפי שדורשת למידת שפה חדשה. ואולם ללא למידה זו לא יגושר הפער הבין-תרבותי בין בני התרבות המסורתית לבני התרבות המודרנית, משום שהקונפליקט הוא בראש ובראשונה באופן החשיבה. זאת ועוד, אם לא ילמדו בני התרבות המסורתית

סיכום

את "השפה" המודרנית לא תפתח היכולת לחשיבה יצירתית, מדעית ודמוקרטית בחברות אלו והן לא ישרימו את המעבר מחברות מתפתחות לחברות מפותחות. בכיוון הזה ניכר שיש התקדמות גדולה יותר מאשר בכיוון ההפוך. כלומר, ניכר שרבים מבני התרבות המסורתית חשים צורך לגדל את ילדיהם כשהם מוכנים יותר לעולם המודרני מכפי שהיו הם עצמם. לעומת זאת, השאיפה בקרב בני התרבות המודרנית להבין את אופי החשיבה של בני התרבות המסורתית היא דלה בעיקרה. לא נותר לי אלא לקוות שסדרה זו של ספרים תשלים את החסר ותתרום לגישור על הפערים הבין־תרבותיים הקיימים.